

ISSN 2076-5843

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

**ВІСНИК
ЧЕРКАСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Виходить 4 рази на рік
Заснований у березні 1997 року

№ 2. 2016

Черкаси – 2016

**Засновник, редакція, видавець і виготовлювач –
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16161-4633ПР від 11.12.2009**

Матеріали «Вісника» присвячені актуальним соціально-економічним проблемам України та зарубіжних країн в умовах поглиблення і розширення глобалізаційних та інтеграційних процесів.

Наукові статті рекомендовані викладачам, аспірантам, студентам, а також усім, хто цікавиться соціально-економічною проблематикою.

Журнал входить до «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» на підставі Наказу МОН України від 15 квітня 2014 року № 455.

Випуск № 2 наукового журналу Вісник Черкаського університету. Серія «Економічні науки» рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (протокол №4 від 11.02.2016).

Журнал реферується Українським реферативним журналом «Джерело» (засновники: Інститут проблем реєстрації інформації НАН України та Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського).

Головна редакційна колегія:

Черевко О.В., д.е.н. (головний редактор); Босчко Ф.Ф., член-кор. НАПН України, д.б.н., проф. (заступник головного редактора); Корновенко С.В., д.і.н., проф. (заступник головного редактора); Кирилюк Є.М., д.е.н., доц. (відповідальний секретар); Архипова С.П., к.пед.н., проф.; Біда О.А. д.пед.н., проф.; Гнезділова К.М., д.пед.н., доц.; Головня Б.П., д.т.н., доц.; Гусак А.М., д.ф.-м.н., проф.; Земзюліна Н.І., д.і.н., доц.; Жаботинська С.А., д.філол.н., проф.; Кузьмінський А.І., член-кор. НАПН України, д.пед.н., проф.; Кукурудза І.І., д.е.н., проф.; Лизогуб В.С., д.б.н., проф.; Ляшенко Ю.О., д.ф.-м.н., доц.; Марченко О.В., д.філос.н., проф.; Масненко В.В., д.і.н., проф.; Мігус І.П., д.е.н., проф.; Мінаєв Б.П., д.х.н., проф.; Морозов А.Г., д.і.н., проф.; Перехрест О.Г., д.і.н., проф.; Поліщук В.Т., д.філол.н., проф.; Савченко О.П., д.пед.н., проф.; Селіванова О.О., д.філол.н., проф.; Чабан А.Ю., д.і.н., проф.; Шпак В.П., д.пед.н., проф.

Редакційна колегія серії:

Кукурудза І.І., д.е.н., проф. (відповідальний редактор напрямку «Економічна теорія»); Проциликіна А.М., к.е.н., доц. (відповідальний секретар напрямку «Економічна теорія»); Мігус І.П., д.е.н., проф. (відповідальний редактор напрямку «Менеджмент та економічна безпека»); Мірошник В.В., к.е.н. (відповідальний секретар напрямку «Менеджмент та економічна безпека»); Врубель Ю. д.е.н., проф. (Польща); Волейшо Я., д.е.н., проф. (Польща); Єжі Веславські, д.е.н., проф. (Польща); Сфіменко Н.А., д.е.н., проф.; Кирилюк Є.М., д.е.н., доц.; Пасєка С.Р., д.е.н., проф.; Петрова І.Л., д.е.н., проф.; Пузіков В.В., д.е.н., проф. (Білорусь); Соловійов В.М., д.ф.-м.н., проф.; Шпильова В.О., д.е.н., доц.

Адреса редакційної колегії:

18000, Черкаси, бульвар Шевченка, 81,
Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького,
кафедра економічної теорії, інноватики та міжнародної економіки, тел. (0472) 37-11-15
web.-сайт: <http://econom-ejournal.cdu.edu.ua/index>
e-mail: econom@cdu.edu.ua

ФІНАНСИ. ГРОШІ. КРЕДИТ

УДК 338.332: 330.322

ПАВЛЕНКО Оксана Павлівна,
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів
та банківської справи
Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет
e-mail: ksucha20@mail.ru

КОНСТРУКТИВНІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

***Анотація.** Розкрито підходи до визначення проблем інвестиційного процесу в Україні. Запропоновано основні перспективні напрямки здійснення капітальних вкладень та інших інвестицій за джерелами фінансування. Проаналізовано обсяги та індекси капітальних інвестицій підприємств України окремо за видами економічної діяльності. Висвітлено особливості інвестиційної діяльності з врахуванням фінансування джерел інвестиційних ресурсів.*

***Ключові слова:** інвестиції, інвестиційний процес, капітальні інвестиції, інвестиційні ресурси, інвестування, виробництво, ефективність капіталовкладень, інвестиційний проект, інвестиційний клімат.*

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку українські підприємства потребують здійснення інвестиційної діяльності. Поряд з цим виникає потреба в формуванні інвестиційних ресурсів та визначенні їх оптимальної структури, складу інвесторів, об'єктів інвестування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем інвестиційної діяльності та формуванню інвестиційних ресурсів присвячено роботи таких відомих вчених як Баєва О. І., Бланк І. А., Гриньова В. М., Котова М. В., Майорова Т. В., Остапенко О. М., Саблук П. Т., Савчук В. П., Прилипко С. І., Величко О. Г., Пересада А. А., Феняк Л. А., Цигиль І. Я. [1-7]. Здійснення інвестицій, за думкою цих авторів, передбачає певні етапи, фактори та умови розвитку за певними об'єктами та інституційними суб'єктами. Щодо внутрішніх джерел інвестиційних ресурсів, то більшість авторів майже одностайні у визначенні їх складу. Перелік зовнішніх джерел інвестиційних ресурсів є більш дискусійним.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Інвестиційна діяльність та інвестиційні процес в Україні здійснюється дуже повільно, особливо це стосується розвитку сучасних підприємств із сезонним виробництвом. Отже, ці питання залишаються досить актуальними і невирішеними в підприємствах різних сфер економіки.

Метою статті є визначення та подолання проблем здійснення інвестиційної діяльності в Україні, а також визначення джерел фінансування їх інвестиційних ресурсів.

Викладення основного матеріалу дослідження. Активізація інвестиційного процесу в секторі реальної економіки повинна проходити за чіткими інвестиційними програмами і проектами. А відбір об'єктів для інвестування – здійснюватися за критерієм «максимум ефективності при найменших витратах засобів і часу». Причому, по кожному об'єкту за рахунок виділених інвестицій має вирішуватися комплекс сучасних проблем виробництва: економічних (виробництво високоефективної конкурентоспроможної на внутрішньому і світовому ринках) продукції; екологічних, що гарантують екологічно чисті середовища, концентрації викидів та скидів шкідливих інгредієнтів нижче рівня гранично допустимих концентрацій і т.д.; технологічних (застосування високих маловідходних,

безвідходних екологічно чистих технологій, що гарантують випуск продукції нових поколінь високої якості і попиту споживачів). Згідно чинного законодавства під «інвестиціями» розуміються кошти держави, підприємств та фізичних осіб, що направляються на створення, оновлення основних фондів, реконструкцію і технічне переозброєння підприємств, а також на придбання акцій, облігацій та інших цінних паперів і активів. «Інвестиції» – це більш широке поняття, ніж капітальні вкладення. Вони охоплюють так звані реальні інвестиції (капітальні вкладення) і портфельні (фінансові) інвестиції. Інвестиції грають дуже важливу роль в економіці будь-якої держави. Вони є основою для: розширеного відтворювального процесу; прискорення НТП (технічного переозброєння та реконструкції діючих підприємств, відновлення основних виробничих фондів, впровадження нової техніки і технології); підвищення якості продукції та забезпечення її конкурентоспроможності, оновлення номенклатури та асортименту продукції; зниження витрат на виробництво і реалізацію продукції, збільшення обсягу продукції і прибутку від її реалізації. Плануванню інвестицій повинен передувати глибокий аналіз їх економічного обґрунтування з урахуванням ризиків та інфляційних процесів.

Таблиця 1

**Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності
протягом 2010-2014 рр., млн.грн.**

Вид діяльності	2010	2011	2012	2013	2014	2014р. до 2010р., %
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	7769,9	11437,6	11692,8	7546,2	5808,0	74,75
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	11062,6	16466,0	18883,7	18587,4	18795,7	169,90
Промисловість	55384,4	78725,8	91598,4	97574,1	86242,0	155,72
Будівництво	29767,0	31990,8	40760,3	40796,2	36056,7	121,13
Фінансова та страхова діяльність	5861,5	5972,3	7353,3	6646,8	6214,5	106,02
Операції з нерухомим майном	9861,0	14598,9	12368,6	13550,4	11230,2	113,89
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	18550,4	24067,9	24531,6	22190,3	20715,7	111,67
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	19322,4	25498,2	32413,0	18472,6	15498,2	80,21
Всього	180575,5	241286,0	273256,0	249873,4	219419,9	121,51

З проведених розрахунків та аналізу таблиці 1, капітальні інвестиції в Україні мають тенденцію до зростання на 21,51%. Значне підвищення капітальних інвестицій відбулось в сільському господарстві на 69,9% в порівнянні з 2010 роком. За індексами капітальних інвестицій (таблиця 2) навпаки спостерігається зниження інвестування в сільське господарство на 32,53%, а найвищий індекс в сфері державного управління й оборони, обов'язкового соціального страхування – 67,9% п. Статистична інформація Держкомстату України [8] свідчить, що в 2014 році в загальній кількості капітальних інвестицій частка інвестування в аграрній сфері складає 8,6%. Разом з тим висока питома вага належить промисловості – 39,3% серед інших видів діяльності.

Під «інвестиціями» відповідно до Закону України «Про інвестиційну діяльність» розуміють кошти, які інвестуються. Це «всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект». Інституційними суб'єктами інвестиційної діяльності є всі юридичні, фізичні особи, державні та

недержавні установи, органи влади України та інших країн, які беруть участь у реалізації інвестиційного проекту [9].

Таблиця 2

Індекс капітальних інвестицій за видами економічної діяльності, %

Вид діяльності	2011	2012	2013	2014	Зміни 2014 до 2011 р., +/-
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	158,3	210,0	199,8	226,2	67,9
Сільське, лісове та рибне господарство	133,7	112,8	100,1	101,17	-32,53
Промисловість	62,6	71,9	77,9	80,1	17,5
Будівництво	79,0	79,4	84,8	96,4	17,4
Фінансова та страхова діяльність	56,2	78,7	79,0	82,3	26,1
Операції з нерухомим майном	77,1	79,1	76,4	82,5	5,4
Професійна, наукова та технічна діяльність	71,3	81,9	96,0	117,9	46,6
Оптова та роздрібна торгівля автотранспортними засобами та мотоциклами, їх ремонт	107,8	120,1	117,3	122,8	15
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	80,7	75,9	94,7	93,0	12,3

Як правило, інвестиційна діяльність розглядається стосовно конкретного інвестиційного проекту та підприємства (юридичної особи), що здійснює інвестиційний процес (рис. 1). Головним суб'єктом інвестиційної діяльності є інвестор, який вкладає власні, позичені або залучені кошти в об'єкти інвестування, приймає рішення щодо форм і способів їх використання, несе повну майнову та фінансову відповідальність за результати використання інвестованих коштів.

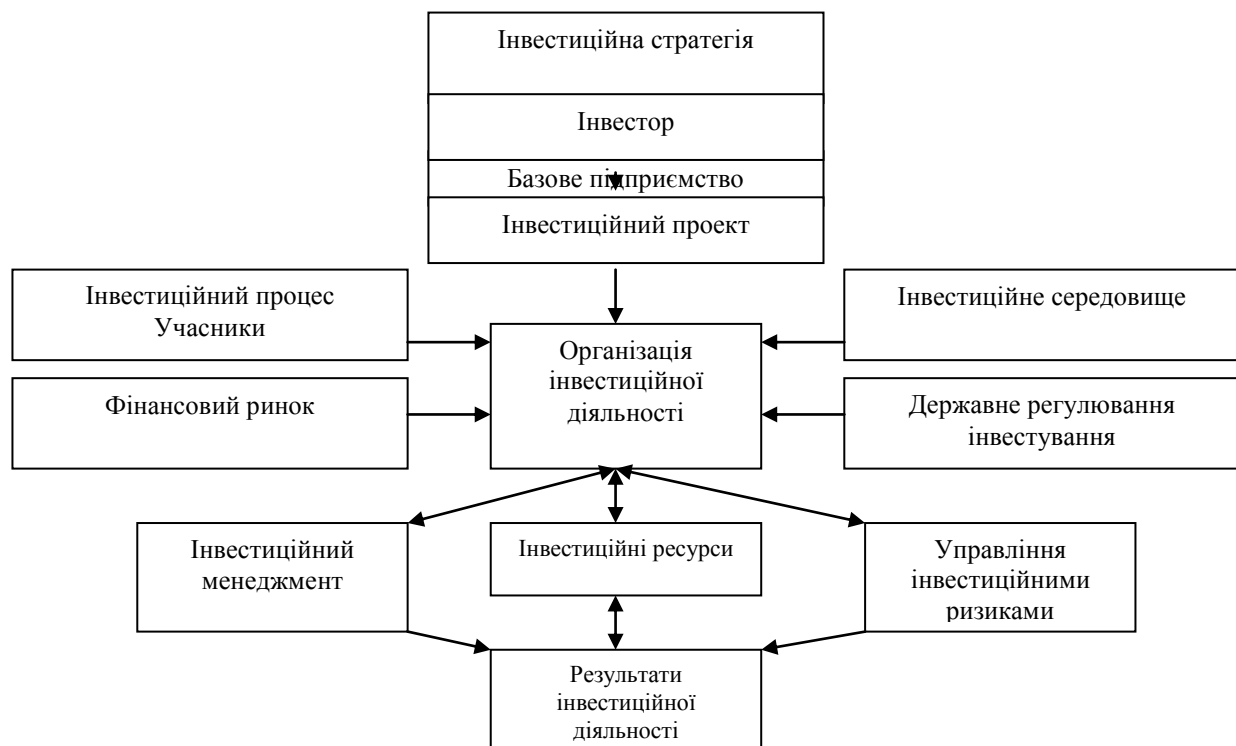

Рис. 1. Механізм здійснення інвестиційної діяльності в Україні

Окремою формою інвестування є інноваційна діяльність, яка передбачає проведення і впровадження науково-технічних розробок в ході реалізації інвестиційного проекту або використання в проекті досягнутих результатів наукових і проектно-

конструкторських досліджень, а саме: наукові дослідження; проектно-конструкторські розробки; випуск принципово нових видів техніки і технології, видів продукції; використання нових технологій. За цією формою передбачені інвестиції у нематеріальні активи, сума капіталовкладень яких зросла впродовж 2010-2014 рр. на 6,8% (таблиця 3).

Таблиця 3

Капітальні інвестиції за видами активів за 2010-2014 роки, млн.грн.

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2014 до 2010 рр, %
Всього	180575,5	241286,0	273256,0	249873,4	219419,9	121,51
інвестиції у матеріальні активи	173662,8	231910,2	264853,7	239393,6	212035,1	122,10
житлові будівлі	25753,7	26582,3	34256,0	36128,9	33177,0	128,82
нежитлові будівлі	37156,6	49113,5	54772,7	45252,3	40859,7	109,97
інженерні споруди	39062,6	57935,2	61380,3	51844,2	46599,3	119,29
машини, обладнання та інвентар	54059,2	71771,4	77015,4	79032,9	68948,8	127,54
транспортні засоби	11025,3	17014,0	27015,9	16246,8	13830,4	125,44
земля	1182,2	2270,1	1755,4	1018,6	999,3	84,53
довгострокові біологічні активи рослинництва та тваринництва	1797,2	2889,9	1780,1	2358,4	2034,2	113,19
інші матеріальні активи	3626,0	4333,8	6877,9	7511,5	5586,4	154,07
інвестиції у нематеріальні активи	6912,7	9375,8	8402,3	10479,8	7384,8	106,83
з них:						
програмне забезпечення та бази даних	2802,4	4101,9	3409,1	3477,6	2974,3	106,13
права на комерційні позначення, об'єкти промислової власності, авторські та суміжні права, патенти, ліцензії, концесії тощо	3044,0	3254,0	3655,9	5631,5	3207,3	105,36

Динаміка капітальних інвестицій за видами активів, наведена таблиці 3, вказує на те, що найбільша їх частка припадає на машини, обладнання та інвентар. Така тенденція вказує на здійснення за більшими обсягами інвестицій саме в матеріальні активи, які потребують досконалого управління. Процес управління інвестиційною діяльністю (планування, організація, прийняття рішень, забезпечення ресурсами, їх раціональне використання, доведення проекту до кінцевих результатів) визначається терміном інвестиційного менеджменту. Якщо розглядати інвестиційну діяльність в макроекономічному аспекті, вона є основою для майбутнього розвитку економіки країни. Чим більші обсяги інвестицій у поточному році, тим більший буде обсяг ВВП країни в майбутньому періоді. Державне регулювання умов інвестиційної діяльності є комплексом сфер впливу на поведінку інвесторів за рахунок: стабільності та розвитку фінансово-кредитної системи, сприятливих умов для користування позиковими коштами; розвитку інфраструктури фондового ринку.

За думкою Цигиля І. Я. на будь-якому етапі розвитку підприємства однією з головних проблем є залучення інвестиційних ресурсів. Особливо актуальним є вибір шляхів фінансування підприємства в умовах кризи, коли ефективність його діяльності суттєво знижується. Пошук шляхів залучення інвестиційних ресурсів є напевно найбільш актуальною проблемою сучасного українського підприємства. Інвестиційні ресурси – це грошові, матеріальні та нематеріальні цінності, які використовує суб'єкт господарювання (інвестором) у процесі їх вкладання в об'єкти інвестування з метою отримання прибутку чи досягнення соціального ефекту [6].

Існує багато класифікацій джерел формування інвестиційних ресурсів і більшість із них співпадають із тим, який подано в українському законодавстві. В законі України «Про інвестиційну діяльність» джерела інвестиційних ресурсів поділяються на: власні фінансові ресурси (прибуток, амортизаційні відрахування, повернення збитків щодо

аварій, стихійного лиха, грошових накопичень та заощаджень фізичних та юридичних осіб та ін.); позикові фінансові кошти інвестора (облігаційні займи, банківські та бюджетні кредити); залучені фінансові кошти інвестора (кошти від продажу акцій, пайові та інші вклади фізичних та юридичних осіб); бюджетні інвестиційні асигнування (безкоштовно надане бюджетними органами цільове фінансування); безоплатні та благодійні вклади, пожертвування організацій, підприємств, громадян [8].

Багато дослідників вважають доцільним поділ джерел інвестиційних ресурсів на внутрішні і зовнішні. Зовнішні інвестиційні ресурси формуються за межами підприємства [2]. Остапенко О. М. визначає що, загальна система формування джерел фінансування інвестицій підприємства має завжди передбачати: визначення критеріїв залучення джерел фінансування; аналіз можливих джерел фінансування на основі оцінки їх якісних та кількісних характеристик; вибір джерел, які найбільше відповідають обраним критеріям; визначення оптимальної структури фінансових джерел [5].

У системі управління формуванням інвестиційних ресурсів за реальним інвестиційним проектом важлива роль належить обґрунтуванню схеми методів його фінансування. Ця схема визначає склад інвесторів даного інвестиційного проекту, обсяг та структуру необхідних інвестиційних ресурсів, інтенсивність грошових потоків по окремих етапах майбутньої реалізації проекту та ряд інших показників управління проектом. Слід відзначити, що одним із зовнішніх джерел фінансування інвестиційних ресурсів є міжнародний інвестиційний кредит – економічні відносини між державами, іноземними банками і фірмами з приводу фінансування інвестиційної діяльності на засадах повернення у певні строки та, як правило, із виплатою процента. Новою формою кредитування капітальних вкладень, що впроваджуються у фінансових установах, є надання коштів клієнтам для реалізації ними довгострокових широкомасштабних проектів, шляхом повного викупу випусків облігацій, які емітуються цими клієнтами [9]. В міжнародній практиці така операція називається андеррайтинг, що має широке розповсюдження в діяльності спеціалізованих інвестиційних банків за кордоном [3, с.280]. Важливим внутрішнім джерелом ресурсів для інвестування є кошти державного та місцевих бюджетів. Ален нині бюджетним інвестиціям приділяється недостатньо уваги. Зокрема в Україні нерідко ігноруються такі способи інвестування реальної економіки за рахунок бюджетних коштів, як внески до статутних фондів та інвестиційні кредити [10]. Вагомим джерелом забезпечення агропромислового комплексу інвестиційними ресурсами залишаються державні субсидії. В Україні рівень державного субсидування залишається низьким у зв'язку з обмеженими можливостями бюджетів усіх рівнів щодо фінансування цільових програм, але тенденція до його підвищення є досить помітною за рахунок створення Аграрного фонду та Аграрного страхового пулу.

Висновки. Таким чином, в останні роки помітно активізувався процес фінансування інвестицій за рахунок коштів фінансово-промислових формувань, створених на базі крупних інвесторів, що функціонують в регіоні та спроможні сконцентрувати власні, державні, колективні і приватні кошти, а також іноземні інвестиції в об'єкти агропромислового виробництва [11]. В складі таких формувань можуть перебувати і аграрні підприємства. Окремим інвестиційним ресурсом є земельні ділянки, насіння, добрива, тварин тощо, які можуть виступати в ролі інвестиційного капіталу.

Список використаної літератури

1. Басва О.І. Інструменти залучення інвестиційних ресурсів / О.І. Басва. // БИЗНЕС ИНФОРМ. – 2009. – №11 – С.5-7.
2. Бланк И.А. Основы инвестиционного менеджмента. Т.2. – 2-е изд., перераб. и доп.. – К. Эльга, Ника-Центр, 2004. – 560 с.
3. Остапенко О.М. Джерела формування інвестиційних ресурсів [Електронний ресурс] // О.М.Остапенко / Полтавська державна академія. – 2012. Режим доступу : http://www.rusnauka.com/12_ENXXI_2011/Economics/.
4. Інвестиційна привабливість аграрно-промислового виробництва регіонів України / [Саблук П. Т., Кісіля М. І., Коденська М. Ю. та ін.] ; за ред. М. І. Кісіля, М. Ю. Коденської. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 478 с.

5. Анализ и разработка инвестиционных проектов: Учеб. пособие для студ. экон. вузов / В. П. Савчук, С. И. Прилипко, Е. Г. Величко; Киев. нац. экон. ун-т. Днепропетр. гос. металлург. акад. Украины. – К.: Абсолют–В: Эльга, 1999. – 304 с.
6. Цигиль І.Я. Джерела формування інвестиційних ресурсів сучасного підприємства // І.Я. Цигиль / Національний університет «Львівська політехніка» – 2011. – С.660-661.
7. Капітальні інвестиції за видами активів, видами економічної діяльності, джерелами фінансування (2010-2014). [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України // Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України// Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1560-12&print=1>.
9. Про цінні папери і фондовий ринок: Закон України від 17.09.2015р. № 701-VIII (701-19) [Електронний ресурс] / Верховна Рада України// Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3480-15>.
10. Шевченко Н.В. Джерела формування інвестиційних ресурсів агропромислового комплексу України // Вісник Білоцерківського державного аграрного університету. Збірник наукових праць. – Випуск №38. – Біла Церква, 2006. – С.122-131.
11. Феняк Л.А. Джерела формування інвестиційних ресурсів / Л.А. Феняк // Збірник наукових праць ВНАУ. – 2010. – №36. – С. 134–139.

References

1. Baev, O. (2009). *Tools of investment attraction*. BUSINESS inform, 11(1), 5–7. (in Ukr.)
2. Blank, I.A. (2004). *Fundamentals of the investment management*. Kyiv: Elga, Nika-Centre, 2, 6 (in Ukr.)
3. Ostapenko, A. (2012). *Sources of investment resources*. (Poltava State Academy). Retrieved from: http://www.rusnauka.com/12_ENXXI_2011/Economics/. (in Ukr.)
4. Sabluk, P.T., Kisil, M.I., Kodenska, M.U. (2005). *Investment attractiveness of the agricultural production regions of Ukraine*. In M. Kisil (Ed.) Kyiv: NNC IAE (in Ukr.)
5. Savchuk, V., Prylypko SI, Velichko E.G. (1999). *Analysis and development of investment projects*: Textbook. Kyiv: Absolut-V: Elga (in Ukr.)
6. Tsyhyl, I. (2011). *Sources of investment resources of modern enterprise*. (National University «Lviv Polytechnic»), 660-661 (in Ukr.)
7. Capital investment by assets, economic activities, sources of funding. (2010-2014). *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (in Ukr.)
8. Verkhovna Rada of Ukraine. *On investment activity*. (2015). Law of Ukraine. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1560-12&print=1>. (in Ukr.)
9. Verkhovna Rada of Ukraine. *On Securities and Stock Market*. (2015). Law of Ukraine. Retrieved from: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3480-15>. (in Ukr.)
10. Shevchenko, N.V. (2006). Sources of investment resources of agriculture of Ukraine. *Bulletin Belotserkovsky State Agrarian University. Collected Works*. (Bila Tserkva), 38, 122-131. (in Ukr.)
11. Fenyak, L.A. (2010). Sources of investment resources. (*Zbirnik Naukova Prace VNAU*), 36, 134-139 (in Ukr.)

PAVLENKO Oksana Pavlovna

Ph.D., professor, associated professor of finance and banking
Dnipropetrovsk State Agrarian-Economic University

STRUCTURAL APPROACHES TO STUDY ISSUES INVESTMENT IN UKRAINE

Introduction. Investments and investment process is realizing very slow in Ukraine, especially it concerns of modern enterprises development of with seasonal production. So these issues are very relevant and outstanding in enterprises of various sectors. Along with this there is a need of investment resources and determining their optimal structure.

Purpose. The purpose of the article is to identify and overcome the problems of investment activity realizing in Ukraine, as well as identifying of funding sources of its investment resources.

Methods of retrospective analysis of investment, financing sources and the formation of investment resources are used in the article.

Results. Investment processes in the real economy can take place with clear investment programs and projects. The selection of objects for investment should realize with the criterion - maximum efficiency and the lowest cost funds and time. The process of investment activity is defined of term investment management. Investment planning should precede the depth analysis of economic evaluation of taking into account the risks and inflation. The investment activity is the basis for the future development of the economy. The more investments in the current year, the better gross domestic product in the future.

Originality. *The author divided the separated components of the mechanism of realizing of mandated investment activity in Ukraine. The dynamics indices and structure of capital investments of economic activity in Ukraine are analyzed. It is recommended to take account of the infrastructure investment market that provides the provision of services to buyers and sellers of investment instruments. Schemes of methods of financing and sources of investment resources formation are proposed.*

Conclusion. *Thus, the process of financing investment at the expense of financial-industrial groups that created on the basis of large industrial groups operating in the region that have a capability to concentrate their own, state, collective and private funds and foreign investments.*

Keywords: *investments; investment process; capital investment; investment funds; investment; production; efficiency of investments; investment project; investment climate.*

*Одержано редакцією 19.01.2016
Прийнято до публікації 24.01.2016*

УДК 336.2

ОСАДЧА Ганна Григорівна,

к. е. н., доцент кафедри обліку і аудиту,
Національний університет харчових технологій,
Україна

ПОГРІБНА Олександра Сергіївна,

магістрант кафедри обліку і аудиту
Національний університет харчових технологій,
Україна

E-mail: anna_osadcha@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ

Анотація. *Розкрито витоки зародження оподаткування та тенденції розвитку податкової системи. Досліджено погляди Адама Сміта, як основоположника першої наукової теорії оподаткування. Розглянуто принципи побудови податкової системи. Проаналізовано сутність податку та розглянуто види податків. Висвітлено особливості оподаткування в різних країнах. Дано оцінку ефективності застосування форм оподаткування. Розглянуто можливість застосування деяких методик зарубіжного досвіду у сфері оподаткування в Україні.*

Ключові слова: *податкова політика, оподаткування, форми оподаткування, податкові надходження, податкові ставки.*

Постановка проблеми. Інтеграція України в світовий економічний простір потребує реформування вітчизняної економічної системи, для якої ефективність функціонування податкової системи має важливе значення. Наразі, коли Україна знаходиться у кризовому економічному становищі, доцільно розглянути систему оподаткування нашої держави у порівнянні з більш економічно розвинутими зарубіжними країнами. Окрім врахування відповідного провідного зарубіжного досвіду, є необхідність розглянути історичний аспект розвитку податкових систем. Аналіз становлення податкової системи в ретроспективі дає нам змогу об'єктивно оцінити логіку її еволюції, а також з'ясувати, які форми є необхідними, зумовленими економічними чинниками, а які є випадковими, що роблять систему неефективною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади оподаткування розроблені в працях таких видатних вчених, як: А. Вагнер, Д. Кейнс, А. Лаффер, Д. Міль, Ф. Нітті, Д. Рікардо, А. Сміт. Порівняння механізму оподаткування в Україні та в інших країнах, а також визначення напрямів здійснення податкової реформи

проводилися такими вченими як: В. Андрущенко, О. Василик, П. Мельник, С. Онишко, В. Суторміна, Л. Тарангул, В. Федосов, Д. Черник, Л. Шаблиста, І. Якущик та ін. Питанням оподаткування присвячені праці багатьох українських вчених, зокрема В. Вишневського, А. Даниленка, О. Данілова, Я. Жаліла, Ю. Іванова, А. Крисоватого, В. Мельника, А. Соколовської та інших. Науковці вивчають основні тенденції та проблеми у законодавстві про податок, доцільність та ефективність його запровадження. Проте варто при цьому враховувати провідний світовий досвід оподаткування.

Метою статті є дослідження ретроспективи становлення та розвитку міжнародних систем оподаткування.

Викладення основного матеріалу дослідження. Поява податків пов'язана з виникненням держави та необхідністю фінансування її видатків. Суть податків, їх структура, призначення, роль і характер самого процесу оподаткування визначаються економічним і політичним ладом конкретного суспільства. Податки складають основну частину державних фінансів.

Витоки оподаткування дехто вбачає в стародавніх жертвопринесеннях, що практикувалися як майже добровільна данина вищим силам.

Першими джерелами податків були оподатковувані базові цінності: земля, худоба, раби. І самі податки були «прямими», справлялися безпосередньо з громадян, що одержують прибуток від майна [1].

Перше відоме нам податкове законодавство відноситься до середини XVIII ст. до н. е. Це закони вавилонського царя Хаммурапі (1792-1750 рр. до н. е.). Вони були викладені за певною системою і включали 282 статті, що стосуються судочинства, власності та податків. Податки царя і місцевої знаті платили вільні землевласники і ремісники. Збирачі податків перебували на службі у царя. Розмір податку зазвичай становив десятину, тобто 10% доходів від майна. У законах царя Хаммурапі вже присутні основні елементи податкового законодавства. Це суб'єкти, об'єкти, розмір податків, порядок їх збору. Були податки в царську казну (федеральний бюджет) і місцеві податки. У законах містилися заходи щодо захисту платників податків, у тому числі від подвійного оподаткування.

Дещо пізніше з'явилися письмові джерела, що містять закони про податки в Індії, Китаї, Персії та інших стародавніх країнах [2, с.13].

Приклад для організованої податкової системи була і податкова система Римської імперії. Такі поняття, як «ценз», «акциз», «фіскал», «відкупник» сформувалися ще в її часи. Доки Рим залишався містом-державою, його податкова система була не дуже складною. У мирний час податки не справлялися зовсім, а витрати покривалися шляхом надавання в оренду громадських земель. А от у воєнний час (який практично тривав постійно) громадяни Риму обкладалися податками відповідно до їх статку, для чого раз у п'ять років подавали обраним чиновникам-цензорам звіти про свій майновий і родинний стан (ці документи цілком можна розглядати як найпростіші зразки сучасних податкових декларацій). З перетворенням Римської держави на імперію податкова система ускладнювалась. На завойованих землях запроваджувалися комунальні (місцеві) податки й повинності, причому що запекліший опір чинили римським легіонерам жителі скорених земель, то більшим податком їх обкладали. Римські громадяни, які жили поза Римом, сплачували як державні, так і місцеві податки.

У Візантійській імперії справляли вже 21 різновид тільки прямих податків, а також усілякі непрямі, а також усілякі непрямі й зовсім дивні, наприклад податковим платежем «аеріконом» обкладалося повітря. Запроваджено податок на повітря (аерікон) було за часів правління Юстиніана I. Цей податковий тягар призвів, як відомо, не до процвітання, а до ослаблення держави.

З розвитком поділу праці і міст податкова система істотно «збагатилася» порівняно зі зразково-показовою податковою системою Римської імперії. Держави наближалися до рубежу середньовіччя. На цьому етапі виникли податки на виробництво (або промислові податки), на всі види діяльності, крім сільськогосподарської (земельний податок справлявся окремо). У торгівлі поширилися митні збори й непрямі податки.

Отже, основні принципи оподаткування (зі своїми мінусами й плюсами) сформувалися ще за стародавніх часів [3, с. 12].

Як бачимо, оподаткування має стійку історичну традицію та пройшло тривалу еволюцію.

Одним з тих, хто спробував створити першу наукову теорію оподаткування, став видатний шотландський економіст і вчений XVIII ст. Адам Сміт. Праця «Дослідження про природу і причину багатства народів», нарешті, визначила основні принципи оподаткування, які актуальні й дотепер.

Як відомо, принципи (від лат. *principium* – основа, першопочаток) – це основоположні й керівні ідеї, провідні положення, фундаментальні начала певної сфери. Тому принципами оподаткування слід вважати базові ідеї та положення, що лежать в основі податкової сфери.

Сміт виділив чотири принципи оподаткування, які пізніше були названі «Декларацією прав платника». Суть цих принципів зводиться до наступного:

1. Всі громадяни повинні сплачувати податки відповідно до своїх можливостей і доходів (обов'язковість, всеохоплюючий характер, платоспроможність платників, справедливість).
2. Кожен податок має бути чітко визначений і відомий всім (чіткість і прозорість).
3. Податок повинен сплачуватися в зручний час і способом (зручність для платника).
4. Система мобілізації податку має будуватися в такий спосіб, щоб мінімізувати витрати держави (фіскальна ефективність для держави) [4, с. 125].

«Якості, з економічної точки зору, бажані в будь-якій системі оподаткування, – зазначав Дж. Мілль, – сформовані Адамом Смітом у формі чотирьох положень, чотирьох основоположних, можна сказати, що стали класичними, принципів, з якими, як правило, погоджувались наступні автори, й навряд чи можна розпочати наші роздуми краще, ніж процитувати ці положення».

З розвитком суспільства відбувається постійне вдосконалення системи оподаткування, тобто йде процес постійної зміни структури податків, зростання їх ролі в доходах держави. Однак є певні положення, які визначають підхід держави до цієї сфери діяльності. Для того, щоб ця діяльність давала позитивні результати, необхідно наукове обґрунтування основ податкової системи.

Науковий підхід до побудови податкової системи передбачає: системність; встановлення визначальної бази цієї системи; формування правової основи і вихідних принципів. Системність полягає в тому, що податки повинні бути взаємопов'язані між собою й органічно доповнювати один одного. Визначальною базою побудови податкової системи є обсяги бюджетних видатків. Правову основу системи становлять відносини власності, адже форма власності відбивається на формуванні доходів відповідних юридичних і фізичних осіб, а особливості формування доходів повинні враховуватись при встановленні об'єкта оподаткування.

І, нарешті, вихідні принципи побудови податкової системи передбачають:

- формування доходів бюджету тільки в процесі перерозподілу створеного в суспільстві валового національного продукту, оскільки його розподіл проходить дві стадії: первинного розподілу і перерозподілу, і якщо формування доходів

юридичних і фізичних осіб відбувається в процесі первинного розподілу, то оподаткування з боку держави повинно здійснюватися на стадії перерозподілу, тобто її доходи мають вторинний характер. Це повинно стосуватись як приватного, так і державного сектора;

- встановлення рівноцінних прав і обов'язків перед бюджетом для платників усіх форм власності. Тобто оподаткування юридичних і фізичних осіб має ставити всіх в однакове початкове становище, але далі доходи, отримані від подальшої господарської діяльності, що веде до їх диференціації, не повинні вирівнюватись податками, бо це може знизити всі стимули до зростання доходів, і, як наслідок, — до подальшого розвитку;
- застосування фінансових регуляторів з метою встановлення оптимального співвідношення між доходами власників підприємств і їх працівників, між коштами, що спрямовуються на споживання і нагромадження, бо оскільки в умовах ринкової економіки адміністративне регулювання має бути мінімальним, то його повинні замінити в розумних масштабах фінансові важелі, передусім, ставки податків з прибутку та з доходів громадян [5].

Сьогодні в Україні ці принципи розширені та доповнені у відповідності з вимогами сьогодення. У прийнятому 18 лютого 1997 року Верховною Радою України Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про систему оподаткування» № 77/97-ВР були визначені лише основні з них.

Принципами побудови системи оподаткування в Україні є:

- стимулювання науково-технічного прогресу, технологічного оновлення виробництва, виходу вітчизняного товаровиробника на світовий ринок високотехнологічної продукції;
- стимулювання підприємницької виробничої діяльності та інвестиційної активності;
- обов'язковість – впровадження норм щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), визначених на підставі достовірних даних про об'єкти оподаткування за звітний період, та встановлення відповідальності платників податків за порушення податкового законодавства;
- рівнозначність і пропорційність – справляння податків з юридичних осіб здійснюються в певній частці від отриманого прибутку й забезпечення сплати рівних податків і зборів (обов'язкових платежів) на рівні прибутку і пропорційно більших податків і зборів (обов'язкових платежів) – на більші доходи;
- рівність, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації – забезпечення однакового підходу до суб'єктів господарювання (юридичних і фізичних осіб, включаючи нерезидентів) при визначенні обов'язків щодо сплати податків і зборів;
- соціальна справедливість – забезпечення соціальної підтримки малозабезпечених верств населення шляхом запровадження економічно обґрунтованого неоподаткованого мінімуму доходів громадян та застосування диференційованого й прогресивного оподаткування громадян, які отримують високі та надвисокі доходи;
- стабільність – забезпечення незмінності податків і зборів (обов'язкових платежів) і їх ставок, а також податкових пільг протягом бюджетного року;
- економічна обґрунтованість – встановлення податків і зборів (обов'язкових платежів) на підставі показників розвитку національної економіки та фінансових можливостей з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його доходами;
- рівномірність сплати – встановлення строків сплати податків і зборів (обов'язкових платежів), виходячи з необхідності забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджету для фінансування витрат;

- компетенція – встановлення й скасування податків і зборів (обов'язкових платежів), а також пільг їх платникам здійснюються відповідно до законодавства про оподаткування;
- єдиний підхід – забезпечення єдиного підходу до розробки податкових законів з обов'язковим визначенням платника податку і збору (обов'язкового платежу), об'єкта оподаткування, джерела сплати податку і збору (обов'язкового платежу), податкового періоду, ставок податку і збору (обов'язкового платежу), строків та порядку сплати податку, підстав для надання податкових пільг;
- доступність – забезпечення дохідливості норм податкового законодавства для платників податків і зборів (обов'язкових платежів) [4, с. 126-127].

Податок має правову, економічну та суспільну характеристики. Правовий зміст податків проявляється через систему правових норм. Податки встановлюються виключно державою на підставі закону за юридично закріпленими правилами. При реалізації сутності податку як правової категорії основою є зміна форми власності, тобто перехід власності до держави та використання її для задоволення суспільних потреб.

За економічним змістом податки – це інструмент державного розподілу і перерозподілу доходів та фінансових ресурсів.

Суспільний зміст податків дає державі можливість впливу на сферу економічних відносин у суспільстві.

Податок – це обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку.

Виступаючи особливою формою взаємозв'язків держави і суб'єктів економіки, податки відіграють важливу роль у державному регулюванні їх діяльності.

Для того, щоб платіж набув назву «податок», відповідав його змісту і відрізнявся від неподаткових доходів, він повинен мати відповідні риси або ознаки. До них належать:

- законність – право на встановлення і введення податків має тільки держава;
- імперативність (обов'язковість) – відповідність категоричним розпорядженням, що містяться у нормах податкового права, незалежно від розсуду суб'єкта оподаткування;
- податки вносяться до бюджету;
- податок – це відчуження частини власності суб'єктів на користь держави;
- нецільовий характер – податки не мають цільового призначення;
- безоплатність (безеквівалентність) – держава не зобов'язана надати платнику будь-який еквівалент внесеному платежу;
- односторонній характер встановлення – податкові відносини мають односторонню спрямованість – від платника до держави;
- безповоротність – податок надходить в бюджет та залишається там для фінансування потреб держави. Однак платники податків, згідно Податковому кодексу України, мають право на бюджетне відшкодування ПДВ, на податкову знижку з податку на доходи фізичних осіб, на повернення надміру сплачених сум податку в бюджет;
- регулярність внесення – податок вноситься в бюджет періодично, у чітко встановлені законодавством строки, на відміну від інших податкових платежів, які характеризуються разовим внесенням при визначених умовах;
- грошова форма внесення в бюджет [6, с. 34].

Види податків:

- прямі – платником податку є отримувач прибутку (власник нерухомості) (як от: податок на прибуток підприємств, податок на нерухомість);
- непрямі – платником податку є споживач товарів чи послуг (як-от податок на додану вартість, акцизний податок на тютюнові вироби, алкогольні напої, продукти енергії та електроенергії) [7].

Основні ставки податків в країнах світу наведені в таблиці 1 [8].

Ставки податків в країнах світу

№	Країна	Податок на прибуток	ПДВ	ПДФО	Соціальні платежі - роботодавець	Соціальні платежі - робітник
1	Австралія	30	10	45	9,25	1,5
2	Бразилія	34	19	27,5	29	11
3	Канада	26,5	5	29	7,58	6,83
4	Китай	25	17	45	35	10,5
5	Франція	33,33	20	50,3	41,86	14,05
6	Німеччина	29,65	19	45	19,33	20,48
7	Японія	33,06	-	50,84	14,7	14,05
8	Мексика	30	16	35	31,64	2,78
9	Великобританія	20	20	45	13,8	14
10	США	40	-	39,6	7,56	8,55
11	Україна	18	20	18	22	-
12	Європа – середня	20,4	20,2	31,8	22,8	12,99
13	Північна Америка (середня)	33,25	5	34,3	7,62	7,69
14	Латинська Америка (середня)	26,61	13,38	31,87	14,32	7,84
15	ЄС (середня)	22,15	21,61	37,78	23,78	13,05
16	ОСЕР (середня)	24,77	19,18	41,58	20,4	11,29
17	Світ (середня)	23,68	15,79	32,22	23,39	10,22

В кожній країні можна побачити певні особливості оподаткування. Наприклад, у Франції податкову систему відрізняє, насамперед, системність на широкій законодавчій основі, яка базується на положенні про те, що всі заходи щодо оподаткування перебувають у компетенції парламенту. Податки у Франції становлять близько 90% дохідної бази централізованого бюджету. Переважаючим податком за сумою надходжень є непрямі, і у першу чергу – ПДВ. З 1982 року у Франції активно проводиться політика децентралізації, що полягає в розширенні прав місцевих органів місцевого самоврядування і в галузі благоустрою, професійної підготовки кадрів, екології тощо. ПДВ є провідною ланкою бюджетної системи Франції, яка, як відомо, стала в 1954 році батьківщиною ПДВ [9].

Установлено п'ять видів пільг, які звільняють від сплати ПДВ:

- малі підприємства – у тих випадках, якщо їх оборот за фінансовий рік не перевищує 70 тис. євро.
- всі операції, пов'язані з експортом. Суб'єкти підприємництва, які здійснюють експортні угоди, користуються правом на відшкодування сплаченого ними ПДВ за цінності, куплені у постачальників та використані при виробництві експортної продукції або робіт і послуг.
- банківська і фінансова діяльність.
- послуги приватних лікарів і викладачів.
- сільське господарство і рибальство.
- державні установи, що здійснюють адміністративні, соціальні, культурні і спортивні функції [10].

Податкова служба Франції знаходиться в складі Міністерства економіки, фінансів і бюджету. Адмініструванням податків займається Головне податкове управління та Головне управління мита та інших надходжень.

Головне податкове управління складається з п'яти відділів:

- відділ підготовки законодавства у сфері оподаткування;

- відділ загального управління податками, який займається забезпеченням акумуляції податкових надходжень у державному бюджеті;
- відділ розгляду спорів у функціях якого розгляд скарг і підготовка матеріалів юридичного характеру займається;
- функція кадастрової оцінки та земель, управління рухомим і нерухомим державним майном покладені на відділ у справах земель і державного майна;
- відділ по роботі з персоналом [11].

Встановлено групи пільг, що звільняються від сплати податку на додану вартість:

- малі підприємства – у тих випадках, якщо їх оборот за фінансовий рік не перевищує 70 тис. євро;
- всі операції, пов'язані з експортом. Суб'єкти підприємництва, які здійснюють експортні угоди, користуються правом на відшкодування сплаченого ними ПДВ за цінності, куплені у постачальників та використані при виробництві експортної продукції або робіт і послуг;
- банківська і фінансова діяльність;
- послуги приватних лікарів і викладачів;
- сільське господарство і рибальство;
- державні установи, що здійснюють адміністративні, соціальні, культурні і спортивні функції [10].

Акцизний збір є другим за питомою вагою непрямим податком після ПДВ. До підакцизних товарів належать алкогольні напої, тютюнові вироби, сірники, вироби з дорогоцінних металів, цукор, кондитерські вироби тощо. Акцизи є джерелом поповнення не тільки державного бюджету, а й місцевих. Деякі товари, зокрема електроенергія, обкладаються ще й податком на додану вартість [10].

Поряд і з ПДВ податок на компанії відносяться до податків, що дають найбільше надходжень до державного бюджету. Об'єктом оподаткування є чистий прибуток. Цей податок сплачується п'ять разів на рік.

До податків на споживання слід віднести і мита. Основне завдання мита – охорона внутрішнього ринку. Великі доходи приносять бюджету Франції податки на власність.

Отже, коротко розглянувши основні податки Франції, можна зродити висновок, що здійснюється поділ податків, які надходять до бюджетів

При утворенні в 1871 році Германської імперії установлення всіх основних прямих податків залишилося прерогативою держави, що її складала. Імперії було передано право встановлювати лише мито і податки на предмети споживання.

У грудні 1919 році почалася найбільша податкова реформа, в результаті якої одержала право стягування податків і управління ними. Всього у Німеччині нараховується близько 50 видів податків.

Надходження прибуткового податку до бюджету становить близько 40% суми доходів. Оподаткування прибутковим податком підлягають різні доходи. Максимальна ставка прибуткового податку становить 50%. ПДВ було введено в 1973 році.

З регулюванням економічних процесів у Франції пов'язано особливість німецького податкового законодавства: згідно з діючим законом про програмування економіки підприємство або група підприємств, що виявили бажання брати участь в реалізації економічної політики уряду, одержують в галузі оподаткування певні пільги.

Тобто, платники податків Німеччини у скрутній або спірній ситуації можуть користуватися послугами податкових консультантів, роль яких можуть виконувати адвокати [12].

Одна з особливостей податкової системи ФРН полягає в тому, що по відношенню до окремих податків законодавча ініціатива (компетенція) по їх запровадженню (як за німецьким, так і міжнародним правом Європейського Союзу), бюджетна приналежність

одержуваних доходів, організаційно-адміністративний рівень справляння можуть співпадати повністю, співпадати частково, а в окремих випадках навіть не співпадати зовсім. Справляє належне враження кількість і різноманітність податків у ФРН.

Отже, функціонування податкової системи ФРН здійснюється таким чином, що адміністративна компетенція (право справляння податків) не співпадає з законодавчою прерогативою (право установлювати податки та правила їх сплати). Так, власне федеральний уряд збирає лише два види податків: акцизи (крім акцизу на пиво) і мито, обов'язки адміністрування всіма іншими податками від імені федерації покладені на податкові органи земель і общин [13, с. 126].

Також перевагою є те, що турбуючись про збереження навколишнього середовища, в Німеччині ввели особливий екологічний податок.

Основні недоліки податкової системи Німеччини:

- недуже раціональна структура;
- завищені податкові ставки [12].

Після проголошення Україною незалежності почалася кропітка робота зі створення власної податкової системи. Вагомий вклад у розроблення власної концепції системи оподаткування розглянуто у Законі України "Про систему оподаткування", прийнятому Верховною Радою України 25 червня 1991 р.

За всю історію формування податкової системи України податки мали різні форми та види, але кожен з них вносив свій вклад у процес формування економіки нашої держави. На основі цього можна виділити ряд позитивних та негативних моментів, які слід використати в процесі удосконалення існуючої системи оподаткування [14].

Податкову систему України можна представити у вигляді трьох основних підсистем:

- підсистема оподаткування юридичних осіб;
- підсистема оподаткування фізичних осіб;
- збори в державні цільові фонди.

Усі ці підсистеми знаходяться в тісному взаємозв'язку між собою, їх складають одні структурні елементи: прямі податки, непрямі податки, а також інші податки і збори.

У 1997 році був прийнятий Закон України «Про внесення змін у Закон України «Про систему оподаткування», у якому була викладена нова редакція Закону «Про систему оподаткування». З 2010 року прийнято Податковий кодекс України відповідно до якого в Україні стягуються:

- загальнодержавні податки і збори (обов'язкові платежі);
- місцеві податки і збори (обов'язкові платежі).

Загальнодержавні податки і збори установлюються Верховною Радою України і стягуються на всій території України.

Податковий кодекс України у статті 9 до загальнодержавних відносить такі податки та збори:

- податок на прибуток підприємств;
- податок на доходи фізичних осіб;
- податок на додану вартість;
- акцизний податок;
- екологічний податок;
- рентна плата [15].

Зарахування загальнодержавних податків та зборів до державного і місцевих бюджетів регулює Бюджетний кодекс України.

Загальнодержавні податки та збори може встановлювати лише Податковий кодекс України.

Місцеві податки і збори, механізм їх стягування і порядок сплати встановлюються сільськими, селищними, міськими Радами народних депутатів відповідно до переліку й у

межах граничних розмірів ставок, установлених законами України. При цьому комунальний податок, збір за паркування автотранспорту, ринковий збір, збір за видачу ордера на квартиру, збір за дозвіл на розміщення об'єктів торгівлі і сфери послуг, збір із власників собак є обов'язковими для встановлення при наявності об'єктів оподаткування чи умов, зв'язаних із введенням цих податків і зборів [16].

Основні місцеві податки і збори:

- податок на майно;
- єдиний податок;
- збір за місця для паркування транспортних засобів;
- туристичний збір. [15]

Слід зазначити, що система ДПС України на сьогоднішній день працює досить ефективно. Але сучасний розвиток світової економіки вимагає постійного її розвитку та вдосконалення, тому необхідно робити все для того, щоб сучасна система ДПС України була спроможна реагувати на зміни, яких вимагає час, адже від ефективності дій цієї системи залежить добробут держави [17, с.85-88].

Вивчивши досвід інших країн та історичні аспекти оподаткування, пошук ефективної системи оподаткування в Україні необхідно проводити у трьох напрямках:

- оподаткування за найнижчою ставкою (наприклад, 15 %) для новоутворених підприємств та підприємств, які відносяться до малого бізнесу. При цьому оподатковуються валові доходи підприємств без врахування валових витрат. Розвиток системи оподаткування в цьому напрямку дає можливість уникнути мінімізації податкових зобов'язань шляхом виключення суб'єктом з доходів зайвих витрат.
- впровадження регресивної форми оподаткування для бюджетоутворюючих підприємств (з найбільшою питомою вагою по надходженням до бюджету). Ця методика передбачає при збільшенні доходів зменшення ставки податку. При незначному ускладненні розрахунку податку на прибуток у підприємства з'являються додаткові вільні кошти, які воно може спрямовувати на розвиток свого виробництва або інвестування в інші галузі;
- створення сприятливого клімату для зарубіжних інвесторів. Для цього необхідно привести в приклад досвід Китаю. У цій країні якщо інвестор вкладає свій прибуток у розвиток виробництва на термін понад 5 років, то йому повертається 40 % сплачених сум, після 10 років – 15–30% [18, с. 38].

Серед прямих податків достатньо високу питому вагу має податок з доходів фізичних осіб. Практично у всіх країнах він має прогресивну шкалу стягнення та ставки податку коливаються згідно отриманому доходу від 9 до 53%. Серед країн, які підлягали проведенню аналізу, пропорційна ставка лише в Росії – 13 і в Україні – 15 %. Фіксована ставка може бути застосована в тих країнах, в яких неналежним чином організоване державне адміністрування податку. Для застосування принципу справедливості більш доцільним буде все ж таки повернення до прогресивної шкали оподаткування в нашій країні. При цьому найменшою ставкою зробити 10%, але нарахування податку здійснювати без сплати та утримань до спеціальних фондів.

Варто відзначити, що адміністрування в розглянутих країнах є недорогим та ефективним. Основні напрямками з адміністрування податків є такі:

- регулярний моніторинг результатів діяльності фіскальних органів усіх рівнів з обов'язковим публічним розміщенням інформації, у т. ч. в мережі Інтернет;
- мінімізація кількості підрозділів фіскальної служби з чітким окресленням їх функцій та відсутністю дублювання;
- посилення відповідальності керівників підприємств за порушення у сфері оподаткування та запровадження відповідальності засновників;
- мінімізація безпосереднього контакту платників податків з чиновниками, що зменшить ризик корупційних діянь [19, с. 357].

Висновок. Отже, розглянувши податкову систему різних країн, їх реформи та принципи, можна сказати, що у системі оподаткування кожної окремої країни є свої особливості, які можна і потрібно переймати, використовуючи накопичений досвід. Адже будувати податкову систему самостійно дуже важко, тому доцільно використовувати досвід інших країн; детально розглянути реформи, що були проведені та концепції їх проведення. Дослідження еволюції податкової системи повинно використовуватись для створення ефективної системи оподаткування, оскільки часто сьогодні повторюються ті ж самі помилки і прорахунки, які вже не раз негативно впливали на економічний розвиток України.

Список використаної літератури

1. Литвіцька Н.Ю. Історія виникнення податків [Електронний ресурс] / Н.Ю. Литвіцька // Державне регулювання економікою, 2010. – Режим доступу до ресурсу: http://www.rusnauka.com/4_SWMN_2010/Economics/58421.doc.htm
2. Черник Д. Г. Налоги и налогообложение / Д. Г. Черник, Ю. Д. Шмелев. – М.: Юрайт, 2013. – 393 с.
3. Бабійчук А.Б. Напрямки вдосконалення системи оподаткування в Україні / А.Б. Бабійчук // Фінанси України. – 2006. – №12 – С.21-25.
4. Лучковська С. І. Фінансове право / С. І. Лучковська. – К.: КНТ, 2010. – 296 с.
5. Данілов О. Д. Податкова система та шляхи її реформування / О. Д. Данілов, Н. П. Фліссак. – К.: Парламентське видавництво, 2001. – 215 с.
6. Баранова В. Г. Податкова система / В. Г. Баранова. – Одеса: ОНЕУ, 2014. – 344 с.
7. Василь Кісіль і Партнери. Податкові аспекти ведення бізнесу в Європейському Союзі. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://cci.dp.ua/tl_files/data/study/FER%28pdf%29/Podatkov%20aspekti%20vedennja%20biznesu%20v%20Evropejskomu%20Sojuzi.pdf.
8. Податкова реформа: факти і цифри. [Електронний ресурс] – Міністерство фінансів України. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/567038854c68e.pdf>.
9. Нідзельська О. Система оподаткування у Франції / О. Нідзельська. // Вісник податкової служби України. – 1999. – № 33. – С. 66–69.
10. Податкова система Франції [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Податкова_система_Франції
11. Світовий досвід оподаткування: Франція [Електронний ресурс] // Державна фіскальна служба: офіційний веб-портал. – Режим доступу до ресурсу: <http://sfs.gov.ua/modernizatsiya-dps-ukraini/arkhiv/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/dosvid-modernizachii-krain-svity/fransia/>.
12. Нідзельська О. Податкова система в Німеччині / О. Нідзельська. // Вісник податкової служби України. – 1999. – №30. – С. 46-48.
13. Андрущенко В. Л. Податкові системи зарубіжних країн / В. Л. Андрущенко, О. Д. Данілов. – К.: Комп'ютер прес, 2004. – 300 с.
14. Якимчук Л. М. Еволюція податкової системи України: етапи, особливості та вплив на економічний розвиток держави / Л. М. Якимчук, В. М. Чубай. // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – С. 274–279.
15. Податковий кодекс України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>.
16. Податкова система України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.
17. Манжула А. Етапи розвитку системи державної податкової служби України / А. Манжула // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – №11. – С. 85-88.
18. Якушик І. Д. Податкові системи зарубіжних країн / І. Д. Якушик, Я. В. Литвиненко: Довідник. – Київ : “МП Леся”, 2004. – 480 с.
19. Савчук В. А. Світовий досвід адміністрування податків / В. А. Савчук. // Університетські наукові записки Хмельницького університету управління та права. – 2013. – №2 (46). – С. 102–112.

References

1. Vityvtska, N.Y. (2010) Istoriia vynyknennia podatkov [The history of taxes]. *State regulation of economy*. Retrieved from http://www.rusnauka.com/4_SWMN_2010/Economics/58421.doc.htm
2. Chernik, D.G. (2013) *Nalohy y nalohooblozhenye [Taxes and taxation]*. М.: Yurayt [in Russian].
3. Babychuk, A.B. (2006). Napriamky vdoskonalennia systemy opodatkuvannia v Ukraini [Areas of improvement of tax system in Ukraine]. *Finansy Ukrainy - Finance Ukraine*, 12, 21-25.

4. Luchkovska, S.I. (2010) *Finansove pravo [Finance law]*. Kyiv: CST. (in Ukr)
5. Danilov, O.D. & Flissak, N.P.(2001). *The tax system and ways to reform*. Kyiv: Parliamentary Publishing. (in Ukr)
6. Baranova, V.G. (2014) *The tax system*. Odessa: UNP. (in Ukr)
7. Vasil Kisil & Partners. Podatkovi aspekty vedennia biznesu v Yevropeiskomu Soiuzi [The tax aspects of doing business in the European Union]. Retrieved from http://cci.dp.ua/tl_files/data/study/FER%28pdf%29/Podatkovi%20aspekti%20vedennja%20biznesu%20v%20Jevropejskomu%20Sojuzi.pdf (in Ukr)
8. Ministry of Finance. *Tax Reform: Facts and figures*. Retrieved from <http://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/567038854c68e.pdf>. (in Ukr)
9. Nidzelska, A. (1999). Systema opodatkuvannia u Frantsii [The tax system in France]. *Visnyk podatkovoї sluzhby Ukrainy (Journal of Tax Service of Ukraine)*, 33, 66-69. (in Ukr)
10. Podatkova systema Frantsii [The tax system in France]. uk.wikipedia.org. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Податкова_система_Франції (in Ukr)
11. State Fiscal Service. *World experience of taxation: France*. Retrieved from <http://sfs.gov.ua/modernizatsiya-dps-ukraini/arkhiv/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/dosvid-modernizachii-krain-svity/fransia/> (in Ukr)
12. Nidzelska, A. (1999). The tax system in Germany. *Visnyk podatkovoї sluzhby Ukrainy (Journal of Tax Service of Ukraine)*, 30, 46-48. (in Ukr)
13. Andruschenko, V.L. & Danilov A.D. (2004). *Tax systems of foreign countries*. Kyiv: Computer Press. (in Ukr)
14. Yakymchuk, L. & Shevtsova, V.M. (2010). Evolution of the tax system of Ukraine: stages, features and impact on economic development of the country. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy (Scientific Journal NLTU Ukraine)*. 274-279. (in Ukr)
15. Tax Code of Ukraine. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>. (in Ukr)
16. The tax system of Ukraine. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8 (in Ukr)
17. Manzhula, A. (2004). Stages of development of the State Tax Service of Ukraine. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i pravo (Business, Economy and Law)*, 11, 85-88. (in Ukr)
18. Yakushik, I.D. & Litvinenko Y.V. (2004). *Podatkovi systemy zarubizhnykh krain [Tax systems of foreign countries]*. Kyiv, "MP Lesya". (in Ukr)
19. Savchuk, V.A. (2013). World experience of tax administration. *Universytetski naukovy zapysky Khmelnytskoho universytetu upravlinnia ta prava (University research note Khmelnytsky University of Management and Law)*, 2 (46), 102-112. (in Ukr)

OSADCHA Anna,

PhD, associate professor of accounting and auditing,
National University of Food Technologies, Ukraine

POHRIBNA Alexandra,

Master of Accounting and Audit Department
National University of Food Technologies, Ukraine
E-mail: anna_osadcha@mail.ru

FEATURES OF THE TAX SYSTEM

Introduction: *Ukraine is in the crisis economic situation, it is reasonable to consider system of the Ukrainian taxation in comparison with more economically developed foreign countries. In article the analysis of the corresponding leading foreign experience and the analysis of forming of the taxation system in the historical retrospective is carried out that allows to estimate objectively logic of evolution of systems of the taxation, and also to find out what forms are the necessary and caused economic factors and what are accidental that do system inefficient.*

Purpose: *the purpose of article is studying of the historical retrospective and foreign experience of system of the taxation which will be relevant to improvement of the mechanism of the taxation in Ukraine.*

Methods: *estimations, comparisons, supervision, analysis and generalization.*

Results: *the negative moments of systems of the taxation of other countries are lit: Germany (irrational structure, the overestimated tax rates) and France (availability of numerous transitional types of tax; irrational structure). As a result of research three directions of development of system of the taxation in Ukraine are offered: the taxation on the lowest rate (for example, 15%) for the new enterprises and the enterprises relating to small business, implementations of the regressive form of the taxation for the budget forming enterprises and creation of favorable climate for foreign investors.*

For application of the principle of justice return to an ascending scale of the taxation of the income of natural persons is offered, at the same time to the smallest rate to make 10%, but to carry out charges of a tax without payment of deduction in special funds.

Originality: *in article have gained further development and improvement of a basis of the theory of the taxation.*

Conclusion: *the offered directions of modernization of system of the taxation, with a careful eye to international experience and historical aspect of development of the taxation, increase of state regulation of the taxation, with simultaneous provides providing the certain freedom to the enterprises in the choice of the economic policy and implementation of effective state control behind completeness of receipts in the budget.*

Keywords: *tax policy; tax; tax forms; tax revenues; tax rates.*

*Одержано редакцією 22.01.2016
Прийнято до публікації 27.01.2016*

УДК 336.73:338.434

ДОБРОВОЛЬСЬКА Олена Володимирівна,
к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів та
банківської справи Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет, Україна
e-mail: dev-privat@mail.ru

КРЕДИТНІ СПІЛКИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ І РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. *Розкрито механізм управління кредитними відносинами. Обґрунтовано мету державної фінансової підтримки розвитку аграрного сектору економіки. Виявлено послідовність фінансового механізму кредитної спілки. Висвітлено класифікацію внесків членів кредитної спілки. Підкреслено, що принциповою відмінністю між банками та кредитними спілками є мета діяльності кожної з них: отримання прибутку для банку і надання фінансових послуг для кредитної спілки. Визначено головну мету діяльності кредитної спілки. Розроблено стратегічні напрями розвитку системи кредитної кооперації в Україні.*

Ключові слова: *кредитна спілка, кредитний механізм, фінансово-кредитні відносини, кредитні ресурси, сільськогосподарське кредитування, капітал кредитних спілок, фінансові інвестиції, соціальний захист.*

Постановка проблеми. *Перехід аграрних підприємств на ринкові умови господарювання багато в чому змінив їх відносини з державою, кредитними установами, банками, страховими компаніями та іншими фінансовими структурами. Враховуючи новизну економічних понять, категорій та механізмів їх дії, вони важко пристосовуються до практичної діяльності, особливо на рівні первинної ланки економіки – підприємства. Така ситуація не тільки уповільнює здійснення реформ, але і загострює стосунки з органами, які втілюють їх в практику господарювання.*

Складними виявилися фінансово-кредитні відносини для аграрного сектора економіки в ринкових умовах. Попит сільськогосподарських товаровиробників на фінансові та кредитні ресурси не задовольняється повною мірою. Основна причина – непомірно висока плата за користування кредитами, яка за теперішнього рівня рентабельності робить їх залучення збитковим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. *Чимало дослідників пропонують свої методики вибору і реалізації дій в управлінні проблемою формування та раціонального*

використання фінансових ресурсів як на рівні галузі, так і окремого аграрного підприємства. Серед вітчизняних вчених-економістів необхідно відзначити В. Я. Амбросова, В. М. Онегіна, В. М. Алексійчука, В. Г. Андрійчука, С. Б. Барнгольца, Ю. Д. Білика, В. А. Борисову, А. Г. Борщ, О. Д. Гудзинського, М. Я. Дем'яненка, Ф. В. Зинов'єва, В. Н. Зимовця, П. А. Лайка, М. Й. Малика, Л. Ю. Мельника, П. М. Макаренка, Л. О. Мармуль, Ю. М. Новікова, Д. В. Полозенка, П. Т. Саблука, І. В. Сало, В. П. Ситника, П. М. Федієнка, Д. Ф. Харківського, Л. М. Худолій, О. П. Чернявського, А. В. Чупіса, О. М. Шпичака. В їх наукових працях обґрунтовується система правового забезпечення, управління, ціноутворення, оподаткування і формування фінансово-кредитної інфраструктури для підприємств агропромислової сфери.

Визначення невіршених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, труднощі розв'язання цієї проблеми в цілому свідчать про те, що залишаються до кінця невіршеними питання обґрунтування форм і методів фінансового захисту сільського товаровиробника, розробки економічної та фінансової стійкості аграрних підприємств, побудови моделі оптимального використання фінансових ресурсів і удосконалення основних напрямків системи кредитування аграрної сфери економіки.

Метою статті є впровадження фінансово-кредитних відносин кредитної спілки як засобу формування і раціонального використання фінансових ресурсів аграрних підприємств в умовах ринку.

Викладення основного матеріалу дослідження. Агропромисловий комплекс, зокрема сільське господарство, найбільше потребує фінансового захисту і фінансової підтримки, які зумовлені не лише сезонністю виробництва, циклічністю, великим періодом кругообігу капіталу, а і тим, що з аграрного сектору економіки надходить на споживання і переробку 90% обсягу продовольчих ресурсів. Необхідність виділення державних коштів на підтримку сільського господарства визначається специфічними умовами його функціонування та низкою об'єктивних факторів. Метою державної фінансової підтримки розвитку цієї галузі є забезпечення достатніх рівнів доходності та досягнення нормативного рівня прибутковості виробничої діяльності аграрних підприємств усіх форм власності та господарювання, поліпшення еквівалентності обміну з галузями промисловості, а також покращення фінансової стійкості та фінансового стану підприємств і організацій АПК [8, с. 114].

В Україні активно працюючі кредитні спілки в 2003 році створили Всеукраїнську асоціацію кредитних спілок (ВАКС). ВАКС працює над розвитком місцевих асоціацій кредитних спілок і поєднанням їхнього потенціалу; забезпеченням максимальної правової поінформованості своїх учасників; відстоює їх професійні інтереси у відношеннях з державними органами. Консультаційна, методична та професійна допомога учасникам асоціації, вивчення й узагальнення найкращої міжнародної практики, а також обмін досвідом є пріоритетними напрямками в діяльності ВАКС.

Членами Всеукраїнської асоціації кредитних спілок станом на 01.01.2016 року є 124 кредитні спілки. Найбільше кредитних спілок (КС) – членів ВАКС (51 КС) знаходиться на заході, найменше (7 КС) – на півдні. Кредитні спілки – члени ВАКС східного регіону займають 29% (37 КС) у загальному членстві асоціації. У центральному регіоні працюють 23 кредитних спілок, які є членами ВАКС. Зазначимо, що у зв'язку з анексією АР Крим та окупованою частиною Східного регіону, дані по 21 кредитній спілці асоціації не враховуються [2, с. 8].

За даними асоціації, кредитні спілки-члени ВАКС об'єднують близько 360 тис. українців, зокрема:

- 77,5 тис. (21,5%) мають діючі кредитні договори;
- 14,5 тис. (4,0%) – внески (вклади) на депозитних рахунках.

В умовах ринку механізм управління кредитними відносинами, як складова частина кредитного механізму, становить систему заходів щодо регулювання усіх форм

кредитних відносин з використанням організаційно-розпорядчих та економічних методів і заходів. Ці методи специфічні для кожного рівня кредитної системи. Загальні ж правила здійснення кредитних відносин визначаються кредитним механізмом.

Якщо кредитний механізм визначає загальні правила здійснення кредитних відносин, незалежно від форми їх існування, то на відміну від нього, механізм кредитування характеризує набір правил використання конкретних організаційних форм позичкових відносин або їх груп (комерційні, банківські тощо). Тобто, зазначені поняття не тотожні.

Фінансовий механізм кредитної спілки включає наступну послідовність:

1. Члени кредитної спілки (вкладники) вкладають до кредитної спілки свої гроші.
2. Інші члени кредитної спілки (позичальники) беруть ці гроші в кредити.
3. За користування кредитом позичальники сплачують проценти.
4. Отримані від позичальників проценти сплачуються вкладникам як винагорода за вклад та використовуються на покриття витрат на здійснення діяльності кредитної спілки та формування її резервів.

Капітал кредитної спілки складається з пайового, резервного та додаткового капіталів, а також залишку нерозподіленого доходу спілки і не може бути меншим 10 відсотків від суми її загальних зобов'язань (табл.1).

Таблиця 1

Класифікація внесків членів кредитної спілки [3]

Внесок	Поворотний	Обов'язковий	Платний
Вступний	ні	так	ні
Обов'язковий пайовий внесок	так	так	так
Додатковий пайовий внесок	так	ні/так	так
Вклад на депозитний рахунок	так	ні	так

Пайовий капітал кредитної спілки формується за рахунок обов'язкових та додаткових пайових членських внесків членів кредитної спілки [6, с.10].

Резервний капітал призначений для відшкодування можливих збитків кредитної спілки, які не можуть бути покритими за рахунок надходжень поточного року, забезпечення платоспроможності кредитної спілки та захисту заощаджень її членів.

Резервний капітал кредитної спілки формується за рахунок вступних внесків членів кредитної спілки та частини доходів кредитної спілки до моменту досягнення ним не менш як 15% від суми активів, зважених на ризик кредитної спілки. Статутом кредитної спілки можуть бути передбачені й інші джерела формування резервного капіталу.

При ліквідації спілки залишок коштів резервного капіталу зараховується до Державного бюджету України.

Додатковий капітал кредитної спілки формується за рахунок цільових внесків членів спілки, благодійних внесків фізичних та юридичних, осіб, безоплатно отриманого майна і необоротних засобів.

У разі ліквідації спілки залишок додаткового капіталу зараховується до Державного бюджету України.

З метою покриття передбачуваних збитків від неповернення кредитів кредитною спілкою за рахунок частини доходів кредитної спілки формується резерв забезпечення покриття втрат від неповернених позичок. Порядок формування і використання резерву забезпечення покриття втрат визначається Уповноваженим органом.

Кредитна спілка створює інші резерви та фонди відповідно до нормативно-правових актів Уповноваженого органу, статуту та рішень загальних зборів кредитної спілки.

Задля забезпечення високого рівня своєї надійності та стабільності кредитні спілки – члени ВАКС продовжують активно формувати капітал. Так, за 2015 рік капітал кредитних спілок – членів ВАКС складає 277,4 млн. грн., що на 5,3 (1,9%) більше порівняно з 2014 роком. Зокрема, 77,2% капіталу складає резервний капітал. При цьому, у 2015 році деякі кредитні спілки за рахунок резервного капіталу покрили збитки на загальну суму 6 млн. грн.

На фоні зростання резервного капіталу протягом 2015 року спостерігалось скорочення обсягів залучення кредитними спілками асоціації вкладів. Кредитними спілками – членами ВАКС у 2015 році було залучено 502,3 млн. грн., тоді як у 2014 році – 635 млн. грн.

Однак, враховуючи, що кількість вкладників кредитних спілок – членів ВАКС у 2015 році скоротилося на 3,6 тис. осіб, тоді як у 2014 році – 2,3 тис. особи, спостерігаємо зменшення обсягу відтоку внесків (вкладів) на депозитних рахунках спілок. Таким чином, вкладники, що довгий час тримають свої заощадження в кредитних спілках – членів ВАКС, поступово збільшують розмір своїх вкладів. Так, депозитний портфель кредитних спілок асоціації протягом 2015 року зменшився на 55,5 млн. грн, тоді як у 2014 році розмір депозитного портфеля скоротився на 93,1 млн. грн. Станом на 01.01.2016 року депозитний портфель кредитних спілок – членів ВАКС складає 341 млн. грн., а середня сума вкладу на одного члена складає 23,5 тис. грн. [2, с. 9]

Крім того, 38,1% (198,5 млн. грн) вкладів складають довгострокові понад 12 місяців.

Більше третину вкладів, а саме 37,1% (126 млн. грн.) складають середньострокові вклади (від 3 до 12 місяців). Вклади до запитань і короткострокові вклади (до 3-х місяців) в структурі портфеля становлять 1,7% (5,7 млн. грн.) та 3,0% (10,3 млн. грн.) відповідно.

Фінансовий характер діяльності кредитної спілки робить її схожою на інших учасників фінансового ринку – банки. Між цими структурами є багато як спільного, так і відмінного. Спільним є те, що і банки, і кредитні спілки на ринку діють як фінансові посередники, створені для задоволення потреб споживачів у фінансових ресурсах. Вони мають можливість акумулювати кошти від тих, хто має в даний момент їх надлишок і передавати тим, хто відчуває в них нагальну потребу. Принциповою відмінністю між цими структурами є мета діяльності кожної з них: отримання прибутку для банку і надання фінансових послуг для кредитної спілки. За кордоном кредитні спілки у своєму розвитку все більше наближаються до банків, але основна відмінність зберігається: вони обслуговують тільки своїх учасників [1, с. 215].

З приводу конкуренції між банками та кредитними спілками, можна сказати, що вона існує в сфері залучення заощаджених коштів фізичних осіб та на ринку споживчого кредитування. У сфері бізнесового мікрокредитування, особливо в селах, кредитні спілки є чи не єдиним джерелом фінансування малих та середніх підприємств. Відповідно до переваг кредитних спілок можна віднести максимальну наближеність їх до безпосередніх отримувачів послуг, а також можливість позичальника за спрощеною схемою отримати кредит навіть у незначних розмірах. Кредитні спілки також мають можливість зваженіше підходити до відбору членів, а отже, і до своїх клієнтів, тому при видачі кредиту можна не так ретельно перевіряти кредитоспроможність позичальника. А банкам не завжди вигідно мати справу з дрібними позичальниками через значні адміністративні затрати. Вони більш зацікавлені у крупних клієнтах. Крім того, кредитні спілки надають своїм членам ще цілу низку інших послуг.

Головну мету діяльності спілки можна визначити як фінансовий та соціальний захист своїх членів шляхом залучення їх особистих заощаджень для взаємного кредитування, фінансової підтримки підприємницьких ініціатив та надання їм інших фінансових послуг. Загалом, кредитна спілка – непогана альтернатива банківській для тих

підприємців, які прагнуть оперативно отримати позичку на короткий термін (на кілька місяців чи на рік). У такого виду кредитування – легалізованого Законом України «Про кредитні спілки» – є низка переваг. По-перше, кредитна спілка має цілком законні підстави контролювати діяльність об'єднання. По-друге, є нагода напрацювати позитивну кредитну історію поза банком. По-третє, ставки річних у кредитних спілках є досить відкритими.

Послуги членам органів управління та працівникам кредитної спілки надаються на умовах, що не можуть відрізнятись від звичайних, та з дотриманням вимог щодо уникнення конфлікту інтересів.

Кредитна спілка має право самостійно встановлювати:

- розмір плати (процентів), яка розподіляється на пайові членські внески та нараховується на внески (вклади), що знаходяться на депозитних рахунках членів кредитної спілки;
- розмір плати (процентів) за користування кредитами, наданими кредитною спілкою;
- ціни (тарифи) на послуги, що надаються кредитною спілкою;
- види кредитів, що надаються кредитною спілкою, умови надання та строки повернення кредитів;
- способи забезпечення кредитних зобов'язань, вимоги щодо забезпечення погашення кредитів.

Ще під час кризи 2009-2010 років члени ВАКС розпочали роботу щодо проведення заходів з метою виключення зі своїх членів тих осіб, які довгий час не користувалися та не планують користуватися послугами кредитної спілки. Це явище було об'єктивно необхідним, оскільки велика кількість неактивних пайовиків значно підвищує витрати на адміністрування, що особливо відчутно під час проведення загальних зборів.

Таким чином, продовжуючи зменшення витрат спілки, протягом 2015 року кількість членів кредитних спілок асоціації зменшилась на 7,9%.

Водночас спілки надають перевагу позичальникам з позитивною кредитною історією та потенційно високою платоспроможністю, що зменшує рівень кредитних ризиків. Крім того, цей підхід дозволяє збільшити розмір виданих кредитів. Однак, внаслідок такої політики, станом на 01.01.2016 року кількість позичальників становить 77,5 тисяч осіб, що на 10,9% менше порівняно з 2014 роком.

Протягом 2015 року в кредитних спілках-членах ВАКС кількість вкладників зменшилося на 3,6 тис. осіб (19,9%) та складає понад 14,5 тисяч громадян.

Найбільше українців – 152,1 тис. (42%) обслуговує 9 кредитних спілок-членів ВАКС, що становлять 9% від загальної кількості членів ВАКС. При цьому, найчисельніша група спілок – 46 (де від 1 тис. до 5 тис. осіб) обслуговує 33% від загальної кількості членства. 10 кредитних спілок (кількість членів від 5 тис. до 10 тис. осіб) обслуговує 19% членів. І лише 6% членів ВАКС обслуговують 38 кредитних спілок, в яких кількість членів сягає до 1 тис. осіб.

За 2015 рік кредитні спілки – члени ВАКС втратили 50,7 млн. грн. (7%) активів та станом на 01.01.2016 року загальна сума активів дорівнює сумі у посткризовий 2011 рік – 670,1 млн. грн.

Зазначимо, що роботу кредитних спілок ускладнює виникнення проблем в банківській системі, що супроводжується масовим банкрутством банків та їх виходом з ринку. Через неможливість вчасного повернення коштів спостерігаються проблеми з ліквідністю у деяких кредитних спілках – членах ВАКС.

Однак, намагаючись зменшити рівень кредитних ризиків обмеженням кола позичальників, деякі великі спілки стикнулись у 2015 році з проблемою надліквідності.

Тому вони були вимушені або повертати частину вкладів, або спрямовувати вільні кошти у фінансові інвестиції. Таким чином, за рахунок внесків (вкладів) на депозитні

рахунки в Об'єднану кредитну спілку (ОКС) та внесків до капіталу ОКС за вересень-грудень 2015 року, сума фінансових інвестицій у 2015 році зросла на 3,7 млн. грн (12%) та склала 34,1 млн. грн. Зазначимо, що порівняно з 2013 роком цей показник зменшився на 37,4 млн. грн. (52,3%).

Варто зазначити, що переважна більшість кредитних спілок – членів ВАКС (55,3%) мають в активах понад 138 млн. грн., що складають 20,7% від загальної суми активів. В той же час, на 9,7% членів асоціації припадає найбільша сума активів – 44,5%.

Враховуючи зменшення купівельної спроможності національної грошової одиниці та поступове зростання потреб населення у позичкових коштах, кредитні спілки – члени ВАКС обмежили кредитування, аби убезпечити себе від значного зниження якості кредитного портфеля. Отже, обсяг кредитування своїх членів у кредитних спілках – членів ВАКС у 2015 році порівняно з попереднім роком зменшився на 10,8%. Проте, дотримуючись зазначених вище пріоритетів кредитні спілки збільшують розмір кредиту, наданого одному члену спілки, обмежуючи коло позичальників лише тими особами, в платоспроможності яких впевнені. Таким чином, станом на 01.01.16 року середній кредит, наданий кредитною спілкою асоціації, склав 8,2 тис. грн., в той час як в 2014 році його розмір складав 7,7 тис. грн, а у посткризовий період 2011 року – 5,5 тис. грн.

Внаслідок зменшення обсягу кредитування спостерігається зменшення суми кредитного портфеля кредитних спілок – членів ВАКС на фоні погіршення його якості.

Так, з початку 2015 року кредитний портфель спілок асоціації зменшився на 42,6 млн. грн. (6,3%) та станом на 01.01.2016 року складає 631,4 млн. грн. Більшу частину кредитів (59,3%) спілки продовжують надавати на строк від трьох до дванадцяти місяців, але значна частка виданих кредитів припадає на довгострокові кредити (37%), які члени асоціації активно надавали протягом минулих років. Ці кредити продовжували працювати на спілки й в 2015 році, завдяки чому займають найбільшу частину кредитного портфеля – 50,3% (317,3 млн. грн.). Кредити надані з терміном погашення від 3-х до 12 місяців займають 47,7% або 301 млн. грн. від всього кредитного портфеля. Незначну частку кредитного портфеля, а саме 2,1% (13,1 млн. грн.), складають кредити, надані членам з терміном погашення до 3 місяців.

Як і раніше, основним сегментом ринку для кредитних спілок залишається надання кредитів на побутові потреби, а саме: навчання, весілля, енергозбереження тощо. Так, станом на 01.01.16 року в структурі кредитного портфеля кредитних спілок – членів ВАКС споживчі кредити складають 65,5% (413,6 млн. грн.). Водночас лише незначна їх частина надана на придбання автотранспорту та побутової техніки.

При цьому найбільш ризиковими є комерційні кредити, що пояснюється як розміром таких кредитів (середній комерційний кредит складає 31,8 тис. грн.), так і умови їх надання. Адже найчастіше такі кредити надаються з відстрочкою сплати основної суми.

Крім того, підвищує рівень ризиків неповернення таких кредитів політична та економічна нестабільність в країні. Окреслена ситуація підтверджується низькою якістю таких кредитів. Зокрема, комерційні кредити складають 7,5% або 47,7 млн. грн. кредитного портфеля, але 25,1% комерційних кредитів прострочені понад три місяці.

Більш ризиковими кредитами є кредити, надані на ведення селянських та фермерських господарств (15,5%), які займають незначну частку в загальному обсязі наданих кредитів – 4,1% та 2,9% або 25,7 млн. грн. та 18,4 млн. грн. відповідно. Середній кредит наданий на ведення сільського господарства складає 12,6 тис. грн.

Стрімке падіння рівня платоспроможності позичальників у 2014-2015 роках призвело до масових неплатежів по кредитах, але при цьому кредитними спілками – членами ВАКС було в достатньому обсязі сформовано резерв забезпечення покриття втрат від неповернених позичок (РЗПВ). Крім того, необхідно звернути увагу на той факт, що протягом 2015 року кредитні спілки асоціації почали проводити активну роботу з

позичальниками. Внаслідок чого спостерігається зменшення загальної суми заборгованості за неповернутими та простроченими кредитами. Станом на 01.01.2015 року заборгованість за неповернутими та простроченими кредитами складає 122 млн. грн., тоді як рік тому цей показник сягав 126,4 млн. грн.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, головну мету діяльності кредитної спілки можна визначити як фінансовий та соціальний захист своїх членів шляхом залучення їх особистих заощаджень для взаємного кредитування, фінансової підтримки підприємницьких ініціатив та надання їм інших фінансових послуг.

Зберігши довіру вкладників під час кризи, кредитні спілки – члени ВАКС поступово нарощують капітал, який підвищує рівень надійності та стабільності спілки та є надійним фундаментом для роботи, особливо під час кризових явищ. Надаючи кредити за рахунок капіталу, спілка не лише максимізує доходність, але й убезпечує себе від ситуацій, коли виникає необхідність в терміновому поверненні значної суми коштів. При цьому, відчувши на собі всю складність роботи в кризових умовах, спілки проводять більш зважену кредитно-депозитну політику. Зокрема, довгострокові вклади складають 58,2% депозитного портфеля, а довгострокові кредити – 50,3% кредитного портфеля членів асоціації [2, с.4]. Така політика надає спілкам стабільну фінансову рівновагу та дозволяє уникнути виникнення проблем з ліквідністю та платоспроможністю.

Узагальнюючим підсумком проведеного аналізу є розробка наступних стратегічних напрямів розвитку системи кредитної кооперації в Україні:

- забезпечення стабілізації функціонування системи кредитної кооперації, систематизація й посилення державного регулювання діяльності кредитних спілок і розвиток саморегулювання;
- запровадження систем фінансового оздоровлення кредитних спілок та гарантування внесків(вкладів), участь в яких для кредитних спілок є обов'язковою;
- створення умов для конкурентного надання кредитними спілками фінансових послуг для своїх членів шляхом розширення кола споживачів фінансових послуг кредитних спілок, збільшення видів фінансових послуг, що надаватимуть установи системи кредитної кооперації, розширення переліку обслуговуваних ними видів фінансових інструментів, а також заснування кредитними спілками центрального фінансового інституту.

Список використаної літератури

1. Добровольська О.В. Фінансовий ринок: навч. посіб. / О. В. Добровольська, С. М. Халатур. – Д.: Монолит, 2015. – 384 с.
2. Зведені дані кредитних спілок-членів ВАКС станом на 01.01.2016 року [Електронний ресурс] / Всеукраїнської асоціації кредитних спілок України. – Режим доступу : http://vaks.org.ua/images/finanalyka_vaks/Zvedeni_dani_chleniv_VAKS_01.01.2016.pdf
3. Амбросов В. Я. Формування кредитного ринку в системі агробізнесу США / В. Я. Амбросов, В. М. Онегіна // Фінанси України. – 2004. – №5. – С. 47-53.
4. Третьяк О. М. Кредитні спілки як ефективна форма мікрокредитування / О. М. Третьяк // Економіка АПК. – 2002. – №7 – С.100-107.
5. Пластун В. Л. Пріоритети розвитку кредитних спілок у сучасних умовах / В.Л. Пластун //Актуальні проблеми економіки. – 2010. – №10(112). – С. 131-137.
6. Закон України «Про кредитні спілки» від 20.12.2001р. № 2908-НІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=2908-14>.
7. Прудніков А. О. Основні принципи функціонування кредитних спілок України в сучасних умовах / А.О. Прудніков // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2011. – №2. – С.28-31.
8. Мироненко В.П. Удосконалення економічного механізму кредитування сільськогосподарських товаровиробників / В.П.Мироненко, А.М. Москаленко // Облік і фінанси АПК. – 2006. – №3. – С. 112-116.
9. Непочатенко О.О. Проблеми правового та методологічного забезпечення банківського кредитування аграрних підприємств / О.О. Непочатенко // Облік і фінанси АПК. – 2006 - №2. – С. 79-82.
10. Плеханов Д.О. Державне регулювання підприємництва у сільському господарстві / Д.О. Плеханов // Економіка та держава. – 2007. – №9. – С.82-86.

11. Корінець Р. Розвиток ринку землі як передумова іпотечного кредитування сільського господарства / Р. Корінець // Інтернет сторінка ГО «Інститут сільського розвитку» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://icrp.org.ua/files/13_rozv.doc.
12. Specialized Financial Need in Rural America / 21st Century Rural America : New Horizons for US Agriculture. – 2007. – P. 22-23.

References

1. Dobrovol's'ka, O.V., & Khalatur, S. M. (2015) *Financial market*. Dnipropetrovsk: Monolyt (in Ukr).
2. *Summary of Credit Unions members AUACU as of 01/01/2016* Ukrainian Association of Credit Unions of Ukraine. Retrieved from http://vaks.org.ua/images/finanalitika_vaks/Zvedeni_dani_chleniv_VAKS_01.01.2016.pdf (in Ukr).
3. Ambrosov, V. Ya., & Oniehina, V. M. (2004). Formation of the credit market in the US Agribusiness System. *Finansy Ukrainy (Finance Ukraine)*, 5, 47-53 (in Ukr).
4. Tret'iak, O. M. (2002) Credit unions as an effective form of microcredit. *Ekonomika APK (Economy AIC)* 7, 100-107 (in Ukr).
5. Plastun, V. L. (2010) Priorities of credit unions in modern conditions. *Aktual'ni problemy ekonomiky (Recent economic problems)*, 10(112), 131-137 (in Ukr).
6. *About credit unions* (2001) (Law of Ukraine)/ Retrieved from <http://zakon.nau.ua/dots/?tsode=2908-14> (in Ukr).
7. Prudnikov, A. O. (2011) Main principles of the Credit Unions of Ukraine in modern conditions. *Naukovyj visnyk: Finansy, banky, investytsii (Scientific Journal: Finance, banks, investment)*, 2, 28-31 (in Ukr).
8. Myronenko, V.P., & Moskalenko, A.M. (2006) Improving economic mechanism of crediting of agricultural producers. *Oblik i finansy APK (Accounting and Finance AIC)*, 3, 112-116 (in Ukr).
9. Nepochatenko, O.O. (2006) Problems of legal and methodological support bank lending to agricultural enterprises. *Oblik i finansy APK (Accounting and Finance AIC)*, 2, 79-82 (in Ukr).
10. Plekhanov, D.O. (2007) State regulation of entrepreneurship in agriculture. *Ekonomika ta derzhava (Economy and State)*, 9, 82-86 (in Ukr).
11. Korinets', R. (2006) *Land market development as a prerequisite for the mortgage Agriculture*. (Institute for Rural Development). Retrieved from http://itsp.org.ua/files/13_rozv.dots (in Ukr).
12. *Specialized Financial Need in Rural America* (2007). 21st Century Rural America : New Horizons for US Agriculture.

DOBROVOLSKA Olena Volodymyryvna

Ph.D., Associate Professor of Finance Department of
Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University,
E-mail: dev-privat@mail.ru

CREDIT UNIONS AS A MEANS OF FORMING AND RATIONAL USE OF FINANCIAL RESOURCES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Introduction. *Financial and credit relations in the agrarian sector are complex for the economy of Ukraine in market conditions. The demand of agricultural producers to financial and credit resources is not satisfied in full. The main reason is prohibitively high fees for loans, which with the current level of profitability makes them attract unprofitable.*

Purpose. *The aim of the article is the substantiation of necessity of use of agricultural enterprises of the financial mechanism of the credit Union. Financial and credit possibilities of the credit Union to agricultural enterprises are an effective tool of formation and rational use of financial resources in market conditions.*

When considering and analysing the activities of credit unions were used the following research methods: analysis of the financial activities of credit unions, the analogy method in determining the status and development prospects of credit cooperation of Ukraine, the comparison in determining methods of performance management of credit unions.

The main results of the study. *Agriculture, in particular agriculture, most in need of financial protection and financial support. Due to seasonal production cycles, a greater period of capital turnover. From the agricultural sector comes to the consumption and processing of 90 % of food resources.*

Financial mechanism of the credit Union consists of the following sequence: 1. The credit Union members (savers) invest in a credit Union your money. 2. Other members of the credit Union (the borrowers) take the money in loans. 3. For the loan borrowers pay interest. 4. Received from the borrowers the interest is paid to depositors as compensation for the contribution and are used to cover expenses for activities of the credit Union and the formation of its reserves.

To ensure a high level of reliability and stability of credit unions continue to generate capital. In 2015 the capital of credit unions is 277,4 million USD. 5.3 (1.9%) more than in 2014. In particular, 77.2% of the capital is the reserve capital. In 2015, some credit unions at the expense of reserve capital cover for losses totaling 6 million USD.

Scientific novelty of the research results. *The main aim of the Union activity can be defined as financial and social protection of its members by bringing their personal savings to peer lending financial support to entrepreneurial initiatives and the provision of other financial services.*

The conclusions and specific suggestions of the author. *Developed the following strategic directions of development of credit cooperation system in Ukraine: ensuring stability of functioning of system of credit cooperation, systematization and reference state regulation of activity of credit unions and the development of self-regulation; implementation of financial rehabilitation of credit unions and insurance contributions (deposits), participation in which for credit unions is required; creation of conditions for competitive credit unions provide financial services for its members by expanding the range of consumers of financial services to credit unions, increased financial services, which will provide institutions of credit cooperatives, expanding the list that they serve, the types of financial instruments, and the creation of Central credit unions financial institution.*

Keywords: *credit union; credit mechanism; financial and credit relations; credit resources; agricultural lending; capital of credit unions; financial investment; social protection.*

Одержано редакцією 01.02.2016
Прийнято до публікації 09.02.2016

УДК 330.332.01

ЗАКРЕВСЬКА Людмила Миколаївна,
к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки і права,
Національний університет харчових технологій
mnpk_nyxt@mail.ru
ЗАІНЧКОВСЬКИЙ Анатолій Олександрович,
д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки і
права, Національний університет харчових
технологій, Україна
palamarchuklina@mail.ru

ІНВЕСТИЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. *Досліджено проблеми забезпечення інвестиційної безпеки як визначальної функціональної складової економічної безпеки. Визначено, що найважливішим компонентом аналізу інвестиційної безпеки є аналіз загроз, які можуть бути зовнішніми і внутрішніми. Проаналізовано загрози, які визначають рівень інвестиційної безпеки країни. Визначено, що найбільш перспективним напрямом фінансових надходжень на територію України є грошові перекази з-за кордону громадян-українців.*

Ключові слова: *інвестиційна безпека; економічна безпека; національна безпека; інвестиційна привабливість; іноземні інвестиції; інвестиційні ресурси; інвестиційний потенціал; загрози.*

Постановка проблеми. В сучасних кризових умовах стан економічної безпеки держави визначає можливості соціально-економічного розвитку та темпів зростання національної економіки. Для практичного забезпечення економічної безпеки об'єктивно необхідно сприяти активізації інвестиційного процесу, його спрямування на забезпечення потенціалу позитивних економічних та соціальних змін в умовах загострення соціально-економічних суперечностей, виникнення руйнівних загроз здатності до економічного розвитку та підтримки економічного суверенітету держави. Свою реалізацію це знаходить у посиленні спрямованості інвестиційних процесів на забезпечення сталого економічного зростання, досягнення реальних структурних зрушень у народному господарстві, технічному переозброєнні, підвищенні якісних показників господарської діяльності і, головне, якості і рівня життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим питанням економічної безпеки як визначальної складової національної безпеки держави присвячена велика кількість наукових досліджень. Зокрема, досить великий спектр питань соціально-економічного змісту, структури, функцій і методів економічної безпеки знайшли своє висвітлення в працях російських та українських авторів Л. Абалкіна, М. Алікаєвої, О. Барановського, О. Беляєва, О. Білоруса, І. Бінька, Є. Бухвальда, З. Варналія, А. Гальчинського, В. Геєця, С. Глаз'єва, О. Гончаренко, М. Єрмошенка, Я. Жаліла, Т. Ковальчука, В. Мунтіяна, Є. Олейнікова, Г. Пастернака-Таранушенка, С. Пирожкова, Л. Паштової, В. Сенчагова, А. Сухорукова, В. Шлемка, А. Шовгенова та інших.

З'ясуванню місця і ролі інвестиційної діяльності в економічному зростанні, дослідженню функції інвестицій присвячені роботи представників різних економічних шкіл в різні історичні періоди. Сучасна проблематика інвестиційних процесів за умов трансформації аналізується в дослідженнях провідних вчених України – Ю. Бажала, В. Базилевича, Є. Бершеди, Л. Борщ, О. Власюка, В. Геєця, А. Гойко, Б. Губського, О. Гаврилюка, М. Денисенка, П. Єщенка, Б. Кваснюка, І. Лукінова та інших.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри існування значної кількості напрацювань у теорії інвестицій, до цього часу не сформовано понятійний апарат інвестиційної безпеки, є проблеми визначення її місця в системі економічної безпеки.

Метою статті є дослідження інвестиційної безпеки як визначальної функціональної складової економічної безпеки.

Викладення основного матеріалу дослідження. Безпека як система корінних, типових властивостей будь-якої країни втілює в собі усі сфери різних галузей життєдіяльності й розвитку людини, суспільства, держави і природи.

Економічна безпека є провідною складовою національної безпеки, яка відображає причинно-наслідковий зв'язок між економічною могутністю країни, її воєнно-економічним потенціалом та національною безпекою.

Держава є основним суб'єктом економічної безпеки. Однак нині існують певні суперечності між окремими громадянами й державою, що проявляється у своєрідному конфлікті їхніх інтересів та породжує соціальну напругу. Насамперед, це пов'язано з тим, що держава може не тільки виступати гарантом економічної безпеки своїх громадян, але й сама бути для них джерелом загроз.

Однією з найважливіших складових економічної безпеки є інвестиційна безпека. Інвестиційна безпека держави забезпечується за умов дотримання граничної норми інвестування, що дає можливість: відтворювати науково-технічний та інтелектуальний потенціал нації; здійснювати розширене відтворення основного капіталу; підтримувати конкурентоспроможність економіки; гарантувати стійке зростання ВВП на рівні завдань соціально-економічного розвитку і міжнародного співробітництва; створювати стратегічні резерви; долати депресивні явища у регіонах країни; зберігати і відновлювати природні ресурси; утримувати на безпечному рівні екологічні параметри.

Інвестиційна безпека є сукупністю нормативно-правових, соціальних і екологічних умов, що визначають тип і динаміку відтворювального процесу і забезпечують надійність відшкодування та ефективність використання вкладеного капіталу.

Головним критерієм достатності інвестиційної безпеки є конкурентоспроможність економіки. Виходячи з того, що критерієм економічної безпеки є підтримання в адекватному стані умов життєдіяльності (економічне зростання, добробут населення), то матеріальною основою цього є певний рівень інвестування та інвестиційної безпеки.

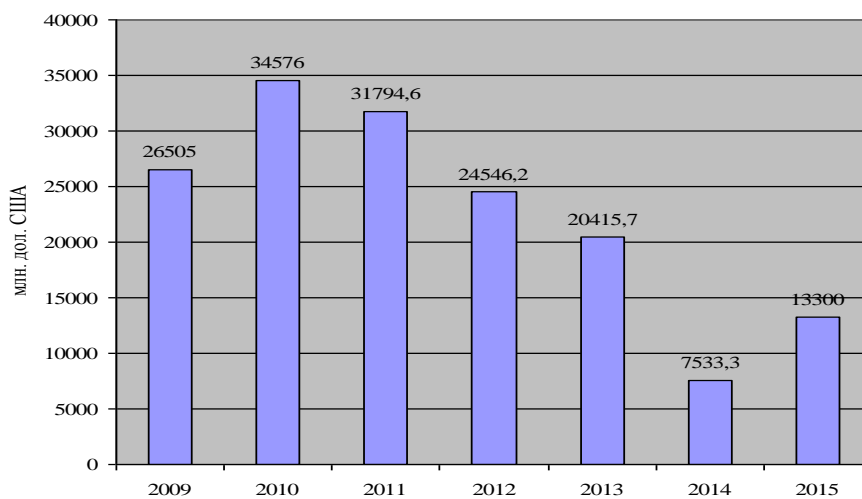
Одним із найважливіших компонентів аналізу інвестиційної безпеки є аналіз загроз. При цьому потрібно досліджувати як внутрішні загрози (стан фінансових ринків, банківської системи, технологічний рівень виробництва основних галузей економіки, ступінь зносу основних виробничих фондів тощо), так і зовнішні загрози, спричинені умовами зовнішніх ринків і проявами відцентрових тенденцій.

Зупинимось детальніше на зовнішніх і внутрішніх загрозах, що визначають стан інвестиційної безпеки України.

Влітку – на початку осені 2015 року на міжнародному фінансовому ринку склалась доволі складна й нестабільна ситуація, пов'язана насамперед з трьома значними падіннями фондового ринку Китаю та неочікуваною девальвацією китайської національної валюти – юаня [1]. Це, в свою чергу, негативно позначилось і на національній економічній безпеці. Девальвація зарубіжної валюти призвела до знецінення вітчизняної грошової одиниці, зростання цін на товари першої необхідності та зниження життєвого рівня населення.

Рівень інвестиційної безпеки суттєво залежить від розвитку зовнішньоторговельних відносин, особливо, з країнами ЄС. Більшість продукції, що експортується, має сировинну і напівсировинну спрямованість. Тому іноземні інвестори продовжують фінансувати дані експортоорієнтовні підприємства, формуючи, таким чином, сприятливе інвестиційне середовище. Проте варто враховувати, що вартість капіталу, що надходить в Україну перевищує середній рівень, за яким кредитують у розвинених країнах світу. Це пов'язано, передусім, із ступенем ризикованості. Таким чином, на рівень інвестиційної безпеки негативно впливатиме і зростання ціни залучення грошей та капіталів. З великою вірогідністю, можна спрогнозувати, що вартість кредитів для української держави та підприємств зросте, а обсяг їх пропозиції може зменшитись за будь-якого, навіть найсприятливішого, варіанта розв'язання проблем українського державного боргу. З точки зору потенційних кредиторів це буде не що інше, як плата за ризик.

Важливе значення для забезпечення інвестиційної безпеки держави є стан банківської системи. За інформацією НБУ, станом на кінець вересня 2015 р. офіційні (золотовалютні) резерви України становили 12,8 млрд. дол. США, збільшившись порівняно з їх обсягом у січні 2015 р. у 2 рази. У зв'язку з радикальним цьогорічним зменшенням обсягів імпорту товарів і послуг в Україну такий рівень офіційних резервів є достатнім для забезпечення стабільності функціонування фінансового сегмента вітчизняної економіки. Однак, для забезпечення фінансової стабільності в Україні офіційні резерви повинні бути суттєво збільшені. А цього можна досягти лише за умови усталеного надходження в Україну значних потоків вільноконвертованих валют як за рахунок експорту товарів і послуг, так і за рахунок вигідних для української економіки кредитів, інвестицій та інших фінансових потоків. Офіційні дані МВФ також демонструють позитивні зрушення у динаміці золотовалютних запасів (рис. 1).

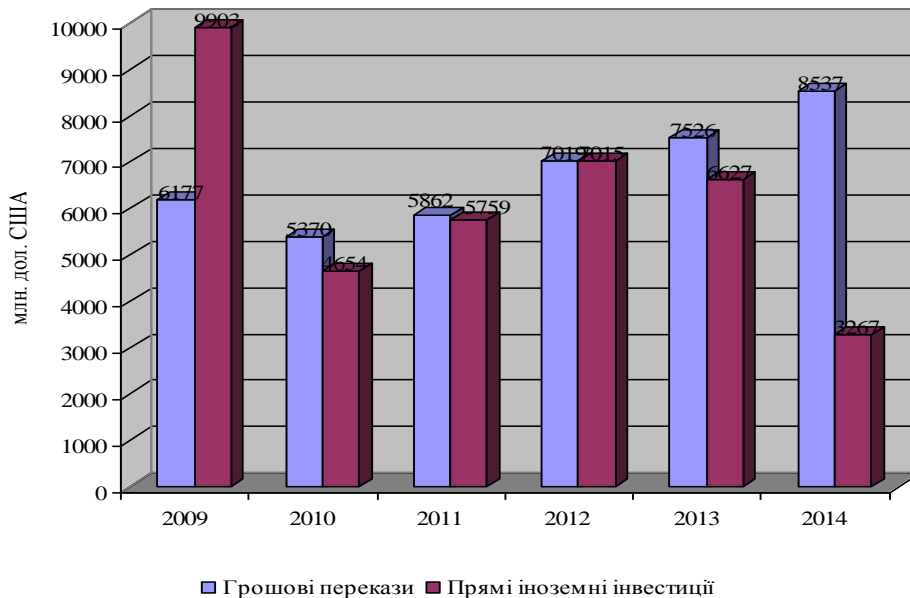

Рис.1. Динаміка офіційних золотовалютних запасів України за 2009-2015 рр., млн. дол. США*

* Побудовано автором на основі даних [2].

Проте лише динаміка золотовалютних запасів не може свідчити про підвищення інвестиційної безпеки держави. Варто також враховувати боргові зобов'язання України, які мають тенденцію до постійного зростання. Загалом у кризову хвилю 2013-2014 рр. наша країна ввійшла не лише із значним зовнішньоторговельним дефіцитом і зниженням інвестиційних залучень, але й з надмірним зовнішньоборговим тиском, який посилював і без того значну девальвацію національної валюти. Станом на вересень 2015 р. величина державного боргу досягла критичного рівня – 90% ВВП [3, с. 3]. Це стало наслідком декількох факторів: значного накопиченого боргу, що продовжує зростати, глибокого спаду ВВП, девальвації гривні, що спричинило курсову переоцінку валютної складової боргу. У результаті, уряд виявився неспроможним обслуговувати борги за рахунок державного бюджету, що обумовило об'єктивну необхідність у реструктуризації. Тому говорити про послаблення інвестиційних ризиків для потенційних кредиторів буде некоректним. Судячи з усього, інвестиційна привабливість України залишатиметься найближчим часом слабкою.

Оцінюючи фінансові потоки на територію України, нами було з'ясовано, що протягом 2013-2014 рр. послідовно зростали грошові перекази громадян-українців з-за кордону. Обсяги цих фінансових надходжень суттєво перевищували обсяги прямих іноземних інвестицій (рис. 2).

Рис. 2. Динаміка грошових переказів громадян і прямих іноземних інвестицій в Україну у 2010-2015 рр., млн. дол. США*

* Побудовано автором на основі даних [4].

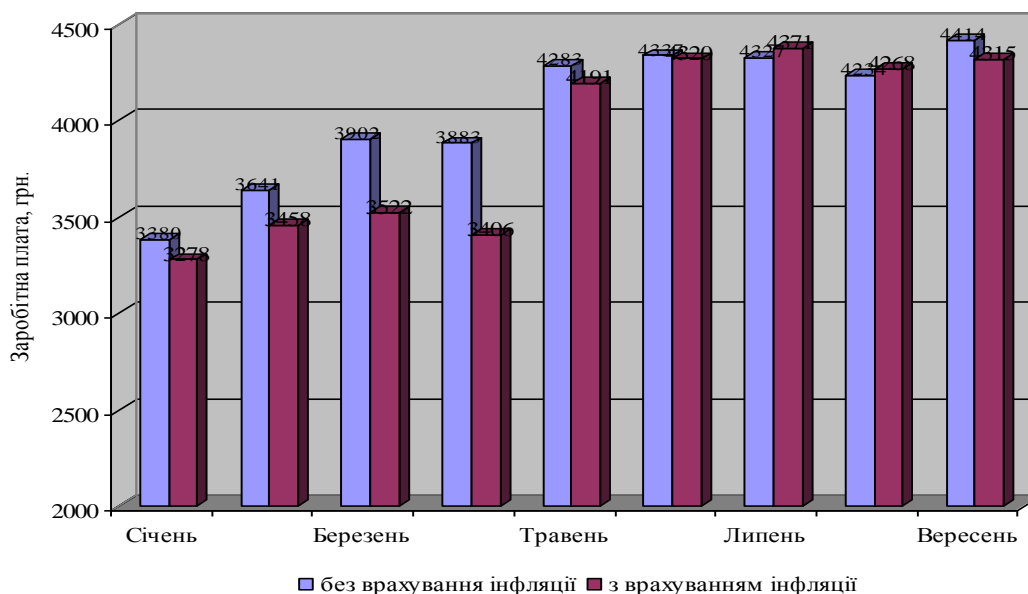
Грошові кошти з-за кордону вкладаються переважно в будівництво власного житла. Проте при покращенні ділового інвестиційного середовища, отримані ресурси можуть залучатись до приватного сектору економіки, що може стати основним фактором забезпечення економічного зростання.

Для підприємств, що передусім орієнтовані на внутрішній ринок, найбільшою внутрішньою загрозою залишається низький рівень життя населення, що пов'язано, насамперед, із різкими коливаннями валютних курсів і підвищенням комунальних тарифів.

Через зниження попиту на готівку, скорочення кредитної активності і депозитних надходжень банківська система України знаходиться у вкрай тяжкому становищі. Ситуація може змінитись при покращенні реального добробуту українських громадян та кредитуванні

підприємницьких структур реального сектору економіки, які взмозі обслуговувати свої борги. Банки мають кредитувати працюючий бізнес, а не занепадаючий.

Рівень життя населення постійно падає. Згідно офіційної інформації Уряду України за останні 5 років номінальна заробітна плата зросла майже вдвічі. Але реальні доходи населення (з врахуванням темпів інфляції) зростають значно повільніше (рис. 3).

Рис. 3. Порівняльна характеристика номінальної та реальної заробітної плати працівників харчової промисловості у 2015 році*

* Побудовано автором на основі даних [5].

Фактично відбулась «консервація» рівня реальних фінансових доходів громадян. Зважаючи на сталу динаміку реального сектору економіки і заробітних плат, найближчим часом не слід очікувати зростання депозитних вкладень. Низький рівень життя населення визначатиме рівень споживчого попиту, який може стимулювати економічне і інвестиційне відновлення.

Варто також враховувати, що українська економіка перебуває якщо не в стані стагнації, то у стані дуже повільного зростання, тому важливий вплив на потенційних інвесторів і кредиторів справляють рейтинги, які надаються різним цінним паперам відповідних емітентів міжнародними рейтинговими агентствами.

Узагальнивши проведені дослідження можна констатувати, що умови інвестиційної безпеки діяльності в Україні й надалі залишаються вельми несприятливими для активізації запозичень підприємствами реального сектору вітчизняної економіки. Варто спрямувати багато зусиль, щоб відновити довіру потенційних інвесторів і забезпечити ефективне використання отриманих фінансових ресурсів.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Світова економіка історично сформувала вагомість інвестицій для забезпечення економічної безпеки країн. Ті з них, яким вдалось підтримати інвестиційну привабливість і не допустити інвестиційного краху в період глобальних криз досягли значно кращих результатів власного розвитку.

В Україні інвестиційна безпека досить хитка, що суттєво погіршило готовність іноземних інвесторів вкладати кошти у розвиток вітчизняної економіки, наслідком чого стало вимивання інвестиційного потенціалу. На сьогоднішній день нема чинників, за рахунок яких вдалося б помітно посилити інвестиційну безпеку України.

Основні інвестиційні ресурси українські підприємства отримують, в основному, з власних джерел, власних нагромаджень. Позитивним моментом є зростання обсягів

грошових переказів з-за кордону. Проте особливу увагу потрібно приділяти уникненню девальваційних шоків, оскільки це може поглибити дисбаланс на інвестиційному ринку.

Реальний сектор економіки також перебуває у стадії стагнації, тому потребує збільшення прямих іноземних інвестицій.

Представляється актуальним у подальших дослідженнях сконцентрувати увагу на пошуку внутрішніх резервів залучення інвестиційних ресурсів, що можливо лише після стабілізації економіки України і гарантування економічної безпеки.

Список використаної літератури

1. Кулицький С. Проблеми розвитку української економіки у контексті загрози дестабілізації міжнародних фінансових ринків [Електронний ресурс] / С. Кулицький // Україна: події, факти, коментарі. – 2015. – № 21. – С. 36–58. – Режим доступу: <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2015/ukr21.pdf>
2. Золотовалютные резервы (ЗВР) Украины [Электронный ресурс] / Финансовый портал Минфина. – Режим доступа : <http://index.minfin.com.ua/index/assets/>
3. Державний борг України: оцінка ризиків загострення ситуації до кінця 2015 р. [Електронний ресурс] / Інститут стратегічних досліджень «Нова Україна». – Режим доступу : <http://newukraineinstitute.org/media/news/572/file/Debt0710.pdf>
4. Перекази мігрантів з-за кордону: обсяги, канали, соціально-економічне значення : аналіт. доп. / О. А. Малиновська – К. : НІСД, 2014. – 60 с. – Сер. «Економіка», вип. 18. [Електронний ресурс] / – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Malinovska-2649a.pdf>
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

References

1. Kulycky S. (2015). *Problems of the Ukrainian economy in the context of threats to destabilize international financial markets (Ukraine: events, facts, comments)*, 21, 36-58. Retrieved from <http://nbuviar.gov.ua/images/ukraine/2015/ukr21.pdf> (in Ukr.).
2. Financial Ministry of Finance Portal (2009-2015). *Foreign exchange reserves (GCR) of Ukraine*. Retrieved from <http://index.minfin.com.ua/index/assets/> (in Ukr.).
3. Institute of Strategic Studies "New Ukraine" (2015). *The public debt of Ukraine: Risk Assessment aggravation of the situation by the end of 2015*. Retrieved from <http://newukraineinstitute.org/media/news/572/file/Debt0710.pdf> (in Ukr.).
4. Malinovska O. A. (2014). *The transfers from migrants abroad: volume, channels, socio-economic importance*. Kyiv: NISS. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Malinovska-2649a.pdf> (in Ukr.).
5. *The official website of the State Statistics Service of Ukraine* (2015). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> (in Ukr.).

ZAKREVSKA Lyudmila Mykolayivna

PhD in Economics

National University of Food Technologies

E-mail: mnpk_nyxt@mail.ru

ZAYINCHKOVSKYY Anatoly Aleksandrovych

Doctor of Economic Sciences, Professor

National University of Food Technologies

E-mail: palamarchuklina@mail.ru

INVESTMENT SECURITY AS A COMPONENT OF ECONOMIC SECURITY

Abstract. Introduction. *To practically ensure economic security it is necessary to promote activation of the investment process. This will lead to sustainable economic growth, achievement of real structural changes in the economy, technical retooling and modernization, improvement of quality indicators of economic activity and living standards. Therefore, there is a need to research investment security and determine its value in the system of economic security.*

Purpose. *To investigate the role of investment security in ensuring national economic security.*

Results. *Investment security is an important component of economic security. Investment security is a combination of legal, social and environmental conditions that determine the type and dynamics of the reproductive process and ensure reliability and efficiency of reimbursement of invested capital. Threat analysis is an important component of investment security analysis.*

The level of investment security depends on the development of foreign trade relations. Most of the exported products have raw-material and semi-raw material orientation. Therefore, foreign investors

continue funding export-oriented enterprises, creating favorable investment environment. Development of the banking system is important for ensuring the investment security of the state. Cash demand contraction, reduction of the credit activity and deposits has led to a reduction of liquidity of the banks' financial resources.

Devaluation of Chinese currency has led to the depreciation of the national currency, reduction of the customer purchasing power. These risks are domestic for the formation of investment security of the state. The volume of money remittance from abroad has recently increased. Funds are mainly invested in the housing construction. The funds can be attracted to the private sector of economy as the business environment for investment is improved.

Originality. *The state and prospects of investment security formation as a basic component of economic security has been investigated.*

Conclusion. *In Ukraine investment security is shaky nowadays, and this significantly worsens the willingness of foreign investors to invest in the development of national economy. Currently there are no factors to help enhancing investment security of the state.*

Domestic enterprises get their major investment resources from their own sources, savings. The volume of money remittance from abroad is a positive aspect. Particular attention should be paid to avoiding devaluation shocks, as it can deepen the imbalance in the investment market. The real economy sector is also in stagnation, thus, it requires an increase in foreign direct investment.

Keywords: *investment security; economic security; National security; investment attractiveness; foreign investments; investment funds; investment potential; threat.*

*Одержано редакцією 02.02.2016
Прийнято до публікації 10.02.2016*

УДК 330.354

ТЕНЕТА Володимир Михайлович,
молодший науковий співробітник кафедри
менеджменту Національна металургійна академія
України, Україна
tenetav@ukr.net

ІНВЕСТИЦІЙНА СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. *Показана сутність економічної безпеки підприємства, виділено дев'ять теоретичних підходів щодо визначення цього поняття, розглянуто найбільш важливі з них - системний, ситуаційний, функціональний, процесний та циклічний. Розглянуто рівні декомпозиції поняття економічної безпеки з позицій підприємства як об'єкта управління*

Сформовано підхід до визначення категорії «інвестиційна складова економічної безпеки підприємства» та дана її характеристика. Встановлено елементи інвестиційної безпеки підприємства, зокрема, виділено суб'єкт, предмет, завдання, функції, принципи, мету, систему регулювання. Класифіковано стани (рівні) безпеки підприємства. Показана технологія процесу забезпечення інвестиційної безпеки господарюючого суб'єкта у вигляді наступних етапів, а також відповідних процесів і засобів.

Ключові слова: *безпека; економічна безпека, інвестиційна складова економічної безпеки, елементи інвестиційної безпеки, стан безпеки.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання значно посилюється вплив невизначеності та непередбачуваності зовнішнього середовища на підприємство. Особливо це стосується інвестиційної діяльності, яка потребує організаційного передбачення, обґрунтованості прогнозів майбутньої ситуації розвитку підприємства і його оточення, вироблення адекватної стратегії, що забезпечує його виживання і ефективний розвиток в майбутньому і своєчасну реалізацію інвестиційних пропозицій. Інвестиційна діяльність за своєю суттю є достатньо ризиковою справою та значно впливає на економічну безпеку підприємства. Важливість і необхідність забезпечення

економічної безпеки як економіки в цілому, так і окремого підприємства декларується у значній кількості наукових публікацій та нормативно-правових актів різного рівня. В той же час питання забезпечення інвестиційної безпеки не знайшли належного відображення в наукових джерелах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досить великий спектр питань соціально-економічного змісту, структури, функцій і методів економічної безпеки знайшли своє висвітлення в працях українських та зарубіжних авторів. Аналіз наукової літератури дозволив встановити, що інвестиційна безпека не розглядається як самостійний вид економічної безпеки. Досліджується безпека окремих інвестиційних процесів, але немає належного теоретичного обґрунтування змісту і механізму забезпечення інвестиційної безпеки [1-3]. В основному, дослідниками розглядаються питання забезпечення інвестиційної безпеки на макро- та мезорівнях. Але, спостерігається брак досліджень щодо безпосередньо інвестиційної безпеки як складової системи економічної безпеки підприємства. Звідси актуальним завданням є дослідження інвестиційної безпеки підприємства.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз чисельних публікацій, з тематики інвестиційної безпеки наприклад [4-6], дозволяють виділити невирішені питання та визначити нові напрями подальших досліджень. Потребують нового підходу визначення поняття «інвестиційна складова економічної безпеки підприємства» та його взаємозв'язків з іншими економічними категоріями та поняттями, обґрунтування підходів до оцінки та управління інвестиційною безпекою підприємства.

Метою статті є розкрити сутності поняття «інвестиційна складова економічної безпеки підприємства» та висвітлити основи оцінки та управління нею.

Викладення основного матеріалу дослідження. Як у даний час, так і протягом усього розвитку підприємницької діяльності, проблема забезпечення безпеки мала та має особливу актуальність. Наукова література насичена роботами, присвяченими різним аспектам всіляких видів (підсистем) безпеки: національної, економічної, політичної, військової, соціальної, екологічної, інформаційної, фінансової тощо. Сучасні уявлення про феномен безпеки надзвичайно різноманітні. По-перше, безпека розуміється як відсутність небезпеки. Основу даного розуміння становить етимологічний розгляд терміна «безпека» (без небезпеки) [7]. По-друге, безпека розглядається як властивість (або атрибут) системи. В основі даного розуміння – припущення про природню захищеність будь-якої системи від руйнівного впливу будь-яких сил. По-третє, безпека розуміється взагалі як специфічна діяльність. Однак такий стан, коли відсутні будь-які загрози, є ідеальним. У реальності ж завжди існує певна небезпека або можливість її виникнення. Тому в поняття безпеки включають здатності суб'єкта господарювання протистояти можливим загрозам.

Особливої уваги потребує розгляд поняття економічної безпеки. Взагалі, економічна безпека – це такий стан економіки, при якому забезпечується її стійке зростання, оптимальне задоволення суспільних потреб, висока якість управління, захист економічних інтересів на національному та міжнародному рівнях. Вважається, що економічна безпека є синтетичною категорією політичної економії та політології, тісно пов'язаної з категоріями економічної залежності і незалежності, стабільності та вразливості, економічного суверенітету та економічного тиску, шантажу, примусу і агресії.

Незважаючи на вагомі наукові дослідження та змістовну наповненість поняття економічної безпеки підприємства, існує велика кількість його трактувань, що відображає складність та багатозначність зазначеного поняття, а також відсутність єдиного наукового визначення. Можливо виділення дев'яти теоретичних підходів щодо визначення поняття «економічна безпека підприємства»: інформаційний, аналіз управління ризиками, ресурсно-функціональний підхід, підхід захисту інтересів підприємства, суб'єктно-об'єктивний підхід, підхід розвитку потенціалу підприємства, організаційний підхід,

системно-діяльностний підхід та узагальнюючий, або системний підхід [8]. Вважається, що найбільш адекватною є точка зору, згідно із якою фіксується чотири основних підходи до формування поняття економічної безпеки підприємства; системний, ситуаційний, функціональний і процесний. Функціональний і системний підходи є дуже широкими, по-цьому намагаючись охопити всі функціональні сфери діяльності і системні одиниці, підприємство стикається з відсутністю конкретики навіть в якісній визначеності поняття своєї економічної безпеки. При цьому наявна висока частка суб'єктивізму осіб, які здійснюють управління економічною безпекою підприємства. Крім того, детальна розробка і контроль за забезпеченням економічної безпеки підприємства ускладнюють практичну реалізацію цих двох підходів. Недосконалість ситуаційного підходу проявляється в тому, що прийняте рішення в одному підрозділі підприємства найчастіше виявляється проблемою для іншого, тобто, відсутнє погодження діяльності між підрозділами.

Згідно процесного підходу, економічна безпека пронизує всі рівні організаційної структури підприємства. Вивчаються бізнес-процеси, що існують на підприємстві та їх вплив на економічну безпеку підприємства. Кожен процес при цьому на своєму «виході» сконцентрований на досягненні результатів, які забезпечують економічну безпеку господарської діяльності. Однак обмежуватися процесним походом для управління економічною безпекою недоцільно, оскільки не менше важливими залишаються ресурси як необхідна умова для здійснення різних процесів, особи, які здійснюють роботу між «входом» і «виходом» процесу, здійснювані дії, а також контрагенти, здатні порушити процес. У цьому зв'язку, існують методологічні передумови використання інноваційного (циклічного) підходу при формуванні стратегічної економічної безпеки підприємства. Цей підхід [базується на застосуванні теорії економічних циклів. При цьому загрози економічній безпеці утворюються на стику хвиль і реалізуються у формі переходу до нового циклу економічного розвитку, або у втраті конкурентних переваг. Іншими словами, можна говорити про існування точок біфуркації в життєвому просторі підприємства, які обумовлюють інваріантність його розвитку в ході життєвого циклу[5]. Але в основі усіх підходів лежить представлення про те, що економічна безпека підприємства представляє собою такий стан захищеності функціонуючого підприємства (підрозділів, господарських операцій), при якому механізм захисту від реальних і потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз як сукупність взаємопов'язаних структурних елементів, забезпечує його перманентний сталий розвиток і досягнення поставлених цілей в довгостроковому періоді.

Таким чином, економічна безпека підприємства характеризується множинними її видами та підходами до визначення. Можливо класифікувати визначення економічної безпеки за різними підходами, наприклад, за рівнем економічної діяльності, функціональним видом економічної діяльності, характером прояву загроз економічним інтересам, характером механізмів захисту економічних інтересів, спрямованості механізмів захисту економічних інтересів, часовому періоду, ступенем управління, рівню захищеності економічних інтересів тощо. Така класифікація дозволяє сформулювати комплексне визначення і цілеспрямовано здійснювати оцінку економічної безпеки його розвитку. Але розгляд економічної безпеки з позицій підприємства як об'єкта управління вимагає здійснення певної декомпозиції цього поняття. Рівні декомпозиції економічної безпеки підприємства як об'єкта управління можна представити наступними чином [9]:

- перший рівень – за рівнем економічної діяльності: безпека підприємства в цілому, його структурних підрозділів і господарських операцій;
- другий рівень – за функціональними видами економічної діяльності: безпека поточної, інвестиційної, фінансовій та інших видів діяльності;
- третій рівень – за характером прояву загроз: безпека, орієнтована на нейтралізацію реальних і попередження потенційних загроз;

- четвертий рівень – за джерелом загроз: економічна безпека, орієнтована на захист від зовнішніх і внутрішніх загроз;
- п'ятий рівень – за характером використовуваних механізмів захисту: безпека, яку забезпечують внутрішніми і зовнішніми механізмами захисту;
- шостий рівень – за спрямованістю використовуваних механізмів захисту: безпека, що обмежує деструктивний вплив і компенсує збиток;
- сьомий рівень – за часовим періодом: безпека, що забезпечує захист підприємства в стратегічному (довгостроковому) та у короткостроковому періоді;
- восьмий рівень – за ступенем управління параметрами, які забезпечують захист підприємства: безпека, яка управляється підприємством, та зовнішнє управління безпекою.

Формування і становлення діяльності підприємства безпосередньо пов'язане з інвестиціями у його економічний, соціальний та науково-технічний розвиток. Підприємницька діяльність у будь-якій організаційно-правовій формі немислима без інвестицій: вже початковий стартовий капітал може і повинен розглядатись в якості тієї інвестиції, яка стає матеріальною або грошовою базою підприємництва. Виділення у складі економічної безпеки інвестиційної складової виникло на основі огляду проблемних питань у сфері господарювання, одним із яких є необхідність підприємства періодично залучати інвестиційні ресурси з метою реалізації запланованих інвестиційних проєктів розвитку.

На мікрорівні термін «інвестиційна безпека» трактується як процес забезпечення такого стану інвестиційної сфери, за якого економічна стратегія розвитку підприємства здатна зберігати і підтримувати достатній рівень інвестиційних ресурсів в умовах дії внутрішніх і зовнішніх загроз, що є необхідним для забезпечення стійкого розвитку та економічної стабільності, і як результат, зростання конкурентоспроможності національної економіки та добробуту населення [10]. Колектив авторів у роботі [11] під інвестиційною безпекою підприємства (ІБП) розуміє такий стан підприємства як суб'єкта інвестиційної діяльності, при якому довгострокові економічні інтереси підприємства є узгодженими з впливом суб'єктів зовнішнього середовища. За такого узгодженого стану при умові виникнення загроз, підприємство в довгостроковому періоді не переходить у кризовий стан, який загрожує великомасштабними збитками, втратою конкурентоспроможності, порушенням нормального режиму господарської діяльності. Така ж думка викладена у роботі [12], у якій під ІБП пропонується розуміти міру узгодження довгострокових економічних інтересів підприємства як суб'єкта інвестиційної діяльності з суб'єктами зовнішнього середовища, за якої в умовах загроз підприємство в довгостроковому періоді не переходить у кризовий стан, що загрожує збитками великого масштабу, втратою конкурентоспроможності, порушенням нормального режиму господарської діяльності. Науковий підхід, викладений у роботі [13], передбачає розгляд інвестиційної складової як особливої підсистеми економічної безпеки, що створює передумови для найкращого використання соціально-економічних відносин у розвитку та науково-технічному відновленні продуктивних сил суспільства через активну інвестиційну діяльність. При цьому під показниками інвестиційної складової економічної безпеки розуміють темпи зростання валових інвестицій та ефективність їх використання.

ІБП як одна з найважливіших складових економічної безпеки, інтерпретується у роботі [14], як стан ефективного використання його ресурсів та ринкових можливостей для запобігання погроз зовнішнього та внутрішнього середовищ, які виникають в процесі інвестиційної діяльності підприємства, що сприяє його стійкому розвитку. Як зазначено у [15], інвестиційне забезпечення економічної безпеки слід визначати як економічну діяльність, спрямовану на формування і рух інвестиційних ресурсів відповідно до критеріїв безпечного функціонування і розвитку національної економіки.

Проведений аналіз авторських підходів до визначення поняття «інвестиційна безпека підприємства» дозволив отримати терміни, що застосовуються для її інтерпретації: «стан захищеності», «захищеність», «внутрішні і зовнішні загрози», «здатність протистояти», «захист», «процес довгострокової взаємодії», «стан ефективного використання ресурсів», «стан розвитку підприємства», «стан інвестиційної сфери». Інвестиційна безпека – це і стан, і процес. З одного боку, вона характеризує досягнутий рівень використання інвестиційних ресурсів в економічній політиці суб'єкта господарювання, а з іншого – визначає процес та напрями ефективного їх використання. Таким чином, інвестиційна безпека підприємства (ІБП) — це такий стан підприємства як суб'єкта інвестиційної діяльності, при якому довгострокові економічні інтереси підприємства є узгодженими з впливом суб'єктів зовнішнього середовища. За такого узгодженого стану при умовах виникнення загроз, підприємство в довгостроковому періоді не переходить в кризовий стан, який загрожує великомасштабними збитками, втратою конкурентоспроможності, порушенням нормального режиму господарської діяльності.

Розуміння інвестиційної діяльності як сукупності інвестиційних проектів призводить до висновку, що інвестиційна безпека підприємства – це економічна безпека в процесі здійснення інвестиційних проектів. Економічна безпека інвестиційного проекту – це міра узгодження економічних інтересів підприємства як суб'єкта інвестиційного проекту із суб'єктами зовнішнього середовища проекту, за якої в умовах загроз інвестиційний проект в довгостроковому періоді не переходить в кризовий стан, який загрожує збитками великого масштабу, втратою конкурентоспроможності підприємства, здійсненню виробничо-господарської діяльності в нормальному режимі. Розгляд інвестиційної діяльності як сукупності інвестиційних проектів вимагає встановлення співвідношення між інвестиційною безпекою підприємства та інвестиційною безпекою проекту. В умовах, коли інвестиційна діяльність представлена одним інвестиційним проектом інвестиційна безпека проекту та інвестиційної діяльності співпадають. Коли підприємство за одним напрямком бізнесу здійснює паралельно декілька проектів постає проблема визначення інтегрального рівня інвестиційної безпеки кожного проекту та інвестиційної безпеки підприємства у цілому.

На основі розглянутих підходів можна встановити елементи інвестиційної безпеки підприємства, зокрема, виділити суб'єкт, предмет, завдання, функції, принципи, мету, нормативно-правове регулювання, що забезпечить ефективну організацію, реалізацію та визначення місця операцій із забезпечення інвестиційної безпеки з метою прийняття управлінських рішень для мінімізації ризиків усіх учасників інвестиційного процесу.

Згідно з [16] суб'єктом інвестиційної безпеки як складової економічної безпеки підприємства є посадові особи, обов'язки яких пов'язані із реалізацією завдань функціональних складових, їх аналітичним забезпеченням та контролем за результатами їх виконання. Предметом ІБП є сукупність теоретичних, організаційно-методичних та практичних положень забезпечення інвестиційної безпеки підприємств. У якості мети реалізації системи ІБП автор виділяє реалізацію програм діяльності підприємства за рахунок інвестиційних ресурсів при мінімальному ризику забезпечення дотримання функціональних складових. Мета розкривається у завданнях, до яких можна віднести збереження і підтримку достатнього рівня інвестиційних ресурсів в умовах дії внутрішніх і зовнішніх загроз; визначення процесу та напрями ефективного використання інвестиційних ресурсів. Система ІБП базується на принципах узагальнення; обґрунтованості; терміновості; прозорості; цілісності; об'єктивності; ефективності та реалізує ряд функцій, найважливішими із яких є: акумулююча; контрольна; координаційна; планувальна; регулююча; аналітична.

Будь-яка безпека має бути вимірною. Тому необхідно розробити відповідну систему показників-індикаторів інвестиційної безпеки, яка складає критеріальну базу. Для розв'язання даної проблеми потрібно створити систему моніторингу інвестиційної безпеки. Однак питанням моніторингу інвестиційної безпеки приділяється незначна

увага. Зміна ситуації вимагає попереднього розгляду поняття моніторингу. Найважливішим моментом при цьому є триєдиність функцій, властивих моніторингу (спостереження, оцінка й прогноз). Сама оцінка (економічна, соціально-економічна, господарська), на жаль, залишається за межами використання засобів моніторингу.

Одним з головних етапів діагностики інвестиційної безпеки є класифікація станів (рівнів) безпеки підприємства. Мета класифікації станів інвестиційної безпеки полягає у встановленні рівнів безпеки по кожному індикативному блоку з подальшим віднесенням стану до певного класу залежно від ступеня важкості ситуації. При цьому можливо виділення, наприклад, таких рівнів (зон) кризовості: нормальний стан; передкризовий стан; кризовий стан. Негативним моментом розподілу рівня безпеки на три зони є слабе диференціювання якісного стану регіону, галузі, виду економічної діяльності за ступенями безпеки, що не дає змоги достатньою мірою встановити глибину зволікання в реагуванні на негативний розвиток ситуації. Тому доцільне усередині зон передкризового й кризового станів додатково розглядати підзони (підрівні), які розрізняються стадіями поглиблення кризи, наприклад: початкова (припустима) передкриза; передкриза, що розвивається; критична передкриза; нестабільна криза; загрозна криза; критична (катастрофічна) криза. Таких прикладів можна привести багато. Потрібно відзначити, що ідентифікація станів безпеки підприємства практично у багатьох роботах базується на теорії антикризового управління та теорії фізичних систем систем, яка передбачає знаходження системи у двох станах – рівноважному (або усталеному, чи стаціонарному), коли всі її координати стану постійні в часі у всіх точках системи, та нерівноважному стану, коли значення координат стану в різних точках системи різні. Між цими двома станами існує перехідний процес (який можна назвати передкризовий, або післякризовий стан), коли рівноважний стан системи порушується при впливі на неї з боку навколишнього середовища або з боку сусідніх систем. Якщо цей вплив разовий, то з часом система приходиться до нового рівноважного стану, але вже з іншим значенням координат стану. Процес переходу до нового стану називається перехідним процесом.

Українській економіці притаманний низький рівень інвестиційної безпеки. Це викликано такими обставинами: по-перше, відсутністю цивілізованого фондового ринку й, відповідно, портфельних інвестицій, які можуть бути джерелом реальних доходів населення в майбутньому; по-друге, відсутністю рівня довіри населення до фінансових інститутів та органів державної влади; по-третє, відсутністю реальних механізмів залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій в економіку; по-четверте, наявністю несприятливого інвестиційного клімату в країні та ін. Розглянуті методики діагностики інвестиційної безпеки мають ту особливість, що вони оцінюють, інвестиційну безпеку в статистиці, тобто дають лише зріз ситуативного стану в певний момент. Динаміка ж інвестиційної діяльності з необхідністю вимагає використання аналітичних та прогнозних моделей інвестиційної складової в економічній системі, що дають можливість розробити підходи й принципи оцінки динаміки інвестиційної складової економічної безпеки.

Також, ще одним важливим моментом, який визначає особливості формування системи інвестиційної безпеки промислових підприємств, є технологія процесу забезпечення інвестиційної безпеки господарюючого суб'єкта, яку можна представити у вигляді наступних етапів, а також відповідних процесів і засобів [17].

Перший етап – формування переліку змін, які можуть вплинути на підприємство. Етап призначений для виявлення факторів зовнішнього та внутрішнього середовища; створення переліку змін зовнішнього і внутрішнього середовища, які можуть вплинути на підприємство в коротко- і довгостроковій перспективі; визначення переліку об'єктів інвестиційного аналізу. На цьому етапі використовують обробку інформації, яку отримують із зустрічей та консультацій з керівництвом підприємства, керівниками підрозділів, відділів, з іншими особами - носіями інформації, огляд та вивчення матеріалів засобів масової інформації тощо.

Другий етап – виявлення та аналіз небезпек, загроз, можливостей. На цьому етапі проводиться вибір методів збору і аналізу необхідної інформації; обробка отриманої на першому етапі інформації за допомогою методів кількісної та якісної оцінки. Результатом такої обробки є формування переліку небезпек, загроз, можливостей (за напрямками діяльності, підрозділам, етапам виробництва, організаційній структурі та т.ін.), які несе за собою інвестиційна діяльність. Тут широко використовуються такі методи збору, обробки та аналізу інформації як методи оцінки точності, достовірності інформації і надійності джерел; SWOT-аналіз; моделі кількісної оцінки змін; критерії віднесення до небезпек, загроз, можливостей; визначення та аналіз тенденцій тощо.

Третій етап – створення переліку особливо небезпечних чинників в інвестиційній діяльності підприємства. На етапі проводиться моніторинг інвестиційних небезпек, загроз і можливостей з погляду на частоту виникнення; ймовірність виникнення; можливості нейтралізації (прийняття); можливих втрат (доходів), витрачених ресурсів на нейтралізацію (прийняття). Проводиться ранжування виявлених небезпечних факторів по ймовірності настання, за ступенем впливу на підприємство, за можливістю вплинути на них чи нейтралізувати. Ранжування проводиться на основі вироблених критеріїв визначення особливої небезпеки; критеріїв ранжування. Активно використовуються консультації з фахівцями.

Четвертий етап – вибір методів реагування на зміни. На цьому етапі проводиться ідентифікація наявних та можливих небезпек. Формується перелік дій щодо нейтралізації небезпек і використання можливостей підприємства. Особи, які приймають рішення, визначають доцільність здійснення тих або інших заходів та ухвалюють рішення про реакцію підприємства на зміни та його можливі дії. На цьому етапі використовують розрахунки фінансування можливих варіантів дій і вибір оптимального варіанту, обґрунтування заходів щодо нейтралізації (зниження, прийняття) небезпеки.

П'ятий етап – визначення інформації, яка є найбільш важливою для конкретного підприємства. На цьому етапі аналізують минулий досвід інвестиційної діяльності підприємства, визначають найбільш важливі джерела і канали отримання інформації. Проводиться формування переліку симптомів зовнішнього і внутрішнього середовища, які свідчать про можливість виникнення небезпеки (можливості). періодичний перегляд небезпек і загроз, що пов'язані з інвестуванням, ступеня їх впливу на економічну безпеку підприємства; розробляється алгоритм ранньої діагностики небезпек і можливостей; проводиться періодичний перегляд каналів і джерел інформації щодо надійності, своєчасності, достовірності; організуються консультації з фахівцями; забезпечується удосконалення заходів по нейтралізації (прийняття) небезпек (можливостей).

Побудова і функціонування системи економічної безпеки має відбуватися з дотриманням певних вимог і принципів. При формуванні системи інвестиційної безпеки на підприємстві, для подальшого ефективного її функціонування необхідно дотримуватися наступних вимог: повна узгодженість діяльності даної системи з системою управління підприємством; функціонування системи інвестиційної безпеки має виступати одним з основних засобів досягнення цілей підприємства; постійна готовність системи інвестиційної безпеки до розвитку (зміна функцій, структурна реорганізація, застосування нових методів, засобів тощо); чітке визначення відповідальності, обов'язків, рівнів допуску та доступу. Потрібно пам'ятати, що очолювати діяльність щодо організації та координації в системі управління інвестиційною безпекою підприємства повинна людина, яка віддана своїй підприємству, своїй роботі та забезпечення безпеки. Можна відзначити, що система інвестиційної безпеки повинна органічно пронизувати роботу всього підприємства.

Крім загальних принципів, притаманних усім складним системам, система інвестиційної безпеки промислових підприємств повинна базуватися на деяких специфічних принципах, зокрема: принципу узгодженості загальної стратегії діяльності

підприємства зі стратегією забезпечення інвестиційної безпеки; принцип стимулювання; принципи створення доброзичливої атмосфери в колективі; принцип свідомого прийняття ризикованих рішень при високій ймовірності отримання переваг в майбутньому; принцип достатнього рівня фінансування; економічність здійснення тих чи інших заходів безпеки (витрати повинні не перевищувати збитків або втрат в разі бездіяльності); своєчасність отримання інформації та оперативне прийняття рішень; охоплення системою всіх рівнів підприємства і сфер діяльності; потужна інформаційна підтримка; випуск безпечної продукції (при будь-яких умовах і обставинах). Дотримання всіх перерахованих принципів дозволить системі інвестиційної безпеки органічно доповнити загальну роботу підприємства, стати невід'ємним елементом успішної діяльності, а також тривалого і ефективного ведення бізнесу.

Система управління інвестиційними ризиками на підприємствах чорної металургії, орієнтована на інтеграцію інвестиційної політики підприємства в усіх виробничих ланках від одиничних об'єктів ризиків до системи в цілому з оцінкою та прогнозуванням можливих збитків за всіма елементами інвестиційного проекту. Для забезпечення ефективного управління інвестиційними ризиками доцільно в межах діючих служб управління ризиками відокремлювати підрозділи (фахівців), що несуть відповідальність за дослідження інвестиційними ризиками з метою визначення їх впливу на економічну безпеку підприємства для мінімізації втрат. Передумовами впровадження запропонованої системи є: вдосконалення інформаційної системи підприємства шляхом створення в її складі підсистеми моніторингу інвестиційних ризиків; визначення додаткових функцій штатних фахівців центру управління ризиками, так і топ-менеджерів в межах зон функціональної відповідальності відповідно до задач, що пов'язані з координацією питань управління інвестиційними ризиками.

Концентрація всієї ризикозахисної діяльності в єдиному центрі дозволить забезпечити економію коштів по зниженню масштабів негативних економічних наслідків технічних ризиків та раціонального використання обмежених коштів на зниження ризикозалежності. Економія досягається за рахунок декількох складових: за рахунок ліквідації можливих факторів інвестиційних ризиків; за рахунок оптимізації коштів, що спрямовуються на превентивні заходи, забезпечуючи максимальну віддачу на загальносистемному рівні системи; за рахунок більш кваліфікованого і своєчасного вирішення різноманітних завдань за сферами функціональної відповідальності, що направлені на зниження ризикозалежності всієї системи.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Формування і становлення діяльності підприємства безпосередньо пов'язане з інвестиціями у його економічний, соціальний та науково-технічний розвиток. Рівень інвестиційної безпеки підприємства значно впливає на його показники ефективності. Комплексна оцінка інвестиційної безпеки повинна відповідати таким критеріям: характеризувати інвестиційну безпеку, виходячи з інтересів різних груп користувачів – самого підприємства й окремих груп інвесторів, зацікавлених в ефективності вкладення коштів; використовувати в процесі оцінки майбутніх об'єктів інвестування методи фінансового аналізу, що сприятиме більш чіткому уявленню про їх реальний фінансовий стан та основні шляхи його зміцнення; містити оптимальну кількість критеріїв і показників оцінки, що характеризують окремі складові інвестиційної безпеки підприємства; чітко визначати ступінь корисності реалізації інвестиційних проектів для всіх учасників процесу інвестування. Зв'язок інвестиційної діяльності та економічної безпеки потребує подальшого обґрунтування в частині з'ясування прямого та зворотного зв'язків, параметрів, оцінки, методик прогнозування. Тому основою для подальших досліджень стане розробка комплексної системи оцінки інвестиційної безпеки з урахуванням недоліків та переваг розглянутих методик та застосування різнопланових показників оцінки фінансової діяльності підприємства, яка може бути апробована для різних груп користувачів.

Список використаної літератури

1. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства : інноваційний аспект [Текст] : монографія/ С. М. Шкарлет. – К. : Книжкове видавництво НАУ, 2007. – 436 с
2. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: [монографія] / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. – К. : Лібра, 2003. – 280 с.
3. Кириленко, В.І. Інвестиційна складова економічної безпеки : Монографія [Текст] / В.І. Кириленко – К. : КНЕУ, 2005. –232 с.
4. Шемаєва Л. Г. Забезпечення економічної безпеки підприємства на основі управління стратегічною взаємодією з суб'єктами зовнішнього середовища: Монографія / Л.Г.Шемаєва. - Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін.-т пробл. міжнар. безпеки. – К.: НУПМБ, 2009.– 357 с
5. Мунтіян В. І. Економічна безпека України: Монографія. – К. : Вид-во КВІЦ, 1999. – 464 с.
6. Фоміна, М. В. Проблеми економічно безпечного розвитку підприємств: теорія і практика : монографія / М. В. Фоміна. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2005. – 140 с.
7. Даль, В. Толковый словарь живого великорусского языка [Електронний ресурс] / В.Даль. - Режим доступу : <http://slovardalja.net/>
8. Stachowiak Z. Bezpieczenstwo ekonomiczne / Z. Stachowiak // *Ekonomika obrony*, pod red. W.Stankiewicza, AON. – Warszawa, 1994. – S. 188.
9. Ярочкин В. И. Система безопасности фирмы: Концепция. Правовые основы. Организационная структура. Образцы документов: Монография [Текст] / В.И. Ярочкин. - 2-е изд. - М. : Ось-89, 1998. - 192 с.
10. Кузенко, Т. Б. Планування економічної безпеки підприємства в умовах ринкової економіки: автореф. дис. кандидат економічних наук: 08.06.01 / Т. Б. Кузенко; Європейський ун-т фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу. – К., 2004. – 18 с.
11. Экономическая безопасность: [энциклопедия] / А.Г. Шаваев, А. Т. Багаутдинов и др. – М. : Правовое просвещение, 2001. – 512 с.
12. Драга А.А. Обеспечение безопасности предпринимательской деятельности / А. А. Драга. – М., Издательство МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2008. – 304 с.
13. Бланк И. А. Управление финансовыми рисками./ И. А. Бланк. - К.: Ника-Центр, 2005. – 600 с.
14. Побережна Н.М. Інвестиційна складова економічної безпеки / Н.М. Побережна // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Сер.: Технічний прогрес та ефективність виробництва. – 2013. – №67. (1040). – С. 179–185.
15. Механизмы управления экономической безопасностью / [Лысенко Ю.Г., Мищенко С.Г., Руденский Р.А., Спиридонов А.А.] ; под ред. Ю. Г. Лысенко. – Донецк : Дон НУ, 2002. – 178 с
1. 16 Берляк, Г.В. Сутність інвестиційної безпеки підприємства та її місце у системі економічної безпеки / Г.В. Берляк, О.А. Лаговська // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: економічні науки. – Житомир: ЖДТУ, 2013. – № 4 (66). – С. 74-81.
16. Иванюта, Т. Н. Основные подходы к формированию системы экономической безопасности на предприятиях [Електронний ресурс] / Т.Н.Иванюта. – Режим доступу : <http://www.moluch.ru/archive/51/6347/>

References

1. Shkarlet, S.M. (2007). *Economic security company: innovative aspect*. Kyiv: Book Publishers NAU (in Ukr.)
2. *The economic security of the enterprise: the nature and mechanism to ensure* (2007) / G. Kozachenko, V. Ponomarev, A. Lyashenko. Kyiv: Libra (in Ukr.)
3. Kirilenko, V.I. *The investment component of economic security* (2005). Kyiv: KNEU (in Ukr.)
4. Shemayeva, L.G. *Ensuring economic security through management of strategic interaction with the subjects of the environmen* (2009). - Kyiv: NUPMB (in Ukr.)
5. Muntiyany, V.I. *Economic Security of Ukraine* (1999). Kyiv: Izd KVITS (in Ukr.)
6. Fomina, M.V. *Problems economically sound development of enterprises: Theory and Practice* (2005). Donetsk: DonDUET (in Ukr.)
7. Dahl, V. *Explanatory Dictionary of the Live Great Russian language* (1882). Retrieved from <http://slovardalja.net> (In Rus.)
8. Stachowiak Z. *Bezpieczenstwo ekonomiczne* (1994). In W.Stankiewicz (Ed.). Warszawa, AON. (In Polish)
9. Yarochkin V.I. *Company Security: Concept. Legal basis. Organizational structure. Samples of documents*. (1998). Moscow: Os-89. (In Rus.)
10. Kuzenko, T.B. *Planning of economic security in a market economy*. Dis. Candidate of Economic Sciences (2004). Kyiv: The European University of Finance, Information Systems, Management and Business. (in Ukr.)
11. *Economic security: [Encyclopedia]* (2001) / A.G. Shavaev, A.T. Bagautdinov etc. - Moscow: Legal education. (In Rus.)
12. Draga, A.A. *Ensuring the safety of business* (2008). Moscow: Publisher MSTU Bauman. (In Rus.)
13. Blank, I.A. *Financial Risk Management* (2005). Kyiv: Nika-Tsentr. (in Ukr.)

14. Pobereghna, N.M. The investment component of economic security. (2013) *Proceedings of the National Technical University "KPI": Technical progress and efficiency*. 67. (1040). 179-185. (in Ukr.)
15. *Mechanisms of Management of Economic Security* (2002)/ [Yu.G. Lysenko, S.G.Mishchenko, R.A.Rudenskiy, A.A. Spiridonov]; In. Yu.G. Lysenko. Donetsk: Don OU. (in Rus.)
16. Berlyak, G.V., Ladovsky O.A. The essence of the investment enterprise security and its place in the economic security (2013). *Bulletin Zhytomyr State Technological University. Series: economic science*.4 (66). 74-81. (in Ukr.)
17. Ivanyuta, T.N. *Main approaches to the formation of economic security in enterprises* (2013). Retrieved from: <http://www.moluch.ru/archive/51/6347/>(In Rus.)

TENETA Vladimir Mykhaylovich,

Junior Researcher Department of Management

National Metallurgical Academy of Ukraine, Ukraine

tenetav@ukr.net

INVESTMENT COMPONENT OF ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES

Introduction. *The importance and the need to ensure the economic security and the economy as a whole and separately enterprises is describes in a significant number of scientific publications and legal acts of different levels. At the same time the investment security is not properly reflected in academic sources.*

Requires a new approach the definition of "investment component of economic security of the enterprise" and its linkages to other economic categories and concepts, rationale approaches to the assessment and management of investment security of enterprise.

Purpose. *The aim of the article is to reveal the essence of the concept of "investment component of economic security of the enterprise" and the definition of mechanisms its assessment and management.*

Methods. *Main methods used in the article: abstractions – for determination of the category "investment component of economic security"; the general and special methods – for establishment of unity of concepts of the economic security; formal logic – for description of main mechanisms and tools in system of investment security system of the enterprise.*

Results. *It is shown the essence of economic security, allocated ten theoretical approaches to the definition of the concept (informational approach, the analysis of risk management, functional approach, the approach to protect the company's interests, subjective-objective approach, the approach of development potential of the enterprise, organizational approach, system-activity approach and systematic approach), considered as the most important methods – systematic, situational, functional, process and cyclical. Levels of decomposition economic security concepts from the enterprise point of view as a control object is considered.*

Approach to definition of the category "investment component of economic security" is created. The investment security elements of the enterprise are considered , in particular, the subject, object, objectives, functions, principles, objectives, control system. The states (levels) of the enterprise security are classified. The technology to ensure the security of the investment business entity in the form of five stages it is shown , as well as the relevant processes and tools.

Originality. *The necessity of taking into account the investment component in the practice of economic security, the scheme of organizational changes in the management structure to ensure effective management of sustainable development of industrial enterprise is offered.*

Conclusion. *Investment security enterprise level has a significant impact on its financial and economic indicators. Communication investments and economic security requires further study to determine the portion of the forward and reverse links, parameters, assessment, forecasting methods. Therefore, the basis for future research will be to develop a comprehensive system of safety evaluation of the investment, taking into account the advantages and disadvantages of the considered techniques and the use of diverse indicators to measure the financial activities of the enterprise, which can be tested for different user groups.*

Keywords: *security; economic security; investment component of economic security; elements of investment security; condition security.*

*Одержано редакцією 05.02.2016
Прийнято до публікації 08.02.2016*

НЕВИРОБНИЧА СФЕРА

УДК 338.48:640.43:334.716:316.32

САМОДАЙ Валентина Петрівна

к.е.н., доцент, доцент кафедри
туризмознавства, спортивно-гуманітарних
дисциплін та економіки
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка, Україна
mriyawalya1@mail.ru

САХНО Альона Юріївна

студентка 3 курсу, 933 групи
спеціальності «Туризм»
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка, Україна
Sahno_Alyona@mail.ru

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ТУРИСТИЧНОГО ТА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

***Анотація.** Досліджено готельно-ресторанну та туристичну сферу, зосереджено увагу на виробленні стратегії розвитку підприємств туристичного профілю та сфери гостинності в умовах глобалізації. Висвітлено формування економічної стратегії туристичного підприємства та макроекономічної стратегії розвитку туристичного бізнесу в регіонах України. Аргументовано, що визначальною умовою ефективної діяльності підприємницьких структур туристичного бізнесу є розробка і реалізація стратегії.*

***Ключові слова:** готельне та ресторанне господарство, збалансована система показників, управління, стратегії розвитку, готельно-ресторанний бізнес, готельно-ресторанна сфера, готельно-ресторанна індустрія.*

Постанова проблеми. На сучасному етапі розвитку актуалізується роль стратегічної діяльності підприємств туристичного та готельно-ресторанного бізнесу в умовах глобалізації. Формування економічної стратегії туристичного підприємства та макроекономічної стратегії розвитку туристичного бізнесу в регіонах України є важелем стабілізації не тільки економічного становища народного господарства, але й політичної ситуації в країні.

Діяльність готельно-ресторанного бізнесу в умовах глобалізації в державі дала можливість виявити цілий комплекс проблем і протиріч, які пов'язані з проблематикою переходу готельних та ресторанних підприємств до нових умов господарювання. В Україні готельні та ресторанні підприємства стикаються з проблематикою підвищення конкурентоспроможності як на державному, так і на світовому ринках. Нині для вдосконалення світової готельно-ресторанної індустрії характерна глобалізація та інтеграція бізнесових процесів, що означає перспективність процвітання підприємств, які функціонують у галузі готельних та ресторанних послуг. Стосовно підприємств туристичного бізнесу слід зазначити, що діяльність цих підприємств має певні риси: нерівномірний характер виробництва, сезонність споживання туристичних послуг та динамічні зміни туристичного потоку. Окремі туристичні регіони мають відмінності в наявності територіальних ресурсів, географії попиту, кількості підприємств даного профілю. Виходячи з цього набирає

актуальності формування стратегії економічного розвитку підприємств туристичного та готельно-ресторанного бізнесу в умовах глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щодо питання організації та управління підприємствами готельно-ресторанного господарства значний вклад зробили вітчизняні та зарубіжні вчені, серед них: Л. Г. Агафонова, О. Є. Агафонова, С. І. Байлик, В. І. Карсекін, Г. Б. Мунін, Л. І. Нечаюк, Х. Й. Роглев, Скобкін, В. К. Федорченко та ряд інших, якщо і приділяють увагу проблемам розвитку готельних та ресторанных підприємств, то тільки як одній з складових галузі туризму [5]. В своїх працях науковці зосередили увагу на розробленні головних принципів та шляхів стратегічного планування розвитку туризму, механізми дослідження факторів інвестиційної привабливості, які стосуються не тільки регіональної спеціалізації, але й форм виробництва послуг, складі учасників туристичної та готельної сфери. Зазначеним проблемам присвятили свої здобутки М. І. Долішній, В. Ф. Семенов, С. К. Харічков та інші.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча різноаспектні питання діяльності підприємництва розглядала велика кількість науковців, але на даному етапі значний компонент туристичного комплексу та конкурентоспроможності, поки що не став предметом ретельних досліджень в економіці. Тому актуальність дослідження даної проблеми в умовах глобалізації не викликає сумнівів.

Мета статті. Головною метою є розгляд стратегії економічного розвитку підприємств туристичного та готельно-ресторанного бізнесу в умовах глобалізації та дослідження основних шляхів надходження грошових коштів в туристичну галузь України.

Вклад основного матеріалу. Дослідження сьогодення готельно-ресторанної сфери в Україні свідчить про те, що цей бізнес має різні напрями: ресторанному господарству характерні тенденції до збільшення, а готельному господарству – до деякого скорочення.

Тенденція розвитку відповідно динамічних перетворень готельно-ресторанної індустрії має негативні риси. Помітне зменшення кількості їдалень, які задовольняють попит малозабезпечених верств населення. Беручи до уваги діяльність цієї сфери, зосередження помітне на розвиткові спеціалізованих ресторанів з національними кухнями різних країн, яких в Україні нараховується більше 45 видів і помітна тенденція збільшення кількості цих кухонь. Але поряд з цим кількість ресторанів з українською тематикою, не має активної динаміки росту [4].

Також перш за все необхідно дослідити основний капітал надходження грошових коштів в туристичну галузь. Дослідження надходження інвестицій в туристичні регіони України, показує, що на 2015 р. сума витрачена на розвиток діяльності із забезпечення стравами та напоями склала 799 тис. грн., на розвиток мистецтва, спорту, розваг та відпочинку витрачено 1758 тис. грн. та 4598 тис. грн. витрачено на задоволення інших видів послуг [8] (табл. 1).

Таблиця 1

Капітальні інвестиції в туристичну галузь за 2015 рік

Напрями	Освоєно (використано) капітальних інвестицій	
	тис.грн	у % до загального обсягу
Усього	3755011	100,0
Тимчасове розміщування й організація харчування	...	...
Тимчасове розміщування	...	...
Діяльність із забезпечення стравами та напоями	799	0,0
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1758	0,0
Надання інших видів послуг	4598	0,1

¹ Дані вилучено з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності інформації.

Якщо розглянути процеси глобалізації у готельному бізнесі, то вони набувають широкого розповсюдження як на світовому, так і на національному та регіональному ринках. Об'єднання у готельні мережі та маркетингові консорціуми сприяє підвищенню конкурентоспроможності готельних підприємств.

Конкуренція в галузі туристичного бізнесу, економіка з нелегкими внутрішньогосподарськими умовами та відносинами зробила складною підприємницьку діяльність на ринку туристичних послуг. Це вимагає постійного вдосконалення і розширення шляхів розвитку підприємницької діяльності та принципів управління в туристичній сфері.

Сучасна готельна та ресторанна справа: представляє на ринок готельний та ресторанний продукт, а також створює нові робочі місця, сприяє подальшому розвитку національної економіки, а також поповнює національний дохід, покращує і розвиває місцеву інфраструктуру, підвищує життєвий рівень місцевого населення поєднуючись з різноманітними галузями економіки і видами діяльності людей, сприяє підвищенню ефективності господарювання і швидкості окупності інвестицій.

Підприємства готельного та ресторанного господарства у галузевому комплексі сфери туризму посідають провідне місце, становлячи один із найперспективніших напрямів діяльності [1].

В сучасних умовах ринку конкурентоздатними є лише ті підприємства, які формують довгострокові стратегії розвитку свого бізнесу. Це професіонали високого класу, які можуть варіювати в складних ситуаціях національної економіки і для яких визначальною умовою ефективності підприємницької діяльності туристичного бізнесу є розробка і реалізація стратегії на перспективу. Формування стратегій відзначається трудомісткістю, яка оправдовує себе, адже вона орієнтована на досягнення комерційного успіху та допомагає підприємцеві розібратися в нестабільних ситуаціях в туристичному бізнес-середовищі, виявити своїх головних конкурентів, постійних та креативних постачальників і в результаті моніторингу визначити сектор ймовірних споживачів; привчає до аргументованого вирішення складних завдань та стимулює не лише до виживання, а й до плідної діяльності в реальних умовах зовнішнього середовища. В теорії економічної науки виділяють чотири групи стратегій розвитку підприємств, які можна використати і в туристичній сфері, але вони мають свої специфічні особливості.

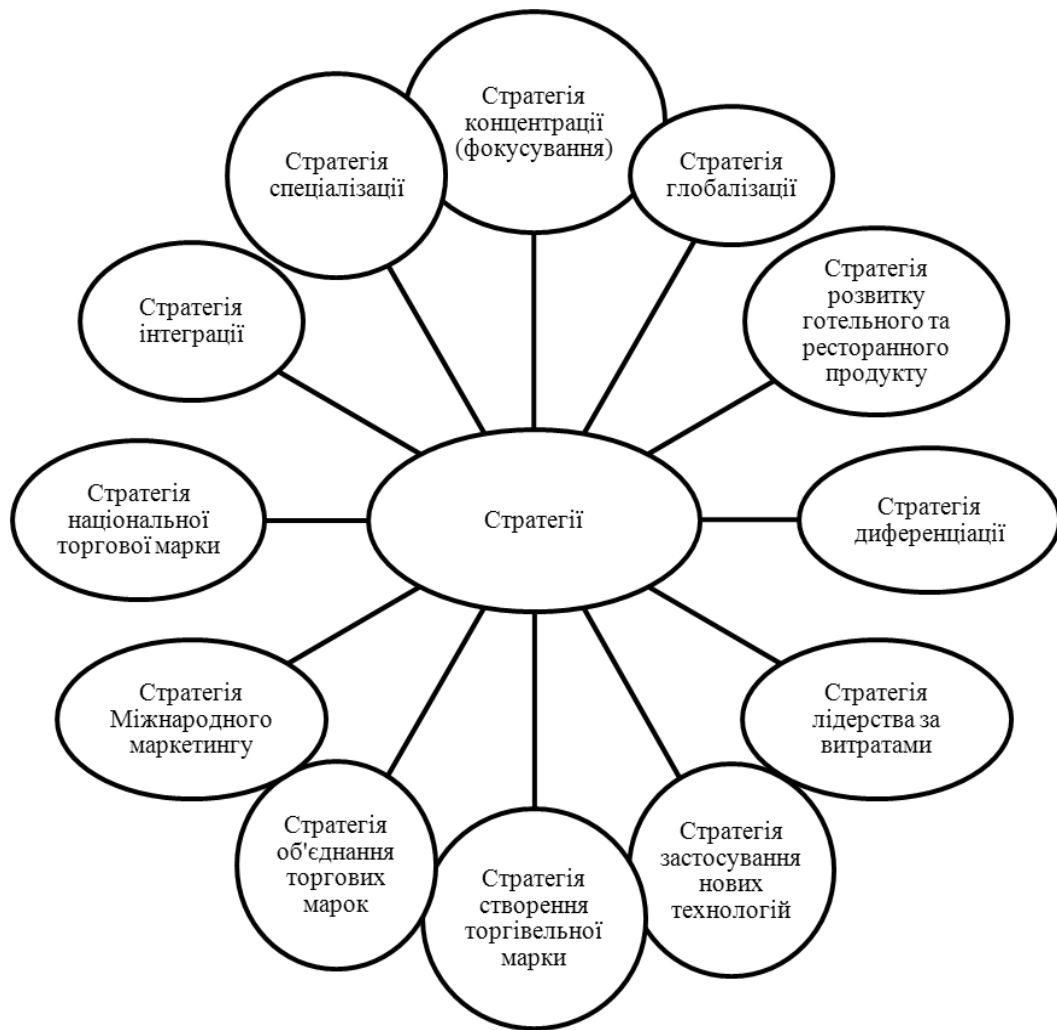
Перша група стратегії має назву концентрованого зростання, яка базується на варіюванні туристичного продукту або ринку туристичних послуг. У цьому разі підприємство покращує властивості туристичного продукту або формує і впроваджує новий, а також знаходить варіанти зміцнення свого конкурентоспроможного положення на ринку, або взагалі шукає не зайняті сектори на неосвоєному ринку туристичних послуг.

Друга група складових стратегії включає інтегрований розвиток, це значить розширення туристичної діяльності за рахунок диверсифікації туристичних послуг.

До третьої групи (стратегії зростання) відносять розширення сфери туристичної діяльності, в разі неможливості підприємства розвиватися на існуючому туристичному ринку зі своїм туристичним продуктом.

Перегрупування сил з метою підвищення ефективності туристичного бізнесу відносять до четвертої групи стратегій розвитку, яка регламентує перебудову діяльності, направлену на впровадження інновацій туристичного продукту виходячи зі змін попиту на ринку. Ці впровадження пов'язані з підвищенням рівня туристичної діяльності. Великі туристичні підприємства часто застосовують декілька видів стратегій розвитку одночасно [4].

На ринку готельної та ресторанної індустрії стратегії розвитку мають свою специфіку, відповідно якої можна запропонувати класифікацію стратегій міжнародних готельних та ресторанних мереж (рис. 1).

Рис. 1. Класифікація стратегій міжнародних готельних та рестораних мереж.

Деталізацію зазначених стратегій, залежно від мети та досвіду діяльності готельних та рестораних мереж систематизовано в таблиці 2 [4].

Таблиця 2

Стратегії розвитку міжнародних готельних та рестораних мереж

№	Вид стратегії	Значення та особливості стратегії
1	2	3
1.	Стратегія концентрації (фокусування)	Зосередження зусиль на одному або декількох сегментах ринку, досягнення лідерства на ньому за витратами або за допомогою іміджу. Є доцільною за умов наявності більш ефективних методів оволодіння ринком та переваг стратегії лідерства за витратами.
2.	Стратегія глобалізації	Встановлення тісних зв'язків і створення комунікативних мереж за основними напрямками, в якості яких виступають географічні регіони, які постачають основний потік туристів на світовому ринку.
3.	Стратегія розвитку готельного та ресторанного продукту	Своєчасна адаптація готелем своєї продуктової політики до потреб ринку. Згідно досвіду готельних та рестораних корпорацій вважається, що нові продукти та послуги, орієнтовані на незайняті ділянки ринку, можуть принести готельному та ресторанному підприємству найвищу віддачу. Інновації повинні спиратися на можливості готелю та ресторану.
4.	Стратегія диференціації	Передбачає індивідуалізацію продукту або послуги організації від тих, які пропонують в даній галузі конкуренти; потребує наукових досліджень та інноваційних розробок. Підхід до індивідуалізації може приймати різні форми, включаючи імідж, торгівельну марку, технологію, додаткові послуги, тощо.

1	2	3
5.	Стратегія лідерства за витратами	Передбачає жорсткий контроль над витратами, зведення до мінімуму витрат у таких областях, як дослідження і розробки, реклама, тощо.
6.	Стратегія застосування нових технологій	Діяльність готелів повинна відповідати технологічному прогресу, задля забезпечення відповідності змінам споживчого попиту. Базовими технологіями в готельному бізнесі є методи прибирання номерів, рецептури приготування страв у ресторанах, стандарти обслуговування, тощо.
7.	Стратегія створення торгівельної марки	Передбачає створення торгівельної марки, що забезпечить визначення і «впізнання» продукту або послуги з точки зору їх рівня і якості, положення, ціни та престижності.
8.	Стратегія об'єднання торгових марок	Передбачає, що готельні оператори залучають інвесторів порівняно за низькими цінами, за якими можна було придбати торгові марки або готельні мережі, що мали високий потенціал зростання завдяки їх входженню в глобальні франчайзингові програми.
9.	Стратегія міжнародного маркетингу	Передбачає, що готельні компанії концентрують свої зусилля з розвитку готельної та ресторанної мережі у великих містах різних країн.
10.	Стратегія національної торгової марки	Компанії гостинності орієнтуються на задоволення місцевого попиту та не концентрують зусилля на проникненні на закордонні ринки. Стратегія вимагає більшого проникнення на внутрішній ринок та більш детального знання місцевої економіки і тенденцій майбутнього розвитку.
11.	Стратегія інтеграції	Передбачає об'єднання підприємств. Інтеграція може розвиватися за напрямками: вертикально, горизонтально, «вперед» і «назад». Інтеграція «назад» у готельному бізнесі означає придбання одного з підприємств постачальників готелю та ресторану. Інтеграція «вперед» – придбання/контроль над фірмою, яка раніше набувала послуги готелів та ресторанів, наприклад, туристичної фірми.
12.	Стратегія спеціалізації	Передбачає концентрацію зусиль готельної та ресторанної мережі на потребах одного сегменту без прагнення охопити весь ринок. Мета – задоволення потреб сегмента краще, ніж конкуренти.

Активізації туристичного бізнесу в Україні сприяють наявні туристичні ресурси, участь в міжнародному поділі праці, збільшення надходження іноземних інвестицій у туристичну галузь, зміна форми власності туристичних підприємств та їх приватизація, популяризація національної культури за межами країни тощо.

Успішний вихід українського туристичного продукту на міжнародні ринки можливий тільки в умовах одночасного існування державного та приватного секторів, державних, колективних та змішаних туристичних підприємств, приватних фірм. Взаємозв'язки між туристичним та іншими секторами економіки, регламентують формування багатогалузевих корпоративних систем в туристичній сфері, транспорті і зв'язку, торгівлі, банківській та страховій справі, здатних забезпечити якісне і комплексне обслуговування туристів різних країн.

Отже, макроекономічна стратегія розвитку туристичного бізнесу спрямована на використання конкурентних переваг країни базування, з одного боку, та державну підтримку тих секторів, де конкурентні позиції є слабкими, – з іншого [4].

Важливим для побудови стратегічного розвитку підприємств загалом, в тому числі і в туристичній сфері є система збалансованих показників (СЗП), розроблена американськими вченими Р. Капланом і Д. Нортонем. Використання системи збалансованих показників також досліджені в працях таких вчених як В. А. Зінченко, Ж. Рой. Ця система показників формує механізм поетапного донесення до персоналу фірм факторів успіху, цілей компанії і через так звані ключові показники ефективності здійснювати контроль за діяльністю.

Застосування методики СЗП в галузі готельного та ресторанного господарства має свою актуальність, так як її головною рисою є тісний зв'язок з існуючими бізнес-процесами, які націлені на задоволення потреб клієнтів [2].

Запропонована система показників дозволяє керівництву орієнтуватися на стратегічний розвиток в діяльності туристичних підприємств, на відміну від традиційного управління, що орієнтується переважно на фінансові показники.

Висновки та перспективи подальших розвідок. В умовах глобалізації світової економіки відбувається конкурентна боротьба між окремими країнами і регіонами за посилення інвестиційної привабливості і підвищення рейтингу та поліпшенні іміджу за рахунок розвитку підприємств готельного та ресторанного господарства. Відповідно цього готельне та ресторанне господарство користується популярністю і відіграє важливу функцію, не лише залучаючи туристів, але і стає впливовим аргументом підвищення рейтингу певного регіону як центру соціально-економічного розвитку.

Формування місії і стратегічних напрямів дозволяє провести огляд аспектів господарювання готельних та ресторанних закладів, оцінити їх потенціал і перспективи вирішення існуючих проблем.

В свою чергу складена система збалансованих показників дає можливість досягти цілей, тому що усі параметри направлені на виконання єдиної стратегії.

В цьому разі така позиція зумовить підвищення попиту на туристичні пропозиції, які здатні конкурувати. Особливу увагу слід звернути на сучасні тенденції збільшення інтегрованості підприємництва в туристичному та готельно-ресторанному секторі, а також пріоритетності набувають франчайзингові ланцюги в сфері туризму та готельно-ресторанного бізнесу. Отже, забезпеченість розвитку підприємницького досвіду індустрії гостинності та туризму в умовах налагодження відносин між нашою державою та Європейським Союзом потребує відповідності якості регіональних туристичних пропозицій рівню загальноприйнятих міжнародних стандартів. Конкурентоздатність регіону і ефективність діяльності підприємств галузі туристичної та готельно-ресторанної сфери не може бути здійснена без дослідження тенденцій в ракурсі глобалізації та міжнародної інтеграції підприємств туристичного профілю. Стратегічний розвиток туристичної господарської одиниці повинен зосереджуватися не тільки на максимальному та чіткому використанні діючого підприємницького досвіду, але й на додаткових реальних можливостях збільшення ефективності, що відбуваються в умовах не тільки міжнародної та міжрегіональної інтеграції, але й глобалізації.

Список використаної літератури

1. Агафонова Л. Г. Туризм, готельний та ресторанний бізнес : ціноутворення, конкуренція, державне регулювання : навч. посіб. / Л. Г. Агафонова, О. С. Агафонова. – Київ : Знання України, 2002. – 358 с.
2. Актуальні проблеми та перспективи розвитку туристичного і готельно-ресторанного бізнесу в Запорізькому регіоні : монографія / за заг. ред. проф. В. М. Зайцевої ; ЗНТУ. – Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2012. – 400 с.
3. Куклина Т. С. Конкурентоспособность гостиничных услуг : Т. С. Куклина // Украина – Болгария – Европейский Союз: современное состояние и перспективы : II Междунар. науч.-практ. конф., 12-18 сентября 2013 г. : тезисы докладов. – Варна ; Херсон, 2013. – 279 с.
4. Мальська М. П. Готельний бізнес : теорія та практика : підручник / М. П. Мальська, І. Г. Пандяк. – 2-е вид. перероб. та доповн. – Київ : Центр учбової літератури, 2012. – 472 с.
5. Мунін Г. Б. Особливості та напрями вдосконалення фінансово-операційного аналізу діяльності готельного бізнесу / Г. Б. Мунін // Формування ринкових відносин в Україні. – 2003. – № 10. – С. 108-113.
6. Нездоймінов С. Г. Туризм як фактор регіонального розвитку: методологічний аспект та практичний досвід : монографія / С. Г. Нездоймінов. – Одеса : Астропринт, 2009. – 304 с.
7. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zt.ukrstat.gov.ua/StatInfo/kapinvest/invest.htm>

8. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності за січень-грудень 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zt.ukrstat.gov.ua>

References

1. Agafonova L. G., Agafonova O.E. (2002). *Tourism, hotel and restaurant business: pricing, competition, government regulation*. Kyiv : Knowledge of Ukraine (in Ukr.)
2. Zaitseva V.M. (2012). *Current problems and prospects of tourism and hotel and restaurant business in the Zaporozhye region*. Zaporozhye : LLC "Lips" LTD (in Ukr.)
3. Kuklina T. S. Competitiveness of hotel services. *Ukraina – Bolgaria, Evropeiskiy Soyuz: sovremennoe sostoyanie i perspektivy (Ukraine – Bulgaria – European Union: modern status and prospects)*. The 2nd International Conference., *Abstracts of Paper*. Kherson. 2013. (in Rus.)
4. Malska M. P., Pandyak I. G. (2012). *Hotel business: theory and practice*. Kyiv: Centre of educational literature (in Ukr.)
5. Munin G. B. (2003). Features and directions of hotel financial and operational analysis business improvement. *Formuvannya rinkovih vidnosin v Ukraini (The formation market relations in Ukraine)*, 10, 108-113 (in Ukr.)
6. Nezdoyminov S.G. (2009). *Tourism as a factor of regional development : methodological aspect and practical experience*. Odesa: Astroprint (in Ukr.)
7. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from [http://www.zt.ukrstat.gov.ua / StatInfo / kapinvest / invest.htm](http://www.zt.ukrstat.gov.ua/StatInfo/kapinvest/invest.htm) (in Ukr.)
8. Capital investment by the types of economic activities for January-December 2015. Retrieved from <http://www.zt.ukrstat.gov.ua> (in Ukr.)

SAMODAY Valentina Petrivna

PhD (Economics), assistant professor

turyzmoznavstva, sports and humanities and economics

Sumy State Pedagogical University named after Makarenko, Ukraine

E-mail: mriyawalya1@mail.ru

SAHNO Alyona Yoriivna

3rd year student, 933 groups

specialty "Tourism"

Sumy State Pedagogical University named after Makarenko, Ukraine

E-mail: sahno_aliona@mail.ru

DEVELOPMENT STRATEGY OF TOURISM AND HOTEL AND RESTAURANT BUSINESS IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Abstract. Introduction. *At the present stage of the updated strategic role of business tourism, hotel and restaurant business in the context of globalization.*

Purpose. *The main purpose is to examine the economic development strategy of tourist companies, hotel and restaurant business in the context of globalization and ways to study basic cash flow in the tourism industry in Ukraine.*

Methods. *This article analyzes the strategies, depending on the purpose and experience of the hotel and restaurant chains. The method used in the comparison characteristics of areas of capital investment by economic activity in 2015.*

Results. *In the study we submitted a detailed classification of strategies, depending on the purpose and experience of the hotel and restaurant chains in the current development.*

Originality. *This paper classification was made strategies of international hotel and restaurant chains under conditions of globalization.*

Conclusion. *In a globalized world economy is competition between different countries and regions and enhance investment attractiveness rating increase and improve the image of enterprises through the development of hotel and restaurant business. Formation of the mission and strategic directions allows management to review aspects of hotel and restaurant facilities to assess their potential and prospects of solving existing problems. In turn composed Balanced Scorecard makes it possible to achieve the objectives, so that all options aimed at the implementation of a single strategy.*

Keywords: *hotel and restaurant management; Balanced Scorecard; management; strategy development; hospitality business; hotel and restaurant sector; hotel and restaurant industry.*

Одержано редакцією 23.01.2016
Прийнято до публікації 26.01.2016

УДК 368; 614; 614.2

ШУПА Леся Зіновіївнааспірантка кафедри фінансів суб'єктів
господарювання та страхування
Тернопільський національний економічний
університет
ariel1@ukr.net

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА РЕАЛІЇ ФІНАНСУВАННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

Анотація: У статті систематизовано обсяги фінансування охорони здоров'я за 2008-2014 рр. та визначено, що обсяги фінансування не спроможні задовільнити інтереси громадян в отриманні належного рівня медичної допомоги. Визначено основні джерела фінансування вітчизняної системи охорони здоров'я. Проаналізовано динаміку структури джерел фінансування та виявлено тенденції розвитку. Здійснено порівняння загальних витрат на охорону здоров'я за окремими країнами Євросоюзу. Узагальнюючи дослідження виявлено найгостріші проблеми фінансування та були запропоновані напрямки задля їх вирішення.

Ключові слова: фінансування, охорона здоров'я, видатки Зведеного бюджету, джерела фінансування, загальні витрати, здоров'я, медична допомога, бюджетні ресурси.

Постановка проблеми. Ринкові трансформації в Україні потребують якісних змін у системі охорони здоров'я, обмежене бюджетне фінансування якої в умовах впливу кризи негативно вплинуло на розвиток її інфраструктури, рівень та якість надання медичних послуг. Реальною альтернативою бюджетному фінансуванню є запровадження страхової медицини, здатної забезпечити нові джерела надходження коштів до галузі охорони здоров'я і, таким чином, створити передумови для якісного медичного обслуговування. Відтак актуальності набуває дослідження сучасних тенденцій фінансування охорони здоров'я в Україні та вивчення нових економічних реалій для запровадження обов'язкового та розвитку добровільного медичного страхування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем фінансування галузі охорони здоров'я присвячені праці багатьох науковців, зокрема, В. Д. Базилевича, К. В. Павлюк, З. М. Лободіної, Г. С. Лопушняк, О. П. Кириленко та ін. Віддаючи належне напрацюванням учених, зазначимо, що дотепер нерозв'язаними залишилися проблеми, що пов'язані з неефективним механізмом фінансування галузі охорони здоров'я. Тому актуальним на сьогодні є дослідження сучасного стану фінансового забезпечення української медицини та виявлення низки негативних тенденцій її розвитку, що і є **метою статті**.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спершу зупинимося детальніше на проблемах розвитку галузі охорони здоров'я в Україні. Так, якщо розглянути динаміку загальних витрат на охорону здоров'я, то можна відзначити зростання їх обсягу впродовж 2008-2014 років від 63072,7 млн. грн. до 117754,6 млн. грн. (на 186,7%), при цьому нерівномірною динамікою, за якої темпи зростання зменшуються за 2010-2014 роки (від 113,2% в 2010 році до 101,7% в 2014 році) (табл. 1). Проте збільшення розмірів фінансування галузі охорони здоров'я в 2014 році не забезпечило гарантованого обсягу медичної допомоги, адже зростання обмінного курсу долара до гривні від 7,99 (у 2009-2013 роках) до 11,89 (в 2014 році) призвело до зниження рівня доходів населення, а збільшення цін на ліки, медикаменти, медичне обладнання – до зростання вартості медичної допомоги.

В 2008-2014 роках зростає частка загальних витрат на охорону здоров'я у ВВП від 6,65% в 2008 році до 7,42% в 2014 році (на 111,6%). Однак негативною тенденцією є зниження частки цих витрат у ВВП за останній рік від 7,60% до 7,42%. Міжнародний досвід визначає оптимальний рівень витрат на охорону здоров'я в розмірі 8-10% ВВП, що

свідчить про недофінансування національної галузі. Крім того, обсяг ВВП у високо розвинутих країнах значно більший, відтак незначна його частка буде в багато разів перевищувати обсяги фінансування охорони здоров'я в нашій країні.

Таблиця 1

**Динаміка загальних витрат на охорону здоров'я в Україні
впродовж 2008-2014 рр. [2]**

Показники	Роки							Темпи приросту 2014/2008, %
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Загальні витрати на охорону здоров'я, млн. грн.	63072,7	71410,8	84744,8	95713,7	108974,1	115757,0	117754,6	186,7
Частка загальних витрат на охорону здоров'я у ВВП, %	6,65	7,82	7,56	7,09	7,47	7,60	7,42	111,6
Загальні витрати на охорону здоров'я на душу населення, млн. грн.	1368,2	1552,4	1850,3	2099,0	2391,7	2548,2	2743,0	200,5

Обсяг загальних витрат на охорону здоров'я на душу населення в нашій країні зростає впродовж 2008-2014 років (на 200,5%) та в 2014 році сягає 2743,0 грн. Прослідковується тенденція, відповідно до якої в 2014 році темпи росту таких витрат на душу населення (107,7%) перевищують темпи нарощування загальних витрат на охорону здоров'я (101,7%), що зумовлено зниженням загальної чисельності населення на 5,5%.

Отже, наявні обсяги фінансування охорони здоров'я не спроможні задовольнити інтереси громадян в отриманні належного рівня медичної допомоги, що пояснюється впливом кризових явищ в національній економіці, зростанням рівня інфляції, неефективною валютною політикою, збільшенням вартості медичних послуг, подорожчанням медикаментів. Це підтверджують і результати опитування населення щодо самооцінки стану свого здоров'я та доступності окремих видів медичної допомоги, яке щорічно проводить Державна служба статистики України [2].

Відповідно, кількість домогосподарств, члени яких потребували медичної допомоги, придбання ліків та медичного приладдя, зменшилася впродовж 2008-2013 років на 8,73%. Якщо за 2008-2011 роки їх кількість залишалася фактично не змінною, то особливо відчутним було падіння цього показника за останні три роки – від 16542,0 тис. до 15199,2 тис., що пояснюється зменшенням чисельності населення в Україні, але, на жаль, не покращенням рівня здоров'я і життя. Незважаючи на зниження кількості домогосподарств, члени яких потребували медичної допомоги, придбання ліків та медичного приладдя, зросла їх частка у загальній кількості домогосподарств до 98,1% та була найвищою за останні 7 років. Це означає, що члени практично усіх домогосподарств мали проблеми зі здоров'ям та потребували придбання медикаментів, отримання медичних послуг.

За 2008-2014 роки зростає кількість і частка домогосподарств, члени яких не змогли задовольнити свої потреби в отриманні медичної допомоги на 136,8% і 150,7%. Високою є частка домогосподарств, для яких медична допомога стала недоступною, при цьому в 2013-2014 роках вона складала 23,0%-20,6%. Таким чином, рівень доступності медичної допомоги, придбання ліків та медичного приладдя для населення України складає 77%-80%.

Більшість домогосподарств вважає, що основною причиною, яка призвела до недоступності придбання ліків (більше 90%), медичної допомоги (більше 94%) та медичного приладдя (близько 70%), є їх висока вартість. У 2014 році частка домогосподарств, члени яких потребували придбання ліків, медичне обладнання, але з причини їх високої вартості не змогли купити, становить 87,5% та 11,9%, що перевищує значення цього показника у 2008 році в 1,56 і 1,27 разів. Важливою проблемою, що перешкоджає доступності медичної допомоги при потребі членів домогосподарств відвідати лікаря, є занадто висока вартість медичних послуг. Так, у 2014 році 43,7% домогосподарств саме за такою причиною не отримали медичної допомоги, 20,9% – пояснили таку ситуацію відсутністю медичного спеціаліста потрібного профілю, а 9,4% – занадто довгою чергою.

Фінансова доступність медичної допомоги, придбання ліків та медичного приладдя залежить від фінансової спроможності, з одного боку, держави інвестувати розвиток галузі охорони здоров'я за рахунок бюджетних коштів в основній частині на надання гарантованого нею обсягу безоплатної медичної допомоги, з іншого – членів домогосподарств оплатити медичні послуги, які не входять у гарантований державою обсяг загальнодоступної медицини. Відтак, основними джерелами фінансування вітчизняної системи охорони здоров'я є: державні (суспільні) кошти, які охоплюють бюджетні кошти, фонди соціального страхування, кошти державних фірм; приватні кошти – кошти домашніх господарств, комерційних і некомерційних організацій; кошти іншого світу – кошти міжнародних донорських організацій, спрямованих у систему охорони здоров'я України.

Проаналізуємо динаміку структури джерел фінансування вітчизняної системи охорони здоров'я впродовж 2008-2014 років та виявимо позитивні й негативні тенденції її розвитку (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка структури джерел фінансування охорони здоров'я в Україні впродовж 2008-2014 років [2]

Як свідчать дані рис. 1, структура джерел фінансування охорони здоров'я змінюється нерівномірною динамікою впродовж 2008-2014 років. При цьому частка державних (суспільних) витрат на охорону здоров'я є найбільшою та, зважаючи на її незначні коливання, в 2012 році сягає рівня 2008 року – 57,2%. Негативною тенденцією є зниження питомої ваги суспільних витрат у фінансуванні охорони здоров'я у 2013-2014 роках – до 56,4% та 51,7%, в основному за рахунок зменшення обсягів та частки бюджетних коштів, виділених для таких цілей, які залишаються основним джерелом

фінансового забезпечення охорони здоров'я. Це означає, що в Україні переважає бюджетна модель фінансування охорони здоров'я.

Проте, скорочення бюджетних ресурсів як основного джерела фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я, про що задекларовано у Конституції України, призводить до зниження рівня фінансової доступності медичної допомоги та якості надання невідкладної медицини, порушується право людини на безоплатність отримання медичних послуг, зокрема для найуразливіших, малозабезпечених верств населення. Проаналізувавши динаміку видатків Зведеного бюджету, зокрема видатків Державного та місцевих бюджетів на охорону здоров'я, у 2008-2014 році, доцільно констатувати певні закономірності (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка видатків Державного бюджету та місцевих бюджетів України на охорону здоров'я млн. грн. [30]

Показники	Роки						
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Обсяг видатків Зведеного бюджету, в тому числі:	33559,9	36564,9	44745,4	48961,6	58453,9	61568,8	57150,1
- обсяг видатків Державного бюджету	7365,5	7535,0	8759,0	10223,9	11358,5	12879,4	10580,8
частка видатків Державного бюджету у видатках Зведеного бюджету, %	21,9	20,6	19,6	20,9	19,4	20,9	18,5
- обсяг видатків місцевих бюджетів	26194,4	29029,9	35986,4	38737,7	47095,4	48689,4	46569,3
частка видатків місцевих бюджетів у видатках Зведеного бюджету, %	78,1	79,4	80,4	79,1	80,6	79,1	81,5

За результатами аналізу в табл. 2 видно, що обсяг видатків Зведеного бюджету України на охорону здоров'я зростає за 2008-2013 роки від 33559,9 млн. грн. до 61568,8 млн. грн. (на 183,5%), однак знижується до 57150,1 млн. грн. (на 7,2%) в 2014 році. Причиною такої динаміки є зменшення обсягів видатків Державного бюджету та місцевих бюджетів на фінансування галузі охорони здоров'я в 2014 році порівняно з 2013 роком на 17,8% і 4,4%. При цьому частка видатків місцевих бюджетів значно перевищує частку видатків Державного бюджету в джерелах фінансування охорони здоров'я впродовж 2008-2014 років та є найвищою в 2014 році – 81,5%, що зумовлено нижчими темпами падіння обсягів видатків місцевих бюджетів. Це пов'язано із запровадженням у Бюджетному кодексі порядком розподілу видатків на охорону здоров'я між ланками бюджетної системи. Зменшення обсягів бюджетного фінансування галузі охорони здоров'я в 2014 році призвело до зниження частки видатків на охорону здоров'я у видатках Зведеного бюджету.

Суттєве зниження частки бюджетного фінансування на охорону здоров'я у загальній його величині зумовлено зміною пріоритетів у збільшенні державного фінансування освіти, соціального захисту та військової оборони, що є негативною тенденцією, оскільки в умовах зростання ризиків екологічного забруднення, воєнних конфліктів, захворюваності та смертності внаслідок поширення особливо небезпечних хвороб серед громадян, важливого значення набуває своєчасне фінансування на достатньому рівні якісної медичної допомоги.

Структура видатків Зведеного бюджету на охорону здоров'я за економічною класифікацією впродовж 2008-2014 років характеризується динамікою, відповідно до якої

більше 90% займають поточні видатки, з яких близько 50% спрямовуються на оплату праці працівників бюджетних установ. Водночас, капітальні видатки на охорону здоров'я знижуються та займають менше 10 % бюджетних інвестицій. Зазначене вище свідчить про те, що коштів бюджетного фінансування галузі охорони здоров'я достатньо лише для поточних видатків, при цьому їх практично не залишається для капітального розвитку, зокрема оновлення або придбання нового медичного обладнання, сучасних предметів медицини довгострокового користування.

Скорочення обсягів і частки суспільних (державних) коштів у джерелах фінансування вітчизняної системи охорони здоров'я призвело до зростання питомої ваги приватних ресурсів, призначених для задоволення потреб населення в отриманні медичної допомоги. Так, якщо впродовж 2008-2013 років частка приватних коштів у фінансовому забезпеченні охорони здоров'я коливалася на рівні 42,5%-45,1%, то в 2014 році – різко зросла до 48,1% (див. рис.1). При цьому структура приватних джерел фінансування охорони здоров'я у 2008-2014 роках представлена в основному коштами домогосподарств, частка яких впродовж 2008-2013 роках знаходилася в межах 40%+/-2% та різко зросла, досягнувши найвищого рівня, в 2014 році 46%. Разом з цим, витрати на охорону здоров'я приватних фірм і корпорацій, які обслуговують домогосподарства, протягом 2008-2013 років становили 2,4%-2,7%, при цьому в 2014 році знизилися до 2,1%, що пояснюється зменшенням фінансових можливостей суб'єктів господарювання у здійсненні витрат на охорону здоров'я членів домогосподарств.

Порівнюючи загальні витрати на охорону здоров'я за окремими країнами Євросоюзу, зазначимо, що у більшості країн переважна їх частка припадає на суспільні витрати. Разом з тим, частка приватних витрат у джерелах фінансування охорони здоров'я в Україні (48,1%) є вищою порівняно з іншими країнами, зокрема: Румунією (в 2014 році частка приватних витрат сягає 20,3%) Польщею (30,4%), Словаччиною (30%), Чехією (36,4%), Німеччиною (23,2%) тощо [2]. Така тенденція в Україні характерна зменшенням частки державних коштів у фінансуванні охорони здоров'я, що є негативною для її громадян з низьким рівнем доходів та життя. Натомість, незважаючи на добробут громадян розвинутих Європейських країн, які можуть собі дозволити профінансувати потреби в отриманні належної медичної допомоги за рахунок власних коштів, частка суспільних витрат на розвиток охорони здоров'я є вищою.

Проаналізуємо розподіл фінансових ресурсів, спрямованих на охорону здоров'я, за функціональною ознакою, що характеризує основні види медичних послуг або заходів, які забезпечують їх надання. Зазначимо, що в національній системі охорони здоров'я впродовж 2008-2013 років розподіл суспільних та приватних коштів за функціями відбувався із незначними коливаннями, однак із зміною тенденцій у структурі витрат в 2014 році. Так, якщо у 2008-2013 роках переважали витрати на стаціонарне і реабілітаційне лікування (більше 30%), то в 2014 році – ці витрати зменшуються до 28,6%, а витрати на медичні товари, виділені для амбулаторних хворих, зростають до 33,9%. Це пояснюється збільшенням вартості фармацевтичних товарів, медикаментів, медичного приладдя, зокрема, закордонного виробника, оскільки ціна на них залежить від зміни обмінного курсу валюти, ціни доставки тощо.

Високою часткою характерні витрати на амбулаторне лікування, які зростають у 2008-2014 роки від 15,8% до 16,5% за рахунок збільшення витрат на амбулаторне лікування з боку домогосподарств. Високу питому вагу займають витрати на іншу діяльність у сфері охорони здоров'я із нерівномірною динамікою до зменшення в 2014 році. Так, якщо ці витрати зростали з 2008 до 2013 року від 11,2% до 15,0%, то в 2014 році знизилися до 14,2%. Чинником відповідної динаміки 2014 року порівняно з 2013 роком є зменшення обсягів і частки витрат на управління охороною здоров'я та медичне страхування (на 0,28%); витрат, що не визначені за типом функцій (0,3%); витрат за іншою діяльністю, пов'язаною з охороною здоров'я (0,14%).

На основі проведеного аналізу структури джерел фінансування загальних функцій охорони здоров'я впродовж 2008-2014 років зробимо висновки, що більшість функцій охорони здоров'я фінансується за рахунок державних коштів. При цьому доцільно зазначити, що витрати на стаціонарне лікування, профілактику і громадське здоров'я, управління охороною здоров'я здійснюються державою, тоді як домогосподарства витрачають кошти на допоміжні медичні послуги, медичні товари і послуги.

За 2008-2014 роки зростає частка суспільного фінансування стаціонарного лікування від 90,5% до 93,6%, що є позитивною тенденцією для бюджетної моделі фінансування охорони здоров'я, однак якщо в 2010 році вона збільшилася до 95,5%, то в 2014 році – зменшилася на 1,9%. Водночас зростають витрати домогосподарств на стаціонарне лікування – від 5,7% в 2008 році до 6,4% в 2014 році.

Аналогічна динаміка характерна для фінансування профілактики і громадського здоров'я (різке зниження частки державних коштів у фінансуванні цієї функції охорони здоров'я від 97,9% в 2011 році до 92,6% в 2014 році). Разом з цим зростає частка коштів донорів як джерела фінансового забезпечення (від 2,1% в 2011 році до 7,4% в 2014 році).

Впродовж 2008-2014 років у загальних видатках на охорону здоров'я питома вага коштів домогосподарств на амбулаторне лікування зростає та коливається в межах 12,9%-36,5%, на медичні товари – 98%-99,6%. Хоча і знижуються витрати домогосподарств на супутні медичні послуги за сім років, однак займають частку, що перевищує 50%. Безумовно така негативна тенденція пояснюється: по-перше, низькою ефективністю використання виділених коштів держави; по-друге, незбалансованістю у структурі фінансування медичної допомоги в умовах обмеженого бюджетного фінансування охорони здоров'я, за якого основними першочерговими функціями є стаціонарне лікування та управління охороною здоров'я; по-третє, відсутністю чіткого переліку медичних послуг, що повинні надаватися безкоштовно. Зазначене вище свідчить про необхідність розроблення та впровадження державою відповідних програм щодо захисту найуразливіших верств населення.

В 2008-2014 роках управління охороною здоров'я фінансується за рахунок державних коштів, частка яких у 2014 році досягла 99,9%. Мізерну частку в джерелах фінансування займають кошти донорів (0,1%-1,3%). Зазначимо, що ця функція охорони здоров'я передбачає, окрім управління охороною здоров'я, медичне страхування. Зауважимо, що обов'язкове медичне страхування не запроваджене в Україні, добровільна форма його організації займає мізерну частку, а фінансування управління охороною здоров'я здійснюється за рахунок державних коштів.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Узагальнюючи проведене вище дослідження сучасних тенденцій та реалій фінансування системи охорони здоров'я, зазначимо, що першою, найгострішою проблемою національної системи охорони здоров'я є недостатнє її фінансування, низька ефективність використання виділених коштів держави, незбалансованість у структурі фінансування медичної допомоги в умовах обмеженого бюджетного фінансування. Такі негативні тенденції пов'язані з негативним впливом економічної та політичної кризи, неузгодженістю між обсягами гарантованої державою безоплатної медичної допомоги та бюджетних коштів, виділених для її надання, низьким рівнем доходів населення та зростанням ризиків втрати життя і здоров'я, неефективним розвитком добровільного медичного страхування.

Задля вирішення цих проблем доцільним і першочерговим є, на нашу думку, запровадження обов'язкового медичного страхування як дієвого механізму залучення джерел фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я. Крім того, підвищення ефективності функціонування ринку добровільного страхування слугуватиме зростанню якості медичної допомоги, зниженню соціальної напруженості в суспільстві та виникненню соціальних конфліктів.

Список використаної літератури

1. Лободіна З.М. Фінансові аспекти інвестиційно-інноваційного розвитку охорони здоров'я / З.М. Лободіна, Г.С. Лопушняк // Фінансова політика інвестиційно-інноваційного розвитку охорони здоров'я : моногр. / за ред. В.Г. Дем'янишина. – Тернопіль, 2014. – С.284-295.
2. Національні рахунки охорони здоров'я (НРОЗ) України у 2014 році: Статистичний бюлетень/ Державна служба статистики України. Київ, 2016. – 132 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Звіти про виконання Державного та місцевих бюджетів України за 2008-2014 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua>.

References

1. Lobodina, Z. M. & Lopushnyak, G. S. (2014). In V.G. Demyanyshyn (Ed). *Financial aspects of investment and innovation development of health care*. Ternopil : The financial policy of investment and innovation development of health care: a monograph. (in Ukr.)
2. State Statistics Service of Ukraine (2016). *National Health Accounts (NHA) Ukraine in 2014: Statistical Bulletin*. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>. (in Ukr.)
3. Budget Ukraine (2008-2014). *Reports on the State and local budgets of Ukraine for 2008-2014 years*. Retrieved from <http://www.treasury.gov.ua>. (in Ukr.)

SHUPA Lesia Zinoviivna

Postgraduate

Ternopil National Economic University

E-mail: ariel1@ukr.net

**CURRENT TRENDS AND THE REALITIES
OF HEALTH CARE FINANCING IN UKRAINE**

Introduction. *The market transformation in Ukraine require qualitative changes in the health care system, which restricted government funding under the impact of the crisis had a negative impact on the development of its infrastructure, the level and quality of medical services. The real alternative is the introduction of budget financing of health insurance that can provide new sources of funds to health and thus create the conditions for quality health care. So urgency is the study of modern trends in health care financing in Ukraine and to explore new economic realities for the introduction of obligatory and voluntary health insurance.*

Purpose. *While acknowledging the operating time scientists note that until now remained unresolved problems associated with inefficient mechanism for financing health care. So important today is to study the current state of Ukrainian medicine financial security and identification number of negative trends in its development, which is the purpose of the article.*

Results. *Considering the dynamics of total health care costs, we can note an increase of the amount for 2008-2014 years 63,072,700,000. USD. to 117.7546 million. UAH. (By 186.7%), while irregular dynamics in which the growth rate for the 2010-2014 decline (from 113.2% in 2010 to 101.7% in 2014). However, increasing the size of health care financing in 2014 did not provide a guaranteed amount of medical care, because the growth of the dollar exchange rate of hryvnia to 7.99 (in 2009-2013) to 11.89 (in 2014) led to a decline in income, and an increase in prices of medicines, medical supplies, medical equipment - to the rising cost of medical care.*

Financial accessibility of care, purchase of medicines and medical devices depends on the financial viability, on the one hand, the state invest the development of health from the budget in the main to provide it guaranteed volume of free medical care, the other - household members pay medical services that are not included in publicly guaranteed amount of public medicine. Thus, the main sources of funding for the national health system are: state (public) funds, which cover the budget, social security funds, funds of public companies; private funds - funds from households, commercial and non-profit organizations; means another world - funds from international donor organizations aimed at Ukraine's health system.

On the reduction of budget resources as the main source of financial provision of healthcare, as declared in the Constitution of Ukraine, leads to a reduction in financial access to care and quality of emergency medicine, violated the human right to free of charge medical services, particularly for the most vulnerable, the poor.

In the years 2008-2014 Health Management is financed by public funds, whose share in 2014 reached 99.9%. Negligible share of the funding sources occupy donor funds (0.1% -1.3%). Note that this feature provides healthcare than public health and medical insurance. Note that this feature provides

healthcare than public health and medical insurance. Note that the compulsory health insurance is not introduced in Ukraine, voluntary form his organization takes a tiny fraction, and funding for health management at the expense of public funds.

Conclusion. Summarizing this study current trends and realities of health financing, we note that the first, the most important issue of national health care system is the lack of funding, inefficient use of funds allocated to the state, the imbalance in the structure of health care financing in the limited budget funding. These negative trends associated with the negative impact of the economic and political crisis, lack of coordination between the amount of state-guaranteed free medical care and the budget allocated for its provision, low-income and increasing risk of loss of life and health, inefficient development of voluntary health insurance.

To solve these problems, it is appropriate priority is, in our opinion, the introduction of compulsory health insurance as an effective tool to attract financial support for the health sector. In addition, improving the functioning of voluntary insurance market, which in conditions of financial and political crisis characterized by negative phenomena and processes related to low levels of solvency and welfare, minor financial capacity and reliability insurers inadequate legal framework and the lack of tax incentives for the development of health insurance, low quality of insurance services andерастыновову and ineffective policies, serve the growth of quality of care, reduce social tension and the emergence of social conflicts.

Keywords: finance; healthcare; Consolidated budget expenditures; sources of financing; general expenses; health aid; budgetary resources

Одержано редакцією 01.02.2016
Прийнято до публікації 10.02.2016

УДК 336.77: 338.43

ШЕВЧЕНКО Світлана Василівна,
асистент кафедри фінансів та банківської справи,
Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет, Україна
maxsveta25@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-СПРЯМОВАНИХ ТА ПЛАТНИХ ІНФОРМАЦІЙНО-КОНСУЛЬТАЦІЙНИХ ПОСЛУГ

Анотація. У статті розкрито сутність поняття інформаційно-консультаційних послуг, їх значень для аграрного виробництва. Визначені причини, що стримують розвиток сільськогосподарського дорадництва в Україні. Розглянуто різні джерела фінансування соціально спрямованих та комерційних інформаційно-консультаційних послуг.

Ключові слова: інформаційно-консультаційні послуги, аграрні товаровиробники, дорадництво, інформаційно-консультаційне забезпечення, соціально-спрямовані послуги, комерційні послуги, фінансування.

Постановка проблеми. Система інформаційно-консультаційного забезпечення аграрних товаровиробників та населення набуває на сьогодні все більшого значення. Реалізуючи наукову, інноваційну, освітню і соціальну функції, поєднуючи в собі науку, освіту і агропромислове виробництво, вона сприяє розвитку дорадчої діяльності в Україні, виступає каталізатором науково-технічного прогресу в сільському господарстві, а також сприяє розповсюдженню нових знань і є необхідною в сучасних соціально-економічних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми інформаційно-консультаційного забезпечення аграрних виробників досліджуються багатьма вченими, зокрема О. М. Бородіною О. А. Галичем, Т. П. Кальна-Дубінюк, І. Т. Кіщак, М. Ф. Кропивко,

І. М. Криворучко, П. Т. Саблуком, О. М. Шпичаком та ін. Завдяки їх працям сформульовано підґрунтя для подальших наукових досліджень, а саме виявлення проблем розвитку інформаційно-консультаційних послуг для сільськогосподарських товаровиробників та можливих їх джерел фінансування.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значні наукові доробки, питанням надання інформаційно-консультаційних послуг для агровиробників (дорадницьких послуг) в Україні, а також джерел їх фінансування приділено недостатньо уваги і тому ця тема залишається актуальною.

Метою статті є визначення проблем і перспективних напрямів розвитку інформаційно-консультаційних послуг для сільського товаровиробника (дорадництва) як одного з найважливіших чинників підвищення ефективності аграрного виробництва, а також визначення джерел фінансування дорадницької діяльності.

Викладення основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах сільський товаровиробник повинен приймати важливі рішення, які вимагають величезної кількості різної інформації або специфічних консультацій фахівців-експертів. Саме цим пояснюється потреба розвитку системи надання інформаційно-консультаційних послуг для аграрних виробників. Особливо актуальною ця діяльність стає, коли держава виділяє дане завдання в один з пріоритетних напрямків розвитку аграрного сектора України.

На основі проведених досліджень було сформоване власне визначення, що інформаційно-консультаційна послуга – це діяльність з передачі актуального інформаційного продукту від суб'єкта, що володіє таким продуктом, користувачу для задоволення ним інформаційної потреби, що передбачає при використанні такого продукту отримання споживачем додаткового доходу чи соціального ефекту.

Відповідно користувачами таких інформаційно-консультаційних послуг на ринку інформації в сфері АПК можуть бути:

- особисті підсобні господарства населення;
- фермерські господарства;
- сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм;
- підприємства, що заготовляють та реалізують сільськогосподарську продукцію;
- підприємства-постачальники матеріально-технічних ресурсів.

На основі статистичних даних можна виділити наступних можливих потенційних користувачів інформаційно-консультаційних послуг (таблиця 1) [1, с.77]

Таблиця 1

Аналіз потенційних користувачів інформаційно-консультаційних послуг

Організаційно-правова форма підприємства	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	Відхилення 2014 р. від 2011 р.	
					од.	%
Усього	56247	56056	55630	52543	-3704	-6,59
Господарські товариства	8080	8235	8245	7750	-330	-4,08
Приватні підприємства	4244	4220	4095	3772	-472	-11,12
Виробничі кооперативи	917	848	809	674	-243	-26,50
Фермерські господарства	40965	40673	40753	39428	-1537	-3,75
Державні підприємства	310	296	269	228	-82	-26,45
Підприємства інших форм господарювання	1731	1781	1460	691	-1040	-60,08

Незважаючи на зменшення загальної кількості сільськогосподарських утворень потреба в інформаційно-консультаційних послугах не зменшується. Проте можна виділити ряд причин, що стримують розвиток інформаційно-консультаційного забезпечення (надання дорадницьких послуг) агровиробника.

Курило В.І. [2] до причин, що стримують розвиток сільськогосподарського дорадництва в Україні відносить:

1. Гальмування розвитку інституційної бази дорадництва. У 2012 р. планувалося створення Національного центру сільськогосподарського дорадництва та обласних (регіональних) сільськогосподарських дорадчих служб з їх районними відділами. Цей центр мав бути створений за розпорядженням КМУ «Про затвердження плану заходів щодо реалізації 4 Концепції формування державної системи сільськогосподарського дорадництва на період до 2015 р.» Проте досі такого центру не створено.

2. Недостатнє державне фінансування дорадчої діяльності, а також неповне використання державних коштів безпосередньо дорадчими службами. Матеріали аудиту, проведеного Рахунковою палатою щодо виконання заходів Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р. у частині підтримки дорадництва, засвідчують, що з державного бюджету на вказану мету за цією програмою протягом 2008-2011 рр. фактично було використано 7 млн. грн. або 15,6 % від прогнозного обсягу. Зокрема у 2008 р. – 3487,6 тис. грн. (33 % від запланованого обсягу), 2009 р. – 1863 тис. грн. (17,3 %), 2010 р. – 1659,4 тис. грн. (14,9 %).

3. Складність процедури отримання бюджетних коштів дорадчими службами, що не дозволяє забезпечити плановірність і ритмічність надання дорадчих послуг, а також своєчасність сплати соціальних платежів. Фінансування соціально спрямованих служб з державного бюджету здійснюється за фактом виконання робіт, тобто всі видатки, пов'язані з проведенням дорадчих заходів, повинна забезпечити дорадча служба, і після здачі акту виконаних робіт територіальні управління агропромислового розвитку здійснюють відшкодування витрат. Через відсутність можливості отримання дорадчими службами коштів з державного бюджету, а також низький рівень власних обігових коштів, дорадчі служби часто не мають можливості оплатити витрати щодо здійснення дорадчих заходів.

4. Значно зменшилась платоспроможність великих сільськогосподарських виробників, фермерських господарств, малого підприємництва та сільського населення, що знижує їхню здатність замовляти сільськогосподарські дорадчі та консультаційні послуги.

5. Низька вартість соціально спрямованих дорадчих послуг. Спільним (на сьогодні діючим) наказом Міністерства аграрної політики та продовольства й Міністерства економіки України від 21.11.2007 р. № 816/394 «Про затвердження вартості соціально спрямованих дорадчих послуг» визначено вартість дорадчих послуг. Отже, майже 8 років вартість послуг не переглядалася, що за нинішніх умов призводить до того, що дорадчі служби змушені відмовлятися від їх надання.

6. Не надання індивідуальних консультацій для ефективної організації та управління господарством, в сфері фінансового та інвестиційного аналізу, маркетингу, а також для оптимізації використання відповідних ресурсів.

7. Зменшення кількості міжнародних програм з технічної допомоги розвитку сільськогосподарського дорадництва в Україні. Із 74 суб'єктів зареєстрованої дорадчої служби в Україні працюють лише одиниці. Їхня діяльність в основному фінансується коштами міжнародної технічної допомоги, але значна частина міжнародних проектів вже завершилася, або перебуває на стадії завершення.

Корінець Р. Я. [3, с. 11] вважає, що у тій структурі, яка складається сьогодні у сільському господарстві, основою якої є виключно великий бізнес, дорадники й не дуже потрібні. Ця служба необхідна у випадку такої моделі сільського господарства, що опирається на малий і середній бізнес. Тобто, розвиток дорадництва є неможливим без розвитку сімейного фермерства, кооперації, без належної державної підтримки малого сільського бізнесу. Такий підхід є в основі європейської аграрної політики.

В Україні ж зовсім інша ситуація, інша політика, що негативно позначається і на дорадництві, яке стикається з такими викликами:

– незадоволений попит на сільськогосподарські дорадчі послуги в частині розвитку малого та середнього підприємництва на селі, розвитку сільської місцевості;

- низька платоспроможність сільського населення, яке нездатне купувати дорадчі та консультаційні послуги;
- недооцінка значення та ролі інформації у сучасному економічному просторі як органами влади, так і представниками недержавного сектору;
- слабкість формальних інститутів в частині сільськогосподарського дорадництва, а також механізмів їх реалізації;
- слабкість неформальних інститутів сільськогосподарського дорадництва, зокрема відсутність культури купівлі та використання інформації;
- слабкість організацій сільськогосподарського дорадництва;
- фактична відсутність, за незначним винятком в окремих регіонах, державної підтримки такої діяльності та її суб'єктів;
- відсутність програмного підходу до сільськогосподарської дорадчої діяльності;
- кадрова незабезпеченість сільськогосподарських дорадчих служб;
- методична незабезпеченість сільськогосподарських дорадчих служб;
- залишення сільськогосподарських дорадчих служб за межами світової системи сільськогосподарського дорадництва.

Для подальшого розвитку інформаційно-консультаційної діяльності (дорадництва) потрібно її стабільне фінансування.

З погляду на форми власності дорадництва і джерела його фінансування можна відмітити чотири основні його системи:

1. Державне дорадництво – повністю фінансується з державного бюджету без оплати за дорадчі послуги;

2. Державне дорадництво однак частина послуг є платними (різна пропорція фінансування окремих дорадчих послуг між державою і селянами);

3. Дорадництво «напівавтономне» – суспільний контроль над дорадництвом передано сільськогосподарським організаціям або приватним фірмам. Особливого значення набуває оплата за дорадчі послуги. Характерною рисою такої системи є зниження дотацій на дорадництво з державного бюджету, особливо в його початковій фазі. Досить виразно зростає роль дорадництва фермерського і комерційного приватних фірм;

4. Дорадництво автономне (фермерське) – здійснюється спілками і організаціями селян, сільськогосподарських виробників, в невеликих розмірах дофінансовується з державного бюджету. Затрати на дорадчі послуги компенсуються зі членських внесків сільськогосподарських організацій чи спілок, або безпосередніх оплат за надані поради. В країнах, де існує вказана система дорадництва багато років, спостерігається чітка тенденція до зростання частки коштів тих, хто користується з дорадчих послуг. [4]

Законом України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» [5] дорадчі послуги що можуть надаватися сільськогосподарським товаровиробникам поділені на два види: соціально спрямовані дорадчі послуги і комерційні дорадчі послуги.

Соціально спрямовані дорадчі послуги, що надаються за рахунок коштів Державного бюджету України і місцевих бюджетів, щорічно визначаються державною цільовою програмою сільськогосподарської дорадчої діяльності в межах видатків центрального органу виконавчої влади з питань аграрної політики та місцевими програмами соціально-економічного розвитку. Органи місцевого самоврядування можуть визначати додаткові соціально спрямовані дорадчі послуги, які надаються за рахунок коштів місцевих бюджетів, відповідно до місцевих програм соціально-економічного розвитку.

Надання соціально спрямованих дорадчих послуг, які фінансуються за рахунок коштів державного бюджету та місцевих бюджетів, проводиться на конкурсній основі. Участь у конкурсі щодо надання соціально спрямованих дорадчих послуг можуть брати тільки суб'єкти дорадчої діяльності. Звідси випливає, що комерційні дорадчі послуги - це послуги, які замовники оплачують самостійно.

Соціально-необхідні дорадчі послуги, це ті послуги, які в даний момент розвитку сільського господарства є нерентабельними в силу певних причин, Їх не можна знайти на ринку дорадчих послуг, але Держава зацікавлена в тому, щоб сільськогосподарські товаровиробники та сільське населення отримувало їх, що сприятиме збільшенню доходів сільського населення та розвитку сільської місцевості. Це стосується:

- висвітлення загальної інформації через підготовку та трансляцію відео, аудіосюжетів а також через випуск брошур, інформаційних листків, бюлетенів тощо;
- навчання сільського населення шляхом проведення семінарів, тренінгів, днів поля з різних питань технологічного, економічного, юридичного, організаційного характеру;
- втілення програм для розвитку дітей та молоді села тощо.

Прикладом соціально-необхідних дорадчих послуг може бути: інформація про аграрну політику Держави; допомога в створенні кредитних спілок, обслуговуючих кооперативів, сільськогосподарських оптових ринків; створення третейських судів; підтримка несільськогосподарських видів бізнесу на селі (зелений туризм, ремесло, сфера обслуговування тощо); створення та експлуатація громадських пасовищ.

Проте починаючи з 2012 року в Державному бюджеті не передбачені витрати на фінансування дорадчих служб, тому необхідні інші способи фінансування інформаційно-консультаційних послуг

Крім державної підтримки, фінансування дорадчої діяльності може здійснюватися за рахунок грантів, міжнародної технічної допомоги, коштів міжнародних програм та проєктів, благодійних внесків фізичних та юридичних осіб, інших джерел, не заборонених законом.

Серед інших зовнішніх джерел особливе місце належить грантам і спонсорській допомозі. Ці два джерела мають істотні відмінності, незважаючи на те, що і ті й інші виділяються на безоплатній основі.

Гранти звичайно даються на початку становлення інформаційно-консультаційної (дорадчої) служби для того, щоб дати перший поштовх, запустити процес із розрахунку на подальший його самостійний розвиток. Кошти на гранти виділяються, в основному, міжнародними фінансовими організаціями, спеціальними фондами, урядами і громадськими організаціями зарубіжних країн.

Гранти на відміну від спонсорської допомоги виділяються на конкурсній основі. У випадку оголошення тендера конкурсант має до встановленої тендерними умовами дати представити відповідно оформлену заявку.

Заявка, як правило, включає опис мети і завдань проєкту, основних результатів, що передбачається одержати в ході реалізації проєкту, заходів і видів діяльності, які забезпечать досягнення планованих результатів, а також необхідних фінансових, матеріальних і трудових ресурсів, необхідних для виконання всіх намічених заходів.

Підготовка якісної заявки – процес творчий і трудомісткий, який вимагає спеціальних знань і великого досвіду. До виконання заявки звичайно залучаються професіонали, здатні забезпечити високий рівень підготовки документа.

Спонсори (приватні особи, комерційні фірми) допомагають, як правило, розвитку вже існуючих напрямків, фірм, організацій і служб, що довели ефективність своєї роботи і цільового використання раніше виділених коштів.

Прикладами грантів можуть бути багато програм і проєктів: TACIS (Технічна допомога СНД), Європейського Союзу, Датської консультаційної служби (DAAS), Німецького уряду й ін.

Кожна служба, у якій країні вона б не працювала, намагається максимально використовувати всі названі джерела фінансування. Структура прибуткової частини бюджету залежить від конкретних економічних і політичних умов. У ряді країн (США, окремі землі Німеччини й ін.) найбільшу частку фінансування складають гроші

державного бюджету, в інших (Англія, Шотландія, Голландія й ін.) переважають комерційні надходження від продажу послуг.

Всі названі джерела фінансують безпосередньо діяльність реально існуючих і офіційно оформлених консалтингових формувань. У той же час інформаційна і консультативна діяльність здійснюється не тільки цими службами. Така діяльність у широкому масштабі може фінансуватися:

- державними службами за рахунок платників податків;
- державними службами в рахунок стягнення податків на деякі сільськогосподарські продукти;
- комерційними компаніями, що продають товаровиробникам засоби виробництва або купують їхню продукцію, і які у відносинах із замовниками також розповсюджують сільськогосподарські знання;
- асоціаціями товаровиробників, що оплачують консультативні послуги зі своїх членських внесків;
- асоціаціями сільськогосподарських товаровиробників, що субсидуються державою;
- недержавними організаціями, що фінансуються дотаціями усередині або ззовні країни і/або комерційними компаніями для створення собі сприятливого іміджу;
- недержавними організаціями, що одержують субсидії від держави або працюють по контрактах із державою (або з власною, або з іноземною «державою-донором») і ін.

Можливі різні сполучення вищеописаних варіантів. Наприклад, буває, коли з бюджету виплачується зарплата консультантам державної служби, тоді як інші поточні витрати бере на себе, наприклад, фермерська асоціація; а комерційно орієнтований кооператив або компанія-постачальник може «безкоштовно» вислати спеціалізований журнал своїм членам або клієнтам і т.д. [6]

Висновки та перспективи подальших розвідок. Надання інформаційно-консультативних (дорадчих) послуг є важливою складовою розвитку аграрного товаровиробництва, забезпечення його інноваційного розвитку. Проблеми дорадництва, які існують на даний момент можуть бути вирішеними, але обов'язково з підтримки держави, в тому числі в питаннях фінансування. На даний момент фінансування інформаційно-консультативних (дорадчих) послуг може здійснюватися з різних джерел і їх використання залежить від ініціативності самих дорадчих служб, інших консалтингових формувань.

Список використаної літератури

1. Статистичний збірник: Україна у цифрах у 2014 році; за ред. І. М. Жук; відповідальний за випуск О.А. Вишневецька. – Київ, 2015. – 238 с.
2. Курило В.І. Сільськогосподарське дорадництво в Україні як дієвий інструмент сприяння розвитку сільських територій / В. І. Курило [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.vsau.org/web/vsau/vsau.nsf/8bdf42e871eff545c2256fc7003eb150/4d82ad001b8d99bfc2257e21002b8653/\\$FILE/%D0%94%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C%201.pdf](http://www.vsau.org/web/vsau/vsau.nsf/8bdf42e871eff545c2256fc7003eb150/4d82ad001b8d99bfc2257e21002b8653/$FILE/%D0%94%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C%201.pdf)
3. П. В. Немчук Особливості діяльності корпоративних об'єднань у ринковій економіці та напрямів їх співпраці із службами сільськогосподарського дорадництва // Сільськогосподарське дорадництво: проблеми, стратегія та шляхи розвитку : матеріали наук.-практ.конф., (Київ, 16 жовт. 2013 р.) / [ред. кол.: Р. Я. Корінець, О. Ю. Лупенко, М. Ф. Кропивко та ін.] К. : ННЦ «ІАЕ», 2013. 152 с.
4. Аграрний сектор України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroua.net>
5. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність: закон України від 17.06.2004 р. № 1807-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1807-15>
6. Аграрний сектор України. Джерела фінансування дорадчої діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroua.net/advisory/standardmethod/index.php?docid=36>

References

1. Statistical Yearbook: Ukraine in numbers in 2014 (2015). In I. M. Zhyk (Ed.). Kyiv (in Ukr.).
2. Kyurulo, V.I. *Agricultural extension in Ukraine as an effective tool to promote rural development*. Retrieved from [http://www.vsau.org/web/vsau/vsau.nsf/8bdf42e871eff545c2256fc7003eb150/4d82ad001b8d99bfc2257e21002b8653/\\$FILE/%D0%94%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C%201.pdf](http://www.vsau.org/web/vsau/vsau.nsf/8bdf42e871eff545c2256fc7003eb150/4d82ad001b8d99bfc2257e21002b8653/$FILE/%D0%94%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D1%8C%201.pdf) (in Ukr.).

3. Nemchuk, P. D. (2013) *Features of corporate groups in the market economy and areas of cooperation with the agricultural extension services*. In R. Ya. Korinets, O. Lupenko, MF Kropyvko et al. (Ed). K: NSC "IAE" (in Ukr.).
4. The agricultural sector of Ukraine. Retrieved from <http://agroua.net> (in Ukr.).
5. On Agricultural Advisory Activities (2004) (Law of Ukraine). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1807-15> (in Ukr.).
6. The agricultural sector of Ukraine. Sources of financing advisory activity. Retrieved from <http://agroua.net/advisory/standardmethod/index.php?docid=36> (in Ukr.).

SHEVCHENKO Svitlana Vasylivna

assistant of the department of finance

and banking S. Shevchenko

Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University

E-mail: maxsveta25@mail.ru

**FEATURES FINANCING SOCIAL-DIRECTED AND PAID INFORMATION
AND CONSULTANCY SERVICES**

Introduction. *Providing information and consultancy plays an important role in the development of agriculture for today, and are a catalyst of scientific and technological progress in agriculture, as combining education, science and production.*

Purpose. *Identifying problems and future directions of information and consultancy services to rural producers (extension) as one of the most important factors in improving the efficiency of agricultural production and to identify sources of financing advisory business is the purpose of this article.*

Methods. *The author used monographic, analytical calculation, spreadsheet, comparative methods.*

Results. *There are a number of reasons that hampered the development of information and consultation to ensure agricultural producers, including insufficient government funding advisory.*

According to the law of information and consulting services to be financed from the state budget and local budgets, and conducted on a competitive basis. The competition aimed to provide social services advisory entities may take only advisory.

In addition to state support, financing advisory activity can be carried out through grants, technical assistance, from international programs and projects, charity contributions of natural and legal persons and other sources not prohibited by law.

Other external sources is occupied by grants and sponsorship assistance. These two sources are significant differences, despite the fact that both are allocated free of charge.

All these sources finance directly the activities of real and formalized consulting groups. At the same time, information and consulting activity carried out not only by these services. Such activity can massively funded: public services by taxpayers; government services in respect of taxes on certain agricultural products; commercial companies that sell commodity inputs or buy their products, and are in a relationship with customers and spread agricultural knowledge; associations of producers, who pay for consulting services from their membership fees; associations of agricultural producers, subsidized by the state; NGOs financed by grants within or outside the country and / or commercial companies to create a favorable image; NGOs receiving grants from the government or working on contracts with the state (or its own or foreign "donor countries") and others.

Originality. *Given the author's own definition of information and consulting services, namely an activity to transfer current product information on the subject that has such a product to the user, to meet the information it needs, which implies the use of this product obtain additional income consumer or social impact.*

Conclusion. *Providing information and consulting (advisory) services are an important part of the agricultural commodity production, providing its innovative development. Problems extension that exist at the moment can be resolved, but with state support, including in matters of finance. Currently funding information and consultation (advisory) services can be made from various sources and their use depends on the initiative most extension services and other consulting groups.*

Keywords: *information and advisory services; agricultural producers; counseling; information and advisory support; socio-focused services; commercial services; financing*

Одержано редакцією 01.02.2016
Прийнято до публікації 05.02.2016

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АПК

УДК 339.976:631.1

ГУДИМ Катерина Миколаївна

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу
Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара
zhilenkok@mail.ru

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

***Анотація.** Розкрито сучасні тенденції розвитку аграрного ринку України. Класифіковано виробників сільськогосподарської продукції за трьома основними групами країн. Виявлено основні перспективні напрями функціонування вітчизняного АПК. Підкреслено, що в умовах світової інтеграції Україна може диверсифікувати свій експорт між трьома групами країн, пропонуючи особливо якісні й екологічно чисті продукти.*

***Ключові слова:** аграрний ринок, три групи країн, державне регулювання, потенціал сільськогосподарського виробництва, експорт агропродукції, інтеграційні процеси, конкурентний потенціал.*

Постановка проблеми. Сучасні інтеграційні процеси впливають на розвиток аграрного ринку, трансформуючи світоглядні позиції науковців і практиків. Зовнішніми проявами сучасної модифікації ринку сільськогосподарської продукції стало формування потужного експортного потенціалу АПК України на засадах державних програм та Технічного регламенту. При цьому національний АПК демонструє відносний потенціал сільськогосподарського виробництва та експорту продовольства. Тобто є резерви виробництва продовольчих товарів над споживанням, і ці резерви при відповідній технічній обробці та менеджменті можна з успіхом експортувати у інші країни світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти формування, функціонування й розвитку аграрного ринку знайшли відображення у працях вітчизняних і зарубіжних економістів: Жан-Марк Фоурниєра, С.Вудса, Дж. Рейнолдса, П. Саблука, В. Юрчишина, Ю. Макогона та ін. Зокрема, Жан-Марк Фоурниєр, С.Вудс, Дж. Рейнолдс досліджують основні проблеми інвестиційної привабливості АПК в контексті перспектив розвитку та динамічних світових інтеграційних процесів [1-3].

Визначення невіршених раніше частин загальної проблеми. Одночасно в умовах активізації інтеграційних процесів, необхідні комплексні дослідження, спрямовані на обґрунтування перспективних напрямів розвитку експорту сільськогосподарської продукції. Виявлення та класифікація найбільш перспективних експортних регіонів світу, виявлення впливу сучасних конкурентних переваг національного аграрного ринку, дослідження тенденцій його монополізації та диференціації залежно від ресурсних відмінностей у виробництві сільськогосподарської продукції.

Метою статті є виявлення перспективи розвитку АПК України в контексті світової інтеграції.

Викладення основного матеріалу дослідження. Сьогодні саме аграрний комплекс забезпечує найбільшу частку валютних надходжень до бюджету України. В цілому географічна структура експорту показує переорієнтацію експорту в країни Азії (частка експорту складає близько 47%, обсяг експорту – \$ 5,5 млрд.), збереження основних

позицій у торгівлі з країнами ЄС (частка 26,4%, обсяг – \$ 3,1 млрд.) і африканськими країнами, розширені поставки в США. В умовах кризи в 2014 р. агрокомплекс став основним двигуном вітчизняного експорту, і, отже, головним джерелом припливу іноземної валюти: експорт сільськогосподарської продукції склав \$ 16,67 млрд. Це майже 30% від загального обсягу експорту (\$ 53,91 млрд.) [5,8,9]. За 11 місяців поточного року експорт склав майже 40% від загального експорту України (табл. 1).

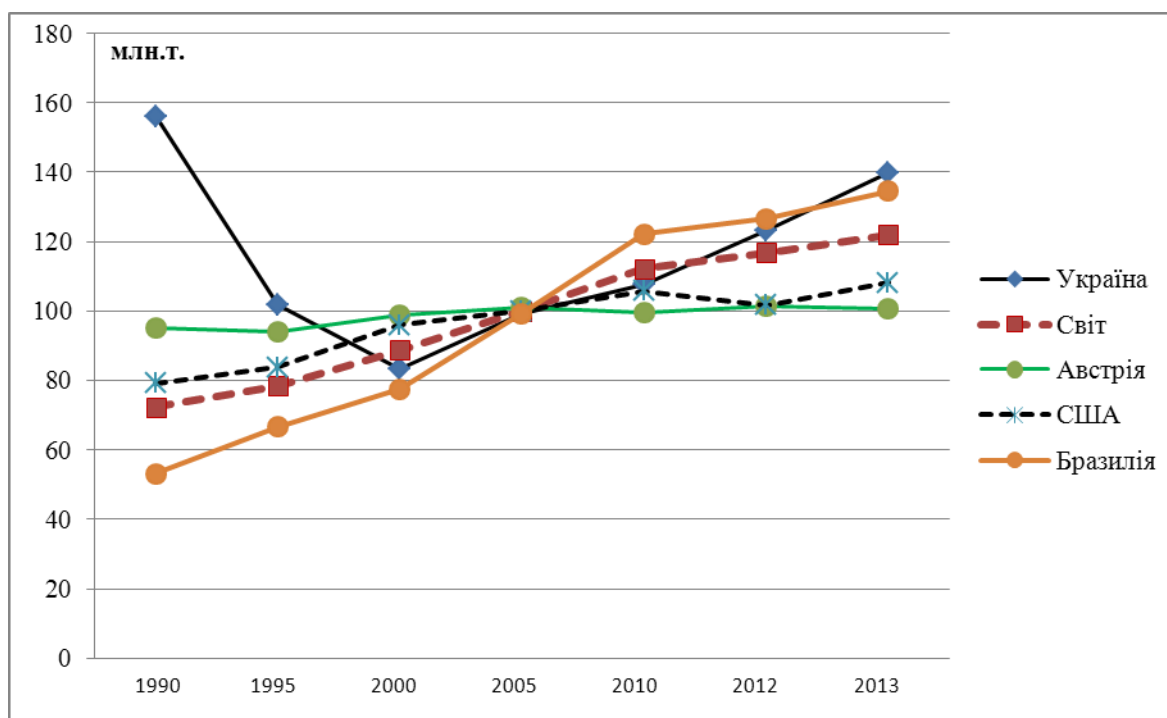
Таблиця 1.

Місце України у світовому експорті аграрної продукції [8]

Товар	Обсяг експорту млн. тон	Місце на ринку
Олія соняшникова	4,3	1
Кукурудза	18	3
Ячмінь	2,7	4
Пшениця	11	6
Соя	2	7
Пташине м'ясо	0,17	8

Агропромисловий комплекс України забезпечує 14% загального обсягу ВВП. Україна – лідер в рейтингах світових експортерів: №1 – соняшникової олії, №3 – кукурудзи, №4 – ячменю, №6 – пшениці, №7 – сої, №8 – курятини. У 2014/2015 вдалося досягти рекордного експорту зернових за роки незалежності – майже 35 млн т. За останніми даними USDA Україна увійшла до трійки світових експортерів зернових після США і ЄС. Експорт агропродукції за 11 місяців 2015 року склав 13 млрд. дол. США [6,8].

Експорт агропродукції за 11 місяців 2015 року склав \$ 13 млрд. ЄС – найбільший торговельний партнер України з питомою вагою 37,6% у зовнішньоторговельному обігу товарів України за січень-червень 2015 року [5-7]. На рис.1 представлено динаміку в % до 2005 року як 100% для світу, України та трьох груп країн з подібним трендом розвитку.

Рис. 1. Динаміка с/г виробництва по трьох основних групах країн на періоді 1990 – 2013 рр. [5]

Тренд країн колишнього соціалістичного табору та СРСР: України, Білорусі, Казахстану, Росії, Угорщини, Болгарії, Польщі характерний тим, що у період 1990 – 2005 р.р. спостерігався суттєвий спад с/г виробництва, який змінився на помірне зростання у наступний період 2005 – 2013 рр. (рис. 1.).

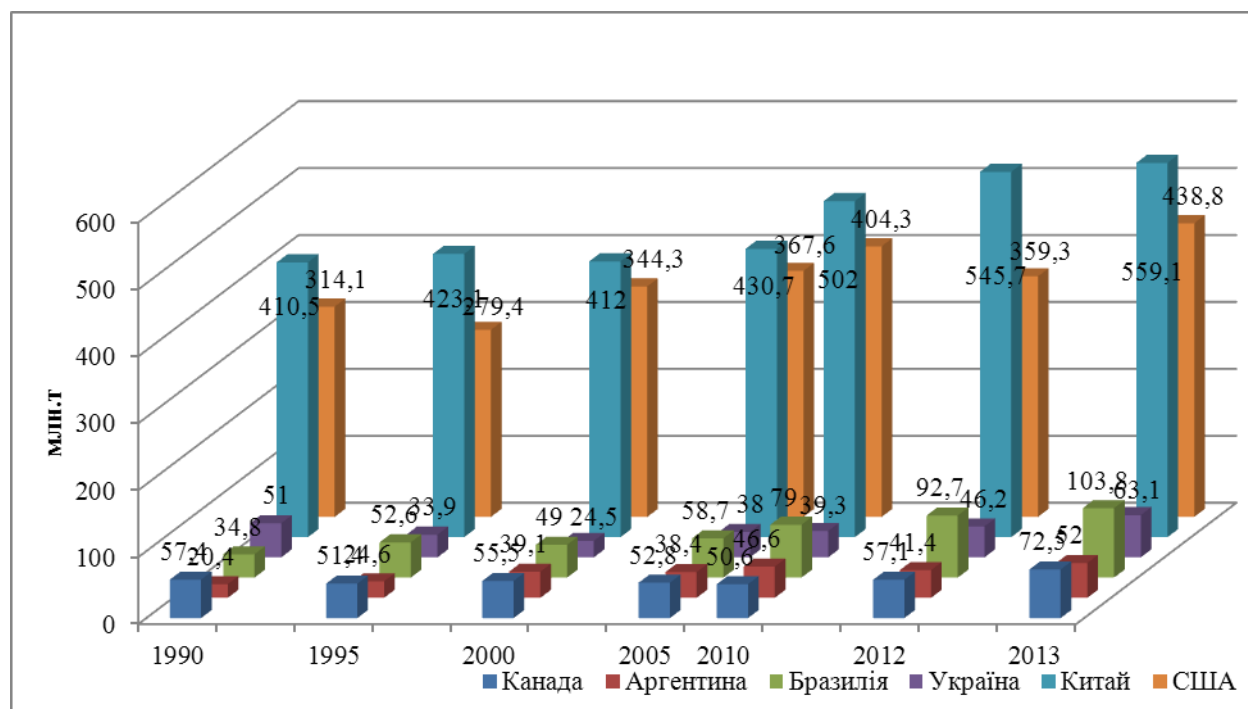
Інша велика група країн являє собою індустріально розвинені країни Європи і Америки, які значною мірою вичерпали свої природні ресурси та резерви сучасних аграрних технологій. Тому сукупне виробництво у них окремо і в цілому слабо коливається біля 100%. Сюди належать: Велика Британія, Швеція, Німеччина, Італія, Франція, Греція, Іспанія, Швейцарія та США.

До третьої групи країн (Китай, Аргентина, Уругвай, Канада) належать країни з стійкою тенденцією зростання с/г виробництва на усьому періоді останніх 20 років. Ці держави мають значні природні ресурси і за умов впровадження сучасних технологій можуть забезпечити стабільне зростання ще на кілька десятиліть.

Досить успішно, з темпами росту у 2 рази, розвивалось птахівництво і виробництво яєць [3, 4]. У цій групі Україна теж має значні перспективи виходу на міжнародні ринки, а 10 підприємств, що виробляють курятину, вже вийшли на ринок ЄС та Саудівської Аравії.

І вже поза конкуренцією стоять українські виробники насіння та соняшникової олії, такі як Нібулон, Kernel-Trade, Миронівський Хлібопродукт та ін. Саме вони заповнюють основний сегмент українського експорту олії та олійних культур [8, 9].

В Україні за останні 10 років основним вкладом у зростання аграрного сектору був розвиток виробництва зернових культур, – воно зросло у 3 рази. Приблизно такими темпами розвивалось виробництво зерна тільки у Аргентині, Бразилії та Канаді і, отже, ці країни складають для нас основну конкуренцію на світових ринках зерна (рис.2). Порівняння за зерновою групою, птахівництвом та деяких інших галузях АПК підтверджує тезу про значні резерви нашого аграрного виробництва та продуктів їх переробки для експорту на світові ринки [5, 6].

Рис. 2. Виробництво зернових і зернобобових культур в окремих країнах за період 1990-2013 рр. [5,6]

Найслабшою ланкою вітчизняного АПК вже тривалий час є тваринництво і супутні йому виробництва молока та м'яса [7,9]. Хоча рівень переробки сировини у цих галузях постійно підвищується, все ж і виробництво, і продукція м'ясо-молочної галузі потребує посиленої уваги і стимулювання з боку держави.

За роки незалежності в Україні значно скоротилося виробництво м'яса (із 4357,8 тис.т. у 1990 р. до 2359,6 тис.т. у 2014), проте якщо частки яловичини та телятини і свинини зменшились у загальному обсязі виробництві м'яса у майже 5 та 2 рази відповідно, виробництво м'яса птиці, навпаки, збільшилось більше, ніж у півтора рази. Позитивну динаміку демонструє також виробництво яєць (ріст близька 20% у порівнянні з даними 1990 р.). Разом з тим, на даний час зростає потреба населення держави в різноманітних видах птахівничої продукції (яйця, м'ясо, жир, пухо-перова сировина, тощо). Зокрема, підвищується зацікавленість до делікатесних продуктів – дієтичне м'ясо індиків, м'ясо нежирних качок, молода гусятина, яка за смаковими якостями наближається до дичини, а також до такого делікатесу як фуа-гра (гусяча печінка). В яєчному курівництві сучасним напрямком діяльності є виробництво продукції, збагаченої рядом мікроелементів, вітамінів, а також отримання екологічно чистої та безпечної для здоров'я людини продукції.

Це дає можливість стверджувати, що птахівнича продукція має великий попит, а також потенціал для подальшого розвитку; велику частку в структурі виробництва продукції птахівництва могли б зайняти середні і дрібні виробники, і це може стати можливим у разі вирішення ряду завдань.

Так, у «Стратегії діяльності Міжрегіональної Громадської Спілки птахівників і кормовиробників України на 2013-2015 рр.» окреслено, поміж багатьох інших, наступні пропозиції щодо покращення механізмів державної підтримки сільськогосподарської кооперації та захисту інтересів племінних господарств:

- здійснення системи заходів державного регулювання галузі, а саме забезпечення стабільного надходження племінної продукції (яйце, молодняк) всіх видів птиці шляхом створення репродукторів на основі вітчизняного генофонду;
- удосконалення положення про «Порядок використання коштів Державного бюджету України на виконання програм селекції у птахівництві на підприємствах агропромислового комплексу і в науково-дослідних господарствах та інші» з урахуванням запропонованого рівня доплат з держбюджету племінним заводами;
- розробка Технічного регламенту «Вимоги щодо виробництва і реалізації інкубаційних яєць та молодняку сільськогосподарської птиці»;
- легалізація діяльності всіх без винятку виробників інкубаційних яєць і приватних інкубаторів, шляхом розробки нормативної документації з ліцензування цього виду бізнесу і запровадження обов'язкового ліцензування;
- ініціювання на відповідному законодавчому рівні посилення адміністративної та економічної відповідальності за порушення встановлених правил виробництва і продажу інкубаційних яєць, добового молодняку птиці, повноважень ветеринарної та фітосанітарної служби в частині контролю за приватними подвір'ями, стихійними місцями торгівлі, несанкціонованими пунктами реалізації інкубаційного яйця, молодняка птиці, комбікормів, в т.ч. і на офіційних ринках, без відповідних дозвільних документів;
- розробка та реалізація на загальнодержавному та регіональному рівні Програми підтримки малого й середнього бізнесу через систему державної підтримки сільськогосподарської кооперації. в частині розвитку птахівництва, насамперед гусей, качок, індиків, курей м'ясо-яєчних порід, перепелів.

Програма повинна передбачати преференції з боку держави в таких питаннях, як бюджетна підтримка суб'єктів племінної справи по програмі селекції, отримання

часткової компенсації відсоткової ставки, за рахунок державного та обласних бюджетів, за кредитами на розвиток бізнесу, часткову компенсацію вартості племінних ресурсів (інкубаційне яйце і молодняк птиці) придбаних підприємством у вітчизняного суб'єкта племінної справи, спрощену процедуру оформлення дозвільних документів на будівництво, реконструкцію і технічне переоснащення малих та середніх птахоферм [7, 8].

Виділимо кілька основних груп держав з різним станом і динамікою сільськогосподарського виробництва.

Перша група – це більшість країн «старої» Європи (Німеччина, Франція, Британія, Швеція, Австрія, Данія, Нідерланди, Швейцарія, Італія та ін.). Ці держави, гранично використавши свої природні ресурси та досягнення індустрії, досягли певного насичення аграрного виробництва, їх показники динаміки слабо коливаються у межах 90-100%.

Другу групу, до якої належить і Україна, складають пострадянські країни східної Європи, які у часи переходу від соціалістичної власності й планової економіки до приватної власності з ринковою економікою мали труднощі та втрати виробництва, і які за останнє десятиліття почали нарощувати виробництво на нових, ринкових засадах. Усі вони мають певні успіхи і перспективи розвитку свого аграрного сектору, і у цьому ряду Україна має чи не найбільший потенціал завдяки своїм земельним ресурсам.

Третю групу складають великі за територіями і багаті природними ресурсами країни Азії, Африки та Америки (Китай, Аргентина, Бразилія, Індія, Казахстан), які тільки-но виходять на рейки сучасного індустріального землеробства і демонструють стійкі тенденції до зростання сільськогосподарського виробництва, від рівнів порядку 60% до 120-130% [10].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Україна може диверсифікувати свій експорт між усіма цими трьома групами, пропонуючи Європі особливо якісні й екологічно чисті продукти, а Китаю, Індії та ін. – зернові, сою, курятину, яйця, олію. Це вже відбувається (рис. 2) і обсяги цього експорту постійно зростають.

Проведений аналіз демонструє відносний потенціал сільськогосподарського виробництва України та експорту продовольства, оскільки за показниками виробництва за усіма видами продовольчих товарів Україна у 2-3 рази перевищує середні світові показники. Особливі резерви виробництва порівняно з найбільшими аграрними економіками ми маємо у зерновій групі та птахівництві. Це значить, що у нас є резерви виробництва продовольчих товарів над споживанням, і ці резерви при відповідній технічній обробці та менеджменті можна з успіхом експортувати у інші країни світу. Перспективними напрямками дослідження є виявлення впливу ТНК на формування ресурсного та експортного потенціалу АПК України в контексті світової інтеграції.

Список використаної літератури

1. Макогон Ю. В. Трансформація процесу транснаціоналізації в умовах зростання невизначеності глобального економічного середовища : монографія / Ю. В. Макогон, Т. В. Орехова, К. В. Лисенко, І. О. Шульга. – Д., 2011. – 652 с.
2. Fournier, Jean-Marc The negative effect of regulatory divergence on foreign direct investment // OECD Economics Department Working Papers No. 1268 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1787/5jrqgvg0dw27-en>
3. Wood, Steve and Reynolds, Jonathan Establishing Territorial Embeddedness within Retail Transnational Corporation (TNC) Expansion: The Contribution of Store Development Departments. *Regional Studies*, 48 (8). pp. 1371-1390.// 2014
4. Статистика сільського господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/katalog/kat_u/cat9_u.htm.
5. Обзор экономики Украины: ноябрь 2015 - SP Advisors/ Инвестиционно-банковские услуги [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.spadvisors.eu/rs/item_121.

6. Обзор рынков агрокультуры. Февраль 2015 - SP Advisors/ Инвестиционно-банковские услуги [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.spadvisors.eu/files/SP%20Advisors_Commodity%20Outlook_February%202015.pdf
7. Monetary Fund - IMF Country Report No. 15/218 «Ukraine: First review under the extended arrangement» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2015/cr15218.pdf>.
8. The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank «Achieving Ukraine's Agricultural Potential - Stimulating Agricultural Growth And Improving Rural Life» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/tad/agricultural-policies/34031855.pdf>.
9. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України / Державна підтримка українського експорту / Зовнішня торгівля товарами у 2014 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/vnishno_t_balans/
10. EcoKonnec t– Länderbericht Ukraine [Електронний ресурс].– Режим доступу:http://www.ekoconnect.org/tl_files/eko/p/14Laender/berichtstext_ukraine_1.pdf

References

1. Makogon, U.V., & Orechova, T.V. (2011). *Transformation of transnational process in the conditions of increasing indefinite of global economic area*. In U.V. Makogon (Ed.). D. (in Ukr.).
2. Fournier, J.-M. (2012). *The negative effect of regulatory divergence on foreign direct investment*. OECD Economics Department Working Papers, 1268. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1787/5jrqvgv0dw27-en> (in Eng.).
3. Wood, S., & Reynolds, J. (2014). *Establishing Territorial Embeddedness within Retail Transnational Corporation (TNC) Expansion: The Contribution of Store Development Departments*. *Regional Studies*, 48 (8), 1371-1390 (in Eng.).
4. *Agricultural statistic of Ukraine for 2014* (2015). Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/katalog/kat_u/cat9_u.htm (in Ukr.).
5. *Review of Ukrainian economics: November 2015* (2016). SP Advisors/ Investment-banks' services. Retrieved from http://www.spadvisors.eu/rs/item_121/ (in Ukr.).
6. *Review of agricultural market. February 2015* (2016). SP Advisors/ Investment-banks' services. Retrieved from: http://www.spadvisors.eu/files/SP%20Advisors_Commodity%20Outlook_February%202015.pdf(in Ukr.).
7. Monetary Fund (2015). “*Ukraine: First review under the extended arrangement*”, *IMF Country Report, 15/218*. Retrieved from <https://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2015/cr15218.pdf> (in Eng.).
8. The International Bank for Reconstruction and Development (2015). *The World Bank Achieving Ukraine's Agricultural Potential - Stimulating Agricultural Growth And Improving Rural Life*. Retrieved from <http://www.oecd.org/tad/agricultural-policies/34031855.pdf> (in Eng.).
9. *Ministry of economic development and Ukrainian Trade* (2014). Retrieved from http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/vnishno_t_balans (in Ukr.).
10. *EcoKonnec t– Länderbericht Ukraine* (2014). Retrieved from http://www.ekoconnect.org/tl_files/eko/p/14Laender/berichtstext_ukraine_1.pdf (in Ger.).

HUDYM Katherina Mykolaiyvna,

Ph.D., Assistant Professor,

Dnepropetrovsk national University by Oles Honchar

E-mail: zhilenkok@mail.ru

PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT OF UKRAINIAN AGRICULTURAL PRODUCTION SECTOR IN THE CONTEXT OF THE WORLD'S INTEGRATION

Introduction. *Development of agrarian market is under the influence of modern integration processes. These ones have been transforming of scientists' and practical persons' world outlook. Forming of the powerful Ukrainian agricultural export potential is an outward display of modern modification of the agricultural products market on the platforms of the government's programs and Technical regalement. In this situation, national agricultural sector has been showing comparative potential of production and export. Therefore, there are some reserves of food production over consumption and using definitely technical methods of treatment and management these ones could be exported all over the world.*

Purpose. *The main aim of our researching is to definite the perspectives of Ukrainian agricultural sector development under the influence of globalization process.*

Methods. *During our scientific work, we had used statistical bases, analytical, graphic methods and logical order.*

Results. *Nowadays agrarian sector has provided the biggest part of foreign currency into the Ukrainian budget. Geographical structure of export has demonstrated export re-orientation into Asia countries (export part is about 47% or \$ 5,5 billions), preservation of the main trade positions with EU*

and African countries (export part is about 26.4% or \$ 3.1 billions). Ukrainian agrarian sector has been the main generation of the national export during the crisis in 2014y. At this period the export value of agricultural production was \$ 16,67 billions (or 30% in the total export value) [5,8,9]. During 11 months in 2015 y. export has been about 40% in the total Ukrainian export value. Record export (during Ukrainian independence) has gotten about 35million ton in 2014 -2015 yy.

Originality. It is known some groups of countries with different level and dynamic of agricultural production. The first part is European high level of development countries (Germany, France, Austria, Italia, Switzerland etc.). Potential perspectives of Ukrainian agricultural export must be oriented on the ecological and high-level quality products.

The second group includes countries of the Eastern Europe (Ukraine, Russia, Belarus, Moldova, Georgia etc.). Ukraine has the biggest potential of increasing agricultural export.

The third group is countries of Asia, Africa and America (China, Argentina, Brazil, India etc.) These countries have shown stable tendencies of growing agricultural production from 60% until 120-130% [10].

Conclusion. Ukraine can diversify its export between all these three groups. European countries will be able to import ecological products, China and India will do soybeans, eggs, sunflower oil, corns, chicken meat etc. Our analyze allows us to affirm Ukraine has a great agricultural export potential because the production value top the world's index by 2-3 times. Perspective direction of our researching is definition of TNCs' influence on the forming of recourse and export potential Ukrainian agricultural sector in the context of the world's integration.

Keywords: agrarian market; three groups of countries; government regulation; potential of agricultural production; export of agrarian products; integration process; competitive potential.

Одержано редакцією 18.01.2016
Прийнято до публікації 23.01.2016

УДК 316.464

YEVSIEIEVA Iryna

Associate Professor at the Management and Administrative Department,
National University of Food Technologies, Ukraine
is18@rambler.ru

MOSKALENKO Viktoriia

Associate Professor at the Management and Administrative Department,
National University of Food Technologies, Ukraine
Viktoriia.Moskalenko@gmail.com

EFFECTIVE LEADERSHIP STYLE AS THE MAIN ASPECT OF MANAGING CONFLICTS IN FOOD INDUSTRY ENTERPRISES

Abstract. Introduction. The changeable market environment and desire to be competitive require to do the right steps for the future success and to choose an appropriate leadership style from the owners of the enterprises. All these measures will promote the opportunities to improve business processes and increase efficiency of the enterprises.

Purpose. The main objective of this article is to show the importance of choosing a right leadership style to resolve conflicts and provide effective development of the food industry enterprises.

Methods. Analyzing the problems the following methods were used: abstract logical style (theoretical to generalization, to drawing the conclusions), statistically-economic groupings (to reflect changes in the enterprises development), the method of expert evaluations (to determine the importance of the right choice of the leadership style), graphics (to create the charts, to determine the dependencies), etc.

Results. *The studied research papers have shown that there are connections between person's emotions, attitudes and behavior. Thus being an effective leader means to be decisive, but adaptable and emotionally stable. According to the authors' point of view a list of the main features of an effective leader was formed. The main elements include: authority, influence, delegation, responsibility, accountability and power which will give a positive result of the determined job and one element such as flexibility was added to the main list. To the authors' opinion flexibility is the opportunity and quick reaction to adapt the activities of the company to modern changeable conditions.*

The main leadership styles are described and the level of their usage for food enterprises is determined by the authors. Whatever leadership style would not be selected, it is a real situation for the company at various stages of its development that the leaders meet a number of the conflicts. There are conflicts related to:

- *leader's personality (self-confidence, self-consciousness);*
- *formal leadership and informal leadership, for instance, in a team or in the department for the power to influence others;*
- *a leader and co-worker (or team member) to lead the employees;*
- *team members who have a bad impact on the results of their activities.*

Due to the conflict resolving approaches we can make a conclusion that it is vital to analyze all factors and then make a decision considering all possible consequences.

Originality. *The article describes a choice of an appropriate leadership style for food industry enterprises and gives an opportunity to understand how to handle conflict situations in the right way.*

Conclusion. *The leaders who use an authoritarian style of leadership resolve the conflicts with a forcing approach. These leaders often have conflicts of objectives as well as conflicts of feelings and emotions. In addition, managers who use participative (Democratic) and delegative (Laissez-Faire) leadership styles often practice compromise and accommodation approaches. The above-mentioned types of the leadership styles often have conflicts associated with the ideas and ways of solving them. Modern types of leadership, such as transformational leadership and transactional leadership, use compromise and cooperation approaches - collaboration.*

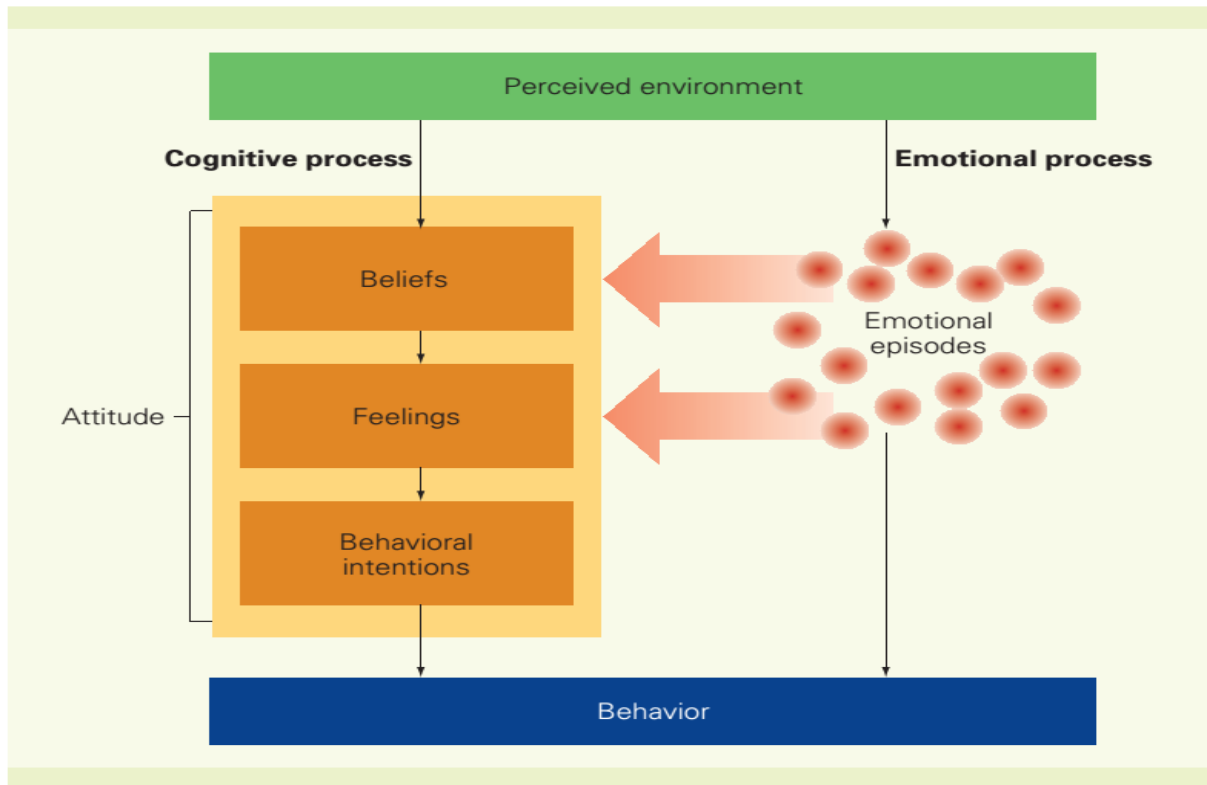
Choosing the right leadership style and ability to handle conflicts gives an opportunity to increase efficiency, build favorable climate and achieve success for the company.

Keywords: *behavior; leadership style; effective leader; emotions; attitudes; conflicts; food industry; enterprise.*

Problem statement. Success of the company depends on the efficiency of the business model and leader's ability to adopt the activities quickly in accordance with the changeable market environment. Thus, it is really important to understand that leadership is a process of directing the behavior of others toward the accomplishment of the objective. Directing, in this sense, means causing individuals to act in a certain way or to follow a particular course [1, p. 370]. Dwight D. Eisenhower said: "Leadership is the art of getting someone else to do something you want done because he wants to do it."

Of course, we understand that leading and managing are not identical activities. Managing is much broader in scope than leading and focuses on behavioral and nonbehavioral issues, while leading emphasizes mainly behavioral issues (figure 1). Emotionally strong leader is a person who can recognize his/her own feelings and the feelings of others, motivate himself/herself, and manage his/her own emotions as well as the emotions of others. Most emotions are experienced unconsciously, but strong emotions make us consciously aware of events that may affect our survival and well-being. Emotions influence our thoughts and behavior. That's why an effective leader should control his/her feelings and express his/her thoughts in a clear way staying balanced in any situation. Thus, the problem of choosing a right leadership style for the future development of companies has acquired its relevance.

Figure 1. Model of interrelated connections between emotions, attitudes and behavior

Source: [5, p. 349]

Analysis of recent research and publications. There is an extremely large and continuously growing literature on leaders and leadership. Bass's Handbook of Leadership (Bass (1981)) references over 4,500 studies of leadership as of the 1981 date of that book, and Rost (1993, p. 46) reviewed over 312 books and chapters on the topic produced in the 1980-89 interval alone (his book contains 25 pages of references), and the rate of output has surely increased in the interim. Indeed, a search of Amazon.com for "leadership" yields 191,530 hits. Yet with some brilliant exceptions much of this literature is not rigorous or even useful. It is not our intention to summarize it here. Joseph Rost (1993) does a good job of that in his excellent book, Leadership for the Twenty-First Century [2, 6, 9]. However, the new market conditions and changes in the market economy presuppose future scientific research for achieving the success and growth of main indicators through managing company in the appropriate way.

Unresolved aspects of the general problem. According to the market changes it is vital to manage the company in the right way for its future development, to think about using the appropriate leadership style and to adapt the company activity to the needs and expectations of the customers.

Paper objectives. The main objective of this article is to show the importance of choosing the right leadership style to resolve conflicts and provide effective development of the food industry enterprises.

Discussion. Attitudes include three components: beliefs, feelings, and behavioral intentions. Beliefs are established perceptions about the attitude object—what we believe to be true. Feelings represent our positive or negative evaluations of the attitude object. Behavioral intentions represent our motivation to engage in a particular behavior with respect to the attitude object. Emotions influence our attitudes and behavior. Essentially, we automatically attach emotions to incoming information when it is received through our senses even though we have

not consciously thought about it. These are not calculated feelings; they are automatic and unconscious emotional responses based on thin slices of sensory information. But if you are a leader (or a manager) of the team you should ultimately decide how the different factors will affect your emotions, attitudes and behavior.

It is clear that a manager can be a leader or can not be and visa versa. And only the small percent of people combine the main features of both personalities and become a manager and a leader in one person. In our point of view, we agree with many scientists that the most effective managers over the long term are also leaders.

But we also understand that not all the leaders are effective and achieve the best result of their activities. In our opinion, effective leader is a person that not only receives the highest performance and great result but also a person who leads and inspires subordinates to give the brilliant ideas, to create innovative things, to develop themselves and the company too. That's why it is really important to think about the main features of an effective leader.

Effective leader should:

1. Inspire others
2. Make positive changes in the company
3. Understand others
4. Communicate efficiently and effectively
5. Handle conflicts
6. Lead others
7. Build successful team
8. Focus on personal and organizational achievement
9. Manage creativity and innovation
10. Manage diversity.

An effective leader can use a number of elements, which will give the positive result of the job:

1. Authority: which provides the leader with the right, by virtue of his/her position within the organization, to give instructions and delegate work to subordinates
2. Influence: which involves using authority and power in a manner which inspires and motivates subordinates to take action
3. Delegation: where the leader allocates a part of his/her own task to a subordinate to perform together with the necessary authority to execute it.
4. Responsibility & Accountability: where the leader is responsible for carrying out his tasks and must account for his/her performance
5. Power: which refers to the leader's ability to influence (without necessarily using his/her authority). There are various types of power:

Legitimate power: which refers to the power which the leader has as a result of the hierarchical position which he/she possesses within the organization .

Reward power: this refers to the leader's ability to withhold or give tangible rewards (e.g. incentives, pay increases, new office) and intangible rewards (e.g. respect, verbal praise).

Coercive power: refers to the leader's ability to punish others and in so doing instill fear.

Referent power: results from a leader's personal characteristics and refers to his/her ability to command respect, admiration and loyalty.

Expert power: results from the knowledge, skills and expertise of the leader [8, p.125].

In our opinion it is important to add such element as flexibility. Flexibility is the opportunity and quick reaction to adapt the activities of the company to modern changeable conditions.

Using different instruments gives the leader an opportunity to elicit the trust and confidence of the subordinates, to increase the respect and desire to follow him/her.

In our point of view, an effective leader should also have such characteristics as:

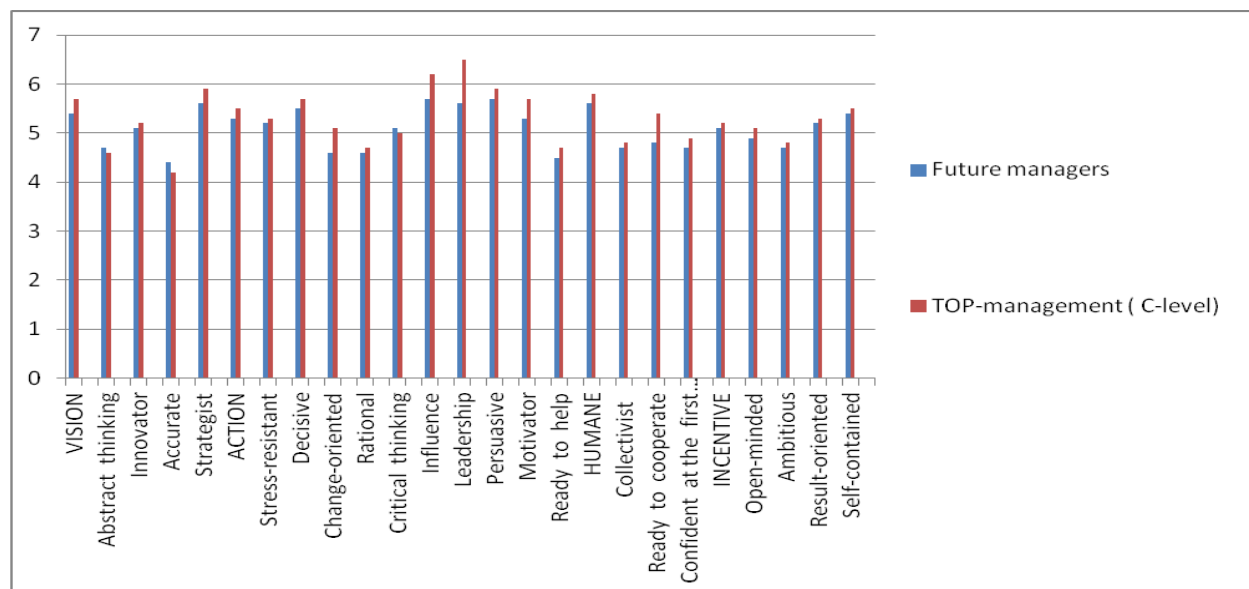
- Self-assessment – the desire to understand personal strengths and weaknesses and to evaluate achievements.

- Self-awareness – the ability to understand one’s own moods, emotions, and drives, as well as their effect on others.
- Self-regulation – the ability to control or redirect disruptive impulses or moods and to think before acting.
- Self-motivation – a passion for work that goes beyond money or status, and a propensity to pursue goals with energy and persistence.
- Responsive to the group’s need – understanding the feelings and viewpoints of subordinates, their values and taking those into account when making decisions.
- Sharp perception – sense of trust and respect to the leader, forming honest and open communication to know the thoughts and feelings of your subordinates. It’s a real feedback which comes face-to-face and the opportunity to receive the useful information about your qualities, advantages and maybe to know about the areas that you need to improve.
- Knowing the organization: Effective leaders know the organization’s overall purpose and goals, and the agreed-upon strategies to achieve these goals; they also know how their team fits into the big picture, and the part they play in helping the organization grow and thrive.

The analysis of materials about a theory and approaches to the leadership gave us an opportunity to form the model of evolution of leadership theory [3, 10].

A market for the last ten years strongly changed: it dictates the hard rules for business and forms new norms where managers have to work. In the situation of unstable economy, where the short growth periods are replaced by the cutbacks of economic activity without clear perspective exit, more important become the internal companies’ competitive advantage. Among them, the first place belongs to innovations and talented managers.

European sociologists undertook the research that helps to answer the question: “What will be the leader of next generation and what must be developed in staff to go out on the level of C-level leaders”? The research, where were considered qualities inherent to 652 top-managers, showed that the rising generation of leaders approached the role model of today’s C-level (figure 2).

Figure 2. The difference between nowadays and future leaders [14]

Achieving the company’s main objective depends on the style which leaders use in everyday life and which approaches are more appropriate to receive an excellent result of their activities.

Authoritarian leaders, also known as autocratic leaders, provide clear expectations for what needs to be done, when it should be done, and how it should be done. This style of

leadership is strongly focused on both commands by the leader and control of the followers. There is also a clear division between the leader and the members. Authoritarian leaders make decisions independently with little or no input from the rest of the group. Leaders possess total authority and impose their will on employees. No one challenges the decisions of autocratic leaders.

Researchers found that decision-making was less creative under authoritarian leadership. Abuse of this method is usually viewed as controlling, bossy, and dictatorial.

Authoritarian leadership is best applied to situations where there is little time for group decision-making or where the leader is the most knowledgeable member of the group. The autocratic approach can be a good thing when the situation calls for rapid decisions and decisive actions. However, it tends to create dysfunctional and even hostile environments, often pitting followers against the domineering leader.

Countries such as Cuba and North Korea operate under the autocratic leadership style. This leadership style benefits employees who require close supervision. Creative employees who thrive in group functions detest this leadership style.

Participative Leadership (Democratic). Participative leadership, also known as democratic leadership, is typically the most effective leadership style. Democratic leaders offer guidance to group members, but they also participate in the group and allow input from other group members.

Participative leaders encourage group members to participate but retain the final say in the decision-making process. Group members feel engaged in the process and are more motivated and creative. Democratic leaders tend to make followers feel like they are an important part of the team, which helps foster commitment to the goals of the group.

Delegative (Laissez-Faire) Leadership. A laissez-faire leader lacks direct supervision of employees and fails to provide regular feedback to those under his supervision. Highly experienced and trained employees requiring little supervision fall under the laissez-faire leadership style. However, not all employees possess those characteristics. This leadership style hinders the production of employees needing supervision. The laissez-faire style produces no leadership or supervision efforts from managers, which can lead to poor production, lack of control and increasing costs. It often leads to poorly defined roles and a lack of motivation.

Transactional Leadership. Leaders using the transactional leadership style receive certain tasks to perform and provide rewards or punishments to team members based on performance results. Leaders and team members set predetermined goals together, and employees agree to follow the direction and leadership of the leader to accomplish those goals. The leader possesses power to review results and train or correct employees when team members fail to meet goals. Employees receive rewards, such as bonuses, when they accomplish goals.

Transformational Leadership. The transformational leadership style depends on high levels of communication from management to meet goals. Leaders motivate employees and enhance productivity and efficiency through communication and high visibility. This style of leadership requires the involvement of management to meet goals. Leaders focus on the big picture within an organization and delegate smaller tasks to the team to accomplish goals.

Table 1

Types of leadership styles in food industry enterprises

Branches of food industry	Company name	Type of leadership (management team)				
		Authoritarian leaders	Participative Leadership	Delegative Leadership	Transformational Leadership	Transactional Leadership
Beer industry	AB InBev	*	**	*	-	*
	Carlsberg Ukraine Corporation	*	*	*	***	**
	OBOLON	*	*	*	**	*

Confectionery industry	Corporation Roshen	*	*	***	*	*
	Western NIS Enterprise Fund («A.B.K.»)	**	*	**	*	*
	Nestle (TM «Svitoch»)	*	*	*	**	***
Dairy	DANONE Ukraine	*	*	**	***	**
	Milk Alliance	***	*	*	*	*
	Terra Food	*	**	*	*	*
Bakery	Kyivhlib	***	*	*	-	*
	Hlibni Investycii	**	*	**	-	*
	Kulinichi	**	*	*	-	*
Fat-and-oil industry	Kernel Group	*	*	**	**	**
	Cargill AT	*	*	**	*	**
	PG Kreativ	***	*	*	*	-
Alcohol industry	Ukrspirit	***	*	*	-	-
	OLYMP – Alcohol company	**	*	*	*	-
	PRIME distillery Limited Liability Company	**	*	*	*	*
Egg production	Avangard	*	**	*	-	*
	Inter-Zaporizzya	**	*	*	*	-
	Ovostar	***	*	*	-	*
Meat industry	PJSC Mironivsky hliboproduct	*	*	*	***	***
	kremenchug meat processing plant	**	*	*	-	-
	“GLOBINO” meat processing plant	***	*	*	-	-
Fruits and vegetables	Fray Marta	**	*	*	*	*
	Trade House Nizhyn	*	*	**	*	-
	GC Veres	***	*	*	-	*
Tomato sauce, ketchup and puree	Chumak Company	*	**	*	*	-
	Kyiv oil plant (TM Olkom)	**	*	*	-	-
	“Volinholding” (TM Torchin)	**	*	*	-	-
Non-alcoholic beverages and soft drinks	Coca-Cola Beverages Ukraine	*	*	*	***	**
	“Rosinka” company	*	*	***	-	-
	Corporation OBOLON	*	*	**	-	*
Snack food market	Snack Production	**	*	*	*	-
	Mondelez Ukraine (TM chips lux)	*	**	*	*	***
	Corporation «S.Group» (TM«Semki», «Козацька слава»)	**	*	**	*	*

Source: Own results which based on dates of [7, 11-13] and authors' research

Level of usage

*- low

** - middle

*** - high

Choosing of a leadership style depends on:

- the leader's personal background like knowledge, values, experiences;
- the leader's attitude to the staff and according to their personal features and characteristics;
- the traditions, values, philosophy of the company (table 1).

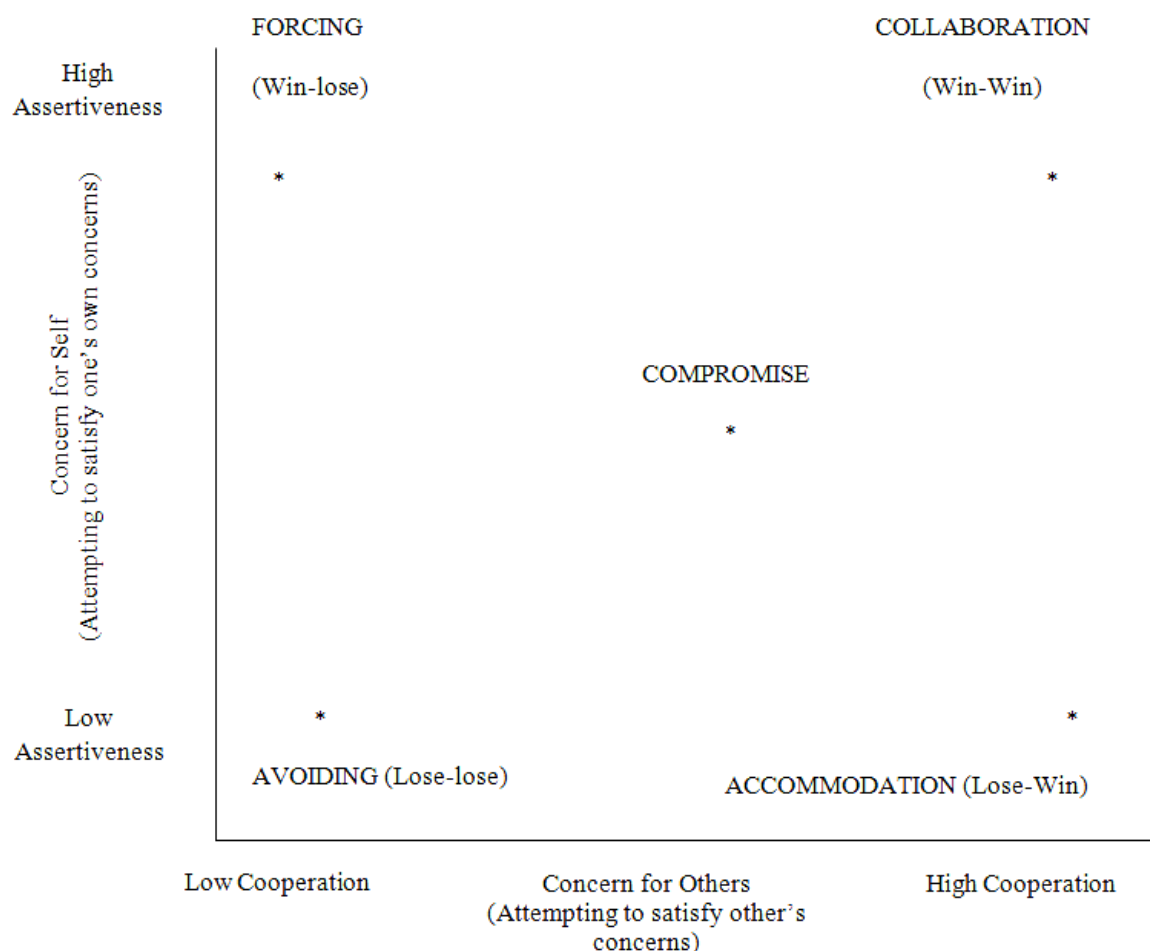
Whatever leadership style would not be selected, it is a natural situation for the company at various stages of its development that leaders meet with a number of the conflicts.

There are conflicts related to:

- leader's personality (self-confidence, self-consciousness);
- formal leadership and informal leadership, for instance, in a team or in the department for the power to influence others;
- a leader and co-worker (or team member) to lead the employees;
- team members who have a bad impact on the results of their activities.

Conflict has positive and negative effects. It can be positive when it builds cooperation between the team's members, gives an opportunity to increase the productivity, to generate new ideas and to create innovative products. Sometimes conflicts form the skills how to deal with or how to avoid such kinds of situation. Conflict can be negative when it builds a feeling of defeat, brings lack of cooperation between team's members, cause to waste the scarce resources.

In any case, there are two sides of the conflict situation and of course it can be different variants of conflict resolving. Thus, it is important to consider possible variants which can lead to positive or negative results for the company's team. Conflict resolving approaches can divided into (figure 3): forcing (win-lose situation); avoiding (lose-lose situation); collaboration (win-win situation); accommodation (lose-win situation); compromise.

Figure 3 Conflict-resolving Approaches [4]

Forcing is a technique for managing conflict in which leaders use authority to declare that conflict is ended. Leaders can force a behavior simply by declaring that “I make the assignments, and your job is to do what you’re told.” It is an aggressive, no-holds-barred approach. Forcing a solution can frustrate employees. This frustration can be the cause of future management–employee conflict.

Collaboration is an attempt made by one or both parties to satisfy fully the needs of both. With collaboration, both sides can be winners. This approach assumes that both sides have legitimate goal and that creative thinking can transform conflict into an opportunity for both of them to achieve their goals [4].

Avoiding is a conflict management technique whereby leaders simply ignore the conflict. Leaders should be selective in avoiding conflict. The avoiding technique is perhaps generally appropriate when the potential conflict faced will not limit organizational goal attainment.

Accommodation occurs when one side resolves the conflict by giving in to the other side at the expense of at least some of his or her own needs. This approach is passive and could be called appeasement [4].

Compromise means that the parties to the conflict settle on a solution that gives both of them part of what they wanted. So each side is partially satisfied and partially dissatisfied. But the main idea that compromising occurs in order to resolve the conflict.

Conclusions and prospects for further research. The leaders who use an authoritarian style of leadership resolve the conflicts with a forcing approach. These leaders often have conflicts of objectives as well as conflicts of feelings and emotions. In addition, managers who use participative (Democratic) and delegative (Laissez-Faire) leadership styles often practice compromise and accommodation approaches. The above-mentioned types of the leadership styles often have conflicts associated with the ideas and ways of solving them. Modern types of leadership, such as transformational leadership and transactional leadership, use compromise and cooperation approaches - collaboration.

Understanding modern approaches to manage company activities through analyzing leadership styles, climate in the companies, handling conflicts gives an opportunity to provide its future development.

The list of sources of information

1. Adises I. Leaders Development: How to understand the style of management and effectively to intermingle with the carriers of another styles / Itshak Calderon Adises; English translation. - M.: Alpina Business Books, 2008. - 259 p.
2. Carter Gregg. How to manage conflict in the organization [Electronic recourse] / Carter Gregg Lee, Joseph F. Byrnes // Accessed mode: <https://www.questia.com/read/121902926/how-to-manage-conflict-in-the-organization>
3. Certo Samuel C. Modern management: concepts and skills / Samuel C. Certo, S.Trevis Certo.— New Jersey, 12th ed., 2012.- 580 p.
4. Goldman E. The Significance of Leadership Style / Elise Goldman. — Educational Leadership, No. 7, 1998. – 20–22 p.
5. Hill Charles W. L. Principles of management / Charles W.L. Hill, Steven L. McShane. – New York, 2008. – 512 p.
6. Liudmyla Shevchenko (2015), World experience in managing alcohol industry of Ukraine, Ukrainian journal of food science, 3(2), pp. 292-302.
7. Management principles. Management college of Southern Africa [Electronic recourse], Accessed mode: <http://2012books.lardbucket.org/pdfs/management-principles-v1.1.pdf>
8. Miller R. For an interesting look at how different types of leaders and followers perform at different types of tasks [Electronic recourse] / R. Miller, J. Butler and C. Cosentino // “Followership effectiveness: An extension of Fiedler’s contingency model,” Leadership and Organization Development Accessed mode: <http://2012books.lardbucket.org/books/an-introduction-to-organizational-communication/s09-leader-and-follower-behaviors-.html>
9. Moskalenko V., Yevsieieva I. Leadership: theories, transformations, methods of analysis [Electronic recourse] / V. Moskalenko V., I. Yevsieieva International Journal of Economics and Society, August 2015, Issue 3 Accessed mode: <http://ijournals.org/archive/volume2015/issue3/20.pdf>

10. Schwarber P.D. (2005) "Leaders and the Decision Making Process." Management Decision. Vol. 43, No. 7 / 8, pp 1086 – 1092.
11. Yarmak A. Ukraine: Meat sector review[Electronic recourse] / A.Yarmak, E. Svyatkivska, D. Prikhodko // Accessed mode: <http://www.fao.org/3/a-i3532e.pdf>
12. Yemtsev Viktor The impact of competitive environment on the raw material base development within diary industry of Ukraine, Ukrainian journal of food science, 2015, 3(2), 292-302 pp.
13. Мартыненко Ю. Нарастить мяско / Ю. Мартыненко // ТОП-100 [Рейтинги крупнейших].- 2015.-№4. – С. 74-75.

References

1. Adises, I. (2008). *Leaders Development: How to understand the style of management and effectively to intermingle with the carriers of another styles.* - M.: Alpina Business Books
2. Carter, Gregg. Lee, Joseph, F. Byrnes *How to manage conflict in the organization.* Retrieved from: <https://www.questia.com/read/121902926/how-to-manage-conflict-in-the-organization>
3. Certo, Samuel C., Certo, S.Trevis.(2012). *Modern management: concepts and skills*— New Jersey.
4. Goldman, E. (1998). *The Significance of Leadership Style.* — Educational Leadership.
5. Hill Charles W. L., Steven L. McShane.(2008). *Principles of management.* New York.
6. Shevchenko Liudmyla (2015). *World experience in managing alcohol industry of Ukraine,* Ukrainian journal of food science.
7. *Management principles.* Management college of Southern Africa. Retrieved from: <http://2012books.lardbucket.org/pdfs/management-principles-v1.1.pdf>
8. Miller R., J. Butler and C. Cosentino. *For an interesting look at how different types of leaders and followers perform at different types of tasks.* Leadership and Organization Development. Retrieved from: <http://2012books.lardbucket.org/books/an-introduction-to-organizational-communication/s09-leader-and-follower-behaviors-.html>
9. Moskalenko, V., Yevsieieva, I. (2015). *Leadership: theories, transformations, methods of analysis.* International Journal of Economics and Society. Retrieved from: <http://ijournals.org/archive/volume2015/issue3/20.pdf>
10. Schwarber, P.D. (2005) "Leaders and the Decision Making Process." Management Decision.
11. Yarmak A., Svyatkivska E., Prikhodko D. *Ukraine: Meat sector review.* Retrieved from: <http://www.fao.org/3/a-i3532e.pdf>
12. Yemtsev Viktor (2015). *The impact of competitive environment on the raw material base development within diary industry of Ukraine,* Ukrainian journal of food science.
13. Martynenko Yu. (2015). *Narastit' myasko / Yu. Martynenko // TOP-100 [Reytingi krupneyshikh].* (in Rus.).

Одержано редакцією 22.01.2016
Прийнято до публікації 26.01.2016

УДК 338.434

МКРТЧЯН Діана Арменівна,
асистент кафедри фінансів та банківської справи,
Дніпропетровський державний аграрно-
економічний університет
mkrtyandiana1991@gmail.com

ЕФЕКТИВНІСТЬ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ ВПЛИВУ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСУВАННЯ

Анотація. Визначено основні форми державної підтримки АПК, проаналізовано сучасний стан та ефективність бюджетного фінансування аграрного сектора економіки країни. Визначено деякі шляхи підвищення ефективності системи державної підтримки вітчизняного сільського господарства та додаткові ресурси фінансування вітчизняних сільськогосподарських виробників. Запропоновано внесення змін у чинну систему фінансування галузі та формування нових форм реалізації державної підтримки.

Ключові слова: агропромисловий сектор, державна підтримка, форми підтримки, ресурси фінансування, державне регулювання, національний дохід, асигнування, бюджетне планування.

Постановка проблеми. Однією з проблем розвитку аграрного виробництва в Україні є недостатня його державна підтримка. У переважній більшості розвинутих країн світу, а сьогодні вже й у країнах із перехідною економікою, процеси державного регулювання економіки стосовно аграрного сектора тісно ув'язані з державною підтримкою сільськогосподарських товаровиробників усіх форм власності. Підтримка держави здійснюється у різноманітних напрямках, але завжди має загальнонаціональний характер.

Окрім того, що бюджетні кошти виділяються в недостатніх обсягах, вони поступають на місця неритмічно, несвоєчасно, неповністю. Асигнування для здійснення капітальних вкладень нерідко надаються без проведення конкурсів і використовуються без належної віддачі. Аналогічна ситуація складається і з фінансуванням державних операцій на ринку продовольства та організацією ринкової інфраструктури АПК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання фінансування розвитку аграрного сектору економіки займають важливе місце у працях провідних українських вчених, серед яких варто виділити праці М. Дем'яненка, П.Саблука, М. Маліка, П. Лайка, І. Лукінова, Ю. Лузана та інших. Перспективним напрямом досліджень є визначення векторів впливу фінансового ринку на аграрний сектор та стимулювання його розвитку фінансовими інститутами.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Подальшого дослідження потребують питання недостатньої ефективності самоорганізації та саморегулювання ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, складності у виробленні консолідованої позиції сільськогосподарських товаровиробників у захисті своїх інтересів та нестабільності конкурентні позиції вітчизняної сільськогосподарської продукції та продовольства на зовнішньому ринках.

Метою статті є визначення шляхів підвищення ефективності діяльності аграрного сектору економіки за рахунок державного фінансування.

Викладення основного матеріалу дослідження. Аграрний сектор України з його базовою складовою, сільським господарством, є системоутворюючим в національній економіці, формує засади збереження суверенності держави – продовольчу та у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та формує соціально-економічні основи розвитку сільських територій. Пріоритетність розвитку агропромислового сектору України і його провідних галузей дає можливість забезпечити населення продовольчими товарами, промисловість – сировиною, а зовнішню торгівлю – експортними товарами. Державне фінансування аграрного сектору національної економіки України є важливим фактором економічного зростання АПК.

Необхідність державного фінансування сільськогосподарського виробництва зумовлена не тільки специфікою галузі, а й рядом особливостей, які притаманні вітчизняному сільськогосподарському господарству. Серед них, зокрема такі: зниження купівельної спроможності населення, що обмежує можливості підняття цін на сільськогосподарську продукцію; відставання сільського господарства України від розвинутих країн за рівнем науково-технічного прогресу, передових технологій тощо; потреба в інвестиціях для підтримки родючості ґрунту; низькі рівні розвитку інфраструктури сільської місцевості; розрив сталих економічних і технологічних зв'язків між різними сферами агропромислового комплексу.

Необхідність державної підтримки аграрного сектора в ринковій економіці доведена досвідом західних країн, у яких склалися різноманітні форми, системи і методи цієї підтримки.

Аналіз фінансової політики в сільському господарстві розвинених країн показав, що конкретні заходи цієї політики можуть бути згруповані за цільовою ознакою. Основними з них є наступні:

1. Підтримка доходів виробників. Сюди входять: компенсаційні витрати, у тому числі пов'язані з дією природних рентоформуєчих факторів, платежі за збиток, пов'язаний з реорганізацією виробництва.
2. Цінове втручання, що припускає ряд засобів впливу на ринок: підтримка внутрішніх цін на сільськогосподарську продукцію, встановлення квот, податків на експорт і імпорт продовольчої продукції.
3. Компенсація витрат. Сюди входять заходи для субсидування виробників, що купують засоби виробництва: субсидування чи пільгове оподаткування при придбанні добрив, кормів і ядохімікатів, субсидування виплат відсотків за отриманими кредитами, субсидування виплат із страхування майна.
4. Сприяння розвитку ринку, що передбачає державне фінансування, розробку і здійснення різних програм; витрати на збереження продукції, а також проведення транспортних робіт з перевезення продукції всіх ланок АПК.
5. Здійснення регіональних програм. Мова йде про виділення коштів на здійснення державних програм розвитку виробництва. Дані заходи державної підтримки поширені в Канаді, ЄС, США й ін. країнах.
6. Макроекономічна політика. У цій групі представлені заходи державного регулювання сільського господарства, які не пов'язані безпосередньо з даною галуззю, але впливають на ефективність її функціонування – проведення пільгової податкової політики, підтримка національної валюти, зовнішньоторговельна діяльність [1].

Отже, всебічно відпрацьована державна фінансова політика зарубіжних країн в аграрній сфері створює рівні умови господарювання, носить системний, обґрунтований характер, підтримує постійний взаємозв'язок із виконавцями та забезпеченням конкретних результатів.

Підприємства аграрного сектору, так само як і інших галузей національної економіки, потребують достатнього обсягу коштів для фінансування своєї поточної господарської діяльності, впровадження новітніх технологій, страхування існуючих ризиків, розбудови торговельної та транспортної інфраструктури.

Ефективність державного регулювання перебуває у прямій залежності від якості розуміння та застосування вихідних методологічних принципів формування податкової політики, а саме – принципів резидентства і територіальності для обґрунтування стратегічних напрямів прямого оподаткування і принципів місця призначення та країни походження – для непрямого оподаткування.

Аграрний бізнес має свої особливості, що накладає відбиток на інструменти накопичення та використання фінансових ресурсів у цьому секторі економіки.

Недбаєва С.М. наголошує на тому, що сільське господарство є специфічною галуззю економіки. Це проявляється в тому, що, на відміну від багатьох інших галузей економіки, результати його діяльності значно залежать від природно-кліматичних умов. Тому одним із важливих напрямків розвитку сільськогосподарського виробництва є зменшення ризиків від природно-кліматичних умов та забезпечення подальшого розвитку аграрного сектора шляхом удосконалення системи захисту господарств [7, с. 88-91].

У світовій практиці одним з найбільш важливих інструментів державного регулювання вважається бюджетна політика держави, що передбачає перерозподіл національного доходу для розв'язання першочергових завдань аграрного сектору [3, с. 6].

Джерела фінансування підприємств аграрного сектору економіки можна поділити на такі групи: державне фінансування; фінансові ресурси підприємств; кредитні ресурси та інвестиції [2, с. 120].

Важливим напрямом використання бюджетних коштів є фінансування аграрного комплексу, підтримка вітчизняного сільгоспвиробника та охорона земель державної власності. Це підтверджується і тим, що аграрний сектор вважається одним з пріоритетів розвитку держави. Контрольними заходами встановлено непоодинокі випадки

використання державних коштів з порушенням чинного законодавства.

Окрім того, що бюджетні кошти виділяються в недостатніх обсягах, вони надходять на місця неритмічно, несвоєчасно, неповністю. Асигнування для здійснення капітальних вкладень нерідко надаються без проведення конкурсів і використовуються без належної віддачі. Аналогічна ситуація складається і з фінансуванням державних операцій на ринку продовольства та організацією ринкової інфраструктури АПК.

Оцінка розвитку аграрної політики за результатами досліджень відділу податково-бюджетної політики ННЦ «ІАЕ» [8, с. 22-28] свідчить, що нинішній рівень бюджетної підтримки потреб аграрної галузі України відзначається значною волатильністю (5,7 млрд. грн. у 2012 р.; 10,4 млрд. грн. у 2013 р.; 8,5 млрд. грн. у 2014 р. і 8,7 млрд. грн. в 2013 р.). Фактично виділяється менше 50% мінімальної потреби підтримки, оскільки в найближчі п'ять років необхідно виділяти 20 млрд. грн. щорічно, щоб зробити аграрний сектор провідною бюджетоформуючою галуззю.

В даний час, розглядаючи питання державної підтримки агропродовольчого сектора економіки, необхідно зазначити, що державне регулювання може бути прямим, умовно-прямим і непрямим.

Непряма бюджетна підтримка полягає у:

- здійсненні закупівель сільгосппродукції і продовольства для державних потреб;
- регулюванні виробничого ринку, за допомогою проведення закупівельних і товарних інтервенцій із зерном;
- захисті економічних інтересів товаровиробників при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності в сфері АПК та ін.

До цієї форми можна віднести підтримку аграрної науки, розвиток соціальної сфери та сільських територій тощо.

Пряма бюджетної підтримка передбачає:

- надання субсидій на сільськогосподарське виробництво і матеріально-технічні ресурси;
- субсидування короткострокового та інвестиційного кредитування підприємств і організацій АПК;
- надання субсидій на компенсацію частини витрат товаровиробників на страхування врожаю сільськогосподарських культур; субсидії на витрати капітального характеру, лізинг та інше.

Умовно-пряма бюджетна підтримка спрямована на зміцнення виробничого потенціалу і позицій на споживчому ринку через опосередковані форми для забезпечення сприятливих організаційно-економічних умов функціонування аграрного сектору. Серед них державні закупівлі через Аграрний фонд, митно-тарифне регулювання, підтримка постачальників енергетичних та матеріально-технічних ресурсів; створення оптових ринків, реалізації державних програм і загальнонаціональних проектів, на які можуть використовуватися і кошти позабюджетних фондів, соціальна підтримка села тощо [1, с. 59-62].

Шляхи розвитку агропромислового сектору України передбачають збалансовані та взаємозв'язані структурні перебудови усіх його галузей, максимальне впровадження у виробництво найважливіших досягнень науково-технічного прогресу, світового досвіду, найбільш прогресивних форм економіки і організації виробництва на основі першочергового розв'язання актуальних проблем:

- перерозподіл землі та майна, включаючи поглиблення відносин власності на землю та запровадження механізмів реалізації права на власність;
- приватизація переробних підприємств;
- реструктуризація підприємств та форм господарювання;
- розвиток кооперації;

- впровадження ринкових методів господарювання – менеджменту та маркетингу;
- державне регулювання аграрної економіки шляхом ефективнішого використання цінних важелів, фінансово-кредитної і податкової систем;
- розвиток ринків сільськогосподарської продукції, матеріально-технічних ресурсів та послуг;
- інтенсифікація і диверсифікація зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Слід відмітити, що в зарубіжних країнах комерційні банки теж відіграють важливу роль у фінансуванні розвитку аграрного сектору. Частка комерційних банків в сільськогосподарському кредитуванні, коливається від 32% в США, до 8% у Німеччині і трохи більше 2% у Франції [5, с. 84-88]. Проте, на відміну від України, в розвинених країнах кредитні потреби аграріїв більше обслуговують некомерційні, а кооперативні банки. У Фінляндії частка кооперативних банків у кредитуванні сільського господарства складає 58%, у Нідерландах – 90%, в Японії – 80%, у Франції – 75%, в Австрії – 65%, в Португалії – понад 60%, у Швеції – 45%, у ФРН – 44%, в Іспанії – 30% [4].

Перевагою кооперативних банків перед комерційними є їх спеціалізація на обслуговуванні потреб аграрного сектору. Фактично, будується структура у якій фінансовий та аграрний сектори взаємодіють на взаємовигідній основі. Кооперативний банк отримує перевагу за рахунок надання фінансових послуг специфічним клієнтам, потреби яких іноді не співпадають з вимогами банківського обслуговування комерційних банків, а виробник сільгосппродукції отримує надійного інвестора, що не ставить комерційну вигоду на перше місце та враховує особливості агробізнесу [6, с. 41-44].

На сьогодні механізм державного фінансування в аграрному секторі економіки України здатен забезпечити не більше 10-20% загальної потреби. Відтак постійне недофінансування галузі на рівні 80-90% призводить до суттєвого зниження ефективності використання бюджетних коштів та не спричинює стрімке підвищення показників розвитку галузі

Отже, основними причинами неефективного використання коштів державного бюджету, які виділяються на підтримку АПК, є недосконалість механізмів отримання і розподілу бюджетних коштів та порушення бюджетної дисципліни при їх використанні. Щорічна зміна порядку та механізмів виділення коштів з державного бюджету, їх громіздкість, запізніле затвердження та постійне протягом року внесення до них змін спричиняє несвоєчасне отримання коштів державної фінансової підтримки та неефективне їх використання і повернення наприкінці року до державного бюджету.

На нашу думку, саме державне фінансування вітчизняних сільськогосподарських підприємств та створення Державного земельного банку забезпечили б розвиток АПК.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Державна фінансова підтримка сільського господарства передбачає виділення коштів з державного бюджету на здійснення заходів по урегулюванню та стабілізації функціонування підприємств аграрного сектору.

На мій погляд, для забезпечення стабільної системи державної підтримки аграрного сектору необхідне: запровадження середньострокового бюджетного планування; запровадження цільової підтримки на поворотній основі з умовою формування відповідальних за цільовий результат господарів; перехід до порядків переважно компенсаційних виплат взамін порядкам виплат по заявочному принципу; пріоритетне фінансування інноваційно-інвестиційних проектів на засадах державно-приватного партнерства.

Список використаної літератури

1. Антонов А. В. Напрями удосконалення форм державної підтримки розвитку сільських територій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=258>. – Назва з екрана. (Дата звернення 14.10.2014).

2. Дем'яненко М. Я. Державне фінансування аграрного сектору АПК (моніторинг бюджетних програм за 2002–2013 роки) : М. Я. Дем'яненко, А. С. Шолойко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 120 с.
3. Діброва А.Д. Механізм бюджетної підтримки сільського господарства України / А.Д. Діброва // Агросвіт. – 2012. – № 15. – С. 6-11.
4. Зарубежный опыт развития кредитной кооперации в аграрном секторе [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.creditcoop.ru/index>
5. Коробейников М. Зарубежная практика кредитования сельского хозяйства / М. Коробейников // Международный сельскохозяйственный журнал. - 2013. - № 4. – С. 84-88.
6. Малініна Н. М. Оцінювання ефективності спеціальних режимів прямого оподаткування в сільському господарстві та шляхи їх оптимізації / Н. М. Малініна // Економічний часопис – XXI. – 2013. – № 5-6(2)'2013. – С. 41–44.
7. Недбаєва С.М. Державне регулювання страхуванням сільськогосподарських ризиків / Недбаєва С.М. // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 24. – С. 88-91.
8. Радченко О.Д. Методологічне забезпечення оцінки ефективності бюджетної підтримки аграрного сектору // О.Д. Радченко / Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: фінанси і кредит. – 2013. – № 1(34). – С. 22-28.

References

1. Antonov, A. V. Fields of improvement of forms of state support for rural development [Electronic resource] / A. Antonov // Oktober, 2014. – Access mode: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=258>.
2. Demyanenko, M. J. & Sholoyko, A. C., (2013). Public funding of the agricultural sector AIC (monitoring of budget programs for 2002-2013 years). K: NNCIAE (in Ukr.).
3. Dibrava, A. D. (2012). The mechanism of budget support for agriculture Ukraine. *Agrosvit*, 15, 6-11 (in Ukr.).
4. Foreign experience of credit cooperation development in the agricultural sector [Electronic resource] - Access mode: <http://www.creditcoop.ru/indeh>.
5. Korobeinikov, M. (2013) Foreign lending practices of agricultural sector. *Mejdunarodniy selskokhozyaystvenniy jurnal* (International Journal of Agricultural), 4, 84-88 (in Rus.).
6. Malinin, N. M. (2013) Measuring performance of special regime of direct taxation in agriculture and ways to optimize. *Ekonomichniy chasopis- XXI (Economic Journal- XXI)*, 5-6(2), 41-44 (in Ukr.).
7. Nedbayeva, S. M. (2012). State regulation of agricultural insurance. *Investicii: praktika ta dosvid (Investments: practice and experience)*, 24, 88-91 (in Ukr.).
8. Radchenko, O.D. (2013). Methodological provision of evaluating the effectiveness of budget support to the agricultural sector. *Visnik sumskoho nacionalnoho fgrarneho universitetu. Seriya: finans i kredit (Bulletin of sumy national agrarian university. Series: finance and credit)*, 1(34), 22-28 (in Ukr.).

МКРТЧИАН Diana Armenivna

Assistant Department of Finance and Banking,
Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University
mkrtyandiana1991@gmail.com

THE EFFICIENCY OF DEVELOPMENT OF AGRARIAN SECTOR OF UKRAINE TAKING INTO ACCOUNT THE EFFECT OF PUBLIC FUNDING

Abstract. Introduction: *One of the problems of development of agrarian production in Ukraine is the lack of state support. Agricultural potential of Ukraine can become the basis for establishing the special role of the national economy in the modern world economic system. In most developed countries and in countries with economies in transition, the processes of state regulation of economy the agrarian sector is closely linked with the government support of agricultural commodity producers of all forms of ownership. State support is carried out in various directions, but always has a national character.*

In addition, the budget funds are allocated in insufficient quantities, they arrive at places irregular, untimely, incompletely. Allocations for capital investment, often provided without carrying out of competitions and are without value. The situation is similar with state operations funding in the food market organization and market infrastructure of the agricultural sector.

Purpose: *determination of efficiency of agrarian sector of economy at the expense of public funding.*

Methods *of scientific knowledge: a systemic-structural and abstract-logical – the study of the economic essence of public funding, analysis and synthesis.*

Results: *in the world practice one of the most important instruments of state regulation is considered fiscal policy of the state provides for the redistribution of national income to meet priorities of the agricultural sector.*

The direct budgetary support for agriculture includes: subsidies on agricultural production and material and technical resources; subsidizing short-term and investment crediting of the enterprises and organizations of the agroindustrial complex; subsidies for partial reimbursement of costs of commodity producers on insurance of a crop of agricultural crops; subsidies on the cost of capital, leasing and so on.

Originality: *ways of development of agroindustrial sector of Ukraine provide for a balanced and interrelated structural adjustment of all its branches, the maximum introduction in the production of the most important achievements of scientific-technical progress and international experience, the most progressive forms of economy and organization of production based on the priority of solving actual problems.*

Conclusion: *State financial support of agriculture allocates funds from the state budget for the implementation of activities on the settlement and stabilization of functioning of agricultural enterprises.*

In my opinion, to ensure the stable system of state support for the agricultural sector should:

- *implementation of a medium term budget planning;*
- *introduction of targeted support on a reimbursable basis, with the condition responsible for the formation of trust is the result of the owners;*
- *go to orders primarily of compensation orders instead of payments on a declarative principle;*
- *priority financing of innovative-investment projects on a public-private partnership.*

Keywords: *the agro-industrial sector; government support; forms of support; funding resources; government regulation; national income; appropriation; budget planning.*

*Одержано редакцією 16.01.2016
Прийнято до публікації 23.01.2016*

УДК 338.5:338.439

ПАСТУШЕНКО Анна Іванівна
аспірант кафедри фінансів
та банківської справи
Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет, Україна
pastushenko.89@mail.ru

ЦІНОВА ПОЛІТИКА В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. *Цінова політика є найважливішим механізмом, що забезпечує основні пріоритети економічного розвитку підприємства. Вона суттєво впливає на обсяг операційної діяльності підприємства, формування його іміджу і на рівень фінансового стану в цілому. Цінова політика являє собою дієвий інструмент конкурентної боротьби на товарному ринку.*

Розглянуто організаційні та економічні підходи до управління прибутком сільськогосподарських підприємств. Визначено головні елементи організаційно-економічних засад управління прибутком; систематизовано та доповнено економічний зміст організаційно-економічні основ управління прибутком.

Ключові слова: *ціна, цінова політика, прибуток, ціноутворення, вартість, дохід, сезонність виробництва, оборотний капітал, аграрний сектор.*

Постановка проблеми. *Гостра потреба в розробці підприємствами цінової політики, адекватної сучасним умовам, обумовлена, з одного боку, розвитком нових форм і методів господарювання, а з другого – необхідністю створення організаційно-економічних умов для забезпечення процесу ціноутворення в сільському господарстві.*

У цьому зв'язку є потреба в науковому обґрунтуванні заходів цінової політики сільськогосподарських підприємств, реалізація яких, з урахуванням поточної та

прогнозованої кон'юнктури ринку, має бути спрямована як на оптимізацію виробничих витрат, так і на встановлення більш відчутного контролю над процесом ціноутворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням ціноутворення на ринку сільськогосподарської продукції та забезпеченню цінової конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств присвятили свої праці такі вчені: Литвиненко Я. В., Макаренко П. М., Небава М. І., Присяжнюк М. В., Саблук П. Т., Череп А. В., Чечель О. М., Шкварчу Л. О., Шпикуляк О. Г. та ін.

Але разом з тим питання цінової політики на сільськогосподарських підприємствах залишається невирішеним, тому залишається необхідність дослідження саме цього питання.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на те, що питання ціни та цінової політики сільськогосподарських підприємств досліджувало багато вчених. Залишаються не розглянуті питання, пов'язані з порушенням паритету цін на сільськогосподарську продукцію.

Метою статті є дослідження поняття ціни та цінової політики в системі управління прибутком аграрних підприємств.

Викладання основного матеріалу дослідження. Ціна є одним із інструментів розподілу доходів та піднесення ефективності сільськогосподарського виробництва. Вона виступає важливим елементом загальної політики підприємства, оскільки відповідає за запланований розмір прибутку підприємства, а також формує грошову суму, яку споживач готовий заплатити за конкретний товар чи послугу. Ціноутворення в аграрному секторі має ряд особливостей, серед яких найбільш помітно виділяються: вартість, високі витрати виробництва і потреба в державній допомозі, необхідність забезпечення принципу еквівалентності в обміні між промисловістю і аграрним сектором, сезонність виробництва, великий сезонний розрив між вкладенням оборотного капіталу й отриманням доходів [2].

Ціна в сучасній економіці – це не тільки індикатор співвідношення попиту і пропозиції, на який повинне орієнтуватися підприємство, але перш за все це найважливіший елемент маркетингу підприємства. Але на зміну цінової конкуренції приходять конкуренція якості і додаткових послуг для споживача. Стабільність цін і ринкових умов виявляється для підприємства привабливішим.

Ціна завжди була основним чинником, що визначає вибір покупця. Проте в останні десятиріччя на купівельному ринку все сильніше стали позначатися нецінові чинники, такі, як стимулювання збуту, організація розподілу товару і послуг для клієнтів [6].

З огляду на це на фінансові результати діяльності підприємства значною мірою впливає використання ціни як ефективного економічного важеля в системі ринкового механізму при реалізації продукції. Від правильного вибору цінової політики підприємства залежить ефективність цінового рішення.

Цінова політика – важливий елемент політики підприємства, що відображає особливості його ринкової стратегії. При цьому вона характеризує діяльність підприємства із встановлення, підтримки, зміни та контролю рівня ціни на продукцію з метою досягнення намічених фінансових результатів. В умовах постійного розвитку ринкових відносин адміністрація та менеджери повинні завжди мати оперативну інформацію про те, скільки в дійсності для підприємства “коштує” виготовлення продукції незалежно від того, який розмір окладу директора або головного бухгалтера, якими є витрати на утримання офісів або інші управлінські витрати [6].

Ціна є чинником, що має велике значення для споживачів аграрної продукції. Вона сприяє встановленню певних відносин між сільськогосподарським підприємством і покупцями й допомагає створенню про нього певного уявлення, що може вплинути на його подальший розвиток. Ціна є найбільшою зброєю у боротьбі з конкурентами на продовольчому ринку [9, 1].

Для правильного розуміння категорії ціни необхідно розрізняти поняття склад ціни та структура ціни. Склад ціни характеризується її економічними елементами (витрати,

прибуток і т.і.), які виражені їх абсолютним значенням у грошовому вираженні. Наприклад, склад роздрібною ціни включає в себе витрати і прибуток підприємства-виробника, витрати і прибуток постачальницько-збутових організацій, витрати й прибуток підприємств роздрібною торгівлі, непрямі податки. Формування ціни на будь-якій стадії товарообігу завжди супроводжується нарахуванням податку на додану вартість.

На відміну від складу ціни структура ціни являє собою відсоткове відношення окремих складових елементів ціни в загальному її рівні. Тобто, структура ціни характеризує питому вагу її елементів у ціні товару. Так, ціна товару з ПДВ становить 120%, а собівартість відносно до ціни складатиме, наприклад, 57,7%, прибуток – 25,3%, ПДВ – 20% [8].

У процесі ціноутворення на сільськогосподарську продукцію слід врахувати вплив трьох груп факторів: вартість засобів виробництва та предметів праці; вартість робіт, послуг, насіння; вартість послуг з переробки і реалізації продукції.

Ці фактори враховуються в першу чергу, але при ціноутворенні в сільському господарстві слід врахувати ще одну особливість – нееквівалентність міжгалузевого обміну і диспаритет цін. Через відсутність еквівалентності міжгалузевого обміну сільське господарство втрачає свої активи, різко знижуються можливості не тільки розширеного, а й простого відтворення виробництва. Ця тенденція заслуговує на увагу й оцінку з огляду на необхідність втручання на державному рівні.

Особливістю галузі є те, що виробництво продукції суттєво залежить від природно-кліматичних умов, а також часто спостерігаються відмінності в продуктивності худоби і земель. Виробничі витрати зумовлені як природними чинниками (клімат, рельєф, земля, опади), так і економічними (забезпеченість ресурсами, розміри виробництва, ступінь еластичності попиту та пропозицій). Саме тому аграрний сектор потребує державного регулювання, оскільки регулюючи ціни, держава здійснює вплив на відтворювальний процес у сільському господарстві. Завдання державного регулювання цін полягає в тому, щоб не допустити високого рівня інфляції та забезпечити необхідну прибутковість виробникам сільськогосподарської продукції [7].

Разом з тим в ціноутворенні сільськогосподарських підприємств присутні певні особливості. Найважливіша з них полягає в тому, що суспільна вартість, а отже і ціна, сільськогосподарської продукції визначається не середніми умовами виробництва, як це має місце у промисловості, а умовами виробництва на відносно гірших за родючістю та розташуванням щодо ринку збуту ділянках землі. Ціна на продукцію, вироблену в гірших умовах, повинна забезпечити покриття витрат виробництва, сплату ренти (там, де вона є) і одержання середнього прибутку.

Друга особливість ціноутворення в сільському господарстві полягає в необхідності забезпечення принципу еквівалентності в обміні між промисловістю і аграрним сектором. В країнах з плановою економікою, де здійснюється єдина державна політика цін, такий паритет оптових (закупівельних) цін на сільськогосподарську продукцію і оптових цін на промислову продукцію для села забезпечує держава. В країнах ринкової економіки ціни на промислову та сільськогосподарську продукцію в сфері обігу визначаються переважно дією закону попиту та пропозиції. Внаслідок цього ринкові ціни на сільськогосподарську продукцію досить часто не забезпечують еквівалентність в обміні з промисловістю. Тому в усіх країнах з ринковою економікою держава опосередковано впливає на ціни.

Третя особливість ціноутворення на сільськогосподарську продукцію полягає в тому, що прямо чи опосередковано забезпечується диференціація цін за природнокліматичними зонами.

Ціноутворення на сільськогосподарську продукцію не може виключно розвиватися за законами ринкової економіки. Галузь має високі витрати виробництва і потребує державної допомоги. Виходячи з цього, підприємствами можуть бути застосовані такі методи ціноутворення:

1. Витратний метод. Ціна розраховується, виходячи із суми постійних і змінних витрат на одиницю продукції й запланованого прибутку з урахуванням нижнього порогу

ціни. При опосередкованому збуті ціна продажу кінцевому споживачу збільшується на розмір націнки, яка залежить від особливостей товару (сезонність, мода, новизна), а також еластичності попиту за цінами. Витратний метод не враховує ринкових факторів (характер попиту, рівень платоспроможності попиту, політику конкурентів), а ціна, визначена за таким методом, практично завжди завищена і в конкурентній ситуації загрожує негативними наслідками для продавця. Однак є й позитивні оцінки цієї моделі: якщо в рамках однієї галузі всі виробники використовують витратний метод ціноутворення, цінова конкуренція мінімальна, а ціни більш реальні й виключають наживу за рахунок покупців. Згідно даного методу ціна визначається за залежністю:

$$Ц = C + П \quad (1)$$

де Ц – ціна одиниці товару, грн; С – собівартість одиниці товару, грн; П – величина прибутку, яку бажає отримати підприємство від реалізації одиниці товару, грн.

2. Метод на основі цільової норми прибутку. Ціна встановлюється таким чином, щоб можна було досягти бажаної норми прибутку на вкладений капітал. Необхідно взяти до уваги, що розрахунки ціни в цьому випадку залежать від обсягу виробництва та реалізації, у зв'язку з чим необхідно визначити критичну точку обсягу виробництва. Критичний обсяг виробництва зменшується внаслідок зниження постійних і змінних витрат, які необхідно враховувати у виробничій фірмі. Крім того, на розраховані ціни впливатимуть ще й ринкові фактори (характер попиту й конкуренція). Ціна встановлюється за допомогою використання формули (за умов випуску одного виду продукції)

$$Ц = ЗВ + \frac{ПВ + П_{\Sigma}}{К} \quad (2)$$

де ЗВ – змінні витрати на одиницю продукції, грн/шт; ПВ – постійні витрати за певний період часу, грн; $П_{\Sigma}$ – загальна сума прибутку, яку можна отримати від продажу продукції за той самий період, грн; К – обсяг продажу продукції, шт.

3. Метод встановлення ціни на основі відчутної цінності товару обумовлений специфічними підходами до роботи на ринку. Розрахунок робиться на певну категорію покупців, які погоджуються платити гроші не тільки за вартість товару, а й за комплекс інших послуг: доплати, пов'язані з доставкою, обслуговування тощо. Рівень послуг, що надаються, визначити безумовно важко. Тут доречно вести мову про престижні товари, про особливі послуги, за які за різних обставин і різних умов покупець погоджується платити будь-які гроші. Ось чому для фірми важливо бути надзвичайно чутливою до змін попиту на товар.

4. Вибір ціни на основі рівня поточних цін орієнтує діяльність фірм щодо ціноутворення передусім не на власні витрати, а на ситуацію на ринку, на цінову політику фірм-конкурентів. Поведінка фірм адекватна їхньому становищу на ринку. Фірма-лідер, як правило, диктує свої умови. Дрібніші фірми можуть собі дозволити орієнтуватися на лідера, змінювати ціну після того, як це зробив він. Метод ціноутворення, що орієнтується на рівень поточних цін, досить поширений. Він створює атмосферу справедливого підходу до встановлення ціни в цілому по галузі. А це дає змогу підприємствам отримувати певну норму в прибутку.

5. Установлення ціни на основі торгів. У процесі торгів кожна фірма конкурсант призначає ціну пропозиції, стежачи за тим, щоб вона була дещо нижчою, ніж у конкурентів, але й не опускалася нижче рівня собівартості. Остаточна ціна на товар встановлюється з урахуванням таких факторів: цінова політика фірми, психологія ціносприйняття, вплив ціни на інших учасників ринкової діяльності [3].

Отже, в аграрній сфері ціноутворення, оскільки ґрунтується на особливостях сільського господарства і загальних законах економіки, являє собою складний механізм.

Специфіка формування ціни на сільськогосподарську продукцію обумовлена тим, що складовою статутного капіталу в аграрну сферу є земельний ресурс як головний засіб виробництва. Визначення правильної ціни за оренду плати на землю свідчить про

недосконалість земельної реформи. При ціноутворенні на сільськогосподарську продукцію до складу статутного капіталу слід включати всю вартість сільськогосподарських угідь як свідчення їх визнання власністю аграріїв. Ціни на матеріально-технічні ресурси високі, а на виготовлену продукцію – низькі, через що і виникає дисбаланс економічних інтересів [5].

Отже, за рахунок того, що виникають проблеми при формуванні ціни сільськогосподарської продукції, є потреба у застосуванні нового підходу до формування цін на сільськогосподарську продукцію. При формуванні цін на сільськогосподарську продукцію собівартість розглядається як фактична і нормативна. Фактична собівартість складається в реальних умовах, а нормативна – за нормативними витратами, передбаченими прогресивною для конкретних умов технологією виробництва продукції – при визначенні ціни на сільськогосподарську продукцію необхідно здійснювати розрахунок маси прибутку з використанням показника середньої норми прибутку в економіці, за якою прибуток створюється всією вартістю основних засобів, а в сільському господарстві – ще й вартістю землі, окрім всієї вартості фондів необхідно також враховувати оборот усього капіталу. Ціна на сільськогосподарську продукцію повинна відшкодовувати нормативні витрати і забезпечувати прибуток на статутний капітал з урахуванням терміну його обороту та вартості землі і створювати прибуток на середньорічну вартість капіталу. Саме такий підхід до ціноутворення дасть можливість забезпечити однакові умови для всіх галузей виробництва і сфер діяльності. У сільському господарстві потрібно сформуванню ефективну модель ціни, що враховує інтереси держави, виробника і споживача, тобто обґрунтувати розмір ціни, яка забезпечить еквівалентність обміну [4].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Важливою проблемою у формуванні ефективної моделі ціни є наукове обґрунтування величини нормативних витрат, що формуються відповідно до технології виробництва та з урахуванням зміни цін на ресурси. У виробництві продукції, крім матеріально-технічних витрат і оплати праці, беруть участь активи у складі основного і оборотного капіталу, капіталу землі, які в сукупності є авансованим капіталом. Оскільки ключовим фактором аграрного виробництва в ринкових умовах є ефективна діяльність, виробник повинен отримувати не меншу, ніж в інших галузях, середню по економіці норму прибутку. Також, для усунення існуючого диспаритету між сільським господарством і тими галузями, що його обслуговують, важливе значення має законодавче посилення антимонопольного контролю за формуванням цін на матеріально-технічні ресурси і послуги, що надаються сільському господарству, шляхом встановлення граничних цін на продукцію монопольних підприємств.

Список використаної літератури

1. Литвиненко Я.В. Сучасна політика ціноутворення: навчальний посібник / Я.В. Литвиненко. – К.: МАУП, 2003. – 240 с.
2. Макаренко П.М. Цінова політика як фактор підвищення доходності аграрного виробництва в умовах Світової організації торгівлі // Економіка АПК. - 2008. - №5. - С. 44-48.
3. Небава М.І. Економіка та організація виробничої діяльності підприємства. Ч.2. Економіка підприємства: навчальний посібник / М.І. Небава, О.О. Аддел, О.Й. Лесько – Вінниця: ВНТУ, 2011. – 117 с.
4. Присяжнюк М.В. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / М.В. Присяжнюк, М. В. Зубець, П. Т. Саблук [та ін.]; за ред. М. В. Присяжнюка, М. В. Зубця, П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка, М. М. Федорова. – К.: ННЦІАЕ, 2011. –1008 с.
5. Саблук П.Т. Концепція ціноутворення на сільськогосподарську продукцію / П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. Я. Дем'яненко та ін. Електронний ресурс – Режим доступу: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3?doc_id=1187078
6. Череп А.В. Управління витратами суб'єктів господарювання / А.В. Череп. – Ч.2. – Харків: ІНЖЕК, 2006. – 382 с.
7. Чечель О.М. Необхідність державного регулювання ціноутворення на продукцію сільського господарства /О.М. Чечель // Економіка АПК. – 2001. - №6. – с.91-96.
8. Шкварчу Л.О. Ціни і ціноутворення: навчальний посібник. 3-тє вид., виправл. / Л.О. Шкварчу – К.: Кондор, 2005. –214 с.
9. Шпикуляк О.Г. Концептуальні основи ціноутворення в умовах аграрної економіки: теоретико-методологічний аспект / О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2007. – №2. – С.107-114.

References

1. Litvinenko, Y. V. (2003). *The current pricing policy: a tutorial*. К.: AIDP (in Ukr.)
2. Makarenko, P.M. (2008). *Pricing policy as a factor in increasing the profitability of the agricultural production in the WTO* (Economy AIC) 5, 44-48 (in Ukr.)
3. Nebava, M.I. (2011). *Economics and organization of production activity* (Part 2. Enterprise Economics) Vinnitsa: NTB (in Ukr.)
4. Prsyazhnyuk, M.V. (2011). *The agricultural sector of Ukraine (state and development prospects)* К.: NNTSIAE (in Ukr.)
5. Sabluk, P.T. *The concept of pricing of agricultural products*: Electronic resource – Access: www.library.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3?doc_id=1187078
6. Skull, A.V. (2006). *Cost management entities*. Part 2. – Kharkov: INZHEK (in Ukr.)
7. Chechel, A.M. (2001). *The need for state regulation of pricing of agricultural products* (Economy AIC) 6, 91-96 (in Ukr.)
8. Shkvarchu, L.A. (2005). *Prices and pricing: a tutorial. 3rd ed., Corrected*. К.: Condor (in Ukr.)
9. Shpykulyak, A.G. (2007) *Conceptual basis of pricing in terms of agricultural economy : theoretical and methodological aspect* (Economy AIC) 2, 107-114 (in Ukr.)

PASTUSENKO Anna Ivanivna

Postgraduate Department of Finance
 Dnepropetrovsk State agro-Economic University
 E-mail: pastushenko.89@mail.ru

PRICE POLICY IN THE MANAGEMENT OF PROFIT AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract. Introduction. *The acute problem need, to develop enterprise pricing, adequate to modern conditions due on the one hand, the development of new forms and methods of management, and the second – the need to create organizational and economic conditions for the process of pricing in agriculture.*

Purpose. *There is a need in the scientific substantiation of measures of price policy of agricultural enterprises, the implementation of which, given the current and projected market conditions, should be aimed both at optimizing production costs and to establish a significant control over the pricing.*

Results. *Price is one of the instruments of income distribution and increasing the efficiency of agricultural production. Pricing policy - an important element of enterprise policy, reflecting the peculiarities of its market strategy. Price is a factor that is important for consumers of agricultural products. It helps establish any relationship between farm and customers and helps create some of his views, which may affect its future development. Price is the biggest weapon in the fight against competitors in the food market. In agriculture, prices are important for a system of prices for consumer goods manufactured from agricultural raw materials. Pricing for agricultural products can not only develop under the laws of market economy. Therefore, enterprises can be applied pricing following methods:*

1. *cost method;*
2. *The method is based on a target rate of return;*
3. *The method of pricing based on the perceived value of the goods due to specific approaches to the market;*
4. *Selection of prices based on the current price directs activities of companies pricing above does not own costs and the market situation, the pricing of competing firms;*
5. *Set a price based auction.*

Conclusion. *Important problem in forming an effective model price is scientific justification size standard costs, which are formed according to the production technology and the changing input prices. In production, except for logistical expenses and remuneration involved assets consisting of fixed and working capital, capital, land, which together have advanced capital. As a key agricultural production in market conditions is an effective activity, the manufacturer shall receive no less than in other industries, the average for the economy rate of return on the functioning of the production unit of capital, together with the value of the land.*

Keywords: *cost; pricing; profits; pricing; costs; earnings; seasonality of production; working capital; the agrarian sector.*

*Одержано редакцією 02.02.2016
 Прийнято до публікації 09.02.2016*

РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

УДК 330.341.1:332.122

ЗОМЧАК Лариса Миколаївна,
к.е.н., доцент, доцент кафедри економічної
кібернетики,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, Україна
lzomchak@gmail.com

ВОЛОШИН Іван Богданович,
магістр кафедри економічної кібернетики,
Львівський національний університет
імені Івана Франка, Україна

ЕКОНОМЕТРИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

***Анотація.** Виявлено чинники, які визнають інноваційний розвиток регіону. На основі чинників інноваційної діяльності та залежностей між ними запропоновано економетричну модель на основі теорії одночасних рівнянь. Перше рівняння системи описує зміну в часі обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт; друге чисельності працівників, які виконували наукові та науково-технічні роботи; третє кількості освоєних інноваційних видів продукції; четверте обсягу реалізованої інноваційної продукції та останнє; п'яте рівняння - валового регіонального продукту. Доведено, що розв'язувати модель доцільно двокроковим методом найменших квадратів. Економетричну модель інноваційного розвитку реалізовано на основі статистичних даних для Львівської області, а результати перевірено на достовірність.*

***Ключові слова:** інноваційний розвиток регіону, інноваційна продукція, економетричне моделювання, система одночасних рівнянь, двокроковий метод найменших квадратів.*

Постановка проблеми. Дослідження впливу інноваційного розвитку та науково-технічного прогресу на економічні процеси зайняло важливу нішу в сучасній економічній теорії. Зокрема, вчених цікавлять ендогенні та екзогенні чинники, які визнають інноваційний розвиток, причому далеко не всі із них можуть бути оцінені кількісно, адже мають поведінковий чи інституційний характер. За умов нестійкої динаміки економічних систем саме інноваційну активність називають одним із ключових рушіїв ефективного та динамічного їх розвитку. Той факт, що інтенсивність інноваційної активності найвища у високо розвинутих країнах світу не залишає сумніву в необхідності дослідження можливостей інноваційного розвитку і в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти формування, функціонування й розвитку інноваційних процесів на регіональному рівні відображено у працях економістів, серед яких виділимо К. Моргана [1], який на основі еволюційного підходу в економіці досліджує проблеми регіонального розвитку у взаємозв'язку зі впровадженням інновацій; МС. Гертлера [2], який виходить із припущення, що для успішного розвитку регіону необхідне застосування нових технологій і доходить до висновку, що індустріальної політика на базі вільної торгівлі недостатньо для забезпечення ефективного застосування фірмами нових технологій; критичний огляд публікацій щодо територіальних моделей інновацій наведено у праці

Ф. Молерта та Ф. Секія [3]; до висновку про необхідність врахування соціальної ситуації в регіоні для підвищення динаміки інноваційного розвитку підприємств приходять І. Лі, Р. Флорида та З. Екс [4]; важливість регіонального соціального капіталу підкреслює також Е. Малецький [5]; фундаментальне дослідження впливу інновацій та регіональну економіку Європи провели А. Родрігез-Пост та Р. Крескензі [6]; дослідженню регіональних інноваційних систем присвячена публікація Г. Родрігеса [7].

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Якщо застосування математичних методів та моделей для дослідження впливу технологічних змін на макрорівні уже давно зарекомендувало себе як адекватний інструментарій, наприклад, у відомих моделях економічного зростання Солоу-Свана, Рамсея-Касса-Кумпанса, Даймонда та інших, то вплив інноваційних ефектів на інших рівнях економіки все ще залишається менш дослідженим. Класичні моделі економічної динаміки розглядають макроекономіку в цілому, деякі навіть були реалізовані для більшості країн світу одночасно, тоді як технологічні зміни можуть мати місце не лише на макро-, але й на мезо- та, навіть, мікрорівнях. Тому доцільно звернути увагу на регіональний рівень інноваційного розвитку територій, виявити його особливості та, за можливості, запропонувати інструментарій регулювання.

Метою статті є виявлення чинників інноваційного розвитку на рівні регіону та розроблення адекватної економіко-математичної моделі, яка б дозволила їх формалізувати.

Викладення основного матеріалу дослідження. Нехай сфера інноваційної діяльності на регіональному рівні характеризується такими ендогенними змінними:

y_1 – обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт, тис. грн;

y_2 – чисельність працівників, які виконували наукові та науково-технічні роботи, тис. чол.;

y_3 – кількість освоєних інноваційних видів продукції, одиниць;

y_4 – обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн. грн;

y_5 – величина валового регіонального продукту, млн. грн;

У якості екзогенних змінних економетричної моделі регіонального розвитку інноваційної діяльності на основі системи одночасних рівнянь розглядатимемо такі змінні:

x_1 – кількість інноваційно-активних підприємств, одиниць;

x_2 – обсяг витрат на інновації, млн. грн;

x_3 – індекс споживчих цін, відсотки;

x_4 – обсяг інноваційних витрат у промисловості, млн. грн;

x_5 – кількість зайнятого населення, тис. чол.;

x_6 – дослідження і розробки, тис. грн;

x_7 – придбання машин та обладнання, пов'язані з упровадженням інновацій, тис. грн;

x_8 – впроваджено нових технологічних процесів, одиниць.

Економетрична модель на основі системи одночасних рівнянь, що описує структуру взаємозв'язків між економічними змінними, складається із таких кореляційно-регресійних залежностей:

1. Залежність обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт від кількості освоєних інноваційних видів продукції, величини валового регіонального продукту, впроваджених нових технологічних процесів та обсягу витрат на інновації:

$$y_{1t} = a_{10} + a_{12}x_{2t} + a_{18}x_{8t} + b_{13}y_{3t} + b_{15}y_{5t} + \varepsilon_{1t},$$

де a_{10} – вільний член рівняння, $a_{12}, a_{18}, b_{13}, b_{15}$ – параметри рівняння, ε_{1t} – випадкова величина.

2. Залежність чисельності працівників, які виконували наукові та науково-технічні роботи, від обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт, кількості зайнятого населення та впроваджених нових технологічних процесів:

$$y_{2t} = a_{20} + a_{25}x_{5t} + a_{28}x_{8t} + b_{21}y_{1t} + \varepsilon_{2t},$$

де a_{20} – вільний член рівняння, $a_{25}, a_{28}, b_{21}, b_{15}$ – параметри рівняння, ε_{2t} – випадкова величина.

3. Залежність кількості освоєних інноваційних видів продукції від кількості інноваційно-активних підприємств, обсягу витрат на інновації, обсягу інноваційних витрат у промисловості, досліджень і розробок, придбання машин та обладнання, пов'язані з упровадженням інновацій, чисельності працівників, які виконували наукові та науково-технічні роботи та величини валового регіонального продукту:

$$y_{3t} = a_{30} + a_{31}x_{1t} + a_{32}x_{2t} + a_{34}x_{4t} + a_{36}x_{6t} + a_{37}x_{7t} + b_{35}y_{5t} + \varepsilon_{3t},$$

де a_{30} – вільний член рівняння, $a_{31}, a_{32}, a_{34}, a_{36}, a_{37}, b_{35}$ – параметри рівняння, ε_{3t} – випадкова величина.

4. Залежність обсягу реалізованої інноваційної продукції від кількості освоєних інноваційних видів продукції, індексу споживчих цін, кількості зайнятого населення, кількості інноваційно-активних підприємств:

$$y_{4t} = a_{40} + a_{41}x_{1t} + a_{43}x_{3t} + a_{45}x_{5t} + b_{43}y_{3t} + \varepsilon_{4t},$$

де a_{40} – вільний член рівняння, $a_{41}, a_{43}, a_{45}, b_{43}$ – параметри рівняння, ε_{4t} – випадкова величина.

5. Залежність валового регіонального продукту від індексу споживчих цін, кількості зайнятого населення, обсягу реалізованої інноваційної продукції та обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт:

$$y_{5t} = a_{50} + a_{53}x_{3t} + a_{55}x_{5t} + b_{51}y_{1t} + b_{54}y_{4t} + \varepsilon_{5t},$$

де a_{50} – вільний член рівняння, $a_{53}, a_{55}, b_{51}, b_{54}$ – параметри рівняння, ε_{5t} – випадкова величина.

У загальній постановці модель матиме вигляд:

$$y_{1t} = a_{10} + a_{12}x_{2t} + a_{18}x_{8t} + b_{13}y_{3t} + b_{15}y_{5t} + \varepsilon_{1t},$$

$$y_{2t} = a_{20} + a_{25}x_{5t} + a_{28}x_{8t} + b_{21}y_{1t} + \varepsilon_{2t},$$

$$y_{3t} = a_{30} + a_{31}x_{1t} + a_{32}x_{2t} + a_{34}x_{4t} + a_{36}x_{6t} + a_{37}x_{7t} + b_{35}y_{5t} + \varepsilon_{3t},$$

$$y_{4t} = a_{40} + a_{41}x_{1t} + a_{43}x_{3t} + a_{45}x_{5t} + b_{43}y_{3t} + \varepsilon_{4t},$$

$$y_{5t} = a_{50} + a_{53}x_{3t} + a_{55}x_{5t} + b_{51}y_{1t} + b_{54}y_{4t} + \varepsilon_{5t}.$$

Згорнуте вираження скороченої форми залежності ендогенних змінних від усіх екзогенних змінних, можна записати таким чином:

$$y_{1t} = \pi_{10} + \pi_{11}x_{1t} + \pi_{12}x_{2t} + \pi_{13}x_{3t} + \pi_{14}x_{4t} + \pi_{15}x_{5t} + \pi_{16}x_{6t} + \pi_{17}x_{7t} + \pi_{18}x_{8t} + v_{1t};$$

$$y_{2t} = \pi_{20} + \pi_{21}x_{1t} + \pi_{22}x_{2t} + \pi_{23}x_{3t} + \pi_{24}x_{4t} + \pi_{25}x_{5t} + \pi_{26}x_{6t} + \pi_{27}x_{7t} + \pi_{28}x_{8t} + v_{2t};$$

$$y_{3t} = \pi_{30} + \pi_{31}x_{1t} + \pi_{32}x_{2t} + \pi_{33}x_{3t} + \pi_{34}x_{4t} + \pi_{36}x_{6t} + \pi_{37}x_{7t} + v_{3t};$$

$$y_{4t} = \pi_{40} + \pi_{41}x_{4t} + \pi_{42}x_{4t} + \pi_{43}x_{3t} + \pi_{44}x_{4t} + \pi_{45}x_{5t} + \pi_{46}x_{6t} + \pi_{47}x_{7t} + v_{4t};$$

$$y_{5t} = \pi_{50} + \pi_{51}x_{1t} + \pi_{52}x_{2t} + \pi_{53}x_{3t} + \pi_{54}x_{4t} + \pi_{55}x_{5t} + \pi_{56}x_{6t} + \pi_{57}x_{7t} + \pi_{58}x_{8t} + v_{5t}.$$

де π_{ij} – невідомі параметри згорнутого вираження скороченої форми моделі, $i = \overline{1, 5}$, $j = \overline{0, 8}$.

Шляхом перевірки моделі на ототожнення за умовою порядку та ранговою умовою виявлено, що лише одне (третє) рівняння моделі точно ототожнене, тоді як всі інші переототожені, а це означає, що для розв'язування моделі доцільно застосувати двокроковий метод найменших квадратів [8], головна ідея якого полягає у заміні в моделі стохастичної змінної лінійною комбінацією нестохастичних змінних. Усю вхідну інформацію для практичної реалізації моделі отримано із офіційного сайту Головного управління статистики у Львівській області за період 2000-2014 рр. [9].

Після проведення обчислень отримано економетричну модель функціонування інноваційної сфери Львівської області на базі системи одночасних рівнянь у явному вигляді:

$$\bar{y}_{1t} = 19185,95 + 0,079917x_{2t} - 75,7368x_{8t} - 8,4774279y_{3t} + 1,554827739y_{5t};$$

$$\bar{y}_{2t} = -3595,61 + 10,651625x_{5t} + 2,141391x_{8t} - 0,02945y_{1t};$$

$$\bar{y}_{3t} = -199,172 + 24,32743x_{1t} - 0,1153x_{2t} + 124,6292x_{4t} - 0,08784x_{6t} - 0,01622x_{7t} - 0,00085y_{5t};$$

$$\bar{y}_{4t} = 4755,811 + 7,21232x_{1t} - 0,71366x_{3t} - 4,00034x_{5t} - 0,12313y_{3t};$$

$$\bar{y}_{5t} = -49307,5 - 63,9308x_{3t} + 50,00062x_{5t} + 0,49054045y_{1t} - 16,613482y_{4t}.$$

Для рівняння залежності обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт Львівської області від кількості освоєних інноваційних видів продукції, величини валового регіонального продукту, впроваджених нових технологічних процесів та обсягу витрат на інновації:

$$\bar{y}_{1t} = 19185,95 + 0,079917x_{2t} - 75,7368x_{8t} - 8,4774279y_{3t} + 1,554827739y_{5t};$$

відношення детермінації дорівнює $R^2 = 0,8075$, і характеризує тісну залежність між ендогенною і екзогенними змінними. Це означає, що вхідні параметри моделі, пояснюють результуючу змінну на 80,75 %. Відхилення фактичних значень від теоретичних для першого рівняння моделі (рис. 1) незначне, з чого можна зробити висновок, що модель придатна для прогнозування.

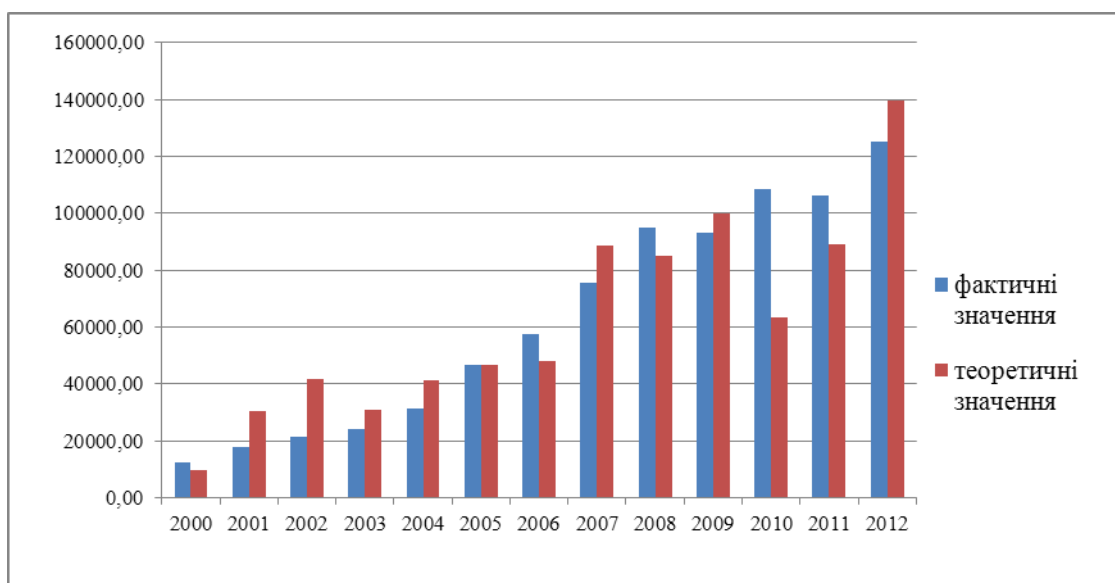
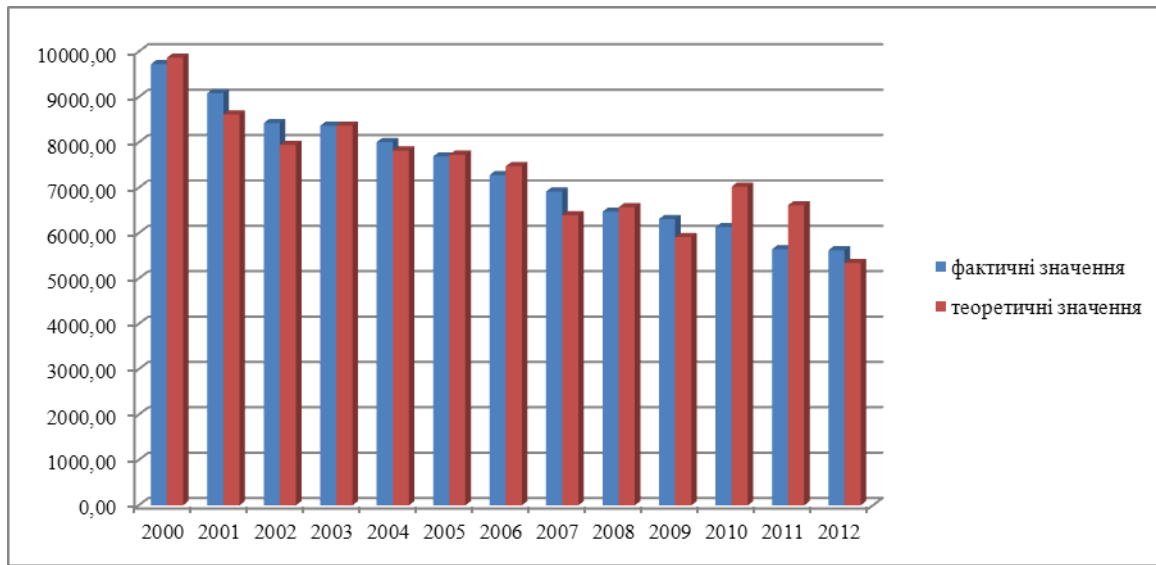

Рис. 1. Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт у Львівській області, фактичні та теоретичні значення

Рівняння залежності чисельності працівників, які виконували наукові та науково-технічні роботи у Львівській області від обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт, кількості зайнятого населення та впроваджених нових технологічних процесів:

$$\bar{y}_{2t} = -3595,61 + 10,651625x_{5t} + 2,141391x_{8t} - 0,02945y_{1t};$$

характеризується відношенням детермінації, рівним $R^2 = 0,8648$, що означає тісну залежність між змінними. Вхідні параметри пояснюють величину чисельності працівників, які виконували наукові та науково-технічні роботи на 86,48 %. Фактичні і теоретичні значення шуканої величини, даного рівняння представлені на рис. 2.

Рис. 2. Кількість працівників у Львівській області, які виконували наукові та науково-технічні роботи, фактичні та теоретичні значення

Для рівняння залежність кількості освоєних інноваційних видів продукції:

$$\bar{y}_{3t} = -199,172 + 24,32743x_{1t} - 0,1153x_{2t} + 124,6292x_{4t} - 0,08784x_{6t} - 0,01622x_{7t} - 0,00085y_{5t};$$

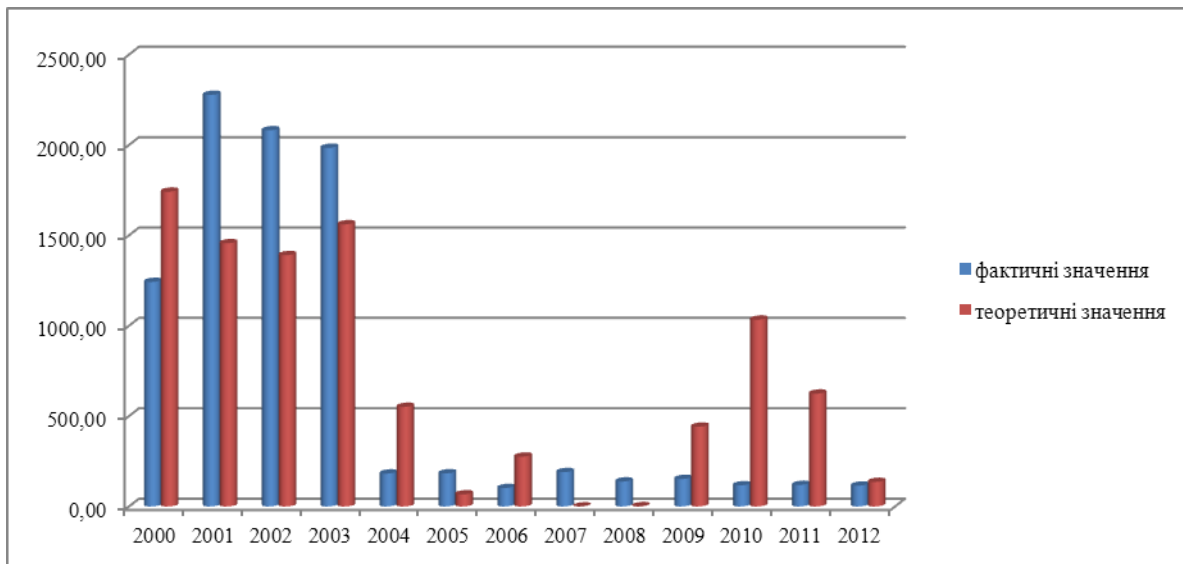
відношення детермінації дорівнює $R^2 = 0,7315$. Це означає, що вхідні параметри пояснюють результуючу змінну на 73,15 %. Це рівняння моделі на 26,85% залежить від випадкових величин, і є найменш точним із моделі, тому в майбутніх дослідженнях його можна спробувати уточнити і дослідити повторно, хоча й воно досить точно показало спад економіки в 2007, 2008 роках (часи економічної кризи) (рис. 3). Кількість освоєних нових видів продукції у цей період близька до нуля. Саме тому, вважається за доцільне, включити дане рівняння, і його шукану величину в модель, оскільки на його основі можна спрогнозувати різкі зміни стану інноваційної діяльності та економіки загалом.

Для залежності обсягу реалізованої інноваційної продукції, яка характеризується рівнянням:

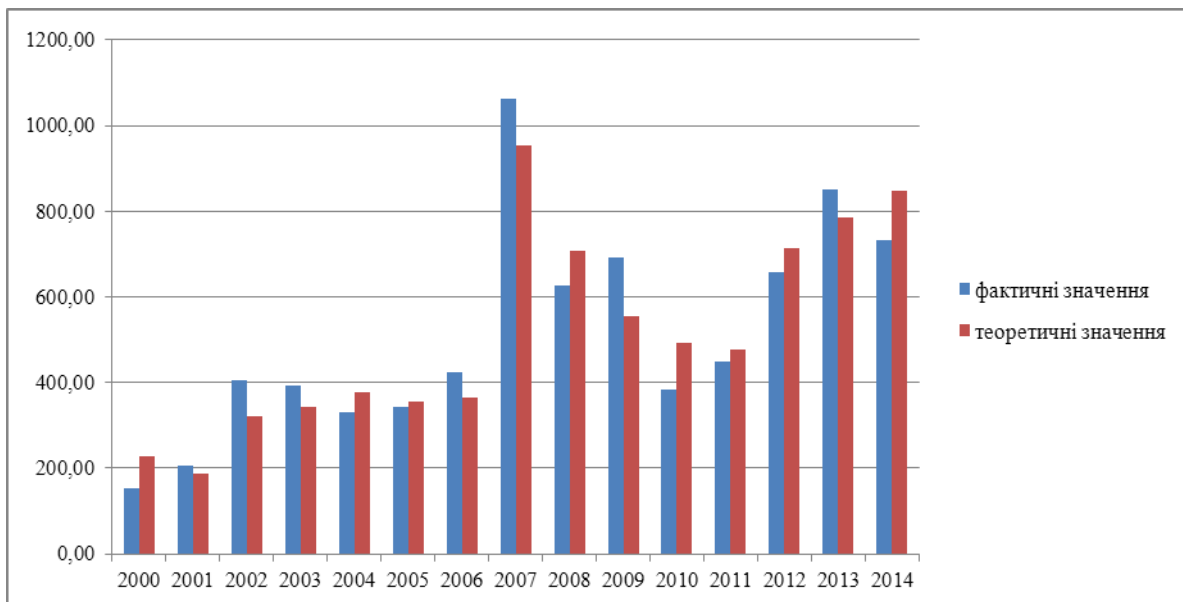
$$\bar{y}_{4t} = 4755,811 + 7,21232x_{1t} - 0,71366x_{3t} - 4,00034x_{5t} - 0,12313y_{3t};$$

відношення детермінації дорівнює $R^2 = 0,9133$. Це означає, що вхідні параметри пояснюють результуючу змінну на 91,33%, і характеризує тісну залежність між змінними. Порівняння фактичних і теоретичних значень залежності обсягу реалізованої інноваційної продукції подано на (рис. 4).

Рис. 3. Кількість освоєних інноваційних видів продукції у Львівській області, фактичні та теоретичні значення

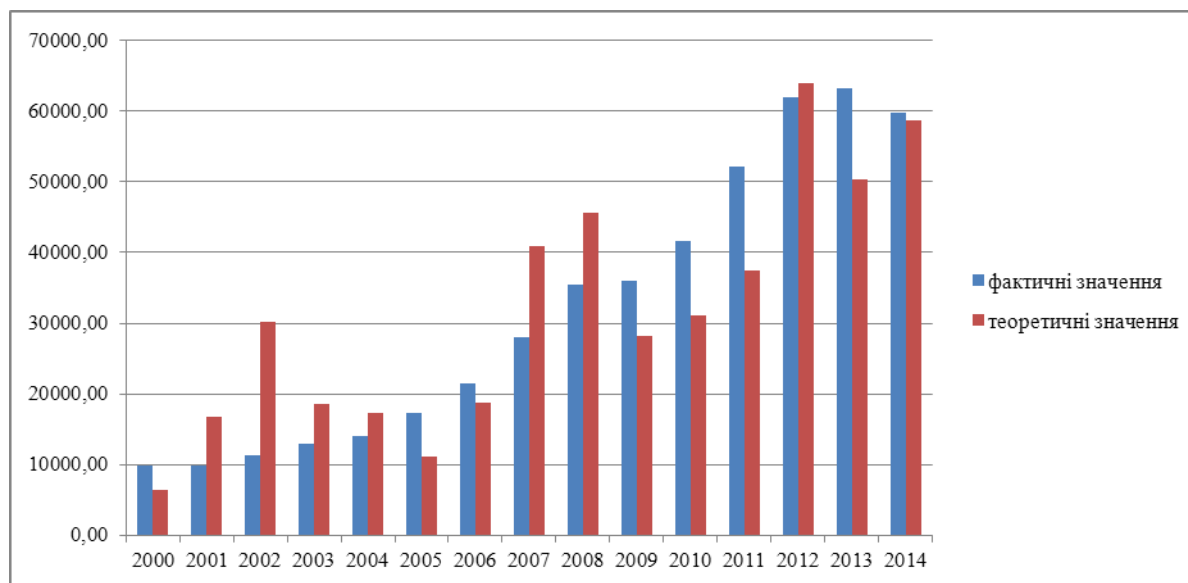
Рис. 4. Обсяг реалізованої інноваційної продукції у Львівській області, фактичні та теоретичні значення

Для залежності величини валового регіонального продукту, яка характеризується рівнянням:

$$\bar{y}_{5t} = -49307,5 - 63,9308x_{3t} + 50,00062x_{5t} + 0,49054045y_{1t} - 16,613482y_{4t};$$

відношення детермінації рівне $R^2 = 0,7627$. Величина відношення детермінації означає, що вхідні параметри пояснюють результуючу змінну на 76,27%, і характеризує тісну залежність між змінними. Порівняння фактичних і теоретичних значень залежності величини валового регіонального продукту подано на (рис. 5).

Отже, проаналізувавши розв'язок моделі можна зробити висновок, про те, що специфікація моделі підібрана правильно, і на її основі можна робити прогноз шуканих величин. Так, маючи значення екзогенних змінних за 2013-2014 роки спрогнозуємо значення шуканих величин, і порівняти їх із фактичними значеннями (табл. 1).

Рис. 5. Величина валового регіонального продукту, фактичні та теоретичні значення, млн. грн

Таблиця 1

Попередні теоретичні значення моделі на прогностичний період

Попередні теоретичні значення моделі					
Рік	Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт, у фактичних цінах, (тис. грн)	Кількість працівників, які виконували наукові та науково-технічні роботи	Освоєно нових видів продукції, одиниць	Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн. грн	ВРП у фактичних цінах, млн. грн
2013	84612,79	6793,79	278,09	806,86	45342,02
2014	1523804,28	-42358,24	-32559,41	2958,74	863010,36

Отримані теоретичні значення моделі на прогностичний період підставимо у модель, після чого отримаємо теоретичні значення ендогенних змінних на прогностичний період.

Таким чином, теоретичне значення обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт, у фактичних цінах, в 2013 році склав 143100,8916 тис. грн, що на 7824,39 тис. грн більше ніж його фактичне значення. Теоретичне значення цього ж показника в 2014 році становило 135351,5703 тис. грн, що на 1625,37 тис. грн більше, ніж фактичне.

Теоретичне значення кількості працівників, які виконували наукові та науково-технічні роботи на 2013 р. склало 6677,975818 тис. чол. Фактичне значення цього показника в 2013 р. становило 5177,00 тис. чол., що на 1500,98 тис. чол. менше, ніж його прогнозне значення. У 2014 році кількість працівників, які виконували наукові та науково-технічні роботи становила 4783 тис. чол., його ж прогнозне значення склало 3287,634 тис. чол.

В 2013 році було освоєно 111 одиниць нових видів продукції, його ж прогнозне значення склало – 56,78 одиниць нових видів продукції. У 2014 році було освоєно 129 одиниць нових видів продукції, що на 18 одиниць більше, ніж у попередньому. Прогнозне значення цього показника в 2014 році склало – 16,421 одиниць продукції.

Фактичне значення обсягу реалізованої інноваційної продукції в 2013, 2014 роках становило – 849,50; 731,90 млн. грн відповідно. Прогнозне значення цієї величини за 2013, 2014 роках склало 731,3581612; 5081,701982 млн. грн. відповідно.

ВРП у фактичних цінах в 2013, 2014 роках становив – 63329; 59862 млн. грн. Прогнозне значення за ці роки склало – 42264,656; 18157,206 млн. грн.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Аналізуючи отримані результати, і порівнюючи їх із фактичними даними, можна зробити висновок, що модель адекватно відображає зміни інноваційної діяльності Львівської області. Як видно із отриманих даних до 2013 року включно спостерігалось зростання показників інноваційної діяльності. В 2014 році відбувся спад в економіці, що відобразилось і на інноваційній діяльності. Цю тенденцію змогла відобразити і спрогнозувати запропонована модель.

Таким чином, економетрична модель доцільно застосовувати для прогнозування такого типу показників, оскільки вона адекватно відображає взаємозв'язки між змінними, і може спрогнозувати скачки в економіці, і в інноваційній діяльності регіону зокрема. Проте, відношення детермінації моделі для кожного з рівнянь, свідчать про можливість покращення моделі, і включення в модель змінних, які враховані не були. Також, для покращення розв'язку моделі, можна врахувати нелінійність зв'язків в моделі. Проте, розв'язок такої моделі дуже ускладнений, що в свою чергу, ускладнює і економічну інтерпретацію такого розв'язку.

Список використаної літератури

1. Morgan K. The learning region: institutions, innovation and regional renewal / K. Morgan // *Regional studies*. – 2007. – 41(S1). – P.147-S159.
2. Gertler M. S. " Being there": Proximity, organization, and culture in the development and adoption of advanced manufacturing technologies./ M. S. Gertler // *Economic geography*. – 1995. – P. 1-26.
3. Moulaert F., Sekia F. Territorial innovation models: a critical survey / F. Moulaert, F. Sekia// *Regional studies*. – 2003. – № 37(3). – P. 289-302.
4. Lee S. Y., Florida R., Acs Z. Creativity and entrepreneurship: A regional analysis of new firm formation / S. Y. Lee, R. Florida, Z. Acs // *Regional studies*. – 2004. - № 38(8). – P. 879-891.
5. Malecki E. J. Regional social capital: why it matters / E. J. Malecki // *Regional Studies*. – 2012. – № 46(8). – P. 1023-1039.
6. Rodríguez-Pose A., Crescenzi R. Research and development, spillovers, innovation systems, and the genesis of regional growth in Europe / A. Rodríguez-Pose, R. Crescenzi // *Regional studies*. – 2008. – № 42(1). – P. 51-67.
7. Andersson G. Rethinking regional innovation / G. Andersson // *Systemic Practice and Action Research*. – 2013. – № 26(1). – P. 99-110.
8. Wooldridge J. *Introductory econometrics: A modern approach* / J. Wooldridge. – Nelson Education. – 2016. – 912 p.
9. Raymond W., Mairesse J., Mohnen P., Palm F. Dynamic models of R & D, innovation and productivity: Panel data evidence for Dutch and French manufacturing / W. Raymond, J. Mairesse, P. Mohnen, F. Palm // *European Economic Review*. – 2015. – № 78. – P. 285-306.
10. Головне управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.lv.ukrstat.gov.ua

References

1. Morgan, K. (2007). The learning region: institutions, innovation and regional renewal. *Regional studies*, 41(S1), 147-159.
2. Gertler, M. S. (1995). "Being there": Proximity, organization, and culture in the development and adoption of advanced manufacturing technologies. *Economic geography*, 1-26.
3. Moulaert, F., & Sekia, F. (2003). Territorial innovation models: a critical survey. *Regional studies*, 37(3), 289-302.
4. Lee, S. Y., Florida, R., & Acs, Z. (2004). Creativity and entrepreneurship: A regional analysis of new firm formation. *Regional studies*, 38(8), 879-891.
5. Malecki, E. J. (2012). Regional social capital: why it matters. *Regional Studies*, 46(8), 1023-1039.
6. Rodríguez-Pose, A., & Crescenzi, R. (2008). Research and development, spillovers, innovation systems, and the genesis of regional growth in Europe. *Regional studies*, 42(1), 51-67.
7. Andersson, G. (2013). Rethinking regional innovation. *Systemic Practice and Action Research*, 26(1), 99-110.
8. Wooldridge, J. (2015). *Introductory econometrics: A modern approach*. Nelson Education.
9. Raymond, W., Mairesse, J., Mohnen, P., & Palm, F. (2015). Dynamic models of R & D, innovation and productivity: Panel data evidence for Dutch and French manufacturing. *European Economic Review*, 78, 285-306.
10. Main Statistical Office in Lviv Region. Access mode: www.lv.ukrstat.gov.ua

ZOMCHAK Larysa Mykolaivna

PhD, Associate Professor Ivan Franko National University of Lviv,

E-mail: lzomchak@gmail.com

VOLOSHYN Ivan Bohdanovych

Master's degree

Ivan Franko National University of Lviv

ECONOMETRIC MODELING OF LVIV REGION INNOVATIVE DEVELOPMENT

Abstract. Introduction The region as a social and economic system is a complex system and has many specific features. For management of this kind of systems, it is necessary to estimate correctly processes which take in it and interpret them correctly to develop effective decisions.

Methods. One of the most important elements of regional development is innovative development. Management efficiency directly depends on the quality of the forecast of the region innovative development. That's why it is so important to use corresponding mathematical methods for forecasting.

Results. First of all, we investigated which factors innovative regional development depends on. Then the simultaneous econometric model of five equations with five endogenous variables and eight exogenous variables is proposed for Lviv region innovative development forecasting. The first equation describes dynamics of the volume of the performed scientific works. The second equation explains the dependence of the number of workers who performed these works from the volume of the performed scientific works, the number of employed and implemented new technological processes. The third equation investigates the quantities of the mastered innovative types of production. The fourth equation describes dynamics of the volume of the realized innovative production. And the last equation of the system of simultaneous equations explains dynamics of the gross regional product. The reduced form of the model was built. All equations are overidentified except the third one (which is exactly identified), that's why the two-stage least squares method was chosen for estimation the consistent coefficients. The model was realized on data of Lviv region for a period from 2000 to 2014 (data from Main Statistical Office in Lviv Region official site).

Conclusion. The simultaneous econometric model of Lviv region innovative development is correct, adequately reflects interrelations between variables, can predict the crisis effects in an economy and can be used for forecasting of innovative development.

Keywords: region innovative development; innovative production; econometric modeling; simultaneous model; two stage least square method.

Одержано редакцією 05.02.2016
Прийнято до публікації 10.02.2016

УДК 330

ЗАГЛИНСЬКА Любов Василівна,

к.е.н., доцент, завідувач кафедри економічної теорії
Рівненський державний гуманітарний університет,
Україна

ekonom_teor@mail.ru

ЗАГЛИНСЬКИЙ Анатолій Олексійович,

к.е.н., доцент кафедри економічної теорії
Національний університет водного господарства та
природокористування, Україна

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Анотація. В статті досліджено зайнятість працездатного населення як система економічних відносин суспільства.

Ключові слова: зайнятість, ефективна зайнятість, безробіття, робоча сила, робоче місце, ринок праці, соціальні конфлікти, колективна угода.

Постановка проблеми. Зайнятість розкриває один з найважливіших аспектів соціально-економічного життя людини. Вона пов'язана із задоволенням людських потреб у певних товарах і послугах. Водночас, зайнятість населення країни забезпечує виробництво валового національного продукту, а отже становить економічну основу життя суспільства. Разом з тим зайнятість має і соціальний характер. Вона відображає потреби людей не лише в заробітках, але і у самореалізації через суспільно корисну діяльність. Таким чином, зайнятість працездатного населення – це надзвичайно актуальна проблема соціально-економічного життя суспільства, яка далеко не вичерпується лише проблемами безробіття, а включає також такі аспекти, як: раціональне використання праці; забезпечення гідного рівня життя працюючого населення; задоволення потреб економіки у робочій силі із врахуванням її кількості та якості; задоволення професійних потреб працівників, включаючи потреби у професійній освіті та підтриманні кваліфікації; соціальну підтримку у разі втрати роботи тощо. Інтерес до вивчення проблем зайнятості і безробіття актуалізувався в останні десятиліття через стрімке падіння загальних економічних і соціальних показників розвитку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок в дослідження методологічних та прикладних аспектів проблеми зайнятості зробили такі відомі економісти як Т. Мальтус, К. Маркс, Дж. Кейнс, П. Семюельсон, М. Фрідмен. З-поміж сучасних вітчизняних учених, які досліджують різні аспекти проблеми зайнятості, розвитку ринку праці необхідно відзначити Базилевича В. Д., Восколович Н. М., Завідовську Г. Т., Петюха В. М., Грیشнову О., Большую О. В. та інших.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на популярність в науковій літературі дослідження проблем ринку праці, саме методологічні аспекти аналізу категорії «зайнятість» дають можливість поглибленого аналізу та виявлення причин незадовільного стану політико-економічного розвитку нашої держави.

Метою дослідження є методологічні аспекти зайнятості працездатного населення як системи економічних відносин суспільства, що склалася між роботодавцями і найманими працівниками стосовно забезпечення останніх робочими місцями. Робоче місце є одним із об'єктів системи зайнятості. Воно визначає умови праці (нормальні, важкі, шкідливі), режими праці й відпочинку, характер праці (різноманітний, монотонний та ін.). Від умов праці залежить величина вартості робочого місця і заробітної плати робітника.

Викладення основного матеріалу дослідження. Зайнятість – будь-яка діяльність людей, пов'язана із задоволенням особистих та суспільних потреб, що не суперечить суспільним нормам і, як правило, приносить дохід.

Розрізняють, перш за все, стандартну і неповну зайнятість. Перша передбачає роботу за наймом у одного роботодавця, в його приміщенні із стандартним навантаженням протягом певного часу. Друга означає відхилення від стандартного навантаження. Вона може бути: тимчасовою, випадковою та частковою.

Ефективне використання працездатного населення суспільства передбачає дослідження зайнятості в двох аспектах: а) як економічну категорію; б) як економічну проблему [1, с.170].

Як економічна категорія, зайнятість – це система відносин (економічних, соціальних, правових, національних) між роботодавцями і найманими працівниками стосовно купівлі-продажу специфічного товару (в макроекономіці це праця, а не робоча сила людини). Вона є теоретико-правовою основою визначення рівня використання трудових ресурсів, сприяє формуванню конфліктних чи гармонійних інтересів суспільства і відображає участь працездатного населення у суспільно корисній діяльності, що приносить дохід.

Що виступає матеріальною основою системи соціально-трудова відносин? Що є об'єктом купівлі-продажу? Полеміка з цього питання продовжується.

У марксистській політекономії таким об'єктом вважається робоча сила як узагальнена характеристика здатності людини до праці, яку можна застосувати в процесі виробництва матеріальних благ та послуг [9, с.178]. В міжнародній практиці «робоча сила» – це та частина трудових ресурсів, яка має роботу або активно її шукає [8, с.157].

Немарксистські економічні школи до визначення об'єкту ринку трудових ресурсів підходять по-іншому. З їхньої точки зору, робоча сила сама по собі не є об'єктом купівлі-продажу, так як працездатність “злита” з особою виробника і не може бути відчуженою. Враховується й те, що витрати на відтворення робочої сили (вартість робочої сили) залежать від вартості засобів існування і визначаються ще до початку процесу праці умовами виробництва у відповідних галузях. Тому, з точки зору немарксистів об'єктом купівлі-продажу на ринку трудових ресурсів є не робоча сила, а праця.

Уперше працю назвав об'єктом купівлі-продажу В. Петті. Аналогічну думку підтримував А. Сміт. Дотримувався таких же поглядів і Д. Рікардо [11, с.85]. Вони не бачили різниці між робочою силою і працею як її функцією.

Працю, як об'єкт купівлі-продажу, розглядає і значна частина сучасних західних економістів. Зокрема, серед них можна назвати німецького економіста М. Гертнера, англійського економіста Дж. Хікса та ін.

Певна теоретико-методологічна нечіткість двох попередніх точок зору зумовила появу ще однієї концепції. Суть її полягає в тому, що товаром є не робоча сила і не праця, а послуги, які надаються цією робочою силою або послуги праці. П. Семюельсон з цього приводу зазначав, що люди за певну ціну “здають свої послуги в оренду”, а заробітна плата є формою доходу, ціною одного з факторів виробництва. Іншими формами доходу він називає прибуток, ренту, позичковий відсоток.

Як економічна проблема, зайнятість – це співвідношення між кількістю працездатного населення та наявністю робочих місць. Дане співвідношення показує рівень використання працездатного населення суспільства та ситуацію, що склалася, на даному ринку. Виділяють класичну [12, с.55-70], кейнсіанську [5, с.413-420] і неокласичну [7, с.86-98] теорії розв'язання проблеми зайнятості.

Розрізняють два основні напрями проблеми використання працездатного населення суспільства:

1. Розвиток ірраціональних форм діяльності населення у сферах некорисних, а інколи навіть і шкідливих для людей та суспільства. Така ірраціоналізація соціально-економічної діяльності, яка часом імітується і вважається за норму, відбувається в мілітаризованих галузях і сферах, в надмірно зростаючому держaparаті, в інших паразитуючих або кримінальних структурах, в тих багатогранних формах діяльності, які утворюють екологічну проблему або іншу загрозу людству. Не потребує доведення, що, наприклад, виробництво танків або підводних човнів не збільшує реального суспільного багатства, не збагачує людей, не підвищує рівня їх споживання, а діє навпаки. Виробництво зброї пуста, імітована під корисну економічну діяльність, праця багатьох мільйонів людей.

2. Розвиток відносного перенаселення або безробіття. Іноді вважають, що причина розвитку безробіття в НТП та циклічності відтворення. Дійсно, вони породжують умови, завдяки яким частина робочої сили виштовхується з робочих місць, але вони створюють тільки умови для розвитку безробіття.

Деякі економісти вважають, що кращим показником використання робочої сили є коефіцієнт рівня зайнятості. Він обчислюється як відношення зайнятих до загальної чисельності населення. Цей показник добре відображає зміни ситуації в економічній системі не лише у короткостроковому періоді, але і в довгостроковій перспективі. Дані про рівень зайнятості показують, чи створюються нові робочі місця в країні.

Для аналізу коефіцієнта рівня зайнятості необхідно розрізнити причину, чинники розвитку відносного перенаселення та головні рушійні сили його подолання.

Причина безробіття – це розширене відтворення капіталу як системи буржуазних економічних відносин суспільства. Вона вказує на те, що регулювання зайнятості людей здійснюється відповідно до потреб капіталу. Капітал відтворює не людину, а робочу силу. До людини як носія робочої сили він не має і не хоче мати відношення, залишає її сам на сам зі своїми проблемами. Це відокремлює дію економіки від дійсних інтересів і цінностей людей, нав'язує суспільству хибні або імітовані економічні і соціальні орієнтації та цілі.

Тепер визначимо чинники розвитку відносного перенаселення, або умови, які сприяють розвитку безробіття:

1. НТП і зростання органічної будови капіталу. Супроводжується відносним зменшенням потреби капіталу у робочій силі;

2. Недосконалість податкового законодавства і розорення дрібних товаровиробників, фермерів та інших соціальних прошарків населення. Цей процес збільшує кількість людей, які претендують на робочі місця;

3. Економічні кризи, які супроводжуються тимчасовим скороченням економічних процесів, і, як наслідок, скороченням робочих місць;

4. Прискорення мобільності виробничої та галузевої структури промисловості, що супроводжується “старінням” традиційних галузей та професій.

За визначенням МОП безробітною вважається особа, яка відповідає трьом умовам:

1) немає роботи за наймом; 2) активно шукає її; 3) готова негайно приступити до роботи.

Важливою характеристикою безробіття є його тривалість. Значна кількість людей потрапляє у число безробітних на короткий період і тому страждає від безробіття відносно мало. Коли безробіття носить затяжний характер, людина потрапляє у скрутне становище на тривалий час. Вважається, що тривалість безробіття є певним відображенням стану розвитку економічної системи. У застійних економіках безробіття носить тривалий характер.

Економічна наука виділяє дві основні форми безробіття: а) добровільне; б) вимушене.

Добровільне безробіття виникає в основному з причин, які не залежать від кон'юнктури на ринку праці. В залежності від цих причин розрізняють наступні типи добровільного безробіття: а) фрикційне; б) структурне; в) інституціональне.

Вимушене безробіття отримало назву циклічного. Це обумовлено тим, що воно породжується циклічними коливаннями економічної кон'юнктури. Максимального рівня вимушене безробіття досягає в періоди затяжної депресії.

Крім названих основних форм і типів безробіття існують, ще багато інших, які виділені за іншими критеріями. До таких форм і типів відносять: 1) сезонне безробіття; 2) технологічне безробіття; 3) регіональне безробіття; 4) приховане безробіття; 5) відкрите безробіття.

В останні роки однією з найважливіших проблем зайнятості в Україні стало приховане безробіття. Основна причина цього явища – спад виробництва і відповідне скорочення зайнятості. Кількісно приховане безробіття означає чисельність працівників, які стали непотрібними у зв'язку із спадом виробництва або структурними змінами в ньому, але продовжують формально вважатися зайнятими, і які при покращенні економічної кон'юнктури будуть готові працювати ефективно, або повинні бути звільнені. Економічна можливість значного поширення прихованого безробіття спричинена неконтрольованим падінням реальної заробітної плати працівників.

Приховане безробіття існує в наступних формах:

1) надлишкова чисельність працівників, які одержують повну заробітну плату;

2) утримання на підприємстві осіб, що працюють на умовах неповного робочого часу, отримують відповідну неповну зарплату, бажають працювати повний час, але з причини скорочення виробництва не мають такої можливості;

3) оформлення певній частині працівників відпусток без збереження або з частковим збереженням заробітної плати;

4) наявність цілоденних і внутрішньозмінних простоїв з організаційно-технічних причин (порушення договірних зв'язків, відсутність електроенергії тощо).

Оскільки часткове безробіття в Україні офіційно не визнане, утримувати значну кількість прихованих безробітних підприємствам простіше, ніж провести офіційне скорочення персоналу, при якому треба виплатити всі борги із заробітної плати та значні компенсаційні виплати. З боку держави теж немає рішучості у створенні умов, за яких підприємствам було б не вигідно утримувати таку кількість зайвих працівників, оскільки перетворення прихованого безробіття на відкрите пов'язане з великою вірогідністю соціальних потрясінь. Тому приховане безробіття (включаючи часткове) в Україні, за різними оцінками, сягає 20-35% зайнятого населення. До наслідків цього явища можна віднести низький рівень життя та неефективне господарювання.

В усіх країнах з ринковою економікою загальний рівень безробіття коливається з року в рік, але ніколи не опускається до нуля.

Влада завжди намагається боротись з безробіттям. І тут виникає питання: «До якого рівня необхідно зменшувати безробіття?». У зв'язку з цими проблемами економісти ввели поняття «природний рівень безробіття».

Поняття «природного рівня безробіття» не означає, що цей рівень є незмінним, адже деякі його детермінанти мають інституційний характер (наприклад, існування профспілок), а деякі – законодавчий (закон про мінімальну заробітну плату). Природний рівень безробіття можна визначити як такий, що не прискорює інфляцію. Або – це такий рівень безробіття, який стримує на незмінному рівні реальну зарплату і за умови нульового приросту продуктивності праці підтримує незмінним рівень цін.

Природний рівень безробіття виникає коли відсутнє циклічне безробіття. Його розраховують як суму рівнів фрикційного і структурного безробіття.

На природний рівень безробіття впливають наступні чинники: 1) демографічний, який змінює структуру населення; 2) втручання держави і, зокрема, законодавче встановлення мініимальної заробітної плати, а також система страхування на випадок безробіття; 3) підвищення рівня життя населення; воно дозволяє більш тривалий час працюючим членам домогосподарства утримувати безробітного, який очікує більш престижної чи високооплачуваної роботи.

У зв'язку із змінами в галузевій структурі української зайнятості загострилися її регіональні проблеми. Регіональна диференціація гостроти безробіття вже з самого початку утворення сучасної української держави була дуже значною (найвищий і найнижчий рівні безробіття за регіонами відрізнялися в 10 разів). Менша, але суттєва різниця рівнів безробіття за регіонами зберігається й нині. Цікава диференціація регіонів країни за складом безробітних по віку, статі та освіті. Спочатку основну масу безробітних на Україні склали жінки, особи з вищою і середньою спеціальною освітою, працівники передпенсійного віку. Але в міру зростання рівня безробіття в країні, серед безробітних збільшується частка чоловіків, молоді, осіб з низьким рівнем освіти. Максимально високий рівень безробіття у віковій групі 15-19 років, дуже високий 20-24 роки. У старшій віковій групі 25-29 років він набагато вищий ніж серед всього населення [3, с.77]. Таким чином, за складом безробітних по віку, статі та освіті можна оцінити міру загострення безробіття у регіоні. Там, де переважають жінки, люди похилого віку і особи з високим рівнем освіти, безробіття знаходиться на початкових стадіях, рівень безробіття невисокий, але зростає воно швидко. В тих регіонах, де серед безробітних висока частка чоловіків, молоді й осіб з низьким рівнем освіти, проблеми безробіття дуже гострі, рівень його високий, але зростає воно, як правило, повільніше, ніж в середньому по країні.

В Україні найбільш загострилися проблеми безробіття в регіонах двох типів. Це, по-перше, західні області з високим природним приростом населення. Тут на ринок праці

постійно виходить велика кількість молоді, а кількість робочих місць не лише не збільшується, а й скорочується. В результаті тут найвища частка трудової (в тому числі зовнішньої) міграції населення. Слід зазначити, що ці проблеми в західних регіонах існували і в минулому, але нині вони все більше загострюються. По-друге, особливі проблеми зайнятості переживають так звані депресивні регіони, тобто ті, де слабкими є фінансові потоки і в яких переважають найбільш кризові галузі економіки. Але для всіх регіонів спільною перешкодою для працевлаштування молоді, особливо після закінчення вишів є відсутність досвіду роботи за фахом, високі запити щодо умов і змісту праці, а також високий рівень зайнятості в „тіньовому секторі” [2, с.115]

Важливим для України є також питання сільського безробіття. На початку економічних перетворень сільська місцевість вважалася дуже трудодефіцитною, здатною забезпечити роботою значну кількість безробітних міських жителів. На неї покладалась велика надія. Проте, ці прогнози не виправдалися. Падіння рівня споживання і експорту сільськогосподарської продукції вкрай загострили проблеми її збуту. В результаті за рівнем доходів і можливістю продуктивної зайнятості сільські жителі опинилися ще в складнішому становищі, ніж городяни. Починаючи з 1994 р. рівень безробіття серед сільського населення перевищує аналогічний показник для міського населення. Величезна напруга на сільському ринку праці, обумовлена тим, що вільних робочих місць тут практично немає як таких. Найвищий рівень сільського безробіття спостерігається в регіонах з високим природним приростом населення. Однак, галузева структура безробіття свідчить, що за сучасних умов за напрямком освіти найбільше безробіття серед фахівців в сфері економіки, комерції та підприємництва, на другому місці – інженерія, найменше безробіття в сфері сільського господарства [6, с.86]

Головними рушіями розвитку відносин зайнятості і створення необхідної кількості робочих місць є експортний потенціал країни, її інвестиційна привабливість та споживацький попит населення. Проте до початку 2016 р. в Україні, в зв'язку з невмінням влади приборкати фінансову кризу, всі рушії розвитку системи зайнятості і економічного зростання країни знецінилися і перестали позитивно впливати на господарські процеси. В таких умовах держава може вдаватися до наступних кроків: або брати все нові й нові кредити, або вмикати друкарський верстат, або перше й друге разом.

Поміж всіх проблем, породжених ринковою економікою, безробіття є такою, що безпосередньо впливає на людину. Втрата роботи для більшості людей означає не лише втрату головного джерела доходів, а й психологічну травму. Водночас, воно має вагомий наслідок і для суспільства в цілому. Безробіття для суспільства означає:

- необхідність економічного утримання певної кількості людей, що не роблять відповідного внеску до валового продукту суспільства;
- зростання демоекономічного навантаження на трудові ресурси; за рахунок населення працездатного віку, чії потреби значно перевищують аналогічні потреби дітей чи осіб похилого віку, рівень демоекономічного навантаження вимірюється співвідношенням нетрудоактивних або непрацездатних і відповідно трудоактивних або працездатних контингентів;
- суттєву соціальну напругу, обумовлену існуванням у суспільстві маргінальних груп населення (їх склад поповнюють насамперед безробітні).

Одним із головних економічних наслідків безробіття є невипущена продукція. Економісти визначають цю втрачену продукцію як відставання фактичного об'єму ВВП від потенційного. Потенційний ВВП визначається, виходячи з припущення про те, що існує природний рівень безробіття при “нормальних” темпах економічного зростання. Чим вищий рівень безробіття, тим більше відставання ВВП.

З іншого боку, важливо відмітити, що фактичний об'єм національного продукту інколи може перевищувати потенційний об'єм. Але тривалий час зберігати перевищення фактичного ВВП над потенційним неможливо. Залежність між рівнем кон'юнктурного

безробіття і втратою частини ВВП сформулював відомий дослідник в галузі макроекономіки Артур Оукен. [10, с.251].

Якщо людина тривалий час не має роботи, вона втрачає кваліфікацію, у неї з'являється відчуття повної безкорисності. Погіршуються відносини в сім'ї, деякі сім'ї розпадаються. Все це призводить до нервових, психічних і соматичних розладів здоров'я, занепаду моральних устоїв, зростанню смертності.

Дослідники знаходять прямий зв'язок між ростом розлучень, самогубств, вбивств, смертності від серцево-судинних захворювань, психічних хвороб і високим рівнем безробіття. Безробіття сприяє розвитку таких соціальне небезпечних явищ, як злочинність, наркоманія, особливо серед молоді, яка найбільше наражається на небезпеку залишитися без роботи. За даними соціологічних досліджень, проведених в Україні, зростання чисельності непрацюючих з-поміж молоді усього на 1% зумовлює збільшення злочинності в молодіжному середовищі на 4%.

Безробіття призводить до стресу. Внаслідок вивчення психіки людей, котрі втратили роботу, виділено кілька фаз перебігу специфічних стресових станів. Особливо негативно безробіття впливає на психіку молоді і людей середнього віку, які не можуть себе реалізувати на ринку праці. Тільки 36% українців працюють за обраною спеціальністю, 44% – змушені змінити професію. Для зміни професії, наприклад „білих комірців” спонукають проблеми з пошуками роботи (43%), низька зарплата (38%) і відсутність кар'єрних перспектив [13].

Поряд з суто економічними та соціально-психологічними, безробіття має і політичні наслідки. Масове безробіття призводить до соціальних вибухів, політичних змін. Класичним прикладом таких змін є “новий курс” в США, викликаний депресією 30-х років. В 1933 році в розпал Великої депресії кожний п'ятий американець не мав роботи. "Новий курс" був революцією в американському політичному і економічному мисленні.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Останні події в Україні, внаслідок яких втрачено частину територій, ведуться військові дії, засвідчують, що державу потрясають глибокі соціально-економічні й політичні негаразди. Кризовий стан економіки і політики не сприяє розв'язанню проблеми зайнятості населення і подолання безробіття. Без системного реформування всіх сфер економічного й соціального життя неможливо сподіватися на позитивні зрушення в житті держави та кожного українця.

Список використаної літератури

1. Базилевич В. Д., Баластрик Л. О. Макроекономіка: Опорний конспект лекцій / В.Д. Базилевич, Л.О. Баластрик . – К.: Четверта хвиля –1997.
2. Большая О.В. Проблема зайнятості молоді на ринку праці України / О.В. Большая // Економіка і регіон. – 2012. – №2. – С.114-118.
3. Гетьман О.О., Безбатько А.О. Підготовка молодих спеціалістів (фахівців) у навчальних закладах відповідно до вимог ринку праці / О.О. Гетьман, А.О. Безбатько // Економіка і наука. – 2016. – №1. С. 75-80.
4. Заглинський А.О. Проблеми розвитку ринкових відносин у сфері зайнятості трудових ресурсів / А.О. Заглинський. – Рівне: ППФ «Волинські обереги», 2002.
5. Кейнс Дж. М. Избранные произведения. Пер. с англ. / Дж. М. Кейнс. – М.: Экономика, 1993.
6. Клименко О.В. Кадрова політика в Україні: напрям розвитку по шляхам реалізації / О.В. Клименко // Економіка і держава. – 2015. – №12. – С. 84-88.
7. Луссе А. Макроекономіка: краткий курс: Учебное пособие / А. Луссе. – СПб: Издательство “Питер”, 1999.
8. Макконнелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика. В 2 т.: Пер. с англ. 11-го изд. Т.1. / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю. – М.: Республика, 1992.
9. Маркс К. Капитал: критика политической экономии. Т.1 / Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. – Т. 23.
10. Мікроекономіка і макроекономіка / За ред. С.Будаговської. – К.: «Основи», 2001.
11. Рикардо Д. Сочинения, том I. / Д. Рикардо. – Госуд. изд-во полит. лит-ры. М., 1955.
12. Столерю Л. Равновесие и экономический рост (Принципы макроекономического анализа). Пер. с франц. / Л. Столерю. – М.: “Статистика”, 1974.

13. IT-Ukraine [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.itukraine.org.ua/news/viktor-valyeyev-vystupyv-na-parlamentskyh-pro-rozvytok-malogo-i-serednogo-biznesy>.

References

1. Bazilevich, V. D. & Balastrik, L. O. (1997). *Macroeconomics: Defensive lecture notes*. K.: Chetverta Hvilya. (in Ukr)
2. Bolshaya, O.V. (2012). The problem of youth employment in the labor market Ukraine. *The economy and the region*, 2012, 2, 114-118. (in Ukr)
3. Ggetman, O.O. & Bezbatko, A.O. (2016). Training of young professionals (experts) in educational institutions according to the requirements of the labor market. *Business and science*, 1, 75-80. (in Ukr)
4. Zaglinskiy A.O. (2002). *Problems of development of market relations in the employment of labor*. Rivne: PPF«Volyn oberegs» (in Ukr)
5. Keynes, J. M. (1993). *Selected works. Translated from English*. – M.: Economy. (in Rus)
6. Klimenko, O. V. (2015). Personnel policy in Ukraine: the direction of the path of realization. *The economy and the statem*, 2015, 12, 84-88. (in Ukr)
7. Lusse A. (1999). *Macroeconomics: a short course: Tutorial*. SPb: Publisher «Piter». (in Rus)
8. McConnell, K. R. & Brue S. L. (1992). *Economics: Principles, Problems and Policies*. B 2 t.: Translated from English 11-ro publ. T.1. M.: Republic. (in Rus)
9. Marx, K., Engels, F. *Capital: A Critique of Political Economy*. T.1, 2 publ. (in Rus)
10. In S. Budagovska (Ed). (2001). *Mikroekonomika i makroekonomika*. K.: «Osnova» (in Ukr)
11. Рикардо, D. (1955). *Works, volume I*. – Gos. publ. of literature. M. (in Rus)
12. Stoler, L. (1974). *Equilibrium and Growth (Principles of Macroeconomic Analysis)*. Trans. from French. – M.: “Statistika”. (in Ukr)
13. IT-Ukraine Retrieved from: <http://www.itukraine.org.ua/news/viktor-valyeyev-vystupyv-na-parlamentskyh-pro-rozvytok-malogo-i-serednogo-biznesy>.

ZAHLYNSKA Liubov Vasylivna

PhD, Associate Professor

Rivne State Humanitarian University,

E-mail: ekonom_teor@mail.ru

ZAHLYNSKIY Anatoly Oleksiyovich

PhD, Associate Professor

Rivne National University of Water Management and Nature Resources Use

METHODOLOGICAL ASPECTS OF RESEARCH THE PROBLEM OF EMPLOYMENT

Introduction *Employment reveals one of the most important aspects of social and economic life. It is associated with satisfaction of human needs in certain goods and services. However employment of the population produces gross national product, and so is the economic basis of society. At the same time, employment has social character. It reflects the needs of people not only in earnings, but also self through socially useful activities. Thus, employment of the working population is a highly topical issue of social and economic life, which is not only limited to the problems of unemployment and includes such aspects as sustainable use of labor; ensure a decent standard of living of the working population; meet the needs of the economy in the labor force with regard to its quality and quantity; meet the professional needs of workers, including the need for professional education and maintenance training; social support in case of job loss, etc. The interest to study of the problems employment and unemployment has intensified in recent decades due to the rapid decline of general economic and social indicators of Ukraine.*

Purpose *of research is the methodological aspects of the employment of the working population as a system of economic relations of society that has developed between employers and employees in relation to providing the latest jobs. The workplace is one of the objects of the employment system. It defines the working conditions (normal, hard, bad), modes of work and rest, nature of work (a wide, monotonous, etc.). From working conditions depends on the value of the cost jobs and of wages of workers.*

Methods *Method of scientific analysis of theoretical material, statistical analysis and comparison, deductive-indicative method, theoretical generalization.*

Results *consists in the deepening the theoretical and methodological analysis of categories of employment, recommendations on solving the problems of effective employment and overcome the negative effects of unemployment.*

Originality *consists in the peculiarities of methodological analysis and practical projections on employment and unemployment.*

Conclusion *Recent events in Ukraine that led to the loss of territories, military operations are conducted, show that the state shaking deep socio-economic and political problems. The critical state of the economy and politics does not resolve the problem of employment and fight unemployment. Without deep reforms in all spheres of economic and social life can not hope for positive changes in the life of the state and every Ukrainian.*

Keywords: *employment; effective employment; unemployment; workforce; workplace; labor market; social conflicts; collective agreement.*

*Одержано редакцією 15.01.2016
Прийнято до публікації 19.01.2016*

УДК 330.3

ДЕНИСЕНКО Вікторія Олександрівна,
ст. викладач кафедри економічної теорії,
інноватики та міжнародної економіки,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна
vikaonline@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СЕРЕДЬОГО КЛАСУ В УКРАЇНІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Анотація. *Визначено сутність поняття «середній клас». Встановлено критерії, відповідно до яких можна проводити оцінку масштабів середнього класу в регіоні. Надано соціально-економічні характеристики представників середнього класу. Проаналізовано становлення малого та середнього підприємництва. Досліджено диференціацію доходів за регіонами.*

Ключові слова: *стратифікація; економічні та неекономічні фактори формування середнього класу; рівень доходу; рівень освіти; суб'єкти малого та середнього підприємництва.*

Постановка проблеми. Виходячи з того, що одним з базових процесів трансформаційної економіки є формування так званого середнього класу, передбачалося, що економічні реформи ХХІ ст. призведуть до масштабного його збільшення. У розвинених країнах питома вага середнього класу становить 55 – 60% населення, що безпосередньо впливає на розвиток регіонів. Відтворення середнього класу є головною умовою розвитку сучасної України. Специфіка українського суспільства з яскраво вираженою стратифікацією регіонів актуалізує питання формування кількісного і якісного складу його регіональних сегментів. Мова йде про зміну кількості та питомої ваги представників середнього класу в суспільстві. Хоча в Україні середній клас ще не досяг тих величин, які є в розвинутих країнах, та все ж з'явилися соціальні групи населення, котрі виступають базою формування середнього класу, володіючи певними характеристиками. Регіональні особливості стають найважливішим фактором зміни соціально-економічної структури України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування середнього класу в цілому вважаються розробленими сучасною економічною наукою, що відображено в численних працях як зарубіжних, так і вітчизняних економістів. Необхідно, перш за все, виділити роботи таких вчених, як М. Вебер, Г. Гегель, Дж. Гелбрейт, К. Маркс, А. Маршалл, П. Сорокін, В. Петті, а також таких вітчизняних економістів, як Л. Антошкіна, В. Васильченко, Е. Лібанова, А. Саввов, Т. Тресвятська та ін. В їх роботах в основному увага приділяється вибору критеріїв

віднесення до середнього класу, серед яких одні автори враховують лише відношення до засобів виробництва, інші – лише роль в суспільній організації праці, розмір отриманого доходу або ж інші характерні риси такі як рівень освіти і кваліфікації, професійно-кваліфікаційний статус, професійна етика, спосіб життя і навіть самоідентифікація.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Як бачимо, при певній розробленості проблеми сучасною економічною наукою, багато її аспектів залишаються дослідженими недостатньо. Зокрема потребує дослідження вивчення регіональних проблем розвитку середнього класу.

Метою статті є аналіз особливостей формування середнього класу в регіонах України.

Викладення основного матеріалу дослідження. Для того, щоб розглянути особливості формування середнього класу, потрібно передусім уточнити зміст категорії «середній клас» та виділити критерії визначення класової належності. Поняття середній клас, існуючи більше 100 років, змінювалося в залежності від соціально-економічного життя суспільства. На даний момент при наявних розбіжностях вчені все-таки вважають, що основою для визначення належності індивіда до того чи іншого класу служить його економічний статус. При цьому вважається, що сучасний середній клас складають перш за все інноватори, які виступають за соціально-економічну динаміку [1, с.307].

Загальновизнано, що середній клас є гарантом соціальної і політичної стабільності, законодавцем норм соціально-економічної та культурної поведінки. Представників середнього класу характеризує незалежність і критичність мислення, що сприяють розвитку громадянського суспільства та ефективності державного управління [2, с.57]. Таким чином, ми вважаємо, що поняття “середній клас” можна визначити як умовну назву для окремих груп людей, які реалізують свій інтелектуальний, трудовий та інші види капіталу, забезпечують індивідуальне розширене відтворення, при цьому являються соціальним чинником нової якості економічного зростання, а також основою громадянського суспільства.

Поняття «середній клас» включає в себе широкий діапазон критеріїв, що охоплює не тільки матеріальну, а й політичну, культурну, соціальну сфери життя суспільства. При цьому відсутні чіткі критерії даного поняття. Звідси виникає дискусія про те, хто ж є дійсним представником середнього класу. Російські дослідники середнього класу вважають, що середній клас в трансформаційній економіці характеризується набором ознак, таких як: наявність (відсутність) вищої освіти; наявність (відсутність) постійної зайнятості; характер праці (фізична/нефізична); наявність (відсутність) управлінських позицій [3, с.31]. Розглядаючи середній клас з позицій вищевказаних критеріїв, можна говорити про виділення в рамках середнього класу «нового» середнього класу. За міжнародними стандартами до «нового» середнього класу входять переважно особи з високою професійно-освітньою підготовкою, яка гарантує високий попит на їхню робочу силу на ринку праці.

У Західній Європі основним критерієм належності до середнього класу є наявність заощаджень, в Америці – наявність боргів, адже в США краще розвинута кредитна система. В Україні, звичайно, ще досі ні один із названих критеріїв не працює на повну потужність, а знаходиться на початковому етапі. Тому що кожна країна розвивається за своїм сценарієм, і сутність категорії “середній клас” пов’язується з різними ознаками.

Проте слід чітко розмежувати економічні і неекономічні фактори формування середнього класу. Нерідко вчені до економічних факторів зараховують лише володіння/неволодіння засобами виробництва, ігноруючи при цьому місце в системі суспільної організації виробництва, рівень витрат на споживання, професійно-кваліфікаційний рівень працівників, розмір отримуваних доходів та їх форми. Щодо них

похідними є такі критерії, як спосіб життя (манери, звички, етикет), культурний, релігійний, статевий, віковий та інші [4].

На нашу думку, найбільш доречним у даному випадку було б використання критеріального принципу, який є досить простим, доступним у застосуванні і найпоширенішим. Критеріальний принцип дозволяє виділяти середній клас на підставі певної системи критеріїв, характеристик цієї групи населення. Проаналізувавши всю сукупність критеріїв, що застосовуються для визначення середнього класу, ми вважаємо, що найприйнятнішими для стратифікації сучасного суспільства є розмір та спосіб отриманого доходу, котрий можна доповнити рівнем освіти, а також відношенням до засобів виробництва. Причому бажано щоб здобутий рівень освіти забезпечував доходи котрі відповідають критеріям середнього класу.

На нашу думку, серед системоутворюючих характеристик середнього класу найбільш помітною і продуктивною є володіння власністю. Поява приватної власності вже сьогодні “матеріалізується” у формуванні так званого середнього класу суспільства. В Україні вперше на державному рівні про середній клас говорилося у Посланні Президента України Л. Кучми до Верховної Ради України (2000 р.). На думку Л. Кучми збільшення прошарку приватних власників, стимулювання людей до володіння приватною власністю і її ефективний захист – один із принципів пріоритетів політики формування середнього класу [5, с.4]. Таким чином підприємці, власники малого та середнього бізнесу, історично були основою середнього класу, і саме цей прошарок суспільства забезпечував виконання стабілізаційних функцій суспільства.

Оскільки українська статистика не містить інформації щодо формування середнього класу за власністю, то ми вважаємо можливим одержати її опосередковано через аналіз становлення і розвитку малого та середнього підприємництва.

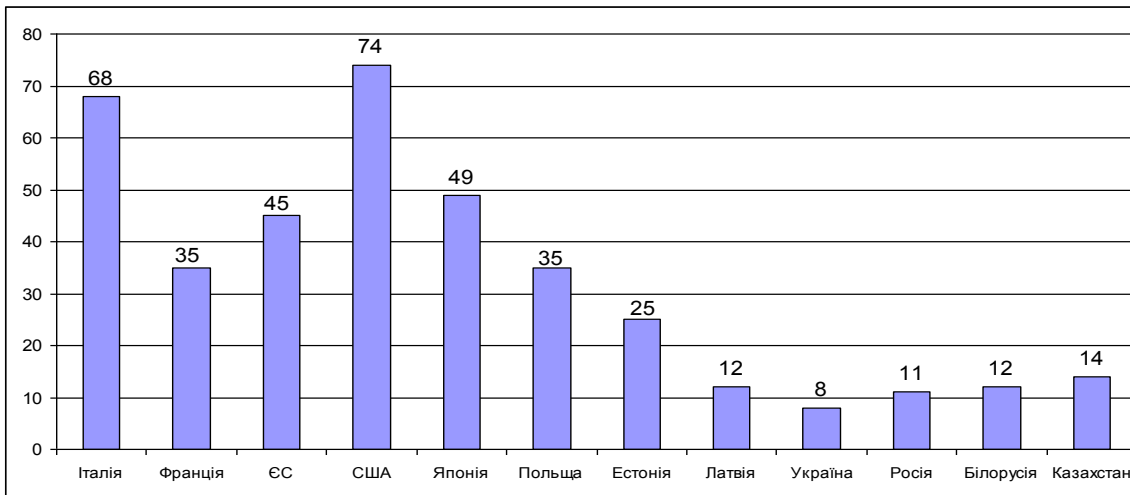
Одним з основних показників, що характеризують процес розвитку середнього класу через володіння власністю є динаміка зміни кількості діючих суб’єктів малого та середнього підприємництва. Саме чисельність суб’єктів МСП визначає прошарок потенційних представників середнього класу. Згідно зі статистичними даними [6, с.31; 7, с. 45], ми можемо визначити, що за період з 2000 по 2015 р. в Україні підприємницька діяльність, здійснювана на основі приватної власності, набула суттєвого розвитку, що підтверджує зацікавленість суспільства у розвитку підприємництва, як основи формування середнього класу. Але починаючи з 2008 р. відбуваються стрибкоподібні зміни темпів приросту суб’єктів МСП. Причиною даних змін можна вважати сукупність різних факторів, найочевиднішим з яких є той факт, що розпочалася світова фінансова криза.

Зокрема з 2008 р. в Україні спостерігається зменшення кількості малих підприємств на 5,77% порівняно з 2007 р. Кількісне зростання в 2009 р. пояснюється розширенням критеріїв визначення малих підприємств (Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань регулювання підприємницької діяльності» від 18.09.2008 № 523-VI встановлено нові критерії для віднесення підприємств до категорії малих, середніх та великих) [7, с.48]. Результати діяльності МСП в 2013 р. дозволяють констатувати відновлення докризових позицій. Проте вже в 2015 р. в результаті ведення бойових дій на Сході України та на тлі політичної кризи кількість суб’єктів МСП, порівняно з 2013 р., зменшилась на 20%.

Слід зазначити, що особливістю середнього класу в Україні є те, що має місце значна диференціація його розвитку в регіональному розрізі, що дає можливість говорити про різні умови для формування основи середнього класу в регіонах. Зокрема в Україні різко виділяються регіони з незначною кількістю малих підприємств: Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Херсонська, Черкаська, Чернівецька та Чернігівська

області. Більше половини малих підприємств зосереджено в п'яти регіонах: місто Київ (24,58%) та Донецька (7,22%) (до 2014 р.), Дніпропетровська (6,47%), Львівська (6,16%) та Харківська (7,25%) області. Але і в них у зв'язку з фінансово-економічною нестабільністю в державі, спостерігаються стрибкоподібні зміни, що свідчить про нестійкі умови для розвитку середнього класу [7, с.56].

Якщо проаналізувати такий показник як кількість малих підприємств на 1000 осіб наявного населення, то ми побачимо, що Україна, Білорусія та Російська Федерація за даним показником значно відстають не тільки від розвинених країн, але й від інших країн з трансформаційною економікою (рис. 1).

Рис. 1. Кількість малих підприємств на тисячу населення в деяких країнах світу, 2014 р. [9]

Як видно із статистичних даних, за кількісними оцінками розвиток сектору МСБ України, Білорусі та Російської Федерації не відповідає європейським показникам: кількість малих підприємств на тисячу населення в 2014 р. склала 8, 11 та 12 одиниць (у порівнянні: в Італії – 68, Великій Британії – 46, Польщі – 35, Естонії – 25, Казахстані – 14). Тенденції регіонального розвитку малих підприємств в Україні також характеризуються значною нерівномірністю [7, 89]. Так, в 2014 р. в м. Києві на 1 тис. наявного населення припадає 26,7 підприємств, в Одеській області – 8 підприємств. Найнижчий показник кількості малих підприємств у розрахунку на 1 тис. наявного населення протягом останніх років мають Рівненська та Тернопільська (4,6 та 4,9 підприємства) області. Щоб досягти показників країн ЄС, за умови збереження нинішніх темпів приросту малих підприємств, Україні потрібно – 24 роки, Білорусі – 18 років, Казахстану – 14 років, Росії – 26 років. А це означає, що суспільство даних країн ще довго не матиме потужного середнього класу. Причиною повільного зростання чисельності цього елементу середнього класу, ми вважаємо неусвідомлюваність більшістю чиновників значення підприємців як представників середнього класу.

Проте не можна однозначно стверджувати, що ці підприємці за доходним статусом відповідають критеріям середнього класу. Це пов'язано з тим, що в офіційній статистиці відсутні такі дані. Незважаючи на наявні позитивні тенденції щодо формування середнього класу за місцем у системі відносин власності, зроблений нами аналіз свідчить про те, що створення нових малих бізнесових структур не викликало суттєвих зрушень у зростанні чисельності середнього класу. Тому слід не лише законодавчо прописати, а й практично забезпечити умови для зміцнення та зростання чисельності малого підприємництва.

Як вже зазначалось, критерієм належності до середнього класу є також певний рівень доходу. Ця характеристика часто виступає індикатором структурних змін, що відбуваються в економічному розвитку регіонів. Всесвітній банк виробив загальносвітовий критерій віднесення до середнього класу й упорядкував тим самим внутрішньокраїнну стратифікацію. Відповідно до його критеріїв до середнього класу відносяться групи населення, у яких дохід на кожного члена родини становить від 3470 до 8000 доларів США на місяць. Подібні цифри можуть бути застосовані лише до самих багатих країн (США, Японії, Швейцарії, Великобританії). В постсоціалістичних країнах до середнього класу відносять ті групи населення, в яких на кожного члена сім'ї припадає 300-400 доларів у місяць, що відповідає критеріям, прийнятим для бідних країн [10].

За свідченнями американських соціологів, «поняття середнього класу у США, як правило, об'єднує достатньо різномірних громадян, доходи яких складають від 15 до 50 тис. доларів на рік.» [11, с.97]. Вже з самого розкиду цифр видно, наскільки широкою повинна бути ця частка населення.

Оскільки більшість представників середнього класу мають статус найманих працівників, то їх головним джерелом грошових надходжень став дохід за основним місцем роботи. Особливістю є те, що в Україні істотною є диференціація доходів за регіонами. Це говорить про те, що в різних областях України різні умови для формування середнього класу. Найбільший розмір заробітної плати у Києві – 334 долари у місяць, та Донецькій обл. – 244 долари у місяць, найменший – у Тернопільській області – 135 доларів. Низький рівень доходів посилюється диференціацією доходів, фіскальним навантаженням на доходи, поширенням непрямих податків [12]. Характер диференціації доходів населення в регіонах України відрізняється від диференціації доходів у розвинених країнах. Він не відображає стимулюючу роль, скоріше він відображає результат первинного накопичення капіталу та подальшого його перерозподілу. Основною причиною цього стали перерозподільчі процеси, що склалися в умовах трансформації відносин власності. Важливими інструментами перерозподілу доходів стали приватизація, тінізація та інфляція.

Також за міжнародними стандартами до середнього класу входять переважно особи з високою професійно-освітньою підготовкою, яка гарантує високий попит на їх робочу силу на ринку праці. В Україні у всіх обстежених регіонах в середньому класі переважають жителі з вищою освітою. Проте особливістю є те, що в результаті реформування відносин власності спостерігається різка «статусна несумісність». Яскравим прикладом статусної несумісності слугує положення представників середнього класу за критерієм наявності вищої освіти, коли остання не гарантує отримання відповідного рівня доходу.

Так в Україні в 2015 році вищу освіту (усіх рівнів) мають більше половини від облікової кількості штатних працівників (у тому числі понад 25% становлять особи з базовою і неповною вищою освітою; 26% – з повною вищою). Частка осіб з повною вищою освітою у складі штатних працівників підприємств і організацій характеризується порівняно більшою регіональною варіацією (вона коливається по областях країни від 20% у Житомирській до 33% – на Харківщині і сягає близько 37% у м. Києві, при цьому питома вага працівників із базовою і неповною вищою освітою найнижча у м. Києві та Київській області (21,3% та 23,2% відповідно), а найвища на Донеччині – 29% [12].

Провівши кореляційно-регресійний аналіз ми з'ясували, що між показником середньомісячної заробітної плати по регіонах України в 2015 році та рівнем освіти є позитивний зв'язок, хоча і не тісний. Це свідчить про те, що у всіх регіонах України дуже часто кваліфікація та освіта не забезпечують працюючим такого рівня доходів, який дозволяв би відносити їх до середнього класу. Саме неузгодженість між професійно-кваліфікаційним і соціокультурним рівнем, з одного боку, та доходами – з іншого, спричинює те, що з кожним роком Україну залишає найактивніша частина населення, яка

працевлаштовується в інших країнах, де рівень їхньої освіти та активності дозволяє отримати якісніше життя. На нашу думку це пов'язано з тим, що в країнах з трансформаційною економікою зруйнувалася традиційна схема формування і розвитку середнього класу: «освіта – професія – доход».

Висновки та перспективи подальших розвідок. На основі вищевикладеного можна зробити висновок, що неоднорідність середнього класу залежить від чинників соціального характеру в поєднанні з економіко-політичними факторами, а також від особливостей конкретної території. Формування середнього класу безпосередньо пов'язане з державною політикою, яка має бути спрямована на результативний розвиток середнього класу і оптимізацію рівня доходів населення, його соціального статусу, професійної та освітньої структури, а також на практичне забезпечення умов для зміцнення та зростання чисельності суб'єктів малого та середнього підприємництва.

Список використаної літератури

1. Шкаратан О.И. Социально-экономическое неравенство и его воспроизводство в современной России / О.И. Шкаратан. – М.: ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2009. – С. 307-308.
2. Симонян Р.Х. Средний класс: социальный мираж или реальность? / Р.Х. Симонян // Социологические исследования. – 2009. – №1. – С. 55-61.
3. Средние классы в России: экономические и социальные стратегии / Е. М. Аврамова и др.; [под ред. Т. Малевой]; Моск. Центр Карнеги. – М.: Гендальф, 2003. – 506 с.
4. Економічна енциклопедія: [в 3 т.] – Т. 3 / С.В. Мочерний (відп.ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.
5. Кучма Л.Д. Жити за законами держави. Заключне слово на засіданні Ради регіонів 10 березня 1998 року / Л.Д. Кучма // Урядовий кур'єр. – 1998. – 14 березня. – № 50-51. – С. 4.
6. Статистичний щорічник України за 2001 рік / За ред. Осауленка О.Г. – К.: ТОВ Видавництво «Техніка», 2002. – 559 с.
7. Діяльність суб'єктів господарювання: Стат. зб. / за ред. Жука І.М. – К., 2016. – 445 с.
8. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва: Статистичний збірник / за ред. М. С. Кузнецової. – К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», 2016. – 498 с.
9. База даних [Електронний ресурс] / Межгосударственный статистический комитет содружества независимых государств. – Режим доступу: <http://www.cisstat.org/Obase/index.htm>
10. OECD Revenue Statistics. Центральне джерело статистичних даних [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nationmaster.com>
11. Kirsner I.M. Perception, opportunity and profit: studies in the theory of entrepreneurship / Kirsner I.M. – Chicago, 1979. – 115 p.
12. Статистична інформація. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

References

1. Shkaratan, O.I. (2009). *Socioeconomic inequality and its reproduction in modern Russia*. Moscow.: JSC "Olma Media Group (in Russ.)
2. Simonian, A.D. (2009). Middle class: social mirage or reality? *Sotsyolohycheskye yssledovanyya (Sociological studies)*, 55-61 (in Russ.)
3. Abraham, E.M., Maleva, T.M. et al. (2003). In T.M. Maleva (Ed.). *Middle Classes in Russia: Economic and Social Strategies*. Moscow: Gendalf (in Russ.)
4. *Economic Encyclopedia: [in 3 vol.]* (2002) – Vol. 3. In S.V. Mocherny (Ed.) at all. – K. Publishing Center "Academy" (in Ukr.)
5. Kuchma, L. D. (1998). To live by the laws of the state. The closing remarks at a meeting of Regions 10 March 1998. *Uryadovyy kur"yer (Governmental Courier)*, 4. (in Ukr.)
6. *Statistical Annual of Ukraine for 2001* (2002). In O. G. Osaulenko (Ed.). Kyiv: Trade (in Ukr.)
7. *The activity of economic entities: Statistical Collection* (2016). In I.M. Zhuk (Ed.). Kyiv (in Ukr.)
8. *The activities of large, medium, small and micro enterprises: Statistical Collection*. In M.S. Kuznetsova (Ed.). LLC "Publishing" Consultant (in Ukr.)
9. Database. Interstate Statistical Committee of the Commonwealth of Independent States. Retrieved from <http://www.cisstat.org/Obase/index.htm>
10. OECD Revenue Statistics. The central source of statistics. Retrieved from <http://www.nationmaster.com>
11. Kirsner, I.M. (1979). *Perception, opportunity and profit: studies in the theory of entrepreneurship*. Chicago.
12. Statistical information. The official website of the State Statistics Committee of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukr.)

DENISENKO Victoria Olexandrivna,

senior lecturer in economic theory,

innovation and international economics,

The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

vikaonline@ukr.net

**THE FEATURES OF FORMATION OF MIDDLE CLASS IN UKRAINE:
REGIONAL ASPECT**

Introduction. *Based on the fact that one of the basic processes of transformation economy is the formation of so-called middle class, it was provided that the economic reforms of the XXI century will lead to a massive increasing of middle class. In developed countries the proportion of the middle class is 55 – 60% of the population, which directly influences the development of the regions. The reproduction of the middle class is the main condition for the development of modern Ukraine. The specifics of Ukrainian society with a pronounced stratification of regions actualizes the formation of quantitative and qualitative structure of its regional segments. This is a change in the number and proportion of the representatives of middle-class in society. While in Ukraine the middle class has not yet reached those values which are in developed countries, but still there were groups of people who are the social base of the middle class, with its particular characteristics. The regional features are the most important factor in changing the socio-economic structure of Ukraine.*

Purpose. *The purpose of the article is the analysis of the features of forming the middle class in Ukraine's regions.*

Results. *It was determined that the middle class is the conventional name for some groups of people which implement their intellectual, labor and other forms of capital, provide individual expanded reproduction, and at the same time these people are social factor for a new quality of economic growth and the basis of civil society.*

The optimal criteria of belonging to the middle class, namely the amount and method you receive income, which can be supplemented by educational level and relation to the means of production were established.

It was established that the feature of the middle class in Ukraine is that there is a considerable differentiation of its development in regional breakdown, which gives opportunity to talk about different conditions for the forming the bases of the middle class in the region.

Conclusions. *It was shown that the forming of middle class is directly related with public policy, which should be aimed at effective development of middle class and optimization of income levels of population, its social status, professional and educational structure, as well as practical providing the conditions for strengthening and growth the number of subjects of small and medium enterprises.*

Keywords: *stratification; economic and non-economic factors of the middle class; income level; educational level; subjects of small and medium enterprises.*

*Одержано редакцією 12.01.2016
Прийнято до публікації 19.01.2016*

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ТА ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

УДК 330.332

КУКУРУДЗА Іван Іванович

доктор економічних наук, професор, завідувач
кафедри економічної теорії, інноватики та
міжнародної економіки,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького, Україна

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

***Анотація.** Досліджено стан і перспективи зміцнення інвестиційно-інноваційної безпеки України в умовах входження до Зони вільної торгівлі (ЗВТ) з Європейським Союзом (ЄС); аргументовано можливі загрози внаслідок кризових явищ, які можуть виникнути через згортання економічного співробітництва з країнами Співдружності Незалежних Держав (СНД), передусім з Російською Федерацією; обґрунтовано рекомендації щодо виваженої інвестиційно-інноваційної політики в контексті зміцнення економічної безпеки.*

***Ключові слова:** інвестиційно-інноваційна безпека України, зона вільної торгівлі з ЄС, перспективи, загрози.*

Постановка проблеми. Як переконує вітчизняний та зарубіжний досвід, добитися якісного економічного зростання можливо лише на основі інноваційної моделі розвитку, яка передбачає інвестиції в людський капітал, фундаментальні та прикладні дослідження, розробку товарів і процесів тощо. З огляду на це, кожна країна постійно дбає про зміцнення інвестиційно-інноваційної безпеки, тобто забезпечення такого стану «економічного середовища у державі, що стимулює вітчизняних та іноземних інвесторів вкладати кошти в розширення виробництва в країні, сприяє розвитку високотехнологічного виробництва, інтеграції науково-дослідної та виробничої сфери з метою зростання ефективності, поглиблення спеціалізації національної економіки на створенні продукції з високою часткою доданої вартості» [1]. Все це робить проблему інвестиційно-інноваційної безпеки доволі актуальною.

Аналіз останніх публікацій. Проблемам інвестиційно-інноваційної безпеки присвятили свої праці чимало вітчизняних і зарубіжних вчених, в тому числі Л. Антонюк, О. Баженова, А. Динкін, Є. Панченко, Л. Федулова, М. Хвесик, І. Цюпко, М. Джонк та інші. Зокрема вони дослідили інвестиційно-інноваційні аспекти економічної безпеки в контексті глобалізації та конкурентоспроможності, окреслили можливі заходи щодо інноваційної стратегії. Проте ряд питань, в тому числі питання впливу євроінтеграції на інвестиційно-інноваційну безпеку України досліджені недостатньо, а отже, потребують подальшої уваги науковців.

Метою статі є дослідження впливу участі в Зоні вільної торгівлі з ЄС на стан інвестиційно-інноваційної безпеки України, виявлення можливих переваг і ризиків внаслідок дії об'єктивних та суб'єктивних чинників.

Виклад основного матеріалу. В умовах існування незалежних держав кожна з них дбає про свою національну безпеку, однією з основних складових якої виступає економічна безпека, під якою прийнято розуміти такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність

національної економіки до сталого та збалансованого зростання [1]. У свою чергу економічна безпека включає в себе ряд складових, серед яких доволі вагомою є інвестиційно-інноваційна безпека. Серед дослідників на сьогодні відсутня єдність поглядів щодо суті інвестиційно-інноваційної безпеки. Одні розрізняють виробничо-технологічну, інші – інноваційно-технологічну безпеку тощо. На наш погляд, оскільки існує офіційне визначення, то доцільно користуватися саме ним, тобто тим, яке дається в «Методичних рекомендаціях» Міністерства економічного розвитку і торгівлі України і яке згадувалося нами дещо вище.

Сказане зовсім не означає, що відмінні від офіційного визначення не мають права на життя. Тим більше, що багато авторських визначень є схожими з офіційним або розвивають, доповнюють його. Так, А. Динкін вважає, що інноваційна безпека це складова економічної безпеки держави, що забезпечує такий розвиток науково-технічного потенціалу, за якого держава може гарантувати конкурентоспроможність національного господарства на світовому ринку та стабільне якісне поліпшення ключових факторів виробництва задля підвищення рівня життя населення [2]. Як бачимо, наведене нами визначення вигідно відрізняється від офіційного тим, що акцентує увагу на кінцевій меті інноваційного розвитку – піднесення рівня добробуту населення. Щоправда, незалежно від того, як саме трактується інноваційна безпека тим чи іншим автором, у кожному випадку основна увага приділяється факторам і загрозам інноваційного розвитку.

З нашої точки зору, такий підхід є продуктивним, оскільки, як переконує світовий і вітчизняний досвід, належна увага факторам інноваційного розвитку забезпечує відчутні соціально-економічні наслідки позитивного характеру. І навпаки, неухвага до цих факторів, ігнорування їх призводить до великих втрат можливого успіху. Скажімо, сьогодні всім відомо, що розвинуті країни свій високий соціально-економічний рівень розвитку забезпечили внаслідок здійснення ефективної інвестиційно-інноваційної політики. Основними складовими такої політики є:

- доступність фінансових засобів для ефективної інноваційної діяльності та державна підтримка фундаментальних досліджень;
- стимулювання малого та середнього інноваційного підприємництва;
- залучення іноземних інвестицій;
- стимулювання партнерства між приватним сектором і університетами;
- підтримка і розвиток міжнародного науково-технічного співробітництва;
- розвиток і підвищення якості освіти.

Про місце та роль зазначених факторів у зміцненні інвестиційно-інноваційної безпеки свідчить і вітчизняний досвід. За даними ЮНЕСКО, до ринкових перетворень частка України у світовому науково-технічному потенціалі становила майже 7% при чисельності населення приблизно 0,1% від світової. В будні в складі СРСР Україні належало майже 40% виробництва науково-технічної продукції. З кожної тисячі зайнятих 11 осіб працювали в науково-технічній сфері [3, с.33]. Все це результат того, що Україна, за світовими критеріями, мала високорозвинуту науку та освіту. Досить було нашій державі послабити свою увагу до згаданих факторів інвестиційно-інноваційного розвитку, як інноваційна діяльність, а за нею і соціально-економічний розвиток пішли на спад. За період ринкової трансформації удвічі скоротилася кількість проектних і дослідницьких організацій, майже на 50% зменшилась чисельність наукових працівників, фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт зменшилось з 3% валового внутрішнього продукту (ВВП) до 0,3%. І це в той час, коли практика засвідчує, якщо на науку виділяти менше 1% ВВП, то розвиватися інноваційна діяльність не буде.

Таким чином, Україна сьогодні відчуває гостру потребу у факторах інноваційного розвитку. На думку політиків, зі вступом України в ЗВТ з ЄС ці фактори будуть наростати кількісно і діятимуть більш інтенсивно. Такі очікування зумовлені передусім тим, що входження до ЗВТ з ЄС дасть можливість нашим виробникам долучитися до

принципово нових технологій, змусить орієнтуватися на виробництво високотехнологічної продукції, яка була б конкурентоспроможною на ринках ЄС і світу в цілому, а також використовувати нові підходи та управлінські рішення в інноваційній діяльності. Але все це не впаде нам у вигляді манни небесної. На все потрібні інвестиції, причому великі і надто великі. Сьогоднішній стан національної економіки такий, що не дозволяє надіятися на внутрішні джерела фінансування модернізації виробничого потенціалу і підвищення його науково-технічного рівня. Вихід бачиться в залученні іноземного капіталу. Саме на нього останні двадцять п'ять років розраховує керівництво України, тим більше, в умовах дії Угоди про ЗВТ з ЄС. І для цього є підстави. Скажімо, Чехія, Угорщина, деякі інші колишні соціалістичні країни, завдяки активізації співробітництва з ЄС, отримали стільки прямих іноземних інвестицій (ПІІ), що їх виявилось достатньо для модернізації виробництва на базі більш високого технологічного укладу, переходу до випуску конкурентоспроможної продукції, створення нових робочих місць, запровадження сучасних форм управління і, що найважливіше, досягнення швидкого зростання темпів економічного розвитку. Польща, наприклад, тільки за десять років отримала майже 70 млрд. доларів ПІІ, що дало їй можливість продавати щороку на світовому ринку товарів на суму майже 150 млрд. доларів [4, с.105].

Щоправда, існує й інший досвід. У 1998 році Указом Президента України було затверджено «Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу», якою передбачалося через активізацію партнерських відносин з країнами ЄС залучити прямі іноземні інвестиції на модернізацію виробничого потенціалу на більш високому науково-технічному рівні [5]. Однак за 15 років, що минули після затвердження Стратегії, експерти змушені визнати, що активізація зв'язків України з ЄС не дала очікуваного результату щодо відновлення та розвитку вітчизняного науково-технологічного потенціалу. На наш погляд, Україна не просунулась уперед у сфері інноваційної діяльності головним чином тому, що, по-перше, Стратегія орієнтувала виробничу сферу на закупівлю нової техніки і технологій, а не на розвиток вітчизняної науки. Здійснюючи фінансові запозичення з метою придбання нової техніки і прогресивних технологій, Україна тим самим фінансувала зарубіжні банки (через проценти), а вітчизняні виробництво і наука продовжували занепадати. Причому великі втрати понесла академічна, університетська і галузева науки. По-друге, орієнтуючись на імпорт іноземного капіталу, керівництво держави проігнорувало застереження експертів про те, що безконтрольний приплив іноземного капіталу навіть у формі ПІІ може негативно вплинути на розвиток економіки. Як переконує вітчизняний і зарубіжний досвід, негатив виникає тоді, коли в країну переводяться матеріаломісткі і трудомісткі виробництва, а також ті, що забруднюють навколишнє середовище. Крім того, за певних умов, можуть мати місце послаблення стимулів для розвитку фундаментальних і прикладних досліджень, деформація структури національної економіки і залежність – економічна і політична – від країн-експортерів капіталу. Не можна не бачити ще й такого ризику, як репатріація капіталу за кордон, особливо в періоди криз. З огляду на це, відомий польський економіст Гж.Колодко вказує, що «можна пригадати лише декілька особливих випадків, коли іноземні інвестиції – особливо прямі... – відіграли істотну (але не вирішальну) роль у фінансуванні економічного розвитку... Головним джерелом, з якого фінансується розвиток,.. були і залишаються внутрішні нагромадження капіталу. Тому формуванню цих нагромаджень має надаватися необхідний пріоритет як у макроекономічній політиці, так і в системі мікроекономічних спонукань» [4, с.96].

Проте згадане джерело фінансування інноваційного розвитку, як вже зазначалося дещо вище, в умовах української ринкової економіки не спрацьовує. Справа в тому, що для формування внутрішніх нагромаджень капіталу вкрай важливо мати адекватно вибудовану фінансову (фіскальну і монетарну) політику, яка істотно впливає на прикладну схильність до нагромадження, роблячи таким чином вирішальний вплив на

загальний рівень нагромадження капіталу і на рівень та динаміку інвестицій [4, с.96]. На жаль, в Україні така фінансова політика відсутня. Це по-перше. По-друге, якщо ми заглянемо в державні бюджети усіх рівнів і бюджети олігархічних підприємств, то в них можна знайти статті витрат на «капітальні інвестиції», а отже, можна подумати, що і держава, і олігархи постійно модернізують виробничий потенціал і підвищують його науково-технічний рівень. Але насправді те, що в умовах нинішніх українських реалій називають «капітальними інвестиціями», на думку експертів, здебільшого служить не цілям модернізації, а виступає джерелом отримання відкату або інструментом виведення ресурсів країни за рубіж, найчастіше в оффшори.

Із викладеного вище видно, що заходи щодо модернізації виробничого потенціалу і підвищення його науково-технічного рівня, що передбачалися «Стратегією інтеграції України до Європейського Союзу» (1998 р.), не спрацювали, оскільки Україна не змогла забезпечити ефективну інвестиційно-інноваційну політику, тобто не змогла реалізувати належним чином основні її складові, про які уже говорилося. То можливо, в умовах участі України в ЗВТ з ЄС ми зможемо це зробити, так би мовити, не прогавимо новий шанс зміцнити нашу інвестиційно-інноваційну безпеку? Думається, з приєднанням України до ЗВТ з ЄС загрози інвестиційно-інноваційній безпеці нашої держави дещо зросли, принаймні в короткостроковому періоді. Справа в тому, що на старті участі України в ЗВТ з ЄС погіршаться умови формування та застосування факторів інвестиційно-інноваційного розвитку.

Найперше стануть ще більш недоступними фінансові засоби для ефективної інноваційної діяльності та державної підтримки фундаментальних досліджень. Так думати дає підстави стан української економіки, про який можна судити не тільки по виробництву ВВП, а й по державному бюджету і податковій системі, в тому числі і нинішній. Хіба знайдуться кошти на інноваційний розвиток, коли замість концентрації фінансових ресурсів на модернізації виробничого потенціалу та підвищенні його науково-технічного рівня, в країні розтринькують кошти доволі мізерного бюджету на непродумане реформування держапарату, суть якого зводиться практично до встановлення захмарно високих зарплат, пільг і привілеїв зростаючій армії чиновництва.

Загальновідомо, що лідерами інвестиційно-інноваційної діяльності є підприємства великого бізнесу. Проте за наявності державної підтримки, в ЄС навіть малі та середні суб'єкти господарювання здійснюють наукові дослідження, виконують замовлення великих підприємств за їх підтримки та фінансування. Підвищення інноваційної активності бізнесу, в тому числі малого та середнього, є одним із пріоритетів політики ЄС і розглядається як один із найважливіших чинників підвищення конкурентоспроможності. Держава нерідко здійснює пряму підтримку розробки інноваційних продуктів малими і середніми підприємствами через надання їм грантів та пільгових кредитів, інформаційне забезпечення тощо, чого не можна сказати про наші підприємства. Відсутність ефективної державної підтримки розвитку пріоритетних напрямів науки і техніки в умовах, коли в ЄС така підтримка доволі ефективна, неминуче буде знижувати конкурентоспроможність вітчизняних товарів на європейському та світовому ринках. А це буде відбуватися при одночасному ускладненні доступу на ринки країн-учасниць Митного Союзу, передусім Росії, де ці товари були і могли й надалі бути конкурентоспроможними. Адже переважна частка високотехнологічної продукції експортувалася не до країн ЄС, а до Митного Союзу та деяких інших.

Про роль іноземних інвестицій як чинника активізації інноваційної діяльності ми вже згадували. Тому в даному разі основну увагу звернемо на те, наскільки реально їх збільшити в умовах участі в ЗВТ з ЄС. За підрахунками аналітиків, Євросоюз імовірно проспонсує інвестиційну програму створення в Україні нових промислових підприємств, здатних виробляти машинобудівну продукцію на ті 5 млрд. доларів, які ми втратимо на російському ринку. Але для відродження вітчизняного промислового

потенціалу потрібно не менше 100 млрд. доларів на найближчі 3-5 років, тобто 20-30 млрд. доларів щороку [6, с.39]. Зрозуміло, що таких грошей нам ніхто не дасть, оскільки сам ЄС сьогодні переживає не кращі часи своєї історії. Це по-перше, і, по-друге, європейський бізнес незацікавлений в появі на ринку нового конкурента, яким могла б Україна в разі здійснення модернізації свого виробничого потенціалу та підвищення його науково-технічного рівня. Крім того, слід мати на увазі, що навіть після модернізації виробничого потенціалу вітчизняні виробники машинобудівної та переробної галузей навряд чи змогли б конкурувати на рівних оскільки ЄС відгородив свій ринок непереборним протекціоністським бар'єром техрегламентів. Проте це вже інше питання. Тому повернемося до проблеми інвестицій на інноваційну діяльність.

На наш погляд, для того, щоб забезпечити притік інвестицій у вітчизняну економіку, необхідно перед усім створити в країні сприятливе інвестиційне середовище як для внутрішніх, так і зовнішніх інвесторів. А це означає, що державне управління на всіх рівнях має зрозуміти важливість інвестицій у модернізацію виробничого потенціалу і підвищення його науково-технічного рівня. Інвестиційне забезпечення має стати одним із пріоритетних завдань державної політики на найближчі п'ять років. Для цього, як мінімум, необхідно здійснити наступне:

- удосконалити правову базу залучення як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій, творчо використавши для цього зарубіжний досвід;
- диверсифікувати джерела прямих іноземних інвестицій, використавши для цього потенціал нових індустріальних країн (НІК) та колишніх соціалістичних країн-членів ЄС;
- створити ефективну систему страхового забезпечення залучених інвестицій;
- стимулювати розвиток партнерства між великими приватними підприємствами і малим та середнім бізнесом в питанні спільного інвестування інноваційної діяльності;
- зменшити ставки оподаткування доходів від інвестування в інноваційні підприємства;
- стимулювати розвиток вторинного ринку цінних паперів;
- розробити, прийняти і забезпечити реалізацію урядових програм надання прямої фінансової допомоги на розвиток інноваційної діяльності, запозичивши для цього багатий досвід ЄС;
- створити Український фонд прямих інвестицій, який забезпечував би співфінансування інвестиційних проектів з іноземними інвесторами.

Створення сприятливого інвестиційного середовища, безумовно, сприяло б притоку інвестицій на модернізацію виробничого потенціалу та підвищення його науково-технічного рівня. Причому можна було б очікувати інвестицій не тільки від вітчизняних інвесторів та європейського бізнесу. Як засвідчує досвід, в разі більш активного інвестування з боку ЄС, неабияку активність починають проявляти міжнародні фінансові організації, в тому числі і МВФ. Вони, як правило, погоджуються на відкриття нових кредитних ліній, реструктуризацію боргів і т. ін. До речі, в останні роки лише державний борг України становив в середньому 64-65 млрд. доларів, а сукупна кредитна заборгованість (борги держави, приватних осіб і бізнесу) сягала 200 млрд. доларів [6, с.17]. Наведені цифри дозволяють констатувати, що надії на іноземні інвестиції у модернізацію вітчизняного виробничого потенціалу не справдились, а лише обернулись появою заборгованості, якої до ринкових перетворень Україна не знала.

Важливим чинником розвитку інноваційної діяльності в ЄС виступає стимулювання партнерства між приватним бізнесом і університетами. Останні, як правило здійснюють фундаментальні та прикладні дослідження, а бізнесові структури забезпечують виготовлення дослідних зразків, їх апробацію та комерціалізацію. Таке стимулювання взаємовигідне, оскільки допомагає вирішувати одвічні проблеми фінансування наукових досліджень, особливо для малого та середнього бізнесу. Використовуючи фіскальні та інші інструменти з метою розвитку згаданого партнерства,

уряди країн ЄС істотно впливають на формування саме інноваційного бізнесу. Активно та ефективно в цьому напрямі діє Єврокомісія, яка започатковує різноманітні програми, що передбачають надання перспективним малим та середнім підприємствам фінансової допомоги на виконання наукових досліджень, прискорення практичного застосування результатів наукових досліджень тощо. Діючи таким чином, державні та наддержавні управлінські структури сприяють забезпеченню конкурентоспроможності наукової сфери, реструктуризації мережі наукових організацій, підвищенню ефективності витрат коштів, що виділяються на нарощування наукового потенціалу.

З огляду на цей досвід, є підстави очікувати перенесення його на вітчизняний ґрунт. Для цього на перших порах нема потреби створювати нові програми, розробляти нові заходи щодо активізації інноваційної діяльності і т. ін. За роки незалежності ми їх наприймали, мабуть, більше ніж всі країни ЄС разом. Потрібно лише реалізувати вимоги ключових законів щодо розвитку наукової сфери. У нас же укорінилася ганебна практика на всіх рівнях державного управління, суть якої (практики) у невиконанні вимог законів, програм, указів, будь-яких рішень попереднього керівництва. Оскільки керівництво на всіх рівнях протягом останніх 25 років змінювалося так часто, як восени погода, і кожне «винаходило свій велосипед», то замість руху вперед, ми мали рух назад. Замість модернізації виробничого потенціалу та підвищення його науково-технічного рівня здійснили деіндустріалізацію країни, замість розвитку доволі передової науки і найкращої за світовими критеріями системи освіти отримали руїни у сфері науки, пародію на європейську систему освіти у вигляді горезвісної Болонської системи, яку, дякуючи нинішньому міністру освіти і науки, без зайвого галасу відмінено.

Звичайно, долучення України до ЗВТ з ЄС не може не позначитись на розвитку вітчизняної системи освіти. Як мінімум, вона може розвиватися в контексті справжньої європейської освіти, а не її сурогату, бездумно трансплантованого в український освітній простір. Вже за рахунок цього можна було б підвищити якість підготовки кваліфікованих кадрів, здатних здійснювати інноваційний розвиток країни. Оскільки наукові дослідження в країнах ЄС здійснюються переважно в університетах і ТНК, то вищі навчальні заклади України зможуть мати більші можливості для пізнання досвіду щодо організації наукових досліджень, а, в окремих випадках, можуть складатися і кращі умови для виконання спільних науково-технічних проектів. Особливо продуктивною може бути співпраця щодо взаємного обміну студентами, аспірантами і науково-педагогічними працівниками.

Водночас не можна не бачити ризиків, на які, за певних умов, Україна може натикатися у сфері вищої освіти внаслідок участі в ЗВТ з ЄС. Зняття (пом'якшення) бар'єрів щодо надання освітніх послуг українцям в країнах ЄС може спричинити масовий виїзд української молоді на навчання до зарубіжних країн. Характерно, що в багатьох країнах ЄС для зарубіжних студентів створені кращі умови, для навчання, а потім і для працевлаштування, ніж у своїй країні. Скажімо, в Польщі умови навчання у вищих навчальних закладах є настільки привабливими, що сьогодні там навчається понад 10 тисяч українських юнаків та дівчат. Справа в тому, що плата за навчання за обсягом така ж, як і в Україні, однак там студентам забезпечуються нормальні умови для проживання, працевлаштування за спеціальністю і гідна людини заробітна плата [7, с. 73]. Слід мати на увазі, що на навчання до зарубіжних вузів їдуть найбільш талановиті, здібні молоді люди і що вони не мають наміру повертатися до країни, в якій їхній талант і здібності залишаються не затребуваними. До цього слід додати десятки (а можливо й сотні) тисяч молодих спеціалістів (знову ж таки кращих з кращих), які, закінчивши українські вищі навчальні заклади, поповнять лави трудових емігрантів. Вони також здебільшого не повернуться в Україну, як не повернулися і не думають повертатися ті з наших випускників, котрі виїхали за кордон в останні десятиріччя. І цими проблемами, як нам думається, керівництво країни не переймається. А це означає, що загрози інноваційній безпеці будуть наростати.

Активізація співпраці з ЄС відкриває нові горизонти і щодо розвитку міжнародного науково-технічного співробітництва, яке, як ми зазначали раніше, є важливим чинником модернізації виробничого потенціалу та підвищення його науково-технічного рівня. Активізація науково-технічного співробітництва між Україною і ЄС може відбуватися внаслідок скасування візового режиму, приведення вітчизняного правового поля наукової сфери до європейських вимог, розвитку коопераційних зв'язків на рівні науковців, більш ефективного використання існуючих інструментів науково-технічної кооперації, що надаються Єврокомісією, тощо.

Проте якщо хтось думає, що всі ці потенціальні можливості спрацюють автоматично, оскільки ми увійшли до ЗВТ з ЄС, то такі думки будуть далекими від реальності. По-перше, як констатують дослідники, західні університети і ТНК, які є основними розробниками і власниками науково-технічних продуктів, не поспішають ділитися ними з кожним зустрічним. По-друге, як ми вже зазначали, в Україні і надалі збережеться недофінансування науково-технічної сфери, що й буде головним, найбільш вагомим стримуючим чинником для розвитку міжнародного співробітництва, в тому числі з ЄС. Про це свідчить попередня практика науково-технологічного співробітництва між Україною та країнами ЄС, яке здійснювалося в Рамкових програмах. Через брак коштів Україна не змогла задіяти свій потенціал в перших трьох програмах. Участь в наступних стала можливою лише після того, як ЄС профінансував окремі українські організації та роботи окремих вчених. Таке співробітництво не може істотно вплинути на модернізацію вітчизняного виробничого потенціалу з двох причин: 1) програми досліджень обираються, виходячи з інтересів ЄС, а не тих країн, що залишаються поза його межами; 2) кінцевий продукт наукової співпраці належить тому, хто фінансує.

Зрозуміло, що існують й інші чинники, які можуть так чи інакше впливати на стан інвестиційно-інноваційної безпеки України в умовах долучення до ЗВТ з ЄС. Проведене нами дослідження дозволяє стверджувати, що загальновідомі чинники забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки України реалізуються не в повній мірі і є побоювання, що тенденція до їх ігнорування в найближчій перспективі посилиться. В цьому зв'язку керівництво країни повинне усвідомити, що не ЄС нам зробить добру справу, коли запровадить безвізовий режим, відкриє додаткові кредитні лінії, профінансує ту чи іншу програму. Це ми йому зробили надзвичайно добру справу, розірвавши науково-технічні (і не тільки) зв'язки з Росією, позбавивши себе можливості виробляти і постачати високотехнологічну продукцію до Росії та деяких інших країн Співдружності Незалежних Держав. Це ми позбавили себе можливості нарощувати питому вагу виробництва продукції п'ятого, а в майбутньому і шостого технологічних укладів, аби не бути конкурентоспроможними. Це ми створюємо передумови вигідних для Заходу геополітичних зрушень. Саме з цього повинне виходити політичне керівництво України, вимагаючи (не просячи) компенсацій на зразок тих, які в свій час отримала Польща. Як зазначає Гж. Колодко, у світлі політичних обставин Польщі простили половину величезного державного боргу. При цьому вчений наголошує, що списання боргу повинне супроводжуватися продуманими структурними реформами, ефективними антикорупційними заходами і адекватною макроекономічною політикою [4, с. 97]. До слів Гж. Колодко варто прислухатись не тільки тому, що він відомий світовій спільноті вчений, а й тому, що будучи віце-прем'єром і міністром фінансів, успішно реформував польську економіку.

При цьому варто прислухатись не тільки в частині, де йдеться про вимоги компенсацій, а й до того, як ті компенсації використати з користю не тільки на найближчу перспективу. Тут доцільно було взяти до уваги досвід Іспанії. Вступивши в економічний і валютний союз, Іспанія вже в перші роки отримала 138 млрд. євро на розвиток, які пішли в основному на будівництво автомобільних шляхів та залізниць. Крім того, країна отримала широкий доступ до кредитування внаслідок зниження процентних

ставок. Все це створило хороші умови успішного економічного розвитку, підвищення науково-технічного рівня виробничого потенціалу і зростання рівня життя населення. Однак ці самі умови були використані для поглиблення структурних диспропорцій економіки. Справа в тому, що отримані кошти на розвиток і доступ до кредитування головним чином пішли на розвиток інфраструктури, ринку нерухомості, туризму та фінансової сфери. Негативним чинником для економічного розвитку в перспективі стало зниження частки обробної промисловості, а в ній тих галузей, які забезпечують перехід на більш високий рівень технологічного розвитку. Як наслідок, економіка країни стала дуже чутливою до коливань економічної кон'юнктури і сьогодні можна констатувати, що за останні 30 років ВВП країни в номінальному обчисленні виріс у 5,5 раза, а сумарний борг держави та домогосподарств – у 11,5 раза, тобто збільшився майже на два трильйони доларів [8, с.32]. Хочеться вірити, що ми будемо вчитися на чужих помилках, а свої зведемо до мінімуму.

А це означає, що для зміцнення інвестиційно-інноваційної безпеки України в умовах її участі в ЗВТ з ЄС необхідно діяти виключно в національних інтересах. Основними напрямками такої дії мають бути:

- будь-які переваги від участі в ЗВТ з ЄС використовувати з метою призупинення деградації науково-технічного і виробничого потенціалів країни та подальшого їх розвитку на базі п'ятого і шостого технологічних укладів;
- через модернізацію виробничого потенціалу забезпечити умови для стабілізації фінансово-кредитної системи та зміцнення стійкості національної грошової одиниці, подолання інфляції та підвищення конкурентоспроможності українських виробів;
- виходячи з того, що головним джерелом фінансування соціально-економічного розвитку були і залишаються внутрішні нагромадження капіталу, вибудувати фінансову політику таким чином, щоб вона сприяла формуванню внутрішніх нагромаджень капіталу і перекривала можливість їх неконтрольованого вивозу за кордон;
- внаслідок модернізації виробничого потенціалу та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників добиватися взаємовигідних зв'язків з іноземними партнерами, які (зв'язки) не перетворювали б Україну на сировинний придаток розвинутих економік;
- подолати криміналізацію економічних відносин та олігархічну монополізацію економіки як базу зростання економічної злочинності та корупції;
- припинити політику обмеження платоспроможного попиту населення і перейти до побудови справді правової соціально орієнтованої держави, що стане вагомим рушієм економічного зростання та відновлення довіри до влади та її політики.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Світовий та вітчизняний досвід переконують, що зміцнення інвестиційно-інноваційної безпеки може мати місце лише тоді, коли держава забезпечить такий розвиток науково-технічного потенціалу, за якого вона може гарантувати конкурентоспроможність національних виробників на світовому ринку, сталий розвиток економіки на базі нових технологічних укладів задля підвищення рівня життя населення. В умовах участі України в ЗВТ з ЄС можливості держави щодо цього значно зростають, оскільки очікується зростання потоку іноземних інвестицій, в тому числі і прямих, які сприятимуть модернізації виробничого потенціалу на базі більш високого рівня розвитку науки і техніки. Водночас за певних умов можуть виникати ризики та загрози інвестиційно-інноваційній безпеці України. Тому держава повинна розуміти ці загрози і постійно діяти на їх випередження.

Список використаної літератури

1. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Затверджені наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013г №1277 [Електронний ресурс].- Режим доступу:<http://cct.com.ua/2013/29.10.2013.-1277.htm>.

2. Дынкин А. Мировая экономика: новая логика роста [Электронный ресурс] / А.Дынкин/ «Ведомости». – 2007. – №116. – Режим доступа: <http://www.vedomosti.ru/newspaper/>.
3. Інноваційно-інвестиційна і екологічна безпека трансформації регіональних економічних систем. За ред. М.А. Хвесика. – К.: Наукова думка. – 2013. – 488 с.
4. Колодко Г.В. Глобализация, трансформация, кризис – что дальше? / Г.В. Колодко. – М.: Магистр, 2012. – 176 с.
5. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11.06.1998р. №615/98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://Zakon2.rada.gov.ua/laws/show/615/98>.
6. Новицкий А. Дорога на Брюссель/ А.Новицкий// Пульс. – 2013. – №8. – С.5-40.
7. Каленюк І.С., Куклін О.В., Ямковий В.А. Сучасні ризики розвитку вищої освіти в Україні/І.С.Каленюк, О.В.Куклін, В.А. Ямковий//Економіка України. – 2015. – №2. – С.70-83.
8. Голуб А. Патологическая анатомия Евросоюза / А.Голуб // Пульс. – 2013. – №7. – С.32.

References

1. Methodological recommendations for estimation of the level of Ukraine's economic safety. (2013). Retrieved February 8, 2016, from http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm
2. Dynkin, A. (2007). World economy: new logic of growth. Retrieved February 10, 2016, from <https://www.vedomosti.ru/newspaper/articles/2007/06/27/mirovaya-jekonomika-novaya-logika-rosta>
3. Khvesyk, M. A. (Ed.). (2013). *The innovative-investment and ecological safety of regional economic systems transformation*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).
4. Kolodko, Gzh. V. (2012). *Globalization, transformation, crisis – what comes next?* Moscow: Magistr (in Russ.).
5. About adoption of the Strategy of Ukraine's integration into European Union. (2015). Retrieved February 7, 2016, from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/615/98>
6. Novickij, A. (2013). The road to Brussels. *Pul's (Pulse)*, 8, 5-40 (in Russ.).
7. Kaleniuk, I. S., Kuklin, O. V., & Yamkovyj, V. A. (2015). Modern risks of higher education in Ukraine development. *Ekonomika Ukrainy (Economy of Ukraine)*, 2, 70-83 (in Ukr.).
8. Golub, A. (2013). Pathologic anatomy of European Union. *Pul's (Pulse)*, 7, 32 (in Russ.).

KYKYRYDZA Ivan Ivanovuch

Doctor of Economics, professor of economics,
Innovation and International Economics Department,
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky

INVESTMENT AND INNOVATION SAFETY OF UKRAINE UNDER CONDITION OF EUROPEAN INTEGRATION

Introduction. *In the article the state and prospects of Ukraine's investment and innovative safety under conditions of participation in Free Trade Area with European Union are explored.*

Purpose. *To investigate the impact of participation in Free Trade Area with European Union on the state of Ukraine's investment and innovative safety, to disclose possible advantages and risks as a result of objective and subjective factors.*

Results. *In the paper the state and possible advantages as well as risks of investment and innovative safety as a part of Ukraine's economic safety are analysed. Specified basic elements of investment and innovative policy including availability of financial resources for effective innovative activity; encouragement of small and medium-sized innovative businesses; stimulation of partnership between private sector and universities; support and development of international scientific-and-technological cooperation. Argued the possibilities for consolidation of Ukraine's investment and innovative safety due to eventual improvement of the conditions for innovative activity.*

Originality. *In the article reasoned not only advantages from the participation in Free Trade Area but also possible risks in case if there are no measures to avoid factors carrying potential threat.*

Conclusion. *Consolidation of investment and innovative safety is possible only when the state will provide certain development of scientific-and-technological potential enabling national producers to compete successfully in the international market. Under conditions of Ukraine's participation in Free Trade Area with EU the possibilities of the state for this somewhat rise. At the same time some risks can also occur.*

Keywords: *investment and innovation security of Ukraine; free trade zone with the EU; perspective; threats.*

Одержано редакцією 17.01.2016
Прийнято до публікації 20.01.2016

УДК 359.09

ШЕРЕМЕТІНСЬКА Оксана Валеріївна

к.е.н., доцент кафедри
менеджменту та адміністрування,
Національний університет харчових технологій,
Україна
gogoxy@ukr.net

БАТАЛОВА Олена Анатоліївна

старший викладач кафедри
менеджменту та адміністрування,
Національний університет харчових технологій,
Україна
helenbatalova@gmail.com

РОЛЬ МИТНОЇ ЛОГІСТИКИ В УПРАВЛІННІ ЗЕД

***Анотація.** Розглянуто особливості реалізації митної логістики на державних прикордонних пунктах пропуску, визначено роль процесу підвищення ефективності логістичного обслуговування у міжнародних пунктах пропуску, проаналізовано шляхи його покращення. Акцентовано, що в сучасних умовах інтернаціоналізації вітчизняної торгівлі та перспектив приєднання до ЄС існує ряд проблем з швидкістю руху вантажо- та пасажиропотоку через кордон України, тому існує необхідність використання елементів логістики при митному оформленні.*

***Ключові слова:** митниця, митний контроль, міжнародний пункт пропуску, транспорт, логістичне обслуговування*

Постановка проблеми. В умовах інтеграції світової економіки і глобалізації бізнесу пред'являються нові вимоги до митної справи. Митна служба повинна сприяти розвитку зовнішньоекономічної діяльності. У сучасних умовах розвитку світової економіки мета, що стоїть перед митними службами всього світу, полягає в спрощенні митного адміністрування при безумовному забезпеченні дотримання митного законодавства. Активна глобалізація і лібералізація світової торгівлі створюють передумови для формування оптимально організованої системи взаємодії всіх учасників зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) в процесі митного оформлення і митного контролю товарів і транспортних засобів. Використання логістичного підходу до управління експортно-імпортними товарними потоками набуло особливої актуальності на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки. Це обумовлено інтенсифікацією і розширенням зовнішньоекономічних зв'язків держави, а також динамічним розширенням горизонтальних зв'язків між суб'єктами господарювання країн партнерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема, пов'язаним з використанням митної логістики в ЗЕД, присвячено багато публікацій. У роботах Смирнова І.Г., Коцана Н.Н., Пономарьової Н.В., Пашка П.В., Олексієнко О.Ю., Самолаєва Ю.Н., Стаханова Д.В., Співака І.В. та інших авторів розглядається поняття митної логістики та її вплив на ефективність експортно-імпортних операцій.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Поряд з наявністю окремих досліджень в галузі митної логістики, на сьогодні залишаються невирішеними питання використання вітчизняною митною службою елементів митної логістики при здійсненні митного контролю та митного оформлення.

Викладення основного матеріалу дослідження. У наш час ринок логістичних послуг активно розвивається. Формування логістичних систем сприяє поєднанню

функціональних і забезпечуючих підсистем, інтеграції постачання, виробництва та збуту, прискоренню руху матеріальних потоків, зменшенню логістичних витрат. Тож розвиток логістичного бізнесу в Україні є однією з найважливіших задач сьогодення.

Ефективність функціонування логістичних систем суттєво залежить від міждержавної економічної взаємодії, а обсяг загального вантажообороту транспорту – від показників рівня економічного розвитку країн. Тож найкращі умови для розвитку транспорту мають країни з високими обсягами ВВП та експортно-імпортних операцій (Німеччина, Франція, Італія), а також країни з вигідним транспортно-географічним положенням (Україна, Польща).

Транспортно-логістичні організації, як правило, взаємодіють з великими промисловими і торгівельними компаніями. Вони беруть на себе функції підготовки до транспортування, завантаження, розвантаження, забезпечують весь комплекс перевезень «від дверей до дверей», надають експедиторські послуги. Прикладами таких компаній є провідний постачальник інтегрованих логістичних послуг в Германії - Schenker Deutschland AG та німецька фірма «Лексау і Шарбо», що спеціалізується на перевезеннях власним рухомим складом з перевалкою через свої причали продукції німецьких хімічних комбінатів.

Серед сучасних тенденцій логістичних послуг слід особливо виділити централізацію логістичних функцій (експедитор-оператор перевезення вантажів у змішаному повідомленні перетворився на оператора загального розподілу) та поширення технології доставки «one-stop shopping», за якою експедитор приймає на себе реалізацію і доставку товару. З метою збільшення належної їм частки ринку транспортних послуг компанії застосовують стратегії диверсифікації діяльності.

У теперішній час Україна перебуває на етапі формування та консолідації галузі, істотно поступаючись розвинутих країнам по обсягу, якості та комплексності наданих послуг. Основні гальмівні фактори зниження швидкості пропуску через митний кордон: недостатність інформаційних ресурсів, недосконалість вітчизняної нормативної бази в галузі митної справи, нестабільність митного законодавства, ускладненість митних процедур при імпортних операціях, напруженість політичних відносин з окремими країнами.

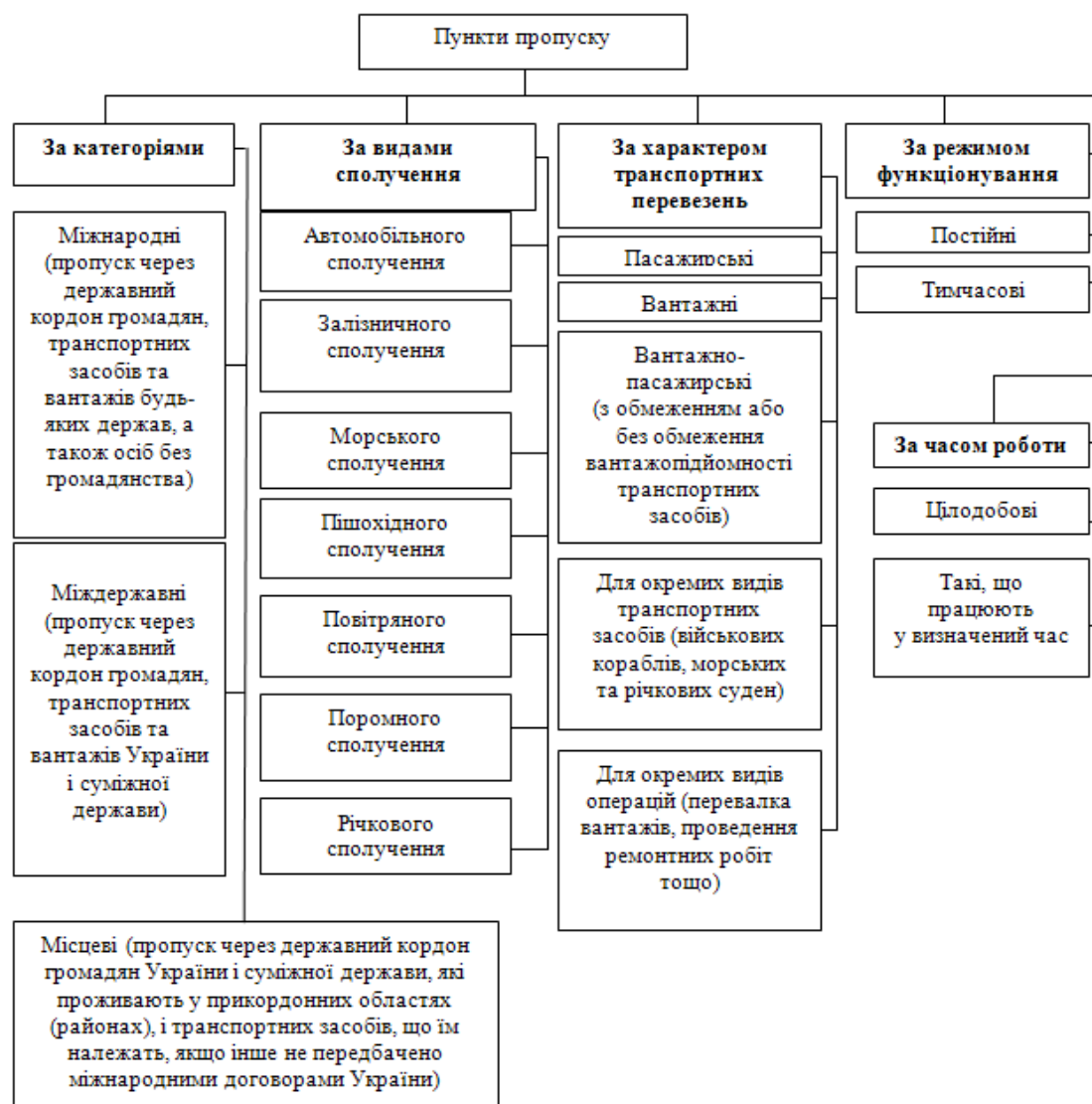
Однак на сучасному етапі спостерігається висока зацікавленість в розвитку митних логістичних послуг, як з боку споживачів, так і з боку логістичних операторів.

Найбільші частки у структурі вантажних перевезень в Україні належать залізничному та автомобільному транспорту. Частка залізничного транспорту поступово знижується внаслідок значного підвищення тарифів на перевезення. Ефективність вантажних перевезень знаходиться у прямій залежності від рівня економічного розвитку регіонів України. Переважна кількість логістичних центрів та терміналів сконцентрована поблизу таких міст як Київ, Дніпропетровськ, Донецьк, Харків та приморських регіонів.

Особливу увагу слід звернути на те, що Україна відіграє важливу роль у забезпеченні міжнародного транзиту. Крім того, досить перспективним сегментом ринку логістичних послуг для України може стати ринок термінової доставки.

Пункт пропуску через державний кордон – це спеціально виділена територія на залізничних і автомобільних станціях, у морських і річкових портах, в аеропортах (на аеродромах) з комплексом будівель, споруд і технічних засобів, де здійснюють прикордонний, митний та інші види контролю і пропуск через державний кордон осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна.

Класифікацію пунктів пропуску через державний кордон наведено на рисунку 1.

Рис. 1. Класифікація пунктів пропуску через державний кордон України [8; 9]

На міжнародні пункти пропуску (МПП) припадає основний обсяг роботи зі здійснення митного контролю. Переважно наземним транспортом перевозиться продукція сільського господарства, харчової та легкої промисловості, будівельні матеріали та товари, що швидко псуються. Основні бюджетоформувальні товари, які перетнули митний кордон, наприклад, у МПП Львівської митниці, наведено у табл. 1.

Значною мірою якість обслуговування та швидкість пропуску у МПП залежить від технічних можливостей та належної організації переміщення через міжнародний пункт пропуску. Сьогодні Державна фіскальна служба України (ДФСУ) декларує курс на покращення рівня логістичного обслуговування громадян та суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності у міжнародних пунктах пропуску.

Основними напрямками покращення стану логістичного обслуговування у МПП автомобільного сполучення України є:

Інформаційний супровід роботи міжнародних пунктів пропуску:

- встановлення інформаційних електронних табло на шляхах міжнародного сполучення;
- висвітлення актуальної інформації про діяльність МПП у мас-медіа (радіо, телебачення, Інтернет);

**Основні товари, які перетнули митний кордон України
у автомобільних і залізничних МПП та митне оформлення яких було здійснено
у Львівській митниці (січень–жовтень 2014р.) [10]**

№	Назва товару згідно із УКТЗЕД	Товарна позиція згідно із УКТЗЕД	Сума митних платежів, млн. грн.	Частка загальних надходжень податків,%
1	Нафта або нафтопродукти	2710	937,5	22,6
2	Свинина свіжа, охолоджена або морожена	0203	187,5	4,6
3	Прокат плоский із заліза або нелегованої сталі	7210	121,3	3,0
4	М'ясо та харчові субпродукти свійської птиці	0207	104,2	2,6
5	Продукти, що використовуються для годівлі тварин	2309	96,4	2,4
6	Екстракти, есенції та концентрати з кави, чаю або мате	2101	86,0	2,1
7	Сало без пісних частин, свинячий жир та жир свійської птиці	0209	78,7	1,9

- створення на офіційних веб-сайтах ДФСУ можливості здійснення віртуальних подорожей та попереднього ознайомлення зі специфікою проходження контрольних процедур у міжнародних пунктах пропуску;
- встановлення веб-камер у міжнародних пунктах пропуску для відеоспостереження за ситуацією в МПП в онлайн-режимі.

Визначення граничних термінів перебування у міжнародному пункті пропуску:

- товарів та транспортних засобів комерційного призначення (до 30 днів);
- автомобільного транспорту (до 5 днів) [11].

Оптимізування мережі пунктів пропуску (збільшення їх кількості). Сьогодні на 89 км ділянки українсько-польського кордону є один міжнародний автомобільний пункт пропуску та один міжнародний залізничний пункт пропуску на 107 км ділянки кордону. Для порівняння варто зауважити, що протяжність кордону між Німеччиною та Республікою Польща – 467 км, між цими країнами є 18 автомобільних пунктів пропуску, тобто один пункт пропуску на 25 км ділянки кордону. У Львівській митниці заплановано будівництво міжнародних пунктів пропуску в таких населених пунктах, як Угринів, Белз, Грушів, Нижанковичі, Мшанець, Боберка тощо.

Удосконалення роботи міжнародного пункту пропуску значною мірою залежить від співпраці держав-сусідів. Яскравим прикладом такої партнерської роботи є впровадження спільних українсько-польських проектів. Серед них: “Система раннього попередження про виникнення надзвичайних ситуацій у пунктах пропуску через державний кордон”, “FastWay”, “E-booking”, обмін інформацією про транспортні засоби з використанням “Системи контролю руху TCS”, “Зелений коридор”, проведення з митними органами інших країн спільного контролю переміщень через митний кордон та багато інших.

“Система раннього попередження про виникнення надзвичайних ситуацій у пунктах пропуску через державний кордон” набуває особливої ваги у період “пікових” навантажень МПП, що спостерігаються в літній час. Це нова форма обміну інформацією

на рівні начальників постів, начальників митниць та Голів митних служб. Положеннями Системи передбачено інформування представників митної служби сусідньої країни про черги, якщо кількість оформлених транспортних засобів є меншою за оптимальну кількість, що визначена для конкретного пункту пропуску, а час очікування у черзі становить:

- у пасажирському русі понад 2 години;
- у вантажному русі понад 6 годин.

Статистичні дані свідчать, що на українсько-польському кордоні тривалість процедури в'їзду в Україну через "Червоний коридор" становить 1 год 47 хв, через "Зелений коридор" – 3 хв 15 с; час виїзду з України через "Червоний коридор" – 1 год 08 хв, "Зелений коридор" – 3 хв 07 с. Застосування такої системи є важливим фактором забезпечення безпеки у міжнародних пунктах пропуску, дає змогу запобігати утворенню черг на кордоні, синхронізувати діяльність суміжних пунктів пропуску.

Проект "FastWay" спрямований на прискорення пропуску через державний кордон незавантажених транспортних засобів шляхом виділення для їх переміщення окремих смуг руху та здійснення їх спільного контролю на території однієї з суміжних держав. Такий проект реалізовується у міжнародному пункті пропуску для автомобільного сполучення "Краківець – Корчова" в напрямку виїзду з України / в'їзду до Республіки Польща. З Єдиної автоматизованої інформаційної системи Державної фіскальної служби України до Інформаційної системи Республіки Польща передається така інформація:

- реєстраційний номер транспортного засобу;
- прізвище та ім'я водія;
- найменування фірми-перевізника;
- результати зважування транспортного засобу;
- кількість осіб у транспортному засобі;
- дата та час зважування.

Цей проект дозволяє значно підвищити пропускну спроможність МПП.

Реалізація проекту "E-booking" дає можливість пришвидшити перетин державного кордону туристами, які планують відвідати інші країни. Туроператор завчасно повідомляє в Інформаційну систему ДФСУ та Інформаційну систему прикордонної служби України назву пункту пропуску, через який планується здійснення перетину державного кордону України; повну назву та адресу організатора виїзду; назву та адресу перевізника; інформацію про реєстраційний номер автобуса, кількість пасажирів, їх імена та прізвища, номери закордонних паспортів водія, гіда та пасажирів; маршрут та час прибуття у запланований міжнародний пункт пропуску.

Обмін попередньою інформацією про транспортні засоби з використанням "Системи контролю руху TCS" дає обом країнам можливість ефективніше протистояти порушенням митних правил та контрабанді. Українська чи польська сторона отримує інформацію про дату та час в'їзду транспортного засобу в контрольний пункт, його реєстраційний номер, вагу товару та транспортного засобу ще до фактичного перетину ним кордону [12]. Ця система дуже плідно працює на українсько-польському кордоні. Українська митна служба вже вийшла на формат аналогічних домовленостей з російськими колегами, білорусами, словаками, завершуються переговори з Угорщиною та Румунією.

Здійснення контрольних процедур на території однієї з країн дає можливість зменшити видатки на утримання пунктів пропуску. Це ще одна важлива форма взаємодії між митними службами країн-сусідів. Спільний контроль впроваджено відповідно до Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Польща. Наразі спільний контроль на українсько-польському кордоні здійснюється в пунктах пропуску "Смільниця–Кросценко" та "Устилуг–Зосін".

В одному місці по один бік кордону українські та польські митники і прикордонники здійснюють оформлення транспортних засобів, товарів та пасажирів, які перетинають кордон. Українська сторона пропонує поширити його дію на інші пункти пропуску на українсько-польському кордоні.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Незважаючи на вищевказане, для покращення митного логістичного обслуговування у МПП виникає необхідність у створенні належної матеріально-технічної бази з урахуванням потреб пропускної спроможності залежно від характеру та місця розташування МПП; у підвищенні вимог до кваліфікації, культури та етики поведінки працівників МПП; в удосконаленні системи управління ризиками на засадах формування спеціальних баз даних митниці; у придбанні спеціальних технічних засобів для проведення швидкісної експертизи транспортних засобів, товарів та осіб, що здійснюють переміщення через митний кордон України; у більш чіткому нормативно-правовому врегулюванні процедур митного контролю; у використанні науково-обґрунтованих підходів до управління чергами у МПП; проведенні спільних заходів із митними органами суміжних країн.

Список використаної літератури

1. Коцан Н.Н. Контрольно-пропускна, фінансово-економічна та логістична функції митної діяльності України / Н. Н. Коцан // Географія і сучасність: зб. наук. пр. НПУ ім. М.П. Драгоманова. – К.: Наукова думка, 2002. – Вип. 7. – С. 188–196.
2. Костіна К.С. Використання зарубіжного досвіду щодо вдосконалення проходження митних процедур в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Uproz/2010_14/u1014kos.pdf.
3. Пономарьова Н. В. Аналіз логістичної організації процесу митної переробки вантажів // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://cyberleninka.ru/article/n/the-analysis-of-the-logistics-organization-of-customs-cargo-processing>.
4. Самолаев Ю.Н. Основы таможенной логистики: учебное пособие / Ю.Н. Самолаев. – М.: Альфа- М; ИНФРА-М, 2008. – 304 с.
5. Смирнов І.Г. Митна логістика та митна справа як чинники ефективності зовнішньої торгівлі України / І.Г. Смирнов // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2006. – № 1(24). – С. 27–33.
6. Стаханов Д.В. Таможенная логистика / Д.В. Стаханов, В.Н. Стаханов. – М.: ПРИОР, 2000. – 96 с.
7. Постанова Кабінету Міністрів України № 751 від 18.08.2010 р. зі змінами та доповненнями від 07.09.2015 р. “Про затвердження положення про пункти пропуску через державний кордон та пункти контролю”.
8. Митна статистика // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.customs.gov.ua>.
9. Митний кодекс України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
10. Наказ Державної Фіскальної Служби України № 1272 від 22.10.2010р. “Про проведення експерименту з обміну інформацією про транспортні засоби, які переміщуються в міжнародному пункті пропуску для автомобільного сполучення “Рава-Руська – Хребенне”, з використанням системи TCS”.

References

1. Kotsan, N. (2002). Checkpoints, financial, economic and logistic functions of the customs Ukraine. *Geografija&Sychasnist: zb. Nayk.prats NPY im. M.P. Drahomanova*, 7, P. 188-196. (in Ukr.)
2. Kostina, K. (2010). *The use of foreign experience on improvement of customs procedures in Ukraine*. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Uproz/2010_14/u1014kos.pdf. (in. Ukr.)
3. Ponomarjova, N. *Analysis of the logistic process of cargo customs*. Retrieved from <http://cyberleninka.ru/article/n/the-analysis-of-the-logistics-organization-of-customs-cargo-processing> (in. Ukr.)
4. Samolajev, U. (2008). *Fundamentals of customs logistics: uch posobie*. M. : Alpha M; INFRA-M (in. Rus.).
5. Smirnov, I. (2006). Customs logistics and customs affairs as factors of efficiency of foreign trade of Ukraine. *Zovnishnja torgivlja: pravo ta ekonomika. (Foreign trade, law and economics)*, 1(24), 27-33. (in. Ukr.)
6. Snahanov D. (2000). *Customs logistics*. M. : PRIOR, (in. Rus.).
7. *Customs statistics*. Retrieved from <http://www.customs.gov.ua>.
8. *The Customs Code of Ukraine*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
9. Order of the State Fiscal Service of Ukraine of 22.10.2010 № 1272 g. (2010). *On the experiment with the exchange of information on vehicles that are moving at the international crossings for road traffic*. Rava-Ruska - Hrebenne "system using TCS".

SHEREMETYNKA Oxana Valeriivna

PhD (Economics) National University of Food Technologies

goroxy@ukr.net

BATALOVA Helen Anatoliivna

National University of Food Technologies

helenbatalova@gmail.com

THE ROLE OF CUSTOMS LOGISTICS IN FOREIGN TRADE ACTIVITY MENEAGEMENT

Abstract. Introduction. *The world practice knows that if it is impossible to reduce costs in the production and sales necessary to pay attention to the road, which passes the material flow from raw materials and semi-finished products to finished logistical values. It is important as the movement of goods to the receipt of the manufacturer and within the limits of its activity, as well as between producers and trading companies, and if necessary, bring the goods directly to the final consumer.*

Results. *A radical and effective tool to reduce costs over the entire material flow chain, is the logistics, including customs logistics. Modern customs logistics turned it into a tool services. The principle is quite simple - the international carrier begins to think not so much about how to make it, but how to save money for its customers. Because the competition is increased. Only real, well-organized professionals are able to provide a follow customs of goods from producer to consumer, so at the lowest cost for transportation to ensure maximum turnover of goods. Questions that need to be solved in article are simple, but crucial: how to save the cost of the transport corridor, way less to spend on the goods declaration at customs to avoid overload or idle time of transport in the customs area - only if you solved all these questions, you can very quickly delivery goods to the end customer.*

Conclusion. *The obvious is that the use of logistics elements of the trade community allows to reduce overhead costs and customs offices to speed up cargo traffic, which increases the efficiency of their activities.*

This article was summarized the main points, which operate in Ukraine, assessed their effectiveness and structure of goods traffic that crosses certain checkpoints. The basic problems arising in the use of foreign trade logistics approaches to customs control and customs clearance. Some measures to speed up customs procedures for both the customs authorities and for the use of foreign trade logistics approaches.

Key words: *customs; custom control international checkpoint; transport; logistics services.*

*Одержано редакцією 25.01.2016
Прийнято до публікації 02.01.2016*

УДК 339.923

ХАЛАТУР Світлана Миколаївна

кандидат економічних наук,

доцент, доцент кафедри фінансів

Дніпропетровського державного аграрно-
економічного університету

halatyr@i.ua

АСИМЕТРИЯ ЗАГАЛЬНИХ УМОВ УГОД УКРАЇНИ З СОТ ТА АСОЦІАЦІЇ З ЄС ДЛЯ АГРОПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ

Анотація. *У статті розглянуто проблему оцінки впливу умов зовнішньоторговельних угод України з СОТ та ЄС на перспективи виробництва агропродовольчих товарів. Визначено, що Україна в рамках угоди із СОТ прийняла асиметричні зобов'язання у відношенні експорту продукції агропромислового комплексу, які суттєво обмежують можливості вітчизняних підприємств щодо експортування агропродовольчих товарів на зовнішні ринки.*

Ключові слова: *агропродовольчі товари, інтеграційні процеси, асиметрія, зовнішньоторговельні угоди.*

Постановка проблеми. Членство України у СОТ з 2008 року безумовно вплинуло на розвиток зовнішньої торгівлі з такими регіональними торговельними угрупованнями, як

ЄС та Митний союз Росії, Казахстану і Білорусі. Незважаючи на те, що процес вступу України розтягнувся на 8 років, урядом України до 2008 року було підписано цілу низку угод з СОТ, які носять асиметричний характер на всіх рівнях зовнішньоторговельного регулювання. У загальному вигляді Україна прийняла наступні зобов'язання у відношенні експорту: не застосовувати обов'язкові мінімальні експортні ціни; знизити експортні мита на насіння олійних культур, живу худобу, шкури тварин, металом кольорових і чорних металів, зберігаючи за собою право застосовувати їх для інших товарів; відмінити заборону на експорт лома кольорових металів; відмінити експортні квоти на зерно (реалізовано в 2008 році, але в 2010 році Україна повернулася до квотування експорту зерна, замінивши його в 2011 році на експортні мита); відмінити експортні обмеження на дорогоцінні метали і камені; не субсидувати експорт сільськогосподарської продукції [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед учених-дослідників, які вивчали вплив інтеграційних процесів на економічний розвиток України та шляхи вирішення продовольчої проблеми і розширення зовнішньої торгівлі продукцією АПК завжди була предметом уваги багатьох вчених і фахівців таких як М. О. Кизима, І. Ю. Матюшенко, Ю. М. Маханьов [3], В. О. Точилін [4], В. Р. Сиденко [5], І. Бураковський, С. Беренда, О. Власюк, А. Гальчинський, А. Голіков, Н. Гончаренко та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В наш час собливої уваги набуває питання пошуку найбільш перспективних напрямів збільшення зовнішньої торгівлі продукцією АПК України і нарощування її виробництва в умовах сучасних інтеграційних процесів.

Метою дослідження є розгляд асиметрії загальних умов угод України з СОТ та асоціації з ЄС для агропродовольчих товарів та розробка науково-практичних рекомендацій для розвитку зовнішньої торгівлі і збільшення експорту продукції АПК в умовах сучасних інтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відносно імпорту членство України в СОТ означає прийняття наступних заходів: зниження рівня імпортного тарифного захисту; зв'язування ставок імпортних мит (середньоарифметична ставка (кінцева зв'язана) імпортного тарифу на промислові товари склала 4,85%, а для сільськогосподарських товарів – 11,16%. При цьому відбулось суттєве зниження ставок на легкові автомобілі – з 25 до 10%); приєднання до секторальних ініціатив зі зниження ставок імпортних тарифів по хімічним товарам і текстилю; приєднання до «нульових» секторальних домовленостей по фармацевтичним препаратам, меблях, сільськогосподарській техніці; використання максимальних ставок ввізного мита на цукор (50%) і олію соняшникову (30%) [1].

У табл. 1 наведено значення середньозважених та середньоарифметичних тарифних ставок в Україні до і після вступу до СОТ за основними видами продукції [1; 2; 3; 4].

Таблиця 1

Значення середньозважених та середньоарифметичних тарифних ставок в Україні до і після вступу до СОТ за основними видами продукції

Показники	Середньозважена тарифна ставка			Середньоарифметична тарифна ставка		
	Попередня діюча до вступу в СОТ, %	Після вступу до СОТ, %	Відхилення, %	Попередня діюча до вступу в СОТ, %	Після вступу до СОТ, %	Відхилення, %
Всього по всій номенклатурі продукції	7,02	5,09	-1,93	6,51	6,28	-0,23
По продукції сільського господарства	18,19	10,00	-8,19	13,84	11,16	-2,68
По продукції промисловості	6,11	4,77	-1,34	4,40	4,85	+0,45

Таблиця систематизована автором за матеріалами [1; 2; 3; 4]

Як можна бачити з табл. 1 після вступу до СОТ для української продукції в цілому відбулось суттєве зниження тарифних ставок та лібералізація доступу на світові ринки, поряд з цим внутрішній ринок України став більш відкритим для імпортової продукції.

Асиметричність у можливості реалізації фінансово потужних програм підтримки виробництва та експорту товарів України і розвинених країн світу внаслідок макроекономічної і фінансової нестабільності і вкрай завищених кредитних ставок.

У сфері послуг Україна взяла на себе специфічні зобов'язання приблизно в 150 підсекторах із діючих 155, що є виключно високим рівнем, якщо порівняти його з більшістю країн-членів СОТ, з яких у 77% такі зобов'язання були прийняті не більш як по 100 підсекторах, а приблизно у 50% країн-членів – не більш як по 40 підсекторах [5].

Як наслідок, умови вступу України в СОТ призвели до появи в середині вересня 2012 року офіційного звернення України до Генеральної Ради СОТ щодо готовності України розпочати переговори про підвищення зв'язаних за зобов'язаннями СОТ імпортованих тарифів на 371 товарну лінію (а усіх тарифних ліній в українській товарній номенклатурі приблизно 11600), з яких 147 позицій – промислові товари, 224 – сільськогосподарські товари. Поведінку України низка країн-членів СОТ вважала протекціоністською і висловлювала побоювання, що це може підірвати основи організації. Так, 29 листопада 2012 року на засіданні Ради СОТ з торгівлі товарами країни-члени перейшли від «занепокоєння» наміром України переглянути членські зобов'язання щодо зв'язаних тарифних ставок, до тиску: 23 делегації (включно з США, Канадою, Японією і ЄС від імені 27 країн) оприлюднили заяву, в якій переконували Україну відкликати заявку на перегляд 371 тарифної лінії. Станом на початок 2015 року Україна повністю відмовилася від перегляду своїх членських зобов'язань щодо зв'язаних тарифних ставок.

Саме для агропродовольчої продукції українського виробництва найбільш яскраво виявляється асиметрія у зобов'язаннях щодо відкриття ринків між «старими» і «новими» членами СОТ, яка передбачає більш жорсткі і такі, що перевищують встановлені загальні вимоги [6; 7].

Асиметрія угоди України з СОТ для продукції АПК України представлена на рис. 1.

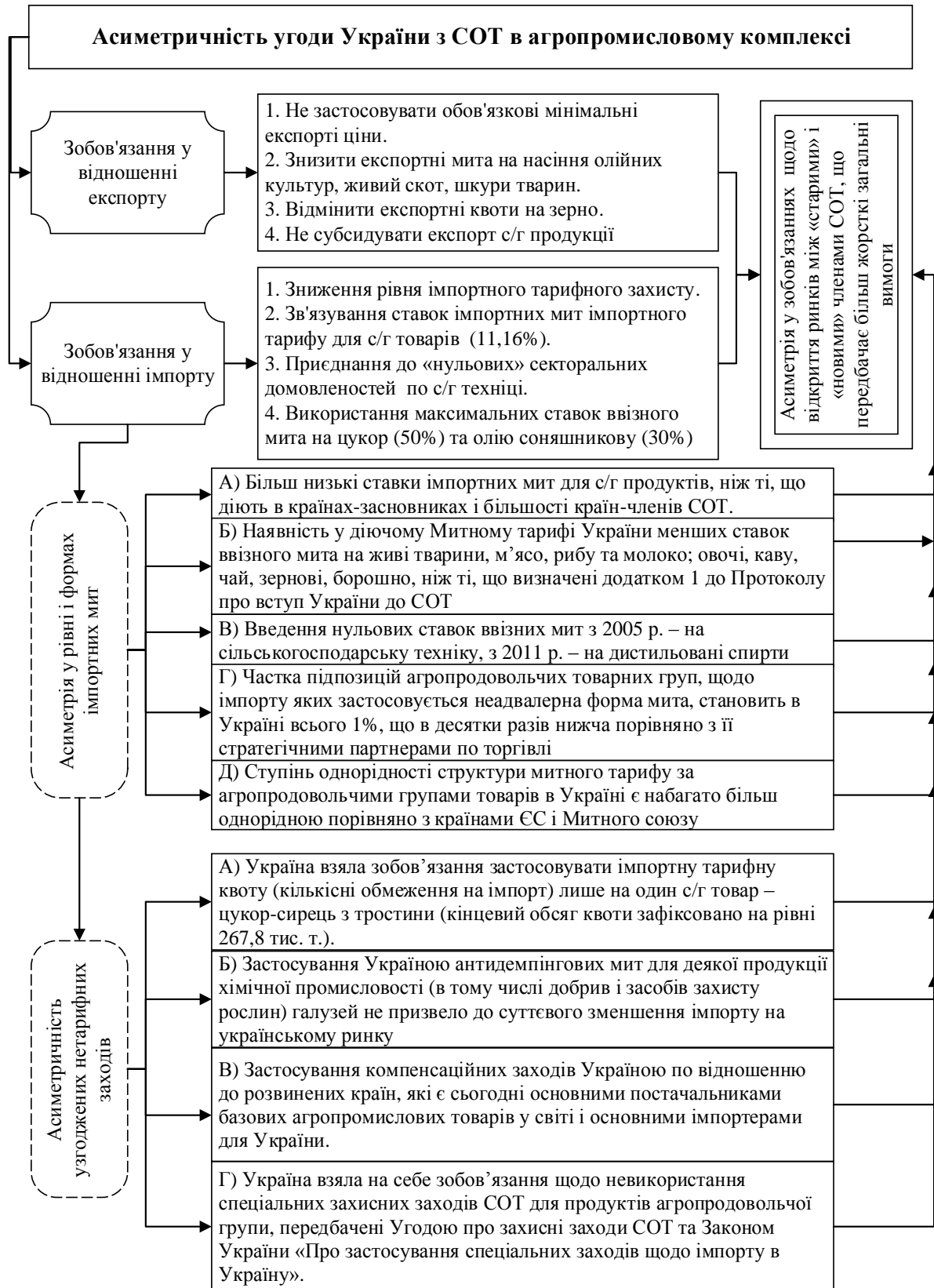
У загальному вигляді Україна прийняла наступні асиметричні зобов'язання у відношенні експорту продукції агропромислового комплексу: не застосовувати обов'язкові мінімальні експортні ціни; знизити експортні мита на насіння олійних культур, живий скот, шкури тварин, металолом кольорових і чорних металів, зберігаючи за собою право застосовувати їх для інших товарів; відмінити експортні квоти на зерно (реалізовано в 2008 році, але в 2010 році Україна повернулася до квотування експорту зерна, замінивши його в 2011 році на експортні мита); не субсидувати експорт сільськогосподарської продукції [1].

Асиметрія у рівні і формах імпортованих мит відносно агропродовольчих товарів виявляється в наступному [6; 7]:

А) більш низькі ставки імпортованих мит для сільськогосподарських продуктів, ніж ті, що діють в країнах-засновниках і більшості країн-членів СОТ. Так, середньозважена ставка митного тарифу для сільськогосподарських продуктів склала у 2014 році 10,07% проти 18,19% у 2007 році [4; 5];

Б) наявність у діючому Митному тарифі України менших ставок ввізного мита на живі тварини, м'ясо, рибу та молоко; овочі, каву, чай, зернові, борошно, ніж ті, що визначені додатком 1 до Протоколу про вступ України до СОТ [44];

В) введення нульових ставок ввізних мит з 2005 року – на сільськогосподарську техніку, з 2011 року – на дистильовані спирти [4];

Рис. 1. Асиметрія угоди України з СОТ для продукції АПК України
 Складено автором за матеріалами [4; 5; 6; 7]

Г) частка підпозицій агропродовольчих товарних груп, щодо імпорту яких застосовується неадвалерна форма мита, становить в Україні всього 1%, що в десятки

разів нижча порівняно з її стратегічними партнерами по торгівлі. Так, в ЄС в рамках однієї товарної агропродовольчої позиції (чотири знаки ТНЗЕД) структура митного тарифу ЄС може бути диференційованою з явними ознаками ескалації за рівнем переробки продукції. В країнах Митного союзу ця частка складає в середньому 25%, що в 10 разів вище за показник в Україні, а в ЄС і США цей показник іще вищий [5];

Д) ступінь однорідності структури митного тарифу за агропродовольчими групами товарів в Україні є набагато більш однорідною порівняно з країнами ЄС і Митного союзу. Так, коефіцієнт варіації, розрахований як співвідношення стандартного відхилення ставок мита до середньоарифметичної ставки за тарифними лініями на основі даних про діючі ставки, у США – близько 41, в ЄС – 32; в Росії і Білорусі – приблизно 28; в Казахстані – 22; в Україні – всього 2,8 [4].

Асиметричність у можливості реалізації фінансово потужних програм підтримки виробництва та експорту, зокрема агропродовольчих товарів України і розвинених країн світу. Відносна макроекономічна стабільність, розвиненість фінансових ринків і ринкових інститутів в цілому забезпечують виробникам з країн ЄС незрівнянно кращі умови щодо доступності фінансових ресурсів, а отже, можливості розвитку виробництва сільськогосподарської продукції на промисловій основі, ніж в Україні. Одночасно макроекономічна дестабілізація в Україні внаслідок фінансово-економічної кризи 2008–2009 років тільки поглибила проблематику доступності капіталу, залишивши для українського виробника саме прибуток як основне джерело фінансування капітальних вкладень. Наприклад, в Україні, на відміну від решти країн світу, ставка кредитування у 2009 році підвищилася порівняно з докризовим періодом: з 18% до 21% відповідно, в результаті чого в Україні вона сьогодні у два рази вища, ніж у Польщі та Угорщині, та в середньому у 1,2 рази більша, ніж у Казахстані та Росії [5].

Слід підкреслити, що Україна, вступивши в СОТ, взяла на себе цілком конкретні зобов'язання, пов'язані із забезпеченням безпеки харчових продуктів скрізь, де їх виробляють. Адже в умовах глобалізації вони можуть із внутрішнього ринку дрейфувати на зовнішній, несучи загрозу не тільки країні-виробникові, а й її партнерам по торгівлі. Тому, незалежно від того, де виробляється готовий харчовий продукт або сировина для переробки – на великих сільгосппідприємствах чи в селянських дворах, продукція повинна відповідати цілком визначеним стандартам і вимогам. Для виконання взятих країною зобов'язань при вступі в СОТ Верховна Рада України у 2009 році ухвалила Закон України «Про безпеку і якість харчових продуктів». У січні 2010 року закон набрав чинності, але низку його положень, дотриматися яких без переоблаштування та модернізації всієї структури дрібнотоварного виробництва неможливо, було відстрочено до січня 2015 року.

Центральним елементом економічної частини Угоди про асоціацію України з ЄС є запровадження поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (або ЗВТ+) між Україною та ЄС, яка передбачає лібералізацію: торгівлі як товарами, так і послугами (що характерно для «класичної» ЗВТ); руху капіталів; руху робочої сили (частково).

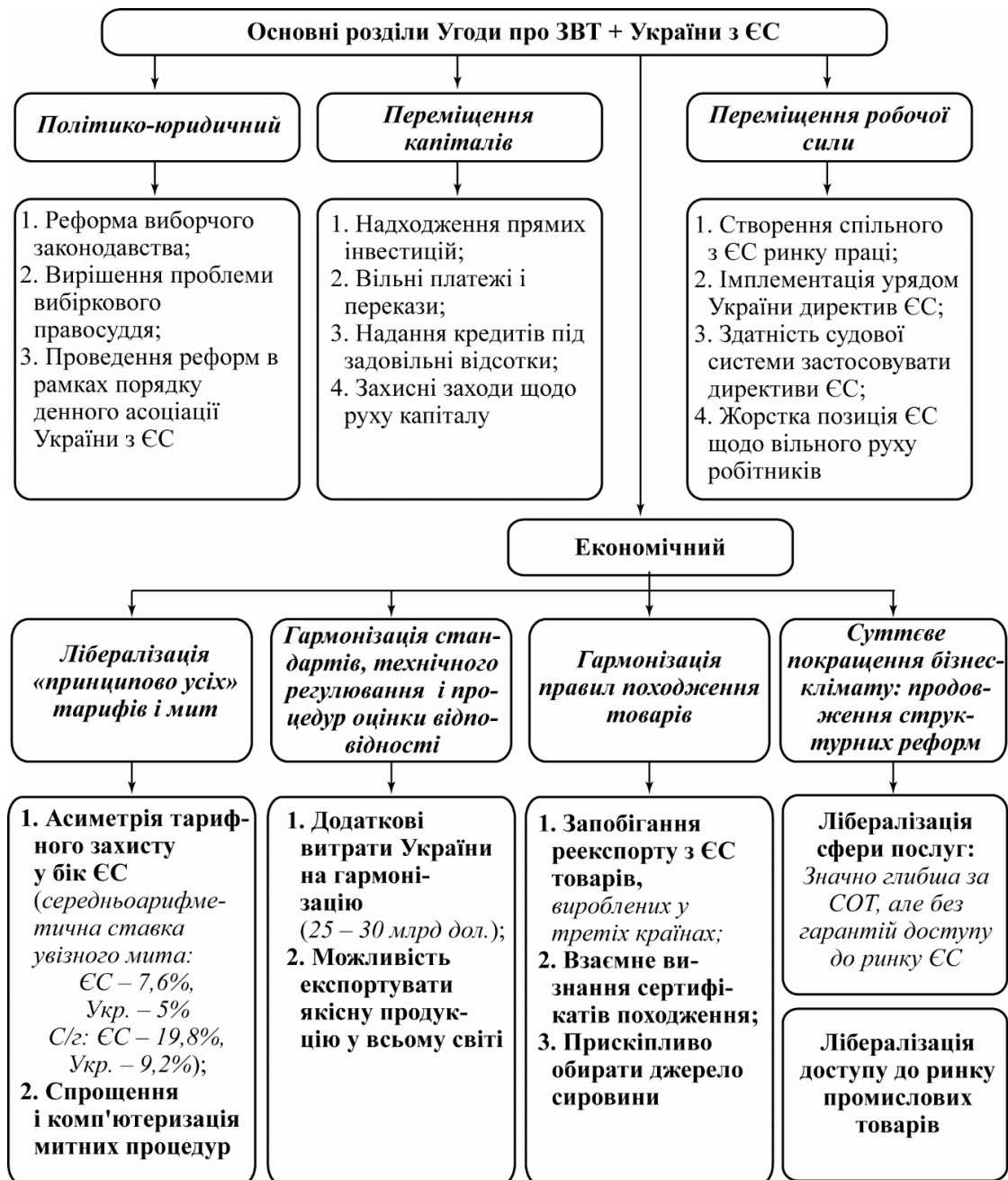
На рис. 2 представлено схему, яка характеризує основні аспекти асиметрії умов Угоди про Асоціацію України з ЄС [3, с. 268].

Асиметричність угоди про асоціацію України з ЄС виявляється в наступному. Відмінною рисою ЗВТ+ між Україною та ЄС є здійснення комплексної програми наближення секторальних (у 28 сферах) законодавчих та підзаконних актів України (транспорт, енергетика, сільське господарство тощо) до відповідних стандартів ЄС.

Це дозволить значною мірою усунути нетарифні (технічні) бар'єри у торгівлі між Україною та ЄС та забезпечити розширений доступ українських експортерів до внутрішнього ринку ЄС, який обслуговує 503,7 млн. мешканців з рівнем середнього доходу у 39 тис. дол. на душу населення і, відповідно, мають високу купівельну спроможність у порівнянні громадянами СНД.

Лібералізація торгівлі між Україною і ЄС призведе також до вдосконалення правил торгівлі на внутрішньому ринку відповідно до норм ЄС і розширення присутності європейських експортерів на українському ринку, що надасть можливість більш повного задоволення українців у якісних товарах. Вимоги, які Україна повинна бути виконати для запровадження ЗВТ+ між Україною та ЄС, фактично співпадають з програмою потрібних для України реформ, що становитиме потужний імпульс для її загального розвитку.

В той же час, створення ЗВТ+ між Україною та ЄС вимагатиме набагато більше зусиль, ніж проста зона вільної торгівлі. Її реалізація залежатиме від здатності української влади та бізнесу знайти баланс інтересів для досягнення цієї мети. Можливий супротив українських виробників промислових товарів, які вже постачають ці товари до країн ЄврАзЕС (і з якими погоджено усі стандарти), введенню більш жорстких стандартів ЄС.

Рис. 2 Асиметрія умов Угоди про Асоціацію України з ЄС

Складено автором за матеріалами [3, с. 268]

Логічним подовженням міжнародної економічної інтеграції України після завершення переговорів щодо вступу до СОТ стало звернення до керівних органів ЄС щодо створення зони вільної торгівлі (ЗВТ), а в перспективі – і асоціації з найбільш потужними регіональним об'єднанням на Євразійському континенті [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7].

Несиметричність умов торгівлі сільськогосподарськими товарами між Україною і ЄС характеризується наступним чином [7, с. 268; 8; 9; 10]:

А) має місце значне перевищення масштабів виробництва та торгівлі країн ЄС над обсягами виробництва та торгівлі сільськогосподарською продукцією України. Так, частка ЄС-27 у світовому експорті та імпорті агропродовольчих товарів у 2010 році становила 9% (або 129,2 млрд. дол.) та 11% (або 153,5 млрд. дол.), при цьому в експорті ЄС переважає продукція високої якості і глибокої переробки. Вартість експорту сільськогосподарських товарів України була у 13 разів меншою, ніж ЄС (експорт – 9,9 млрд. дол., імпорт – 5,8 млрд. дол.);

Б) незважаючи на те, що сальдо торговельного балансу України у торгівлі з ЄС за товарними групами УКТЗЕД позитивне, за окремими товарними групами імпорт з ЄС значно перевищує експорт в ЄС, що при зустрічному зниженні ставок митного тарифу призведе до посилення асиметрії в умовах торгівлі.

Так, вартість імпорту живих тварин та продуктів тваринного походження з ЄС у 18 разів перевищує вартість вітчизняного експорту в ЄС, а вартість імпорту готових харчових продуктів з ЄС перевищує вартість вітчизняного експорту в ЄС у 3 рази;

В) замість задекларованої назви «глибока і всебічна зона вільної торгівлі», ЄС зберігає значну кількість виключень з режиму вільної торгівлі (біля 400 товарних позицій), перш за все, у секторі торгівлі аграрною продукцією і продовольчими товарами – тобто там, де вигоди від лібералізації ринку ЄС були б для України найбільш чутливими;

Г) існує асиметрія у рівнях тарифного захисту для продукції сільського господарства. ЄС запропонував Україні, як й іншим країнам, з якими він уклав угоди про ЗВТ, значну асиметрією тарифного захисту у бік ЄС, в першу чергу по агропромислових товарах і продукції:

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином можна констатувати, що і Угода України з СОТ, і Угода про асоціацію України з ЄС (в тому числі Угода про ЗВТ+України з ЄС) створює певні диспропорції у рівнях захисту внутрішнього ринку і умовах зовнішньої торгівлі між Україною і ЄС, що безпосередньо впливає на стан зовнішньої торгівлі як в цілому, так і на зовнішньоекономічні операції з агропродовольчими товарами України, як наслідок, потребує подальшого аналізу і вивчення.

Список використаної літератури

1. Звіт Робочої групи з питань вступу України до Світової організації торгівлі. WT/ACC/UKR152. – 25.01.2008 (08–0399). – С. 374 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=32172>.
2. WTO ITC UNCTAD World Tariff Profiles 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/tariff_profiles13_e.pdf
3. Оцінка наслідків членства України у Світовій організації торгівлі : монографія / за заг. ред. проф. М. О. Кизима, проф. І. Ю. Матюшенко; Ю. М. Маханьова та ін. – Х. : ВД «НЖЕК», 2014. – 212 с. – с. 148-160.
4. Ринки реального сектора економіки України в інституціональному середовищі СОТ : кон'юнктура та інтеграція / за ред. проф. В. О. Точиліна ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2012. – 552 с.
5. Сиденко В. Р. Глобализация и экономическое развитие. Т. 1 / В. Р. Сиденко. – К. : Феникс, 2008. – 376 с.
6. Маханьова Ю. М. Асиметрія умов угод України про членство у СОТ та асоціацію з ЄС у зовнішній торгівлі агропродовольчими товарами / Ю. М. Маханьова // Бізнес Інформ, 2014. – №9. – С. 26-34 – с. 28-29.
7. Makhanova Iu. Impact Assessment of Provisions of WTO Accession Agreement and EU Association Agreement on Trade Development of Agricultural and Food Products / Iu. Makhanova // Social Educational Project of Improving Knowledge in Economics. Journal L'Association 1901 «SEPIKE». – Ausgabe 6. – Osthofen, Deutschland; Poitiers, France; Los Angles, USA, 2014. – P. 109-113.
8. Оцінка можливостей розширення і заміщення ринків збуту для продукції підприємств реального сектору України : монографія / за ред. проф. М. О. Кизима, проф. І. Ю. Матюшенко; Ю. М. Маханьова та інш. – Х. : ВД «НЖЕК», 2014. – 280 с. – с. 68-120.

9. Маханьова Ю. М. Вплив зони вільної торгівлі з ЄС на розвиток ринку сільськогосподарських товарів в Україні / Ю. М. Маханьова // XV Всеукраїнська научно-практична конференція «Проблеми устойчивости функционирования субъектов рыночной экономики Украины» (29-30 листопада 2013 р.). – Феодосія : національний університет, 2013. – С. 190-192.
10. Makhanova Iu. Outlook of the conditions of trade in agricultural goods between Ukraine and the EU / International Journal of Economics, Commerce and Management, United Kingdom, Rochester. – Vol. III, issue 4, April 2015 [Electronic resource]. – Access mode: <http://ijecm.co.uk/wp-content/uploads/2015/04/3414.pdf>.

References

1. The report of the Working group on Ukraine's accession to the World trade organization (25.01.2008). WT/ACC/UKR152. Retrieved from: <http://www.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=32172>.
2. WTO ITC UNCTAD World Tariff Profiles (2013). Retrieved from: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/tariff_profiles13_e.pdf
3. Kizim, M. A., Matyushenko, Y. I., Makhanov Y. M. (2014), *Evaluation of consequences of Ukraine's membership in the World trade organization: monograph*. H.: publishing house "INJEC".
4. Tochilina, V. A. (2012), *The markets of the real sector of economy of Ukraine in the institutional environment of the WTO: environment and integration; the national Academy of Sciences of Ukraine, Inst. of Econ. and prognoses*. Kyiv (in Ukr.)
5. Sidenko, V. G. (2008) *Globalization and economic development*. Vol. 1, Kyiv: Fenix, (in Ukr.)
6. Mahanova, Y. M. (2014) Asymmetry of the agreements terms of Ukraine's membership in the WTO and Association with the EU in foreign trade of agricultural goods. *Business inform*, No. 9. (in Ukr.)
7. Makhanova, Iu. (2014) *Impact Assessment of Provisions of WTO Accession Agreement and EU Association Agreement on Trade Development of Agricultural and Food Products*. Social Educational Project of Improving Knowledge in Economics. Journal L'Association 1901 «SEPIKE». – Ausgabe 6. – Osthofen, Deutschland; Poitiers, France; Los Angles, USA (in Eng.)
8. Kizim, M. A., Matyushenko, Y. I., Makhanov Y. M. (2014), *Assessment of possibilities for expansion and replacement markets for products of enterprises of the real sector of Ukraine: monograph*. H.: publishing house "INJECT". (in Ukr.)
9. Makhanova, Yu. M. (29-30 November 2013) *Influence of a free trade area with the EU on the development of the market of agricultural commodities in Ukraine // XV all-Ukrainian scientific-practical conference "problems of sustainable functioning of the market economy of Ukraine"*. – Theodosius: national University.
10. Makhanova, Iu. (April 2015) *Outlook of the conditions of trade in agricultural goods between Ukraine and the EU*. International Journal of Economics, Commerce and Management, United Kingdom, Rochester. – Vol. III, issue 4. Retrieved from: <http://ijecm.co.uk/wp-content/uploads/2015/04/3414.pdf>.

KHALATUR Svitlana Mukolaivna.

candidate of economic Sciences,
 associate professor of Finance Department
 Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University
 halatyr@i.ua

ASYMMETRY OF THE GENERAL TERMS OF AGREEMENTS OF UKRAINE WITH THE WTO AND THE EU ASSOCIATION FOR AGRICULTURAL AND FOOD PRODUCTS

Abstract. Introduction. *Ukraine's membership in the world trade organization since 2008 certainly affected the development of foreign trade with regional trading groups like the EU and the custom Unions of Russia, Kazakhstan and Belarus. Despite the fact that the process of Ukraine's accession lasted for 8 years, the government of Ukraine prior to 2008 signed a number of agreements with the WTO, which are asymmetrical at all levels of the foreign trade regulation.*

Purpose of the study is the consideration of asymmetries of the General terms of agreements of Ukraine with the WTO and with the EU Association for agricultural and food products, the creation of scientific and practical recommendations for the development of foreign trade and increase exports of agricultural products in the conditions of modern integration processes.

Results. *In the article it is considered the estimation problem of influence of foreign trade agreement conditions of Ukraine with the WTO and the EU on prospects of agricultural goods production. It was determined that Ukraine within the framework of the WTO agreement adopted asymmetric obligations in respect of export of agro-industrial complex, which significantly limit the ability of domestic enterprises regarding the export of agricultural products to international markets.*

Conclusion. *Thus it can be stated that the Agreement of Ukraine with the WTO and the the EU Association Agreement with Ukraine (including the Agreement on the FTA+ with the EU) creates certain imbalances in the levels of domestic market protection and foreign trade between Ukraine and the EU,*

which directly influence on the external trade, both in general and on foreign trade of the agricultural products of Ukraine, as a consequence, requires further analysis and study.

Keywords: *agro-food products; integration processes; asymmetry; foreign trade agreements.*

*Одержано редакцією 12.01.2016
Прийнято до публікації 17.01.2016*

УДК 502.742+504.03

МАРЕХА Ірина Сергіївна

кандидат економічних наук,
асистент кафедри економічної теорії,
Сумський державний університет, Україна
ukr_irina@ukr.net

ЕКОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Анотація. *Проведено аналіз якості економічного розвитку країн Європейського Союзу за окремими субіндексами. Запропоновано поняття екологічної якості економічного зростання. Здійснено класифікацію видів ресурсозбереження у рамках стратегії «Європа - 2020». Визначено основні екосередовищні детермінанти економічного розвитку країн ЄС. Виокремлено шість груп екологічних факторів-стимуляторів та факторів-дестимуляторів економічного розвитку. Доведено, що екологічну бізнес-культуру країн Європейського Союзу можна охарактеризувати як орієнтовану на захист природного середовища.*

Ключові слова: *економічний розвиток; екологізація; фактори-стимулятори; фактори-дестимулятори; екологічна бізнес-культура; Європейський Союз; ресурсоефективна Європа; сталий розвиток.*

Постановка проблеми. Функціонування соціальних систем завжди пов'язувалося з дослідженнями феномену економічного розвитку та факторів, що його обумовлюють. Нова хвиля теоретичних досліджень факторів економічного розвитку може бути охарактеризована як намагання академічних спільнот залучити до наукового аналізу все більшу кількість детермінант та параметрів. Дослідження факторів економічного розвитку відносяться до традиційної, в цілому достатньо широко висвітленої у науковій літературі проблематики з економіки. Очевидні залежності економічного розвитку від різноманітних факторів були виявлені ще в епоху первісного нагромадження капіталу, яке відбувалося на території європейських країн. З часом погляди на економічний розвиток були збагачені новими припущеннями та гіпотезами, емпірична оцінка яких підтверджувала їх достовірність. У контексті сталого розвитку певний інтерес викликають дослідження екологічних чинників економічного розвитку країн Європейського Союзу. Особливістю впливу екологічних факторів на процеси економічного розвитку країн є їхній стимулюючий та дестимулюючий характер. Кумулятивний вплив саме таких факторів на динаміку економічного розвитку країн Європейського Союзу можна виразити через поняття екологічної бізнес-культури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Фундаментальні питання оцінки екологічної культури як фактора економічного зростання були висвітлені у роботі [1], де автор узалежнює сталий, природозберігаючий розвиток суспільства від екологічної культури виробництва. Існує ряд робіт, присвячених обґрунтуванню впливу культури на економічне зростання [2] та розвиток спільнот [3, 4], проте їх автори вкладають у поняття культури більш соціетальний, ніж екологічний зміст. Роль культурних факторів у подоланні екологічних кризових явищ та формуванні нової екологічної концепції економічного зростання підкреслено у роботі [5].

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас нині, в умовах посилення євроінтеграційних процесів на засадах екологізації бізнес-культури [6], актуалізується необхідність аналізу загальної екологічної ситуації в європейських країнах. Разом з тим, концепція кумулятивного впливу еколого-культурних факторів на економічний розвиток повністю не сформована і вимагає подальших наукових розробок.

Метою статті є аналіз екологічних факторів економічного розвитку у країнах Європейського Союзу на предмет оцінки екологічної бізнес-культури.

Викладення основного матеріалу дослідження. Дослідження екологічних факторів економічного розвитку закономірно порушує питання про оцінку його якості. Під екологічною якістю економічного розвитку пропонуємо розуміти відмову країни від виробництва «небажаних» продуктів (екологічних екстерналій: забруднення довкілля, вичерпання природних ресурсів тощо) на користь «бажаних» продуктів (економічних благ, сукупна вартість яких визначає рівень економічного зростання). Загальний аналіз якості економічного розвитку країн ЄС зображено у Таблиці 1.

Таблиця 1

Аналіз якості економічного розвитку ЄС-27 [7]

Країна	Загальний індекс	Субіндекс							
		Інформаційне суспільство	Технологічні інновації	Економічна лібералізація	Інфраструктура	Фінансові послуги	Макроекономічне середовище	Соціальна інтеграція	Сталий розвиток
Швеція	5,83	6,20	5,64	5,55	6,19	5,93	5,15	5,42	6,57
Фінляндія	5,72	5,51	6,12	5,26	5,96	5,86	5,27	5,59	6,19
Данія	5,61	5,74	5,33	5,39	6,09	5,60	5,05	5,64	6,07
Нідерланди	5,51	5,81	4,94	5,54	5,98	5,54	5,06	5,31	5,91
Люксембург	5,43	5,43	4,17	5,29	6,08	5,90	5,43	5,31	5,87
Німеччина	5,39	5,27	5,10	5,39	6,49	5,36	4,50	4,85	6,19
Австрія	5,39	5,45	4,65	5,42	6,08	5,70	4,79	4,91	6,14
Франція	5,22	5,21	4,62	5,10	6,17	5,61	4,78	4,71	5,54
Великобританія	5,15	5,61	4,71	5,12	5,77	5,10	4,78	4,61	5,48
Бельгія	5,15	4,71	4,78	5,22	5,76	5,28	4,88	5,08	5,46
Ірландія	5,00	4,78	4,47	5,20	5,24	4,87	5,08	4,72	5,64
Естонія	4,96	5,33	3,99	4,84	5,47	5,33	5,17	4,47	5,07
Кіпр	4,83	4,44	3,71	4,91	5,76	5,28	4,73	5,03	4,77
Словенія	4,79	4,84	4,28	4,49	5,37	4,75	4,61	4,56	5,43
Чехія	4,71	4,43	4,02	4,96	5,11	5,00	4,47	4,73	4,96
Португалія	4,70	4,64	3,92	4,47	5,69	4,97	4,50	4,18	5,20
Мальта	4,58	5,15	3,50	4,73	5,30	5,49	3,99	4,71	3,80
Іспанія	4,53	4,21	3,93	4,73	5,37	5,10	3,94	3,92	5,06
Словаччина	4,45	4,42	3,46	4,70	4,64	4,75	4,81	3,98	4,86
Литва	4,39	4,38	3,76	4,15	5,11	4,58	4,49	3,93	4,73
Угорщина	4,28	4,12	3,79	4,35	4,85	4,42	4,40	3,79	4,50
Латвія	4,21	4,15	3,48	4,21	4,57	4,27	4,72	3,61	4,68
Греція	4,18	3,55	3,81	4,10	5,25	4,81	3,62	3,75	4,54
Польща	4,07	3,50	3,64	4,44	4,12	4,46	3,95	3,96	4,49
Італія	4,03	3,74	3,78	4,16	4,81	4,31	3,54	3,64	4,28
Румунія	3,96	3,48	3,37	4,04	4,05	4,30	4,38	3,89	4,19
Болгарія	3,77	3,63	3,12	3,82	4,23	3,80	4,22	3,55	3,82
ЄС-27	4,81	4,73	4,23	4,80	5,39	5,05	4,60	4,51	5,16

Екологічні фактори економічного розвитку враховано у субіндексі «Сталий розвиток», який розраховується на постійній основі у рамках стратегії «Європа – 2020». Стратегія «Європа 2020» [8] – це десятирічна стратегія економічного зростання ЄС, запланованого стати більш інтелектуальним (Smart Growth), сталим (Sustainable Growth) і більш справедливим (Inclusive Growth). У рамках даної стратегії розроблено План «20/20/20», що передбачає наступні екологічні цілі: 20 %-ве скорочення викидів парникових газів у ЄС; досягнення 20 %-вої частки енергії з відновлюваних джерел і 20%-ве підвищення ефективності використання енергії.

Використання відновлюваних джерел енергії розглядається Європейським Союзом як один з найперспективніших шляхів вирішення зростаючої проблеми енергозабезпечення. Проте європейська стратегія ресурсозбереження поширюється й на інші економічні сфери, є досить гнучкою у виборі його методів (таблиця 2).

Таблиця 2

Класифікація видів ресурсозбереження у рамках стратегії «Європа –2020»

Ознака	Вид ресурсозбереження
Вид ресурсопотку	Енергозбереження, матеріалозбереження, водозбереження тощо
Методи ресурсозбереження	Економія ресурсів, заміна невідновлюваного ресурсу сировиною-замінником, використання вторинних ресурсів, відходи інших галузей як сировина для власного виробництва, використання відновлювальних або порівняно менш вичерпних джерел енергії тощо
Концептуальні напрямки ресурсозбереження	Ресурсоефективність (ефективне використання природного капіталу, водний менеджмент, ресурсозбереження за стадіями життєвого циклу, стале споживання та виробництво) та «зелена» економіка (відновлювані джерела енергії, енергоефективність, корпоративна соціальна відповідальність)
Секторальні рівні ресурсозбереження	Ресурсозбереження у сфері туризму, будівництва, енергетики, управління відходами, промисловості, транспорту, сільського, рибного, водного та лісового господарств
Тип ресурсозбереження	Продуктовий, процесний (технологія «кінця труби», більш чисте виробництво), організаційний (системи екологічного менеджменту)

[доповнено автором на основі 9]

Процеси ресурсозбереження є головними детермінантами ресурсоефективного розвитку країн Європейського Союзу. Визначимо основні екосерередовищні детермінанти економічного розвитку для ЄС-28, які співвідносяться між собою за принципом «ресурсоефективний розвиток (фактори-стимулятори) – «ресурсомарнотратний розвиток (фактори-дестимулятори)»:

- 1) економія природних ресурсів – експлуатація природних ресурсів;
- 2) продовольча безпека – споживання продовольства;
- 3) альтернативна енергія – споживання традиційної енергії;
- 4) лісовідновлення – вирубка лісів;
- 5) охорона природи – забруднення довкілля;
- 6) утилізація відходів – утворення відходів.

Таким чином, нами виокремлено шість груп екологічних факторів, які справляють істотний вплив на перебіг процесів економічного розвитку у країнах Європейського Союзу. Об'єднання ознак в одну багатовимірну систему задає поле характеристик екологічної культури, або культурний профіль економічного розвитку країн ЄС. Вперше оцінку культури господарювання та її профілю було здійснено у роботі [10]. Дана методика була адаптована нами під специфіку природогосподарювання та застосовується з авторськими доповненнями.

Об'єктом екологічного аналізу є 10 країн Європейського Союзу, а саме: Німеччина, Франція, Бельгія, Швеція, Данія, Великобританія, Польща, Угорщина,

Румунія, Болгарія. Для оцінки впливу екологічних факторів на економічний розвиток цих країн використовується умовний показник, який змінює своє значення від -1 (негативний вплив на економічний розвиток) до +1 (позитивний вплив на економічний розвиток). Результати екологічного аналізу представлено у таблиці 3.

Результати, занесені до таблиці 3, дають змогу охарактеризувати екологічні особливості економічного розвитку аналізованих країн. Так, економічний розвиток Німеччини характеризується високою культурою споживання природних ресурсів та утилізації відходів, про що свідчать позитивні оцінки кумулятивного впливу факторів-стимуляторів та дестимуляторів на перебіг економічних процесів. Економічний розвиток Франції є еколого-ефективним з точки зору використання природних ресурсів, витрат на охорону природи та поводження з відходами. Екологічні фактори економічного розвитку Швеції стимулюють економіку розвиватися на засадах забезпечення продовольчої безпеки, використання альтернативної енергії, застосування екосистемного підходу у лісоресурсній сфері та інвестування в охорону природи.

Таблиця 3

Екологічні фактори економічного розвитку у країнах Європейського Союзу

Країни	Екологічні фактори економічного розвитку					
	1	2	3	4	5	6
Німеччина	фактори-стимулятори					
	+0,95	+0,37	+1	+0,19	+0,55	+0,95
	фактори-дестимулятори					
	-0,21	-0,82	-1	-1	-1	-0,36
кумулятивний вплив на економічний розвиток						
+0,74	-0,45	0	-0,81	-0,45	+0,59	
Франція	фактори-стимулятори					
	+1	+0,23	+0,63	+0,48	+0,97	+1
	фактори-дестимулятори					
	-0,28	-0,81	-0,81	-0,66	-0,42	-0,3
кумулятивний вплив на економічний розвиток						
+0,72	-0,58	-0,18	-0,18	+0,55	+0,7	
Швеція	фактори-стимулятори					
	+0,06	+1	+0,56	+1	+0,57	+0,1
	фактори-дестимулятори					
	-0,7	-0,77	-0,16	-0,94	-0,07	-0,39
кумулятивний вплив на економічний розвиток						
-0,64	+0,23	+0,4	+0,06	+0,5	-0,29	
Данія	фактори-стимулятори					
	+0,11	+0,46	+0,09	+0,29	+0,88	+0,04
	фактори-дестимулятори					
	-0,78	-0,72	-0,06	-0,03	-0,1	-0,36
кумулятивний вплив на економічний розвиток						
-0,67	-0,26	+0,03	+0,26	+0,78	-0,32	
Великобританія	фактори-стимулятори					
	+0,35	+0,22	+0,22	+0,53	+0,55	+0,91
	фактори-дестимулятори					
	-0,25	-0,95	-0,63	-0,13	-0,6	-0,35
кумулятивний вплив на економічний розвиток						
+0,1	-0,73	-0,41	+0,4	-0,05	+0,56	

Країни	Екологічні фактори економічного розвитку					
	1	2	3	4	5	6
Польща	фактори-стимулятори					
	+0,44	+0,29	+0,26	+0,38	+0,8	+0,48
	фактори-дестимулятори					
	-0,29	-0,98	-0,31	-0,44	-0,43	-0,38
	кумулятивний вплив на економічний розвиток					
	+0,15	-0,69	-0,05	-0,06	+0,37	+0,1
Угорщина	фактори-стимулятори					
	+0,08	+0,15	+0,06	+0,11	+0,7	+0,03
	фактори-дестимулятори					
	-0,39	-0,8	-0,07	-0,05	-0,06	-0,23
	кумулятивний вплив на економічний розвиток					
	-0,31	-0,65	-0,01	+0,06	+0,64	-0,2
Румунія	фактори-стимулятори					
	+0,1	+0,13	+0,16	+0,26	+0,42	+0,1
	фактори-дестимулятори					
	-0,47	-1	-0,11	-0,18	-0,13	-0,41
	кумулятивний вплив на економічний розвиток					
	-0,37	-0,87	+0,05	+0,08	+0,29	-0,31

Складено автором

Економічний розвиток Данії ґрунтується на позитивній дії таких екологічних факторів, як використання альтернативної енергії, лісовідновлення та охорона природи. Стосовно Великобританії можна зауважити, що позитивними особливостями її економічного розвитку є пряма економія природних ресурсів, лісовідновлення та утилізація відходів. Екологічними стимулами економічного розвитку Польщі є економія природних ресурсів, охорона природи та утилізація відходів. Економіка Угорщини ґрунтується на таких екологічних стимулах, як лісовідновлення та інвестиції в охорону природи. Економічний розвиток Румунії на 50% визначається дією таких факторів-стимуляторів, як використання альтернативної енергії, лісовідновлення та охорона природи.

В цілому по досліджуваним країнам екологічний аналіз показав, що ключовими спільними проблемами для аналізованої вибірки країн Європейського Союзу є надмірна експлуатація природних ресурсів, споживання продовольства та утворення відходів. У той же час, позитивним трендом економічного розвитку є обсяг витрат на охорону довкілля. За результатами факторного аналізу, екологічну бізнес-культуру країн Європейського Союзу можна охарактеризувати як орієнтовану на захист природного середовища.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Ґрунтовний статистичний аналіз культури бізнес-природокористування на прикладі європейських країн дозволив отримати ряд висновків щодо еколого-культурних особливостей їхньої економічної політики у галузі ресурсозбереження. Отримані результати можуть використовуватися для оцінки якості реалізації стратегії «Європа – 2020».

Список використаної літератури

1. Ткач Е.С. Экологическая культура производства как фактор экономического роста : автореф. дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.01 / Е.С. Ткач. – Челябинск, 2004. – 25 С.
2. Мокир Дж. Культура, институты и экономический рост / Дж. Мокир // Materials of the Conference «Understanding Institutions and Development Economics» (November 4–6, 2010). – 2010. – PP. 34–83.

3. Ogbu J. Voluntary and Involuntary Minorities: A Cultural-Ecological Theory of School Performance with some Implications for Education / J. Ogbu, H. Simons // *Anthropology & Education Quarterly*. – 1998. – Vol. 2. – PP. 155–188.
4. Ristic J. Towards an Ecological Culture: Sustainability, Post-Domination and Spirituality / J. Ristic // *Electronic Theses and Dissertations*. – 2001. – Paper 513 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://digitalcommons.library.umaine.edu/etd/513>.
5. Clair R. The Need for an Ecological Cultural Community / R. Clair, J. Bush [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.jan.ucc.nau.edu.
6. Офіційний сайт Євросоюзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.europa.eu.
7. Бордяшов Е.С. Перспективы реализации новой стратегии развития Европейского Союза «Европа – 2020» / Е.С. Бордяшов // *Вестник МГИМО*. – 2012. – № 3. – С. 108–112.
8. Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. – Brussels. – European Commission, 3.3.2010 COM (2010) 2020 final, 2010. – 34 p.
9. Ляшенко І.О. Окремі підходи до систематизації класифікацій у ресурсозбереженні / І.О. Ляшенко // *Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»* : Збірник наукових праць. – Випуск 8. – 2011. – С. 201–210.
10. Кобяк О.В. Особенности механизма инновационного процесса как проявление доминант культуры хозяйствования предприятия / О.В. Кобяк // *Социология*. – 2002. – № 1. – С. 46 – 51.

References

1. Tkach, E.S. (2004). *Ecological industrial culture as a factor of economic growth*: thesis for gaining a candidate degree. – 25 p (in Russ.).
2. Mokyр, J. (2010). Culture, institutions and economic growth. *Materials of the Conference «Understanding Institutions and Development Economics»*. – PP. 34–83 (in Russ.).
3. Ogbu, J. & Simons, H. (1998). Voluntary and involuntary minorities: a cultural-ecological theory of school performance with some implications for education. *Anthropology & Education Quarterly*. Vol. 2, 155–188.
4. Ristic, J. (2001). *Towards an ecological culture: sustainability, post-domination and spirituality..* Retrieved from: <http://digitalcommons.library.umaine.edu/etd/513>.
5. Clair, R., & Bush, J. *The Need for an Ecological Cultural Community*. Retrieved from: www.jan.ucc.nau.edu.
6. Official site of the European Union. Retrieved from: www.europa.eu.
7. Bordiashov, E.S. (2012) *The perspectives of new development strategy of the European Union “Europe – 2020” realization*. The Vestnik of MGIMO. – № 3. – PP. 108–112.
8. Europe 2020 (2010): A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. – 34 p.
9. Liashenko, I.O. (2011). *Some approaches to resource-saving classification systematization*. Economic sciences. Series “Economics and management”. – Issue 8. – PP. 201–210 (in Ukr.).
10. Kobiak, O.V. (2002). The peculiarities of innovation process mechanism as a reveal of corporate business culture dominants. *Sociology, №1*, 46–51 (in Russ.).

MAREKHA Iryna Sergiivna

PhD, assistant

Sumy State University,

E-mail: ukr_irina@ukr.net

ECOLOGICAL FACTORS OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION

Introduction. *The investigations of the factors of economic development refer to the traditional economic problems. Under sustainable development concept, ecological factors of economic development of the European Union countries deserve special attention.*

Purpose. *The aim of the article is to actualize the ecological background of economic development aspects in terms of nature business-management on the example of the Member States of the European Union. To obtain the above mentioned aim, we should settle the following tasks: to determine the ecological quality of economic development; to analyze a strategy elaborated by the Member States called “Europe – 2020” for its resource efficiency; to establish links between natural resources use and economic development; to reveal eco-environmental determinants of the economic development associated with the resource business; to estimate of ecological and economic profile of the resource culture on the cross-country level; to offer some recommendations to improve the strategy “Europe – 2020” based on ecological outcomes.*

Methods. *The ecological factors being divided into two groups – positive and negative – are formalized and ranked from - 1 to + 1 in the article. This approach helps to compare positive and negative ecological factors of the economic development between each other. The approach has been developed especially for factorial analysis.*

Results. *To the key eco-environmental determinants of the economic development the author refers such ones: saving of natural resources – exploitation of natural resource; environmental protection – environmental pollution; wastes utilization – wastes production; restoring forestation – deforestation; alternative energy production – energy consumption; production of environmentally friendly food – food consumption. Based on these key indicators, it is possible to estimate ecological and economic profile of the culture associated with the resource saving business for a definite country and compare it to the global situation.*

Originality. *In the article it is proposed to divide ecological factors into two categories: factors-stimulators and factors-destimulators of economic development. Having compared these factors between each other, it is possible to make an ecological and cultural profile of economic development of the analysed countries.*

Conclusion. *The author believes that the proposed approaches to the estimation of ecological and economic components of the European countries' development can contribute significantly to their global competitiveness. The obtained results could be used to estimate the performance of the strategy "Europe 2020".*

Keywords: *economic development; ecologization; factors-stimulators; factors-destimulators; ecological business culture; European Union; resource-efficient Europe; sustainable development.*

*Одержано редакцією 15.01.2016
Прийнято до публікації 20.01.2016*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Баталова Олена Анатоліївна, старший викладач кафедри менеджменту та адміністрування, Національний університет харчових технологій, Україна

Волошин Іван Богданович, магістр кафедри економічної кібернетики, Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Гудим Катерина Миколаївна, к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Денисенко Вікторія Олександрівна, ст. викладач кафедри економічної теорії, інноватики та міжнародної економіки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

Добровольська Олена Володимирівна, к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет, Україна

Євсєєва Ірина Василівна, к.е.н, доцент кафедри менеджменту та адміністрування Національного університету харчових технологій, м. Київ

Заглинська Любов Василівна, к.е.н., доцент, завідувач кафедри економічної теорії, Рівненський державний гуманітарний університет, Україна

Заглинський Анатолій Олексійович, к.е.н., доцент кафедри економічної теорії, Національний університет водного господарства та природокористування, Україна

Зайнчковський Анатолій Олександрович, д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки і права, Національний університет харчових технологій, Україна

Закревська Людмила Миколаївна, к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки і права, Національний університет харчових технологій

Зомчак Лариса Миколаївна, к.е.н., доцент, доцент кафедри економічної кібернетики, Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Кукурудза Іван Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії, інноватики та міжнародної економіки, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна

Мареха Ірина Сергіївна, кандидат економічних наук, асистент кафедри економічної теорії, Сумський державний університет, Україна

Мкртчян Діана Арменівна, асистент кафедри фінансів та банківської справи, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

Москаленко Вікторія Олександрівна, к.е.н, доцент кафедри менеджменту та адміністрування Національного університету харчових технологій, м. Київ

Осадча Ганна Григорівна, к. е. н., доцент кафедри обліку і аудиту, Національний університет харчових технологій, Україна

Павленко Оксана Павлівна, к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

Пастушенко Анна Іванівна, аспірант кафедри фінансів та банківської справи, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет, Україна

Погрібна Олександра Сергіївна, магістрант кафедри обліку і аудиту, Національний університет харчових технологій, Україна

Самодай Валентина Петрівна, к.е.н., доцент, доцент кафедри туризмознавства, спортивно-гуманітарних дисциплін та економіки, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Україна

Сахно Альона Юріївна, студентка 3 курсу, 933 групи спеціальності «Туризм», Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, Україна

Тенета Володимир Михайлович, молодший науковий співробітник кафедри менеджменту, Національна металургійна академія України, Україна

Халатур Світлана Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

Шевченко Світлана Василівна, асистент кафедри фінансів та банківської справи, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет, Україна

Шереметинська Оксана Валеріївна, к.е.н., доцент кафедри менеджменту та адміністрування, Національний університет харчових технологій, Україна

Шупа Леся Зіновіївна, аспірантка кафедри фінансів суб'єктів господарювання та страхування, Тернопільський національний економічний університет

ЗМІСТ

ФІНАНСИ. ГРОШІ. КРЕДИТ

Павленко О. П. Конструктивні підходи щодо вивчення проблем інвестиційної діяльності в Україні.....	3
Осадча Г. Г., Погрібна О. С. Особливості розвитку податкової системи.....	9
Добровольська О. В. Кредитні спілки як засіб формування і раціонального використання фінансових ресурсів аграрних підприємств.....	20
Закревська Л. М., Заїнчковський А. О. Інвестиційна безпека як складова економічної безпеки.....	28
Тенета В. М. Інвестиційна складова економічної безпеки підприємства	34

НЕВИРОБНИЧА СФЕРА

Самодай В. П., Сахно А. Ю. Стратегія розвитку підприємств туристичного та готельно-ресторанного бізнесу в умовах глобалізації	44
Шупа Л. З. Сучасні тенденції та реалії фінансування охорони здоров'я в Україні.....	51
Шевченко С. В. Особливості фінансування соціально-спрямованих та платних інформаційно-консультаційних послуг	58

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АПК

Гудим К. М. Перспективи розвитку АПК України в контексті світової інтеграції.....	65
Yevsieieva I., Moskalenko V. Effective leadership style as the main aspect of managing conflicts in food industry enterprises	71
Мкртчян Д. А. Ефективність розвитку аграрного сектору України з урахуванням впливу державного фінансування	80

Пастушенко А. І.
Цінова політика в системі управління прибутком аграрних підприємств 86

РЕГІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК

Зомчак Л. М., Волошин І. Б.
Економетричне моделювання інноваційного розвитку Львівської області 92

Заглинська Л. В., Заглинський А. О.
Методологічні аспекти дослідження проблеми зайнятості населення 100

Денисенко В. О.
Особливості формування середнього класу в Україні: регіональний аспект 108

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ТА ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

Кукурудза І. І.
Інвестиційно-інноваційна безпека України в умовах євроінтеграції.....115

Шереметинська О. В., Баталова О. А.
Роль митної логістики в управлінні ЗЕД 124

Халатур С. М.
Асиметрія загальних умов угод України з СОТ та асоціації з ЄС для агропродовольчих товарів 130

Мареха І.С.
Екологічні фактори економічного розвитку у країнах Європейського Союзу 138

CONTENTS

FINANCES. MONEY. CREDIT

Pavlenko O. P. Structural approaches to study issues investment in Ukraine	3
Osadcha G.G., Pohribna O.S. Features of tax system	9
Dobrovolska O.V. Credit unions as a means of forming and rational use of financial resources of agricultural enterprises	20
Zakrevska L.M, Zayinchkovskyy A.A. Investment security as a component of economic security	28
Teneta V.M. The investment security as a part of economic security	34

NON-PRODUCTION SPHERE

Samoday V.P., Sakhno A.Y. Development strategy of tourism and hotel and restaurant business in the conditions of globalization.....	44
Shupa L.Z. Current trends and the realities of health care financing in Ukraine.....	51
Shevchenko S.V. Features of financing social-directed and paid information and consultancy services	58

CURRENT PROBLEMS AGRICULTURAL SECTOR

Hudym K.M. Perspectives of development of ukrainian agricultural production sector in the context of the world's integration	65
Yevsieieva I., Moskalenko V. Effective leadership style as the main aspect of managing conflicts in food industry enterprises	71
Mkrtchyan D.A. The efficiency of development of agrarian sector of Ukraine taking into account the effect of public funding	80

Pastushenko A.I. Pricing policy in the management of agricultural enterprises profit.....	86
---	----

REGIONAL DEVELOPMENT

Zomchak L. M., Voloshyn I. B. Econometric modeling of Lviv region innovative development.....	92
---	----

Zahlynska L.V., Zahlynskiy A.O. Methodological aspects of research the problem of empoyment.....	100
--	-----

Denisenko V.O. The features of formation of middle class in Ukraine: regional aspect	108
--	-----

GLOBALIZATION AND INTEGRATION PROCESSES

Kykyrydza I. I. Investment and innovative safety Ukraine under condition of European integration.....	115
---	-----

Sheremetynska O.V., Batalova H.A. The role of customs logistics in foreign trade activity menegement	124
--	-----

Khalatur S.M. Asymmetry of the general terms of agreements of Ukraine with the WTO and the EU association for agricultural and food products	130
---	-----

Marekha I.S. Ecological factors of economic development in the countries of the European Union	138
--	-----

**ВІСНИК
ЧЕРКАСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія економічні науки
№ 2. 2016

Відповідальний за випуск
Кукурудза І.І.

Відповідальний секретар
Процаликіна А.М.

Комп'ютерне верстання
Любченко Л. Г.

Підписано до друку 19.05.2016 р. Формат 84x108/16.
Ум. друк. арк. 15,0. Тираж 300 пр. Зам. № 6116

Видавець і виготівник видавничий відділ
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
Адреса: 18000, м. Черкаси, бул. Шевченка, 81, кімн. 117,
Тел. (0472) 37-13-16, факс (0472) 37-22-33,
e-mail: vydav@cdu.edu.ua, <http://www.cdu.edu.ua>
Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК №3427 від 17.03.2009 р.